

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ОДЕСЬКЕ ЛІНГВІСТИЧНЕ ТОВАРИСТВО

ЗАПИСКИ З РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Випуск 26

Одеса
Фенікс
2011

ББК 81.43:47-91я43
УДК 811.11:13(067)
3 32

Збірник є фаховим виданням і вміщує статті з питань романо-германської філології, перекладу і викладання іноземних мов.

“Записки з романо-германської філології” видаються за рішенням Ради факультету РГФ Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Постанова Президії ВАК України за № 1-05/5 від 01.07.2010 включає цей збірник наукових праць до переліку фахових видань (позиція 67), в яких дозволяється публікувати результати дисертаційних досліджень.

Редакційна колегія:

проф. Колегаєва І.М.

(головний редактор),

доц. Петлюченко Н.В.

(відповідальний секретар),

проф. Жаборюк О.А.,

проф. Карпенко О.Ю.,

проф. Кухаренко В.А.,

проф. Силантьєва В.І.,

проф. Таранець В.Г.,

проф. Голубенко Л.М.,

доц. Матузкова О.П.

*Друкується за рішенням Вченої ради
факультету романо-германської філології ОНУ*

УДК 811.112.2'342'373.613

Азарова И.И.

К ВОПРОСУ О ФОНЕТИЧЕСКОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ГЛОТТАЛЬНОГО ПРИСТУПА ИНИЦИАЛЬНЫХ ГЛАСНЫХ В ИНОСТРАННЫХ СЛОВАХ

В данной статье рассматриваются некоторые аспекты фонетической интерференции в процессе онемечивания англицизмов, а именно реализация глоттального приступа инициальных гласных, которая является ярким примером подавляющего влияния немецкой артикуляционной базы и действия свойственных языку-реципиенту внутренних законов.

Ключевые слова: заимствование, аппроксимация, артикуляционная база, интерференция, глоттальный приступ, сильный отступ.

Азарова І.І. До питання щодо фонетичної інтерференції при реалізації глоттального приступу ініціальних голосних у іношомовних словах.

У даній статті розглядаються деякі аспекти фонетичної інтерференції у процесі онімечування англицизмів, а саме реалізація глоттального приступу ініціальних голосних, яка є яскравим прикладом переважного впливу німецької артикуляційної бази та дії властивих мові-реципієнту внутрішніх законів.

Ключові слова: запозичене слово, апроксимація, артикуляційна база, інтерференція, глоттальний приступ, сильний отступ.

Azarova I.I. To the question of phonetic interference in realization of the initial vowels hard introduction in foreign words.

In this article there are some considerations related to the phonetic interference in assimilation process of the English loan-words, namely the hard introduction of the initial vowels, that is the prime example of the great influence of the German articulation base and intrinsic laws peculiar to the recipient language.

Keywords: loan-word, approximation, articulation base, interference, hard introduction, strong indentation.

Процесс адаптации иностранных слов в систему языка – процесс сложный и подчас длительный. Всякое заимствование, допускаемое в тот или иной язык, является для него неким новым элементом. Однако эта вносимая извне инновация может быть лишь частичной. Фактически иностранное слово очень редко заимствуется в нетронutom виде, со всеми его звуками, формами и значениями, т.к. это означало бы целый сдвиг в системе языка, и носители избегают этого посредством подстановки в заимствованное слово привычных элементов своего собственного языка. Происходит приспособление навыков, выражающееся в том, что говорящий выбирает из числа своих навыков такой, который можно подставить вместо сходного элемента заимствуемой единицы [16].

Взаимодействие адаптированных иноязычных лексем с уже принятым словарным составом может быть двояким: они просто подключаются к языку, не нарушая общего равновесия системы, и другой случай – появление новых языковых единиц может нарушить систему, вызвать некоторые сдвиги и перемещения на одном или даже на всех уровнях данной системы, т.е. отклонение от нормы, системы или узуса. В дальнейшем это отклонение само может стать частью нормы и войти в число тех элементов, которые признаются обязательными в употреблении.

Существует мнение, что в настоящее время происходит обратная аппроксимация к нормам английского произношения, что обусловлено постепенным приспособлением артикуляционного аппарата носителей немецкого языка к произношению заимствуемых слов, а также популярностью английского языка, стимулирующей его интенсивное изучение носителями других языков [6, 13].

Многие немецкие лингвисты (Х.Г. Шмиц, Г. Лангнер и др.) разделяют данное мнение, считая, что за последние десятилетия наметилась тенденция, по меньшей мере, в «новых» англицизмах произносить определенные звуки (отнюдь не все) приближенно к оригинальному английскому произношению, отклоняясь, тем самым, от предложенной системы подстановки в заимствованное слово привычных элементов своего собственного языка, что, несомненно, связано с возросшими знаниями и повсеместной распространённостью английского языка [18; 20].

Фонетическое освоение англо-американизмов, как и других иноязычных слов, осуществляется в немецком языке на основе принципа умеренного приспособления (*gemäßigte Eindeutschung*). «В основе этого принципа лежит сближение звуков, чуждых немецкому языку, со звуками немецкой фонетической системы путем замены артикуляторно близкими им немецкими звуками» [7, 143]. Этот принцип помогает учитывать звуки, которые не подчиняются фонетическим нормам заимствующего языка.

При контакте двух языков характеристики первичного языка переносятся на вторичный язык, поэтому при сопоставлении контактирующих языков представляется немаловажным установить сферу потенциальной интерференции, которая является предметом многочисленных инструментальных и теоретических исследований. Когда мы говорим о «наблюдаемых фактах речи», то рассматриваем интерференцию с лингвистической точки зрения, которая, по мнению В.А.Виноградова, определяется как отклонение от нормы одного или каждого из контактируемых языков, если билингв знаком более чем с одним языком [3].

Исследования в области интерференции языковых систем проводятся во всех направлениях. Однако многие её аспекты остаются недостаточно изученными. Г.М.Вишневская, посвятившая проблеме интерференции специальное исследование, отмечает, что в настоящее время ещё не установлены

факторы, определяющие предпосылки явлений интерференции на всех языковых уровнях, нет полного и всестороннего описания речевых явлений интерференции, нет единства в трактовке основных понятий теории интерференции, нет единой методологии и методики изучения явлений интерференции [4].

Фонетический состав любого языка является количественно ограниченным по сравнению с другими уровнями, поэтому даже незначительные изменения в составе фонем могут вызвать резонанс в характере их соотношения. Общеизвестным является то, что фонетический уровень – самый стабильный, менее всего подверженный изменениям в силу значимости своих единиц как строевых элементов материальной формы существования языка. Поэтому чаще всего изменения в фонетическом составе рассматриваются как результаты влияния других языков.

Межъязыковая интерференция существует на всех языковых уровнях, однако на фонетическом уровне эти нарушения особенно заметны и устойчивы. Это объясняется прежде всего тем, что при общении на родном языке фонетические автоматизмы наименее осознаваемы. Иными словами, фонетическая интерференция проявляется в звучащей речи наиболее ярко. Отклонения от нормы произношения в речи говорящего, вызванные фонетической интерференцией, порождают в восприятии носителя языка впечатление произносительного «акцента».

Известно, что процессы звуковоспроизведения и восприятия речи характеризуются направленностью внимания говорящего и слушающего, прежде всего на её смысловую сторону. В свою очередь это способствует тому, что звуковой континуум на выходе, при производстве речи может с произносительной точки зрения отличаться некоторой фонетической неопределённостью. Говорящий, как замечал Л.Р.Зиндер, как бы задаёт звуковую модель слова целиком, а потом по этой модели и артикулирует соответствующие звуки [7]. Слушающий декодирует воспринимаемый акустический сигнал и может не обратить внимания на пропуск звука, замену одной фонемы другой, так как для него важна не фонема, а весь звуковой комплекс, то есть общий облик слова.

По мнению Л.В.Бондарко, интерференция может рассматриваться с трёх различных точек зрения: как результат взаимодействия двух или более систем, как процесс этого взаимодействия и как предпосылки для него. Применительно к звуковой системе Л.В.Бондарко правомерно говорит о фонетической обусловленности фонологических процессов. Автор считает, что фонетическая обусловленность может быть двух видов: во-первых, говорящий на неродном языке человек может не слышать разницы между звуками родного и чужого языка, то есть ошибки определяются перцептивными свойствами говорящего, во-вторых, при нормальной перцептивной оценке

правильная реализация может оказаться невозможной из-за влияния свойств артикуляционной базы родного языка [1].

Источником фонетической интерференции, как отмечает У.Вайнрайх, оказываются различия между двумя фонетическими системами, независимо от того, какая из систем является первичной. Важную роль при этом играет типологическое сходство вступающих в контакт языков и степень их генетического родства. Естественно, что исследование фонетической интерференции в лингвистическом плане проводится на основе анализа и сопоставления фонологических систем родного и изучаемого языков либо языка-реципиента и языка-источника. Как правило, сопоставлению предшествует выявление инвентаря фонем сравниваемых языков, проведение сопоставления консонантной и вокалической систем внутри каждого языка, выявление существующих типов оппозиций, позиционного распределения фонем, законов сочетаемости фонем, структуры слога и структуры слова. Исходя из найденных сходств и различий, делается предсказание явлений интерференции [2].

При звуковой реализации фонем говорящий, ориентируясь на систему родного языка, использует произносительные навыки родного языка, то есть он использует свою артикуляционную базу. Несовпадение артикуляторных жестов, предопределяемых артикуляционной базой языка, может оказывать интерферирующее влияние в процессе реализации звуковой цепи. Артикуляционная база языка оказывает влияние на произношение звука, слога и фразы данного языка, поэтому вполне правомерным представляется высказывание исследователей о том, что проводить лишь сопоставление фонологических систем исследуемых языков недостаточно, а следует принимать во внимание характер их артикуляционной базы.

Учёные давно обращают внимание на важность изучения артикуляционных баз для сопоставительных исследований. Поиски материальной основы звукопроизводства занимали значительное место в работах многих лингвистов. Среди английских фонетистов особенно много сделал для разработки этой проблемы Генри Суит. Он первым из фонетистов дал собственно языковедческую трактовку понятия артикуляционной базы, не ограничиваясь рассмотрением органов речи как физиологической основы звукообразования. Автор считал, что определение артикуляционной базы должно основываться на сравнении двух или трёх языков, так как никакого другого пути для оценки артикуляционной базы нет. Суит особенно подчеркивал значение артикуляционной базы при овладении произношением иностранного языка [21].

В лингвистической литературе вопрос об артикуляционной базе затрагивался неоднократно [8; 9; 10; 11; 14; 15]. Для большинства авторов характерно динамическое представление о рассматриваемом явлении, то есть определённые «базисные» артикуляционные признаки рассматривались

в процессе движения артикуляторных органов. Моменты, связанные с их подготовкой, как правило, не принимались во внимание.

В настоящее время термином «артикуляционная база» пользуются для обозначения как «статического», так и «динамического» моментов в работе артикуляционных органов. Углубленную разработку проблемы находим в работах В.В.Кулешова. Автор рассматривает артикуляционную базу, прежде всего как артикуляционный уклад – «фиксируемое предпочтительное и постоянно поддерживаемое в речи положение артикулирующих органов» [10, 41]. Однако в силу того, что артикуляционная база является отражением важнейших артикуляций на сегментном уровне, автор расширяет понятие артикуляционной базы и вводит в его состав динамические категории, обусловленные укладом [10].

Представляется справедливым мнение тех лингвистов, которые считают, что речь – процесс динамический, и произносительные особенности того или иного языка могут быть раскрыты в полном объёме только в результате изучения совокупности фиксированных артикуляций (то есть статики) и динамических процессов, наблюдаемых в речевой цепи [17]. Поскольку база представляет собой единство статического и динамического аспектов артикуляции, то она отражает наиболее существенные произносительные тенденции языка.

Слова, заимствованные из других языков в немецкий язык редко сохраняют свой первоначальный облик, а в той или иной степени адаптируются (ассимилируются) к системе немецкого языка, в том числе и на фонетическом уровне, при этом чуждые звуки подвергаются субституции. Степень онемечивания заимствований и/или возможность интеграции фонем языка-источника зависит от различных факторов:

- уровень владения говорящим и распространённость языка, из которого было заимствовано слово;
- не последнюю роль играет временной показатель (т.е. время заимствования и функционирования в языке);
- частотность употребления в речи (чаще употребляемые заимствования более подвержены ассимиляции);
- орфография (ассимиляция на орфографическом уровне облегчает восприятие говорящим иностранного слова и способствует дальнейшему онемечиванию) [19, 290].

Проблема точной реализации английских фонем в немецком языке во многом основывается на расхождении между орфографией и фонетической формой заимствований, воспринимаемых говорящим с точки зрения языка-реципиента (немецкого языка). С точки зрения фонологии англицизмы можно рассматривать с одной стороны как влияние языка-источника, с другой стороны они сами подвержены влиянию заимствующего немецкого языка. При интерференции звуковых систем можно говорить о действии

свойственных языку-реципиенту внутренних законов. Так, согласно данным В.В. Наумова, заимствования из английского языка подвергаются в области консонантизма действию закона оглушения звонких согласных в абсолютном конце слов (*Auslautverhärtung*), например: *Trend* [tʁɛnt]. В некоторых иноязычных словах появляется свойственный немецкому языку твердый приступ: *Happy End* [hɛpɪ'ɛnt]. Это свидетельствует о том, что четкая морфологическая разложимость слов, свойственная немецкому языку, оказывается превалирующей [12].

Устоявшиеся языковые привычки родного языка зачастую влияют на произношение иностранных слов. В каждом языке для образования звуков применяются свои уклады и движения речевых органов, сложившиеся исторически. Их совокупность составляет артикуляционную базу языка. Характер выдоха, накопления и разрядки мускульной энергии при образовании слогов относится к особенностям ритмической базы языка. Даже в тех случаях, когда звуки представлены одинаковыми фонетическими знаками, необходимо учитывать различия артикуляционной базы представителей различных языков. Так, например характерной особенностью английской артикуляционной базы является слабая напряженность мышц рта и особенно языка, в то время как в немецком произношении наблюдается устойчивое мускульное напряжение органов речи, устойчивые уклады, что объясняется способом присоединения гласных к следующему за ними согласному (отступом). Для немецких открытых кратких гласных характерен сильный отступ, т.е. в самый напряженный момент звучания согласный примыкает к гласному, обрывая его.

В своих исследованиях фонетической интерференции двух языков (английского и немецкого) А.А. Силукова и Н.Д. Светозарова приходят к выводу, что в процессе интерференции одни черты заимствованного языка принимаются языком-реципиентом, другие – нет. Заимствуются, как правило, такие фонетические явления, которые не представляют особых сложностей при их реализации [13, 536].

Характерной особенностью немецкой артикуляционной базы является наличие гортанного приступа инициальных гласных (*Glottisschlageinsatz*), который отсутствует в английском произносительном стандарте (для английского языка характерен мягкий отступ). Глоттальная окклюзия или гортанный приступ состоит в том, что слово, начинающееся с гласного, не сливается с предшествующими словами в непрерывно звучащее словосочетание, как это, к примеру, имеет место в русском, украинском, французском и других индоевропейских языках. Глоттальный приступ является наиболее частотной формой в абсолютном начале слова и слога и обнаруживает большое количество вариантов произношения как в рамках кодифицированной, так и внутри реальной нормы.

Эта тенденция неопределенности в употреблении того или иного фонетического варианта заимствования также отражается в кодификации, что наглядно представлено в словарях нормативного немецкого произношения (*Standardaussprache*).

В результате проведенного сопоставительного анализа приступов инициальных гласных при реализации англицизмов в кодифицированной норме нами была зафиксирована высокая степень вариативности в области реализации глоттальной окклюзии.

Таблица 1

Реализация глоттального приступа инициальных гласных в английских заимствованиях

	Duden 2005	DAWB 2009
<i>Make-Up</i>	me:k' ap/'me:k ap	me:k'ap/m'e:k'ap
<i>Clear-Air</i>	'kli:ɐ' ɛ:ɐ	kli:ɐ'ɛ:ɐ
<i>Check-in</i>	'tʃɛk ɪn/tʃɛk' ɪn	'tʃɛk'ɪn/tʃɛk'ɪn
<i>Layout</i>	le:' aut/'le:' aut	lé:ʔaʔt/'ʔaʔt

Приведенные выше примеры показывают, что многие иностранные слова имеют несколько вариантов произношения (как с гортанной смычкой, так и без нее), тем самым прослеживается тенденция к употреблению глоттальной окклюзии при произнесении инициальных гласных в англицизмах, что по нашему мнению полностью соответствует естественным законам свойственным языку-реципиенту и демонстрирует влияние немецкой артикуляционной базы.

Распространено мнение, что реализация глоттального приступа напрямую связана с ударением, однако мы придерживаемся обратного мнения, ориентируясь на последние современные исследования немецкого произносительного стандарта (например, диссертационное исследование Гришиной Т.В.), которые доказывают обратное, а именно, что ударение не влияет на реализацию глоттального приступа (*Glottisschlageinsatz*) [5, 11]. Современная кодифицированная норма, представленная последним словарем произношения немецкого языка „Deutsches Aussprachewörterbuch“ [DAWB] 2009, также подтверждает наше мнение: в обоих вариантах кодификации иностранных слов *Layout* (lé:ʔaʔt/'ʔaʔt) и *Check-in* ('tʃɛk'ɪn/tʃɛk'ɪn) присутствует глоттальный приступ не зависимо от ударения.

Учитывая, что кодифицированная норма в основном ограничивается описанием и не полностью отражает реальную норму, на перцептивном уровне можно будет убедиться в абсолютном преимуществе заимствующего языка (немецкого) при реализации глоттального приступа в иностранных словах, т.к. фонетические особенности языка могут быть выявлены только при обращении к реальной звучащей речи.

Звуковые реализации звучащего информационного текста еще недостаточно изучены, поэтому исследование вариативности немецкого произносительного стандарта представляется весьма актуальным, ибо реальная норма, представленная в речи дикторов, может являться отправной точкой для дальнейшего развития языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бондарко Л.В, Павлова Л.П. О фонетических критериях при определении места слоговой границы // Русский язык за рубежом. – 1987. – № 4 – С. 11-20.
2. Вайнрайх У. Языковые контакты. – Киев: Вища школа, 1979. – 263 с.
3. Виноградов В.А. Лингвистика и обучение языку. – М.: Academia, 2003. – 370 с.
4. Вишневская Г.М. Интерференция и акцент: Дис...докт. филол. наук: 10.02.04. – СПб., 1993. – 238 с.
5. Гришина Т.В. Функціонування глотального приступу в німецьких біфонемних сполученнях голосних (інструментально-фонетичне дослідження): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. – Одеса, 2010. – 19 с.
6. Жабина Е.В. Англо-американские заимствования в лексике современного немецкого языка: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 2001. – 18 с.
7. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. – М.: Высшая школа, 1960. – 312 с.
8. Колосов К.М. К вопросу об артикуляционной базе языка // Теоретические проблемы фонетики и обучение произношению. – М.: Наука, 1971. – С. 36-60.
9. Кузнецова А.М. Вопросы интерференции и типологии фонетических явлений // Теоретическая фонетика и обучение произношению. – М.: Наука, 1975. – С.152-158.
10. Кулешов В.В., Мишин А.Б. Сопоставление артикуляционных баз английского и русского языков и фонетическая интерференция. – М.: МГУ, 1987. – 118 с.
11. Любимова Н.А. Фонетическая интерференция. – Л.: ЛГУ, 1985. – 283 с.
12. Наумов В.В. Фонетическая структура заимствований в современном немецком языке. – Куйбышев: КГУ, 1987. – 72 с.
13. Силукова А.А., Светозарова Н.Д. Фонетическое освоение новейших английских заимствований немецким языком // Лингвистическая полифония. – М.: Языки славянских культур, 2007. – С.530-540.
14. Торсуев Г.П. Константность и вариативность в фонетической системе. – М.: Наука, 1977. –130 с.
15. Щерба Л.В. Фонетика французского языка. Очерк французского произношения в сравнении с русским. – М.: Высшая школа, 1974. – 261 с.
16. Haugen E. Bilingualism in the Americas: A bibliography and research guide. Publications of the American dialect society. – No. 36. – Alabama: University of Alabama Press, 1956. – P. 67-72.
17. Hirschfeld U., Stock E. Zur Aussprachekodifikation eingedeutschter russischer Namen und Wörter // Лингвистическая полифония. – М.: Языки славянских культур, 2007. – С.333-345.
18. Langner H.C. Die Schreibung englischer Entlehnungen im Deutschen. – Fankfurt am Main: Peter Lang Verlag, Bd.23, 1995. – 305 S.
19. Meinhold G. Phonologische Ebenen in der deutschen Standardausprache // Deutsch als Fremdsprache. – München/Berlin: Langenscheidt Verlag. – Heft 5. – 1986. – S.288-293.
20. Schmitz H.-G. Amideutsch oder deutsch? – Zur Geschichte und Aktualität der Fremdwortfrage // Germanistisches Jahrbuch der GUS „Das Wort“. – Berlin , 2002. – S. 135-165.
21. Sweet H. Primer of Phonetics. – Oxford, 1906. – 294 p.
22. Der Grosse Duden, Das Aussprachewörterbuch. Bd.6. (4. Aufl.) – Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG, 2005. – 798 S.
23. Deutsches Aussprachewörterbuch. – Berlin -New York: Walter de Gruyter, 2009. – 985 S.

УДК 811.112.2'342.2'38'42

Артюхова А.А.

ПРОСОДИЧЕСКАЯ ИНТЕНСИВНОСТЬ РИТОРИЧЕСКИХ ФИГУР В МИТИНГОВОМ ДИСКУРСЕ (на материале немецких митинговых выступлений)

В статье определена степень просодической интенсивности политического выступления на митинге на примере риторических фигур. Исследование основано на результатах фонетического эксперимента. Создана классификация риторических фигур с учетом их просодических характеристик. Выявлена взаимосвязь просодической интенсивности и структуры выступления. Материалом исследования являются выступления на митингах политических и культурных деятелей Германии

Ключевые слова: митинговый дискурс, митинг, риторические фигуры, просодическая интенсивность.

Артюхова А.О. Просодична інтенсивність риторичних фігур у митинговому дискурсі. У статті визначається ступінь просодичної інтенсивності політичного виступу на митингу на прикладі риторичних фігур. Дослідження базується на результатах фонетичного експерименту. Створена класифікація риторичних фігур з урахуванням їх просодичних характеристик. Виявлено зв'язок між просодичною інтенсивністю та структурою виступу. Матеріалом дослідження є виступи на митингах політичних та культурних діячів Німеччини.

Ключові слова: митинговий дискурс, митинг, риторичні фігури, просодична інтенсивність.

Artiukhova A. Prosodic intensity of the rhetorical figures in the meeting discourse. The paper focuses on the prosodic intensity level in the political speech at the meeting on the example of the rhetorical figures. The research is based on the phonetic experiment. Classification of rhetorical figures is created with regard for their prosodic characteristics. The correlation of prosodic intensity and structure of speech is revealed. The speeches of the prominent political and cultural leaders at the meetings in Germany were chosen as the material for the research.

Keywords: meeting discourse, meeting, rhetorical figures, prosodic intensity.

Просодическая организация публичных выступлений привлекает в последние десятилетия большое внимание исследователей в области устного модуса дискурса, так как именно благодаря ей речь приобретает эмоциональную окраску и убедительность. Просодическое оформление речи играет наиболее важную роль в обеспечении успеха политической коммуникации, поскольку ее основной целью является воздействие на адресата [3; 4; 7; 11; 18; 20]. Правильное использование просодических характеристик помогает оратору убедить слушателей в правильности своего мнения [7, 10]. При помощи модуляций голоса оратор может: выразить свое отноше-

ние к предмету речи, к слушателям, свои намерения и ожидания относительно реакции слушателей на его речь, а также передать свое эмоциональное состояние [22, 61].

Целью данной статьи является определение и описание просодической специфики политического выступления на митинге на примере риторических фигур. Объектом исследования является немецкий митинговый дискурс. Предметом анализа – просодические характеристики риторических фигур митингового дискурса. В качестве материала исследования в работе использовались выступления на митингах политических и культурных деятелей Германии в период с 1989 по 2010 год общим объемом звучания 10 часов. Поставленная цель предполагает решение следующих задач: (1) выделение набора риторических фигур, функционирующих в митинговом дискурсе и определение их частотности; (2) установление связи между структурой митингового выступления и использованием определенных риторических фигур; (3) классификация риторических фигур исходя из их просодической структуры; (4) определение степени просодической интенсивности риторических фигур митингового дискурса.

Митинговый дискурс обозначает разновидность политического дискурса, в котором на содержание и оформление текстов оказывает воздействие политическая коммуникативная ситуация «митинг» [14, 123]. *Mitтинг* [англ. *meeting* – встреча] – это мирное публичное массовое собрание граждан под открытым небом с целью обсуждения насущных проблем общественно-политической жизни, выражения своего отношения к внутренней или внешней политике государства, к органам власти, к внутренним или международным событиям [8; 14; 2; 17]. Митинг наряду с демонстрациями относится к демонстративным массовым общественным действиям. Такие акции проводятся без применения силы, их главной задачей является убеждение общественности и оппонентов в своей правоте, донесение до аудитории своей точки зрения, выражение своих просьб и желаний [17, 27]. Митинг включает в себя комплекс различных средств воздействия на аудиторию, основным из которых является политическое выступление. *Политическое выступление* в рамках митинга в целом ориентируется на существующие в политическом дискурсе стандарты и нормы. В то же время сила речевого воздействия может достигаться как раз в результате нарушения этих норм [16, 172]. Гармония дискурса создается за счет использования риторических фигур, которые являются отклонением от нормы обычного способа изложения. Просодическая специфика митинговой речи рассматривается в данном исследовании на примере риторических фигур, которые ораторы используют в своих выступлениях. *Риторические фигуры* (далее РФ) – это необычные по синтаксису обороты речи, применяемые для усиления выразительности выступления, воздействия на чувства слушателей [1, 325]. РФ обладают большим персуазивным потенциалом, они относятся к непрямым тактикам

речевого воздействия, которые эффективнее всего приводят говорящего к нужной цели и придают речи убедительность [6, 149-158]. Таким образом, воздействующая функция РФ стала определяющим фактором при их выборе в качестве материала исследования.

В ходе анализа материала, общий объем которого составил 10 часов звучания выступлений на митингах, было выявлено 1050 РФ, был выделен определенный набор РФ, функционирующих в митинговом выступлении, и создана их классификация. Подсчет частотности употребления РФ показал, что чаще всего ораторами использовались такие фигуры, как (1) *анафора* (19,05 %), (2) *инверсия* (13,52 %), (3) *парантеза* (12,76 %), (4) *риторический вопрос* (11,8 %), (5) *антитеза* (6,85 %), (6) *анадиплозис* (6,67 %), (7) *климакс* (6,09 %), (8) *эллипс* (5,71 %), (9) *риторическое обращение* (4,57 %), (10) *риторическое восклицание* (3,61 %). Частотность использования в митинговом выступлении таких фигур как, например, эпифора, хиазм, антиклимакс, киклос и др. составила менее 3%, что свидетельствует о том, что они не типичны для митингового дискурса, и что позволило не включать эти фигуры в программу фонетического эксперимента.

В настоящей работе также была сделана попытка выяснить закономерность использования РФ в зависимости от структуры выступления на митинге (вступление, основная часть, заключение) [11, 292; 13; 21, 94-95]. Анализ речевого материала показал, что во *вступлении* чаще всего используются риторические обращения, которые помогают привлечь внимание слушателей.

В *основной части выступления* встречается большинство типичных для митингового дискурса указанных выше РФ. Различные виды повторов (*анафора*, *анадиплозис*) помогают структурировать речь, придать ей ритмичность, донести аргументы оратора до адресата. В речи опытного оратора повторяющиеся слова и словосочетания обеспечивают смысловое единство текста и его частей [4, 44]. *Инверсия* акцентирует внимание слушателя на главном вынося семантически нагруженный центр на первое место. *Антитеза*, благодаря содержащемуся в ней противопоставлению, помогает выделить важную для оратора проблему. За счет нарастания интенсивности значения *климакс* усиливает напряжение, повышает эмоциональный накал речи. *Риторические вопросы* создают эффект диалогичности в монологическом выступлении, их цель создать иллюзию диалога с массами, помочь оратору эмоционально выразить свое отношение к определенной идее и привлечь к ней внимание слушателей. *Парантеза* также типична для основной части выступления: она помогает оратору выразить свое отношение к проблеме, добавить что-то, что является особо важным [22, 218].

В *заключительной части выступления* чаще других используются короткие яркие фразы, лозунги [15, 257], которые реализуются в таких РФ, как *эллипс* и *риторическое восклицание*. Таким образом, РФ помогают

реализации основных коммуникативных стратегий митингового дискурса: агитационной стратегии и стратегии формирующей эмоциональный настрой адресата [5; 10]. В начале и в основной части выступления оратор должен агитировать слушателей путем аргументации, донося свою точку зрения. В конце же, когда позиция оратора уже ясна, факты и аргументы изложены, необходимо закрепить информацию в сознании адресата, создать у него определенное эмоциональное состояние, в чем важную роль играют РФ.

Исходя из просодических особенностей РФ в настоящем исследовании также предложена их классификация на *самостоятельные* и *включенные*. Под самостоятельными фигурами понимаются фигуры, которые представляют собой самостоятельное завершенное высказывание с собственной синтаксической и просодической структурой, к таким фигурам относятся риторический вопрос, риторическое восклицание, риторическое обращение, эллипс, парантеза и т.п. Под включенными фигурами, в свою очередь, понимаются такие фигуры, которые не обладают самостоятельной синтаксической и просодической структурой и являются частью определенного коммуникативного типа предложения (повествовательного, вопросительного или восклицательного). К включенным РФ относятся анафора, анадиплозис, инверсия и т.п. Включенные фигуры, в свою очередь дифференцируются на РФ с локализацией максимальной просодической интенсивности на ключевом элементе фигуры (например, на повторяющемся слове или словосочетании в анафоре или анадиплозисе и т.п.), и РФ, в которых эта максимальная интенсивность находится на других частях фигуры.

В работе была выдвинута гипотеза о том, что РФ в митинговом выступлении характеризуются интенсификацией всех просодических средств (динамических, тональных и темпоральных), что связано со спецификой митингового дискурса. Для обозначения данного акустического эффекта в экспериментальной фонетике используются термины "*просодическая интенсивность*" [12, 15], "*просодическое выделение*" ("*prosodische Hervorhebung*") [19, 13], "*просодическая эмфаза*" ("*prosodische Emphase*") [18, 16; 23, 381]. В настоящей работе используется термин "*просодическая интенсивность*", под которой понимается резкое изменение высоты тона, громкости, вариации темпа и паузации в определенных участках речи. Однако акустические характеристики не всегда имеют одинаковую интенсивность и не везде усиливаются одновременно [12, 15; 18, 16; 19, 13; 23, 381]. При этом, по мнению О. фон Эссена и Э. Тернеса, изменение тонального параметра является самым важным компонентом [19, 14; 24, 124]. Повышенная просодическая интенсивность на определенных участках в сравнении с другими является, прежде всего, индикатором повышенной эмоциональности, вовлеченности говорящего, показателем эмфатического стиля речи [9, 143; 20].

Для проверки выдвинутой гипотезы, был организован фонетический эксперимент, участниками которого стали носители немецкого языка,

студенты института немецкого языка и лингвистики Берлинского университета им. Гумбольдта и научные сотрудники центра общего языкознания (28 человек).

На первом этапе экспериментального исследования был проведен *экспертный анализ*, в ходе которого группа экспертов отметила те места в предложенных им речевых отрезках, которые они считали просодически выделенными. Данные места, в свою очередь, были оценены экспертами по шкале интенсивности от 1 до 3, где 1 обозначает низкую, 2 – среднюю и 3 – высокую интенсивность. Помимо этого эксперты должны были субъективно определить, какой из параметров (динамический, тональный или темпоральный) является ведущим в создании эффекта просодической интенсивности. Полученные в результате экспертного анализа данные были предложены на *аудиторский анализ*, целью которого было подтверждение экспертной оценки с помощью той же системы оценивания просодической интенсивности.

При помощи данного эксперимента планировалось решение следующих задач: (1) доказать, что РФ в митинговом дискурсе просодически интенсифицируются; (2) определить уровень общей просодической интенсивности РФ в митинговом дискурсе; (3) определить, который из просодических параметров является ведущим в создании просодической интенсивности; (4) выявить наличие связи между структурными элементами митингового выступления (вступление, основная часть, заключение) и интенсивностью просодического выделения.

Благодаря проведенному эксперименту были получены следующие результаты. Самостоятельные РФ имеют собственную просодическую структуру, и просодически выделяться в них может любая часть фигуры, но, как правило, выделенными являются слова, содержащие особо важную информацию, например: даты, цифры и т.п. или слова с ценностной семантикой [11,219; 15]. Например, в риторическом вопросе *Werden wir es erleben ... dass wir ... wieder gemeinsam ... durch dieses Tor schreiten können?* (25) просодически выделенным является словосочетание "*wieder gemeinsam*", которое подчеркивает важность единства для граждан Германии в период падения Берлинской стены и объединения Германии.

В ходе эксперимента было установлено, что среди отрезков, содержащих *включенные* РФ, в 85 % случаев просодическое выделение находится на ключевом элементе фигуры, причем, эти слова могут быть как полнозначными, так и служебными. Например, в анафоре: *Wir sind seitdem wieder ein Volk ... und eine Nation... in einem Staat...* (26) просодически выделяются повторяющиеся слова "*ein*", "*eine*", "*einem*".

Просодическое выделение, находящееся на других частях фигуры, отмечалось в 15 % случаев. Например:

Es kommt auf uns an... Es kommt vor allem auf die vielen jungen Leute an... die hier auf dem Platz stehen... die wieder eine Zukunft haben... die Zutrauen haben dürfen zu ihrer eigenen Zukunft... weil sie auch hier... in Berlin... ihr Glück... für ihr Leben finden können... (25).

Интересным является тот факт, что в данной анафоре повторяющиеся слова "es kommt" не отмечены аудиторами как места с повышенной интенсивностью. Повышение интенсивности происходит на словах, обладающих ценностной семантикой: "Zukunft", "Berlin", и словах, которые в данном случае способствуют реализации тактики единения "uns", "hier".

В ходе эксперимента РФ были разделены на три группы с учетом степени их просодической интенсивности: 60,4 % корпуса речевого материала имеют среднюю просодическую интенсивность, 24,2 % – высокую, 15,4 % – низкую интенсивность. Из этого следует, что для РФ митингового дискурса характерным является средняя или высокая степень просодической интенсивности.

Наряду с определением субъективно воспринимаемых степеней просодической интенсивности (слабая, средняя, сильная) были получены данные о том, который из акустических параметров – тональный, динамический, темпоральный или их комплекс является ведущим в ее создании. Как показали результаты фонетического эксперимента, высокая интенсивность в 68,1 % случаев достигается использованием комплекса из трех просодических параметров (тона, темпа и громкости). Средняя интенсивность тоже в большинстве случаев (32,7 %) создается общей интенсификацией всех трех просодических параметров. Но при этом довольно часто интенсивность создается только за счет использования тона (14,5 %) или комбинации тона и темпа (21,8 %) без изменения динамического диапазона.

В свою очередь фигуры, которые по оценке экспертов и аудиторов имеют низкую просодическую интенсивность, характеризуются тем, что она достигается в основном за счет использования тонального выделения (35,7 %) или комбинации тонального и темпорального выделения (35,7 %). При этом динамический параметр не является ведущим в создании низкой просодической интенсивности.

Данные, полученные в ходе эксперимента, показали также, что просодическая интенсивность РФ увеличивается в заключительной части выступления. Так, общая интенсивность фигур, расположенных в начале и в середине выступления, оценивается как средняя, тогда как общая просодическая интенсивность фигур, которые используются в заключительной части выступления, оценивается как высокая. Это свидетельствует о связи между структурными элементами митингового выступления и интенсивностью просодического выделения РФ, где все акустические показатели РФ в заключении характеризуются изменением в сторону их интенсификации по сравнению с РФ во вступительной части.

Результаты, полученные в ходе эксперимента, позволяют сделать следующие выводы. Коммуникативная ситуация "митинг" обуславливает функционирование в политическом выступлении определенного набора РФ, которые обладают специфическими просодическими свойствами. Виды фигур и их просодия находится в тесной связи со структурой митингового выступления. С точки зрения просодических моделей РФ делятся на самостоятельные и включенные. Самостоятельные обладают собственным просодическим контуром, включенные являются частью синтаксической и просодической структуры определенного коммуникативного типа высказывания. РФ в митинговом выступлении характеризуются усилением просодической интенсивности, которая реализуется при помощи комплекса акустических параметров: резким повышением громкости и тона, ускорением или замедлением темпа. Характерной просодической особенностью митинговой речи является также усиление ее интенсивности к концу выступления в связи с возрастанием эмоционального накала. *Перспективой* дальнейшего исследования является проверка полученных в ходе аудиторского анализа результатов при помощи инструментальной (компьютерной) обработки речевых образцов. Исследование просодической специфики митингового дискурса с возможным включением кинетических характеристик ораторов дает предпосылки для дальнейшей разработки интегральной модели митинга как единого лингвально-семиотического образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александров Д.Н. Риторика / Д.Н. Александров. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 534 с.
2. Артюхова А.А. Лингво-просодические особенности митингового дискурса / Анна Александровна Артюхова // Мова і культура. – Випуск 11. – Т. XI(123). – Київ: Видавничий дім Бураго, 2009. – С. 205 – 211.
3. Васік Ю.А. Ритмічна організація англomовного політичного дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Васік Юлія Анатолівна; Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов. – Донецьк, 2008. – 20 с.
4. Данилина В.В. Ритмические особенности политической ораторской речи / В.В. Данилина // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М., 2002. – № 4. – С. 33 – 45.
5. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – Омск: Изд-во Омск. гос. ун-та, 1999. – 284 с.
6. Ключев Е. В. Риторика: Инвенция. Диспозиция. Элокуция / Е. В. Ключев. – М.: Приор, 2001. – 270 с.
7. Кожедуб Н.В. Просодическая реализация убеждения как одного из видов речевого воздействия в судебной речи: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Кожедуб Наталья Владимировна; Нижегородский педагогический гос. ун-т. – Нижний Новгород, 2009. – 24 с.
8. Левчик Д. А. Митинг как форма предвыборной борьбы / Д. А. Левчик // Социологический исследования. – № 11. – М., 1995. – С. 52–58.
9. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи / Эмма Александровна Нушикян. – Киев–Одесса: Вища школа, 1986. – 159 с.

10. Паршина О.Н. Российская политическая речь: Теория и практика / О.Н. Паршина. – М.: ЛКИ, 2007. – 232 с.
 11. Петлюченко Н.В. Харизматика: мовна особистість і дискурс: монографія / Н.В. Петлюченко. – Одеса: Астропринт, 2009. – 464 с.
 12. Петлюченко Н.В. Харизматическая личность политического лидера в пространстве немецкого и украинского апеллятивных дискурсов: сопоставительный аспект: автореф. дис. ... док. филол. наук : 10.02.17 / Наталья Владимировна Петлюченко; Киевский нац. Лингвистический ун-т. – Киев, 2010. – 35 с.
 13. Спиридовский О.В. Лингвокультурные характеристики американской президентской риторики как вида политического дискурса: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Олег Владимирович Спиридовский; Воронежский гос. ун-т. – Воронеж, 2006. – 23 с.
 14. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.
 15. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.
 16. Юдина Т. В. Дискурсивное пространство политической речи / Т. В. Юдина // Сборник научных трудов «Актуальные проблемы теории коммуникации». – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2001. – С. 172–185.
 17. Balistier T. Straßenprotest. Formen oppositioneller Politik in der Bundesrepublik Deutschland / Thomas Balistier. – 1. Auflage Münster: Verlag Westfälisches Dampfboot, 1996. – 357 S.
 18. Beck H.R. Politische Rede als Interaktionsgefüge: der Fall Hitler / Hans – Rainer Beck. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2001 – 225 S.
 19. Essen O. von. Grundzüge der hochdeutschen Satzintonation / Otto von Essen. – Ratingen: Henn, 1964. – 123 S.
 20. Kranich W. Phonetische Untersuchungen zur Prosodie emotionaler Sprechausdruckweisen / Wieland Kranich. – Frankfurt am Main: Lang, 2003. – 241 S.
 21. Kuße H. Konjunktionale Koordination in Predigten und politischen Reden / Holger Kuße. – München: Verlag Otto Sagner, 1998. – 523 S.
 22. Mayer H. Rhetorische Kompetenz. Grundlagen und Anwendung / H. Mayer. – Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh GmbH & Co., 2007. – 241 S.
 23. Selting M. Prosodie im Gespräch / Margret Seltig. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1995 – 386 S.
 24. Terners E. Einführung in die Phonologie / Elmar Ternes. – 2., verb. und erw. Aufl. – Darmstadt: Wiss. Buchges., 1999. – 266 S.
- Источники иллюстративного материала
25. Ansprache von Helmut Kohl anlässlich der Öffnung des Brandenburger Tors am 22.12.1989. Manuskript nach Hörfunkübertragung. – Das Deutsche Rundfunkarchiv. Standort Babelsberg.
 26. Ansprache von Norbert Lammert, beim Fest zum Tag der Deutschen Einheit vor dem Reichstagsgebäude in Berlin am 03.10. 2010. – Режим доступа: <http://www.norbert-lammert.de/texte2.php?id=80> – Заголовок с титул. екрана.

УДК 811.111'37

Бигунова Н.А.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ ПОХВАЛЫ И КОМПЛИМЕНТА

Статья посвящена сопоставительному анализу одобрительных речевых актов похвалы и комплимента. Рассмотрены семантические и функциональные особенности выражения похвалы и комплимента, анализируется перлокутивный эффект одобрительных речевых актов похвалы и комплимента.

Ключевые слова: оценка, одобрение, речевой акт, похвала, комплимент.

Бигунова Н.О. Семантичні й функціональні особливості мовленнєвих актів похвали і комплімента. Стаття присвячена порівняльному аналізу схвалювальних мовленнєвих актів похвали і комплімента. Розглянуті семантичні та функціональні особливості висловлення похвали та комплімента, аналізується перлокутивний ефект схвалювальних мовленнєвих актів похвали і комплімента.

Ключові слова: оцінка, схвалення, мовленнєвий акт, похвала, комплімент.

Bigunova N.A. Semantic and functional peculiarities of praise and compliment speech acts. The article addresses comparative analysis of praise and compliment approving speech acts. It analyses semantic and functional peculiarities of expressing praise and compliment and the perlocutive effect of the praise and compliment approving speech acts.

Key words: evaluation, approval, speech act, praise, compliment.

Межличностное общение складывается из взаимного влияния людей друг на друга, из их стремления развить позитивные, желательные, благоприятные для себя качества окружающих и устранить негативные, нежелательные, неблагоприятные. Одним из основных механизмов регулирования взаимоотношений в обществе выступают оценочные высказывания, в том числе содержащие положительную оценку собеседника.

Настоящее исследование представляет собой попытку функционально-семантического описания речевых актов положительной оценки – одобрительных речевых актов похвалы и комплимента.

В настоящее время у исследователей одобрительных высказываний возникает множество довольно сложных вопросов, касающихся обязательности, уместности, тематических границ, артистизма, искренности одобрительных высказываний, что обеспечивает актуальность нашего исследования.

Объектом данного исследования являются речевые высказывания, основное содержание которых составляет положительная квалификация качеств или поступков собеседника, которые осуществляются в рамках координат Говорящий (субъект оценки) – Слушающий (может выступать

ее объектом) и которые выступают в функции регуляторов межличностных взаимоотношений.

Предметом исследования служат высказывания похвалы и комплимента, рассматриваемые в художественном диалогическом дискурсе современного английского языка.

Целью работы является проведение сопоставительного анализа одобрительных речевых актов похвалы и комплимента.

Из поставленной цели вытекают следующие задачи:

- определить похвалу и комплимент как одобрительные речевые акты;
- описать прагматическую ситуацию реализации похвалы и комплимента;
- определить место одобрительных высказываний похвалы и комплимента в типологии иллокутивных актов Дж. Серля;
- установить иллокутивные цели одобрительных речевых актов похвалы и комплимента;
- проанализировать перлокутивный эффект одобрительных речевых актов похвалы и комплимента.

Материалом исследования послужили тексты современных английских художественных произведений, из которых были отобраны высказывания похвалы и комплимента.

Речевые акты комплимента и похвалы являются объектом множества исследований: А.А. Романова, В.В. Леонтьева, В.И. Карасика, Л.И. Ключко, А.В. Бобенко, Р.В. Серебряковой, Е.В. Зверевой, Дж. Твентиера, С. Маркса и др.

Высказывания похвалы, комплимента и лести связаны с областью межличностных, субъективно эмоциональных отношений. Их основным семантическим признаком является одобрение.

Нам представляется логичным рассматривать одобрение как установку, отношение говорящего, а похвалу и комплимент (наряду с поощрением и лестью) как речевые действия, которые совершаются с целью выражения одобрения.

Согласно словарным дефинициям, *одобрять* значит «признавать что-либо хорошим, правильным; отзываться о чём-либо положительно, с похвалой» [14, 382].

Похвала – это «лестный отзыв, одобрение» [там же, 402]. *Хвалить* значит 1) «высказывать одобрение, похвалу кому-нибудь, чему-нибудь», 2) «восхвалять, прославлять, славословить» [там же, 709].

Как демонстрируют данные определения, термины «одобрение» и «похвала» пересекаются в своей семантике.

Как справедливо полагает Л.И. Ключко, *одобрение* в межличностных отношениях можно определить как установку, выражающую положительное отношение к другому человеку и состоящую из положительной оценки

личности, ее качеств, поступков и мнений, а также из готовности выслушать и понять собеседника [5, 46].

Дж. Твентьер определяет похвалу как «широко употребляемую социальную и вербальную стратегию» [13,37], а по мнению С. Маркса, похвала – это «орудие, с помощью которого возможно выразить признание и одобрение и которое делает взаимодействие более гармоничным, согласованным, продуктивным и эффективным» [12,13].

Нам импонирует точка зрения В.В. Леонтьева, который трактует феномен похвалы как вербальное проявление искренней, бескорыстной положительной оценки действий, черт характера, умственных способностей адресатов, а также третьих лиц, известных не только самому адресанту, но и адресату высказывания [7, 16].

Исследуя семантику слова *комплимент*, мы выяснили, что в словаре С.И. Ожегова значение слова *комплимент* раскрывается как «любезные, приятные слова, лестный отзыв» [15, 281].

В.Н. Панкратов комплиментом называет небольшое преувеличение достоинства, а похвалу – положительной оценкой качеств собеседника [8, 37].

По мнению Р.В. Серебряковой, комплимент – это «одобрительный фатический речевой акт, направленный на формирование положительной эмоциональной реакции собеседника, отличающийся субъективностью оценки, наличием небольшого преувеличения достоинств собеседника и повышенной эмоциональностью» [10, 58].

Исходя из вышесказанного и на основании наших собственных наблюдений, делаем умозаключение о том, что общим для похвалы и комплимента является положительная оценка собеседника, одобрительное отношение адресанта к качествам или поступкам адресатов или третьих лиц, а различаются они, во-первых, тем, что комплимент, в отличие от похвалы, всегда направлен только на собеседника, а не на третье лицо, как это возможно в похвале; во-вторых, комплимент, в отличие от похвалы, всегда характеризуется небольшим ожидаемым преувеличением достоинств собеседника и, в-третьих, похвала и комплимент различаются перлокутивным эффектом.

Если придерживаться наиболее известной классификации иллокутивных актов Дж. Серля, в которой выделяются ассертивы, директивы, комиссивы, экспрессивы и декларативы [11, 171], то нам представляется невозможным отнести одобрительные высказывания похвалы и комплимента к одному из данных типов.

Одобрительные высказывания могут относиться как к экспрессивам (с помощью которых, как считает Дж. Серль, выражаются чувства и отношения) [там же, 172], так и к ассертивам (речевым актам утверждения). К экспрессивам Е.М. Вольф относит все виды высказываний, которые интерпретируются как оценочные, или включают оценочный элемент в свою интерпретацию. По мнению этого исследователя, оценочные высказывания,

основанные на одобрении и порицании, являются экспрессивами, так как они принадлежат индивидуальным субъектам, иллокутивной целью которых является выражение эмоционального состояния говорящего и/или осуществление эмоционального воздействия на слушателя [2, 112]. С этой точки зрения высказывания к экспрессивам следует отнести комплименты и лесть, а также некоторые из высказываний похвалы.

Не всегда иллокутивной целью одобрительного высказывания является эмоциональное воздействие на собеседника и соответственно не всегда перлокутивный эффект состоит в изменении его эмоционального состояния. Не все высказывания похвалы являются экспрессивами. В случае, если похвала направлена не на собеседника, а на третье лицо, отсутствующее в момент разговора, в оценке превалирует рациональный аспект, высказывается не эмоциональное отношение к объекту, а мнение о нем. В этом случае одобрительное высказывание рассчитано на то, чтобы адресат согласился с оценкой говорящего: его перлокутивный эффект – это согласие с мнением. Такого рода высказывания похвалы, на наш взгляд, следует рассматривать как ассертивы, речевые акты утверждения, сообщающие, однако, не о положении вещей в реальном мире, а о мнении субъекта оценки. При выражении похвалы как мнения о третьем лице (похвала-ассертив) невозможна обычная реакция на одобрительное высказывание – благодарность, смущение или ответный комплимент, адекватная реакция в таком случае – выражения согласия или несогласия адресата с мнением адресанта. Приведем два контекста похвалы:

- 1) *As she was going out of the room after having done everything required of her, Emily Arundell said unexpectedly: "You're a good, faithful creature, Minnie. Don't mind my bark. It's a good deal worse than my bite. You're very patient and good to me"* (16, 34).
- 2) *Miss Peabody said: "Bella's husband's got brains. And charming manners!" "His manners are delightful," agreed Miss Arundell* (там же, 11).

В первом контексте похвала направлена на собеседника и может быть классифицирована как экспрессив, во втором контексте похвала направлена на мужа некой Беллы (ни Белла, ни ее муж в разговоре не участвуют), реакцией на похвалу является согласие собеседницы и, следовательно, данный пример иллюстрирует похвалу-ассертив.

На наш взгляд, особенностью оценочных речевых актов является то, что их перлокутивный эффект не всегда ясен.

В отношении комплимента известно, что наиболее типичными видами реакций на него являются полное принятие; зеркальное реагирование, т.е. высказывание ответного комплимента; ироническое согласие; смена темы и неприятие.

Причины негативной реакции на комплимент активно исследуются [1;6;7;10]. Негативная реакция может быть обусловлена такими причина-

ми, как настороженное отношение или антипатия адресата к говорящему, неуместность комплимента в конкретной ситуации и ошибка в выборе предмета одобрения, а также чересчур явные комплименты; комплименты, содержащее насмешку, издевку, а также фамильярность говорящего и скромность адресата.

Приведем пример полного принятия комплимента:

"What's going on?" he said. "I'm prematurely ageing," I muttered.

*"Oh, for God's sake. It's that bloody Rebecca, isn't it?" he said. "Shazzer told me about the Magda conversation. It's ridiculous. **You look about sixteen.**" Love Tom. Even though suspected he might have been lying still feel hugely cheered up as even Tom would surely not say looked sixteen if I looked forty-five (18, 52).*

В следующем контексте реакцией на комплимент является ироническое согласие:

"It's been a very long time since I've wanted to kiss anyone's head," Don says. He kisses my head again. "You smell of buttered crumpets." – "How glamorous" (19, 254).

Следующий контекст иллюстрирует неприятие комплимента, вызванное его неуместностью в конкретной ситуации:

"We've been jealously admiring the house, Olly. It's looking fabulous." Olly snorts. "Fuck, have the damn thing" (там же, 60).

В приведенном контексте адресат комплимента находится в подавленном, кризисном состоянии, он на грани развода со своей женой и не рад пришедшим гостям – родственникам своей жены, и комплимент вызывает неприятие.

Что касается похвалы, то в случае, если она направлена на собеседника, наиболее типичной реакцией является благодарность и смущение:

*"Thank you, Miss Lawson. I see you have an excellent business sense." Miss Lawson **bridled** a little and uttered a **deprecatory laugh** (16, 127).*

Как уже было сказано, реакцией на похвалу-ассертив (направленную на третье лицо), может быть согласие или несогласие:

*'Bit showy, isn't it?' said Una the second she was within earshot, pulling her stole huffily around her shoulders. 'I think if you take these things too far it gets a bit common.' – 'Oh, don't be absurd, Una. **It's a sensational party,**' said my father, helping himself to his nineteenth canape. – 'Mmm. I agree,' I said through a mouthful of tartlet, as my champagne glass was filled as if from nowhere, ''s bloody fantastic' (17, 78).*

В приведенной иллюстрации похвалы-ассертива гости на вечеринке обсуждают и по-разному оценивают организацию вечеринки, они выражают свое мнение о соответствующих качествах устроителей вечеринки в их отсутствие. Реакцией на похвалу в адрес хозяев в данном случае является согласие.

Успешность воздействия одобрительного высказывания на адресата определяются, главным образом, экстралингвистическими факторами, такими как коммуникативная ситуация, которая должна быть благоприятной для высказывания одобрения – т.е. оно должно быть уместно в данной речевой ситуации; коммуникативная заинтересованность инициатора взаимодействия (то есть он должен быть небезразличен к качествам и поступкам объекта одобрения); наличие определенных личностных качеств инициатора одобрения (тактичности, чуткости).

Исследователей одобрительных высказываний занимает также вопрос об их искренности/неискренности [1; 4; 13]. Следует отметить, что критерий искренности отличается крайней субъективностью и при его интерпретации следует учитывать экстралингвистическую ситуацию общения.

Адресат воспринимает комплимент как положительную оценку, которая наряду с искренностью допускает возможную неискренность. В отличие от похвалы, которая, в большинстве случаев, искренна, особенно если она касается третьего лица, комплимент как неизменная этикетная составляющая современной коммуникации по своей сути является ожидаемым преувеличением, что иллюстрирует комментарий адресата к следующему комплименту:

“Annie!” She walks across the office, bottom out, nose forward, head moving ever so lightly backwards and forwards like a peahen. She air-kisses me. “You look great!” – “Thanks,” I say warmly. Compliments on one’s physical appearance are the conversational means of greeting here. I have learned not to take it personally (19, 42).

Одобрительные высказывания – это неисчерпаемый источник для лингвистического изучения, многоаспектный и полифункциональный, связанный с областью межличностных, эмоциональных отношений. Основным семантическим признаком похвалы и комплимента является выражаемое ими одобрение. В художественном дискурсе различить данные речевые акты помогает анализ прагматической ситуации, мотивации коммуникантов. Успех одобрительного речевого акта определяется степенью «влияния» говорящего на адресата, его способностью вызывать у адресата соответствующее эмоциональное состояние.

Одобрительное отношение реализуется на всех уровнях языка – в морфологии, синтаксисе, лексике, интонации. Последняя чрезвычайно важна для выражения оценки. Однако, в отличие от других языковых уровней, интонация одобрительных речевых актов до сих пор не привлекала внимание лингвистов и именно в этом аспекте мы видим перспективу исследования выражения одобрения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бобенко А.В. Комплимент как компонент манипулятивного дискурса (на материале американского варианта английского языка) // Текст и дискурс: Традиционный и когнитивно-функциональные аспекты исследования: Сборник научных трудов. – Рязань, 2002. – С. 145 – 149.
2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Изд-е 3-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2006. – 280 с.
3. Зверева Е.В. Коммуникативно-речевая ситуация «Комплимент» (на материале испанского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – 10.02.05. – М., 1995. – 26 с.
4. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: Институт языкознания РАН; Волгоградский педагогический институт, 1992. – 330 с.
5. Ключко Л.И. Похвала в ряду родственных речевых актов в английском языке. – Харьков: Константа. – 2001. – 90 с.
6. Конова И.А. Речевые акты похвалы и порицания // Германистика. – СПб., 1992. – С. 52 – 58.
7. Леонтьев В.В. «Похвала», «лесть» и «комплимент» в структуре английской языковой личности: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1999. – 26 с.
8. Панкратов В.Н. Психотехнология управления людьми. – М.: Издательство института психотерапии, 2001. – С. 37 – 38.
9. Романов А.А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения: Пособие по теоретическим курсам. — М.: Институт языкознания РАН, Калининский СХИ. – 1988. – 183 с.
10. Серебрякова Р.В. Комплимент в английском коммуникативном поведении // Иностранные языки в современной социокультурной ситуации. – Воронеж, 1999. – С. 54 – 65.
11. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16: Теория речевых актов. – М., 1986. – С. 170 – 195.
12. Marks S. It pays \$ to praise. – Alexandria, Virginia: Miles River press, 1996. – 64 p.
13. Twentier G. The positive power of praising people. – Chicago: Contemporary books, 1998. – 202 p.
14. Литературный энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 751 с.
15. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1984. – 795 с.

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ

16. Christie A. Poirot loses a client. – New York: Dell, 1975. – 252 p.
17. Fielding Helen. Bridget Jones's diary. – London: Picador, 1996. – 422 p.
18. Fielding Helen. Bridget Jones: The edge of reason. – London: Picador, 2000. – 422 p.
19. Williams Polly. A good girl comes undone. – London: Sphere, 2008. – 355 p.

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПОРОДЖЕННЯ ІНТЕРФЕРОВАНОГО МОВЛЕННЯ БІЛІНГВОМ

*У статті розглянуто стохастичні процеси породження інтерферованого мовлення в межах синергетичної парадигми лінгвістичного знання. Побудовано й описано стохастичну модель породження інтерферованого мовлення білінгва. **Ключові слова:** синергетична парадигма, стохастична модель, породження інтерферованого мовлення, білінгв, фонетична інтерференція.*

***Валигура О. Р. Синергетический подход к исследованию процессов порождения интерферированной речи билингом.** В статье рассмотрены стохастические процессы порождения интерферированной речи в рамках синергетической парадигмы лингвистического знания. Обосновано и описано стохастическую модель порождения интерферированной речи билинга.*

***Ключевые слова:** синергетическая парадигма, стохастическая модель, порождение интерферированной речи, билингв, фонетическая интерференция.*

***Valihura O. R. Synergetic approach to investigating the bilingual's interfered speech generation processes.** The article addresses stochastic processes of interfered speech generation within the framework of synergetic paradigm. A stochastic model of a bilingual's interfered speech generation is built and described.*

***Key words:** synergetic paradigm, stochastic model, interfered speech generation, a bilingual, phonetic interference.*

Осмислення проблеми функціонування фонетичних одиниць як невід'ємного складника розумової діяльності людини зумовило *актуальність* звернення науковців до розкриття лінгвокогнітивних механізмів фонетичної інтерференції в англійському мовленні не носіїв мови, зокрема українців [1; 2; 11]. Аналіз теоретичних розробок вітчизняних і зарубіжних авторів (див. праці О. П. Воробйової, С. А. Жаботинської, Л. М. Мінкіна, О. І. Морозової, З. Д. Попової, А. М. Приходька, О. О. Селіванової, Й. А. Стерніна, І. С. Шевченко), спрямованих на з'ясування когнітивної природи мовленнєвої діяльності індивіда, показав, що процеси породження інтерферованого мовлення мають стохастичний характер. Тому вбачається, що методологічним засобом їх теоретичного дослідження є орієнтація на *синергетичний* підхід ([7, 204–205; 8, 34–36; 9, 3–9; 12, 29–59]), який дозволяє розглядати інтерфероване мовлення як складну відкриту систему, що знаходиться в невірноваженому стані з притаманною їй здатністю до самоорганізації.

У зв'язку з цим зазначимо, що синергетична парадигма, спрямована на відкриття універсальних законів еволюції і самоорганізації, на широке застосування розроблених в її межах моделей, набула сьогодні статусу найефективнішого теоретичного інструментарію вирішення складних комплексних проблем у багатьох галузях наукового знання. Її органічне поєднання з провідними положеннями когнітивної лінгвістики, що пояснює стійкі кореляції і зв'язки між мовою й мовними продуктами, з одного боку, та структурами знань, операціями мислення і свідомістю індивіда, з іншого, уможливорює дослідження когнітивних особливостей фонетичних явищ, зокрема, дозволяє аналізувати й інтерпретувати з погляду синергетики причини виникнення фонетичної інтерференції та механізми її реалізації в мовленні білінгвів.

Тому *метою* нашої праці є обґрунтування синергетичного підходу як методологічного засобу до теоретичного дослідження процесів породження інтерферованого мовлення і побудови відповідної стохастичної моделі його продукування білінгвом.

Зважаючи на проблему нашого дослідження, нагадаємо, що в основі синергетичної парадигми в мовознавстві лежить кваліфікація мовної системи як складної, відкритої, нелінійної, еволюційної, що функціонує за рахунок взаємодії власних підсистем і взаємної детермінованості інших зовнішніх систем середовища (етносу, його культури, свідомості, соціуму) та перебуває в стані більшої чи меншої рівноваги, маючи регуляторні механізми, які забезпечують динаміку, самоорганізацію та збереження цієї системи [8, 34]. Відповідно, у площині теорії лінгвосинергетики мовна особистість розглядається як складна, незамкнена, дисипативна система, інтегрована в навколишнє середовище, що і є джерелом мотивації її вербальної (дискурсивної) та невербальної поведінки [7, 204; 9, 5].

Оскільки функціонування мови в комунікації розглядається як опосередковане когнітивними операціями свідомості, що створює підґрунтя для з'ясування закономірностей їхньої взаємодії, то основу синергетичного бачення мовленнєвої діяльності становить когнітивно-комунікативний дуалізм [7, 205; 10, 202]. При цьому зауважимо, що саме цей чинник визначає організаційні умови і механізми породження мовлення – забезпечення переходу від хаосу до порядку, усунення нерівноваги системи на користь рівноваги, подолання когнітивної ентропії як міри відхилення системи від певного стану, що приймається за еталонний. За цих обставин у фокус уваги синергетичного підходу до розгляду мовленнєвих явищ, зокрема феномену фонетичної інтерференції, потрапляють не лише комунікативні проблеми інтерактивності (акомодация, перемикування кодів, дисипация, мітигация), але й проблеми когнітивного характеру – когнітивна ентропія (дисонанс), когнітивний консонанс, лінгвокогнітивний алгоритм гармонізації дискурсу [7, 204].

У контексті поглиблення ідей синергетики щодо породження інтерферованого мовлення білінгвом уточнимо, що мовна особистість взагалі й двомовна особистість зокрема є не просто системою, що саморегулюється і гнучко володіє навичками спілкування, але ще й саморегулюючою інтелектуальною системою, що володіє різними типами знань, які активізуються у процесі (де)кодування мовленнєвих повідомлень. Відповідно це спричинює формування нових властивостей системи, що уможлиблюється завдяки *біфуркації* як роздвоєнню одного вузла інформації на два у певній точці нестійкості та *структурі-атрактору* як внутрішній тенденції до відносного стабільного стану системи [8, 35].

Викладені підстави надали нам можливість моделювання стохастичних процесів породження інтерферованого мовлення у межах синергетичної парадигми лінгвістичного знання. Для підвищення наочності подальшого сприйняття структури й змісту зазначеного процесу стохастичну модель породження інтерферованого мовлення відображено у площині BED та репрезентовано у графічному вигляді на рис. 1. При цьому слід зауважити, що наочний образ стохастичної моделі породження інтерферованого мовлення, перебіг якого відбувається у напрямку від основи площини до її вершини (див. рис. 1), побудовано за асоціацією зведення розумово-мовленнєвої діяльності людини до її природно-кінцевого результату, віддзеркалюваного у вигляді вектора актуалізації мовлення.

Основу зазначеної моделі утворюють чинники, сукупність яких розташовано на площині прагматичного потенціалу комунікації.

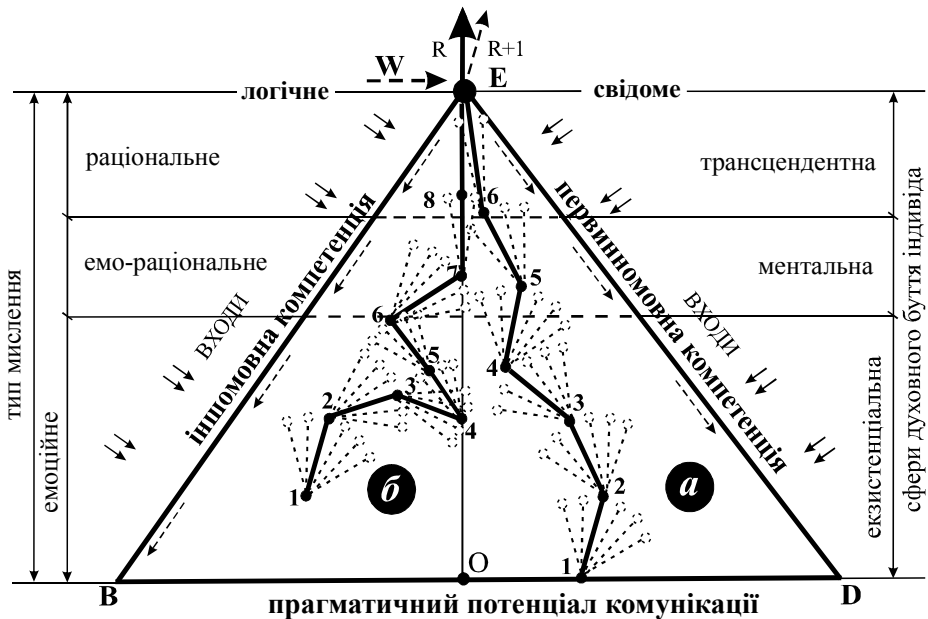

Рис. 1. Стохастична модель породження інтерферованого мовлення

При цьому *провідними чинниками*, які інтегрують всі інші, що мають вплив на породження інтерферованого мовлення, є *мовна компетенція* та *вимовна здатність*. Це в умовах багатofакторного експериментально-фонетичного дослідження інтерферованого мовлення набуває вагомого значення тому, що використання у якості параметрів порядку кількісних показників рівнів компетенції та вимовної здатності білінгва як чинників, від яких в основному залежить перебіг зазначеного процесу, підвищує надійність прогнозування й адекватність опису отримуваних результатів.

Щодо реального відображення провідних чинників, які зумовлюють специфіку розгортання та взаємодію позасвідомих, підсвідомих і свідомих процесів в актуалізації мовлення, то в нашій моделі вони визначені як *первинномовна (DE)* та *іншомовна (BE) компетенції* білінгва, що виникають як наслідок взаємодії умов перебігу практики використання мови (первинної чи вторинної) та знання її структури. Отже, стає очевидним, що *параметрами порядку* для адекватного наукового опису феномену актуалізації інтерферованого мовлення мають слугувати первинномовна та іншомовна компетенції.

Перед розглядом змістомісткого насичення елементів структури цієї моделі вважаємо за необхідне, насамперед, акцентувати увагу на тому, що концептуальною основою її побудови слугують такі постулати [6, 88–104]:

1. Принципова відмінність розумово-мовленнєвої діяльності від екзистенціального буття індивіда полягає в тому, що *розумово-мовленнєві процеси відбуваються під контролем свідомості* і, відповідно, підпорядковані діалектичній логіці, а *екзистенціальні акти реалізуються у сфері позасвідомого* відповідно до законів хаосу, що саморозвивається.

2. Парадокс екзистенціального буття індивіда полягає в тому, що його мислення розгортається за законами *полілектичної логіки* з її багатовекторною природою і достатньо широкою варіативністю альтернатив відносно нечітких понять-образів, а *мовленнєва діяльність* підпорядкована лінійним законам *діалектичної логіки* і вимогам обов'язкової уніфікації понять, що виробляються.

3. Імпульси, що активізують психофізіологічну енергію та мотивації розумово-мовленнєвих і фізичних дій, зароджуються у сфері *позасвідомого*, психофізіологічна енергія якої й забезпечує здійснення всіх без винятку щільно пов'язаних між собою процесів емоційного й когнітивного розвитку індивіда.

Відповідно до міркувань, викладених у вищезазначеній праці [6], з якої й запозичено постулати, за допомогою зорових образів у розглядуваній моделі нами чітко розмежовано три сфери *духовного буття індивіда* (трикутник BED) та сфера його свідомості (точка E).

Так, над межею (BD) площини *прагматичного потенціалу комунікації*, збуджуваного внаслідок комплексної взаємодії чинників оволодіння мовою (природного, зацікавленого, вимушеного та необхідного), розташовано сферу

екзистенціального буття білінгва, під яким прийнято [6, 89] розуміти все, що має відношення до унікальної неповторності внутрішнього людського буття, відчуття індивідом своєї приналежності до вищого і не може бути відтвореним мовою понять. У царині екзистенціального буття білінгва, якій властивий максимальний потенціал психофізіологічної енергії, відбувається безперервна робота позасвідомого начала індивіда. Завдяки цьому в окремих популяціях нейронів його головного мозку створюються певні енергетичні поля, що призводять до перерозподілу енергетичних потенціалів нейронів. Саме зміна цих потенціалів і виконує роль слідів емоційних станів, які в тій чи іншій ситуації переживає індивід. Такі сліди трансформуються і поступово агрегатуються у складніші структури, здатні виконувати функції певних емоційних концептів. Звідси цілком зрозуміло, що акти екзистенціального буття людини розгортаються у сфері його позасвідомого і ґрунтуються на *емоційному* мисленні, рушійною силою якого є психофізіологічна енергія особистості.

Над сферою екзистенціального буття розташовані послідовно *ментальна* і *трансцендентна* сфери. Поділяючи бачення автора праці [6, 90], ми будемо вважати, що в *ментальній* сфері білінгва відбувається взаємодія глибинних рівнів колективної й індивідуальної свідомості, які визначають хід його думок та специфіку почуттів, що ґрунтуються на позасвідомих мисленневих установах, а також на його навичках певної поведінки й емоційної готовності до сприйняття й пізнання оточуючого світу. Не викличе, мабуть, сумніву й те, що ментальне буття людини, яке відбувається у сфері його підсвідомого, спирається на *емо-раціональне* мислення та виконує роль своєрідного бар'єру або фільтра, здатного суттєво трансформувати інформацію/сигнали, що надходять із сфери позасвідомого. Стохастичні ментальні процеси реалізуються в умовах значного, а інколи й різкого перепаду різноспрямованих психоенергетичних потенціалів, генетично зумовлених результатів емоційного мислення і не менш акцентних, соціально зумовлених наслідків раціонального мислення.

Трансцендентне буття білінгва, що має місце у сфері його підсвідомого, ґрунтується на *раціональному* мисленні, креативні наслідки якого свідомість індивіда здатна трансформувати в певні абстрактні поняття [5, 62-65].

Проте головну роль у духовному бутті людини відіграє *свідомість*, основна енергія якої спрямована на розробку й контроль реалізації певних комунікативних технологій та актів поведінки. Для цього свідомість використовує результати біологічного інстинктивно-емоційного досвіду індивіда (продукт екзистенціального буття), генетико-культурну інформацію (продукт ментального буття) та соціокультурне знання (продукт трансцендентного буття). Саме такою специфічною роллю свідомості і різницею природи вирішуваних нею проблем і зумовлені її поліфункціональні здібності до: чіткої постановки завдань; пошуку, обробки й синтезу інформації, необхідної для

їх вирішення; контролю і табування інформації, що надходить з екзистенціальної і ментальної сфер у трансцендентну; оцінки та використання результатів когнітивних і креативних процесів, що відбуваються у сфері підсвідомого; формування сигналів для трансформації концептів тезаурусних структур екзистенції і ментальності; продукування команд на переміщення інформації з довгострокової пам'яті в короткострокову і назад; знищення з пам'яті застарілої й надлишкової інформації тощо [6, 91–92].

Викладені вище результати з'ясування основних властивостей розумово-мовленнєвої діяльності білінгва переконливо свідчать, що процеси породження інтерферованого мовлення мають, як вже зазначалося, стохастичний характер, і найбільш адекватним методологічним засобом їх теоретичного дослідження слід уважати *синергетичний* підхід. Тому подальший опис моделі, орієнтований на глибше і принципово нове розуміння закономірностей породження інтерферованого мовлення, є сенс викладати з використанням понять теорії хаосу, що саморозвивається, та синергетики.

За таких обставин *параметрами порядку*, що визначають особливості перебігу хаотичних процесів породження інтерферованого мовлення, відповідно до розглядуваної моделі, слугуватимуть *первинномовна й іншомовна компетенції* білінгва. Крім того, сфера духовного буття білінгва як будь-яка відкрита неврівноважена складна система здійснює свій зв'язок із зовнішнім середовищем через входи інформації та відповідні їй виходи (R , $R+1$). Роль таких входів під час комунікації можуть, як відомо, виконувати не лише звукова інформація, але й інші види сенсорної інформації.

Проте вирішальний вплив на перебіг комунікації для білінгва має зазначена на моделі вектором W *вербальна інформація*, що сприймається його свідомістю у звуковій формі від співрозмовника. Будучи декодованою й опрацьованою свідомістю білінгва, ця інформація у вигляді нервових імпульсів поступає через нейронні зв'язки одночасно до всіх нейронних популяцій, що беруть участь у функціонуванні описаних нами сфер духовного буття індивіда (зображено на моделі штриховими стрілками, спрямованими паралельно сторонам трикутника).

Унаслідок цього активізуються групи нейронів, які викликають формування прагматичного потенціалу комунікації і відповідне збудження емоційного потенціалу, покликаною здійснювати енергетичне забезпечення породження мовлення у психічній сфері білінгва та його фізичній матеріалізації у вигляді зв'язного тексту або конкретного висловлення.

Узагальнений процес породження мовлення (тобто його структура-атрактор, зображена жирною ломаною лінією 1-Е) позначено на нашій моделі буквою *a*. Вихідну точку (так звану точку першої біфуркації) процесу зародження висловлення індексовано цифрою 1 на прямій BD. У цій точці відбувається процес входження системи в хаос, унаслідок якого спостерігається ослаблення впливу параметрів порядку на параметри стану

та підвищення її чутливості до зовнішніх впливів. Роль зовнішніх впливів відіграють ще неявні інтенції мовця та нечіткі прагматичні настанови, енергія яких надходить з площини прагматичного потенціалу комунікації.

На наступному етапі розвитку системи в хаосі у ній на основі однозначно сформованого емоційно-прагматичного завдання зароджуються паростки всього розмаїття структур потенційних наступних біфуркацій, тобто зароджуються співіснуючі одночасно перший конкретний атрактор (1-2) і загальна структура-атрактор (1-E).

На третьому етапі – стадії виходу системи з хаосу та загострення кризи її саморозвитку в точці 1 – бере початок процес переходу від хаосу до порядку, у середині якого відбувається підсилення впливу параметра порядку (у випадку траєкторії *a* має місце відносне підсилення впливу *первинномовної компетенції*), що керує подальшим вибором альтернатив потенційного шляху розвитку невірноваженої системи, тобто має місце становлення структури розвитку процесу породження інтерферованого мовлення. Унаслідок цього конкретизуються спрямування першого атрактора розвитку (1-2), який характеризує стан руху системи на даному відрізку його саморозвитку, розташованого між попередньою (1) і наступною (2) точками біфуркації. Траєкторія реалізації першого атрактора починає формуватися у межах так званого віяла можливих альтернатив (на схемі моделі зображено штриховими траєкторіями), потенційні напрямки яких зумовлено описуваними вище параметрами стану системи (як-то: мовна практика, ментальність мовця, його психофізіологічні особливості тощо) та завершує своє формування вибором конкретного напрямку (1-2), продиктованим переважанням впливу параметра порядку (тобто *первинномовної компетенції*).

У контексті нашого дослідження зазначимо, що сутність розвитку процесу породження мовлення, який досяг другої точки біфуркації, полягає в тому, що під переважаючим впливом *первинномовної компетенції* як параметру порядку у сфері позасвідомого відбувся вибір емоційного фоноконцепту-прототипу. Після проходження системою вищеописаних стадій входження в хаос, її розвитку в хаосі та виходу з нього відбувається становлення наступного атрактора (2-3). Під час цього здійснюється зіставлення емоційного фоноконцепту-прототипу з віялом можливих альтернатив вибору відповідних фоноконцептів-аналогів. При цьому відхилення атрактора 2-3 у бік осі моделі свідчать про послаблення впливу *первинномовної компетенції* як параметру порядку розвитку системи та підсилення впливу діалектично взаємопов'язаної з ним *іншомовної компетенції*. Унаслідок проходження системою кризового стану в точці її розвитку 3 відповідно до описаного механізму під дією низки інших параметрів стану формується напрямок часткового атрактора 3-4, різке відхилення якого у бік осі моделі є наслідком значного підсилення впливу *іншомовної компетенції* білінгва.

Образ сформованого таким чином в екзистенціальній сфері підсвідомості білінгва емоційного фоноконцепту-прототипу і піднімається на рівень сфери ментального буття індивіда, трансформуючись при цьому у відповідний емо-раціональний фоноконцепт, позначений на моделі точкою 5. За рахунок продовження переважання впливу іншомовної компетенції у напрямку атрактора 5-6 відбувається подібне трансформування емо-раціонального фоноконцепту у раціональний фоноконцепт (точка 6). Наслідки розвитку системи у цій точці біфуркації в трансцендентній сфері білінгва визначають кінцевий результат етапу породження мовлення у вигляді цілком сформованого раціонального фоноконцепту, сутність якого й відбивається у його свідомості в обсязі логічного фоноконцепту-прототипу (точка E). Таким чином, в останній точці E структури-атрактора, тобто в кінцевому атракторі, завершується розвиток стохастичного процесу породження фоноконцепту мовлення або конкретного висловлення. Подальший вибір остаточного варіанта просодичного оформлення мовлення відбувається вже виключно на підставі діалектико-логічного механізму формування свідомістю кінцевої структури фоноконцепту [3, 3–9; 4, 48–49], яка й актуалізуються в реальному мовленні.

При цьому, як це видно з моделі, наслідком саморозвитку стохастичного процесу породження мовлення у психічній сфері індивіда, початок якого відбувався за траєкторією (а) під переважанням впливу первинномовної компетенції (точка 1), є наявність *фонетичної інтерференції* під час актуалізації мовлення, про що свідчить адекватне куту нахилу атрактора б-E до вісі моделі відхилення реального вектора фонетичного оформлення мовлення (R+1) у бік первинномовної компетенції.

Якісно інша картина спостерігається у випадку зародження в екзистенціальній сфері індивіда фоноконцепту-прототипу, яке відбувається під переважанням *впливу іншомовної компетенції* (див. траєкторія б, точка 1). Особливість описуваного нею стохастичного розвитку процесу породження фоноконцепту мовлення полягає саме в тому, що структура-атрактор цього розвитку розгортається виключно під впливом іншомовної компетенції, результатом чого постає вимова, адекватна культурній нормі іншої мови, позначена на моделі вектором R.

Зіставлення розглядуваних траєкторій процесів а і б дозволяє усвідомити що, незалежно від конкретних форм ламаних кривих опису розвитку процесів породження мовлення у сфері духовного буття білінгва, уся їх відома множина може бути описана двома глобальними типами структур-атракторів: структурою-атрактором, зародження якої відбувається під переважаючим впливом *первинномовної компетенції* й призводить до прояву фонетичної інтерференції, та структурою-атрактором, вихідний фоноконцепт-прототип якої, формуючись під переважаючим впливом *іншомовної компетенції*, забезпечує просодичне оформлення мовлення, адекватне культурній вимовній нормі вторинної мови.

Отже, *стохастична модель породження інтерферованого мовлення*, відображена у площині ВЕД на рис. 1, демонструє, що *мовна компетенція* білінгва та його *мовна здатність* зумовлюють специфіку розгортання і взаємодію позасвідомих, підсвідомих та свідомих процесів в актуалізації інтерферованого мовлення. З огляду на ознаки, обґрунтовані на підставі постулатів сформованої нами концепції, стохастичні процеси породження інтерферованого мовлення білінгва можуть розгортатися за двома типами його інваріантів: первинномовне та двомовне породження. При цьому у варіантних реалізаціях кожного типу чинник виникнення похибок вимови може варіювати у межах трьох рівнів духовного буття індивіда: екзистенціального, ментального, трансцендентного. Диференціація варіантних моделей породження інтерферованого мовлення проводилась за ознакою рівня духовного буття білінгва, у межах якого і зароджується визначальна похибка вимови. У ході здійсненого експериментально-фонетичного дослідження з'ясовано, що в міру заглиблення чинників помилок вимови білінгва від трансцендентної до екзистенціальної сфер зростають труднощі їх виправлення. За цих умов джерелом породження похибок, що виявляються на рівні фонемної й інтонаційної інтерференції під час продукування білінгвом висловлень вторинною мовою, слугує сфера його позасвідомого екзистенціального буття з притаманним їй емоційним типом мислення.

Таким чином, можна стверджувати, що обґрунтованій нами стохастичній моделі породження інтерферованого мовлення притаманні ознаки універсальності та придатності для експериментально-фонетичного дослідження динаміки взаємодії первинномовної й іншомовної компетенцій у ментальній сфері білінгва.

Викладені у статті методологічні основи дослідження породження інтерферованого мовлення на засадах синергетичного підходу до розгляду цього явища відкривають значні перспективи для з'ясування синергетичної природи мисленнєвих актів ментального буття білінгва під час продукування ним мовлення, поглиблення теоретичних уявлень про фонетичну інтерференцію як прояв білінгвізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови», спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство»/ О. Р. Валігура. – К., 2010. – 32 с.
2. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів: Монографія / О. Р. Валігура. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 288 с.
3. Калита А. А. Метод комплексної енергетичної оцінки процесу просодичного оформлення мовлення / А. А. Калита, Л. І. Тараненко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2009. – Вип. 81 (1). – С. 359–365.

4. Калита А. А. Фоноконцепт як категорія когнітивної фонетики / А. А. Калита // *Матеріали за 4-а міжнародна научна практична конференція «Бъдещето проблемите на световната наука – 2008»*. – София: “Бял ГРАД–БГ” ООД, 2008. –Т. 13. Филологічни науки. – С. 48–49.
5. Клименюк О. В. Діалектика трансцендентного в методології наукового моделювання // *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Філософія. Економіка. – 2002. – Вип. 8. – С. 62-78.
6. Клименюк А. В. Модели концептосферы и механизмов когнитивного мышления индивида / А. В. Клименюк // *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2009. – Вип. 81 (3). – С. 88–104.
7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно–дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем’єр, 2008. – 332 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
9. Тарасова Е. В. *Синергетические тенденции в современной лингвистике* / Е. В. Тарасова // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Романогерманська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2004. – № 500. – С. 3–9.
10. Шевченко И. С. *Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике* / И. С. Шевченко // *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. – 2004. – № 635. – С. 202–205.
11. Шнуровська Л. В. Соціокультурні особливості просодичної інтерференції в усному англomовному дискурсі (експериментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. В. Шнуровська. – К., 2010. – 23 с.
12. Kecskes I. *Synergic Concepts in the Bilingual Mind* / Istvan Kecskes // *Cognitive Aspects of Bilingualism*. – Dordrecht, the Netherlands: Springer, 2007. – P. 29–61.

УДК 81-11: 159.964.2

Гринько О.С.

К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ТЕРМИНА «КОНЦЕПТ-АРХЕТИП»

Статья посвящена истории становления термина «концепт-архетип»; предложено собственное определение концепта-архетипа, обозначены его структура и базовые характеристики.

Ключевые слова: *концепт, архетип, концепт-архетип.*

Гринько О.С. *До визначення терміна «концепт-архетип» У статті розглянуто історію становлення терміна «концепт-архетип»; запропоновано власне визначення концепту-архетипу та позначені його структура і базові характеристики.*

Ключові слова: *концепт, архетип, концепт-архетип.*

Grinko O. S. *To the definition of archetypal concept The article focuses on the history of archetypal concept defining. We offer our own definition of archetypal concept, specifying its structure and basic characteristics.*

Key words: *concept, archetype, archetypal concept.*

В широком спектре явлений, которые рассматривает современная когнитивистика, концепт-архетип остаётся одним из наименее изученных.

Данная статья посвящена истории становления термина «концепт-архетип». Материалом исследования стали работы по концептологии таких учёных, как В.И. Карасик, С.Г. Воркачёв, В.А. Маслова и др., а также работы К.Г. Юнга, Е.М. Мелетинского и др., посвящённые исследованию архетипа.

Целью данного исследования является анализ основных подходов к изучению концепта-архетипа, его дефинированию и структуре, а также уточнение определения термина «концепт-архетип».

Актуальность нашей статьи обусловлена возрастающим интересом к такому сложному явлению, как концепт-архетип в рамках как современной лингвоконцептологии, так и языкознания в целом.

Как отмечает Л.А. Грузберг, «концепт – один из наиболее популярных и наименее однозначно дефинируемых терминов современной лингвистики» [4, 184]. Исследование концепта выделилось в отдельное направление – концептологию, в рамках которого учёные предлагают различные подходы к изучению объекта их исследования.

Так, В.Ф. Старко, вслед за составителями «Краткого словаря когнитивных терминов», указывает на то, что «понятие концепта отвечает представлениям о тех значениях, которыми оперирует человек в процессе мышления...». При этом он трактует данный термин как «ментальную единицу, включённую

в сеть подобных ей единиц: ментального лексикона, языка мозга (*lingua mentalis*) и т.д.» [18, 16-17]. Ю.С. Степанов описывает концепты как понятия, которые выражают основные ценности культуры. По его словам, «концепт – это основная ячейка культуры в ментальном мире человека», «это как бы сгусток культуры в сознании человека» [19, 44-46]. С.Х. Ляпин, также подчёркивая сопряченность концептов культурным традициям, делает вывод о том, что концепты – это своеобразные культурные гены, входящие в генотип культуры [10, 14-16].

Е.А. Селиванова квалифицирует концепт как информационную структуру сознания, разносубстратную, определённым образом организованную единицу памяти, которая содержит совокупность знаний об объекте, вербальных и невербальных, полученных путём взаимодействия пяти функций сознания и *бессознательного* [16, 410] (курсив наш – О.Г.). В данном определении хотелось бы обратить особое внимание на взаимодействие сознания и бессознательного в рамках концепта, поскольку именно бессознательное, а точнее одна из его составляющих – коллективное бессознательное – играет решающую роль при формировании концептов-архетипов. Более подробно речь об этом пойдёт ниже.

Не менее значимым в нашем исследовании представляется определение и классификация концепта, предложенные С.Г. Воркачёвым. Он, исследуя в большей степени концепт как лингвокультурное явление, отмечает, что «лингвокультурный концепт – это так называемый «сгусток» этнокультурно отмеченного смысла». При этом учёный подчёркивает высшую степень абстрактности концепта как лингвокультурной единицы [3, 66-68].

С.Г. Воркачёв выделяет две модели концепта: инвариантную и архетипную. Первая модель рассматривается как предел обобщения плана содержания языковых единиц, покрывающих определённую семантическую область. Во второй модели концепт представляется как нечто предельно обобщённое, скрытое в глубине сознания, воплощённое в редуцированной форме в значении слова.

Такое моделирование содержания концепта особенно важно в нашем исследовании, т.к. оно позволяет говорить о возможности разработки концептов-архетипов как отдельной особой группы концептов.

Вслед за С.Г. Воркачёвым особую разновидность концептов – концепты-архетипы – выделяет и В.И. Карасик. Он указывает на то, что в основе таких концептов лежит система установок и поведенческих реакций, влияющих на жизнь людей [5, 33].

В.В. Колесов называет концепты «архетипами культуры», первообразами, которые постоянно возобновляют духовные запасы народной ментальности [6, 67].

Для более эксплицитного описания термина «концепт-архетип», а также для уточнения его дефиниции представляется целесообразным рассмотреть понятие «архетип» в контексте современной науки.

В основе понятия «архетип» (от греч. “arche” – начало и “typos” – образ) лежит теория, разработанная швейцарским психиатром К.Г. Юнгом [20, 62]. Он предположил, что под «личностным бессознательным», являющимся основным объектом исследования в психоанализе З. Фрейда, кроется слой «коллективного бессознательного». И если в личностном бессознательном центральное место занимают комплексы (комплекс неполноценности, комплекс Эдипа), то базовыми элементами, т.н. «квантами» коллективного бессознательного, являются архетипы. Под «архетипами» К. Юнг подразумевал универсальные, изначальные врождённые психические структуры, составляющие содержание коллективного бессознательного. Эти структуры лежат в основе общечеловеческой символики мифов, волшебных сказок, религий и т.д.

К.Г. Юнг классифицировал архетипы на психологические, относящиеся к памяти рода, и культурные, созданные на основе культурного опыта человечества. К первой группе он отнёс архетипы Самости (Selbst), тени, анимы и анимуса, трикстера, воды, регенерации, матери; во второй группе наиболее значимыми стали архетипы Бога, Троицы, добра и зла, жизни и смерти, героя-победителя.

Теория архетипов получила развитие после обнаружения К. Юнгом поразительного сходства различных мифологических и религиозных систем, а также фактов репродуцирования фрагментов древних эзотерических систем в сновидениях и психопатическом бреде.

Юнгианская теория оказала определённое влияние на дальнейшее развитие различных областей науки.

Так, продолжая разработку данной теории, литературоведы (Н. Фрай, М. Бодкин, Дж. Уайт) не рассматривали архетипы с исключительно психологической точки зрения, а определяли их как «формульное единство повествования» [21, 36].

В культурологическом аспекте архетип рассматривается и как обобщённый фундамент, и как специфические искусственные образования, глубоко укоренившиеся в сознании и поведении людей, формирующие константные модели жизни, её понимания и объяснения. У.А. Савельева делает вывод о том, что архетипы как проекции коллективного бессознательного не имеют кровной или расовой наследственности, а принадлежат человечеству в целом. Они представляют собой единую для всего человечества общую основу, сохраняющую целостность и идентичность, отсылая к глубинным слоям психики всех homo sapiens [15, 10].

Исследователи мифов и религий рассматривают мифологию как отражение генетически наследуемого человеком «коллективного бессознатель-

ного», состоящего из совокупности архетипических образов. Религиоведы и философы (М. Элиаде, С.Ф. Мартынович, А. Подводный и др.) определяют архетип как экзистенцию, выступающую первоосновой личности человека. Е.М. Мелетинский, отходя от традиционной Юнгианской трактовки архетипа, рассматривает его как «единицу некоего «сюжетного языка»», как постоянные сюжетные элементы, которые сохраняются в народном и индивидуальном творчестве [12, 80-81].

В.В. Красных, соглашаясь с А.М. Руткевич и О.А. Дмитриевой, признаёт наличие глубинных слоёв культурного пространства, восходящих к архетипным, древнейшим представлениям. Подобного рода представления соотносимы с базовыми кодами культуры, в которых фиксируются «наивные» взгляды на мироздание [8, 298]. Кроме того, исследовательница отмечает, что базовые коды культуры прослеживаются в базовых оппозициях, к которым относятся оппозиции «верх – низ», «хорошо – плохо», «свой – чужой».

Бинарные оппозиции можно выделить в различных направлениях гуманитарных знаний. Так, анализируя стереотипы в речевом поведении, Т.М. Николаева выделяет ментальный стереотип как стремление мыслить дуальными либо градуальными категориями. При этом исследователь отмечает, что первый тип категорий относится к более архаичному этапу сознания [13, 162-178].

Говоря об оппозициях, нельзя не упомянуть и «карнавальным принцип», описанный М.М. Бахтиным. Сам карнавал, в трактовке этого учёного, это «жизнь наизнанку», «мир наоборот». Исследователь подчёркивает, что образы карнавала двуедины и объединяют в себе оба полюса смены и кризиса: рождение и смерть, благословение и проклятие, хвалу и брань, юность и старость, верх и низ [1, 78-81].

О.Н. Кондратьева, в свою очередь, также указывает на основополагающую роль бинарной оппозиции «верх – низ» [7]. Данная точка зрения отражена и в теории когнитивных метафор, разработанной Дж. Лакоффом и М. Джонсоном. По мнению исследователей, шкалы «вверх – вниз», «вне – внутри», «активное – пассивное» являются общими для всех культур [9, 397-404].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что одной из основных характеристик архетипа является амбивалентность, дуализм.

Проанализировав изложенные выше положения, касающиеся концепта и архетипа, представляется возможным уточнить дефиницию концепта-архетипа:

Концепт-архетип – это ментальное образование, присущее отдельному индивиду, однако обнаруживающее свои базовые элементы у всех представителей этноса и/или человечества в целом. Центральным ядерным элементом такого образования является первообраз, мифообразующий элемент.

Основными характеристиками концепта-архетипа являются:

- высокий уровень абстрактности и обобщённости концепта, «ориентация на важнейшие витальные ценности бытия, и вытекающая отсюда универсальность для человечества» [15, 27];

– амбивалентность (как ядерные, так и периферические элементы такого концепта не могут иметь исключительно положительную или отрицательную коннотацию).

Для выявления особенностей функционирования концепта-архетипа необходимо рассмотреть вопрос о его структуре.

Концепт в целом и концепт-архетип в частности в современной когнитивистике признаётся многоуровневым образованием. Однако единого мнения относительно его структуры не существует.

Так, Ю.С. Степанов выделяет три компонента в структуре концепта: 1) основной, или актуальный признак; 2) дополнительные, или пассивные признаки; 3) этимологические признаки [19, 53-57]. Г.Г. Слышкин, описывая структуру концепта, вычленяет в ней четыре зоны: интразону, экстразону (основные зоны), квазизону и квазиэкстразону (дополнительные зоны) [17, 64]. З.Д. Попова и И.А. Стернин различают три базовых структурных компонента (элемента) концепта: образ, информационное содержание и интерпретационное поле [14, 106].

Согласно теории прототипов, получившей развитие в работах У. Чейфа, Е.В. Рахилиной, Дж. Лакоффа и др., концепты устроены прототипически, и в основе их строения лежит принцип «центр-периферия». Такая структура предполагает наличие стабильного центра и более аморфной, подверженной изменениям периферии. В центре располагается прототип или прототипическая модель, которая задаёт своими качествами возможные характеристики других составляющих концепта и его общую структуру. На периферию попадают связанные с прототипом производные элементы [Об этом см. 18, 18].

Такие исследователи, как В.А. Маслова, Н.С. Новиков, Н.К. Рябцева и др. при описании концепта используют т.н. «полевой метод». По предположению В.А. Масловой структура концепта представляет собой круг, в центре которого лежит основное понятие, ядро концепта, а на периферии находится все то, что привнесено культурой, традициями, народным и личным опытом [11, 42]. В.Ф. Старко отмечает, что в подобной структуре концепта ядро представлено индивидуальным чувственным образом, наиболее образным и конкретным элементом концепта, который окружён слоями концептуальных признаков, причём наиболее абстрактные слои формируют периферию [18, 18]. Е.А. Селиванова высказывает предположение о том, что в основе концепта лежит непротиворечивая информация, сформированная сетью пропозиционных структур (предикатно-актантных рамок). При этом исследовательница отмечает, что такого рода информация может отождествляться с ядерной зоной, предполагаемой в полевой структуре концепта [16, 417].

И.А. Богданова, исследуя функционирование концепта-архетипа «вода» в текстах народного и индивидуального творчества, предлагает особый подход к структурированию концепта-архетипа, выделяя в его структуре 3 уровня. Первый уровень включает значение слова; на втором находятся скрытые понятия, которые описываются как коннотации; третий уровень формируют архетипические смыслы, образующие глубинный слой из мифообразующих структурных элементов [2, 55].

Не отрицая обоснованности других теорий, наиболее функциональной для нашего исследования представляется теория о ядерно-периферическом строении концепта. Однако следует отметить, что при описании концепта-архетипа подобное строение может отличаться от традиционного. Это связано, в первую очередь, с амбивалентным характером концепта-архетипа, что предполагает наличие двух доминирующих ядерных компонентов, вокруг каждого из которых будет формироваться своя периферия.

Таким образом, в данной статье было проанализировано становление понятия «концепт-архетип»; было предложено собственное определение концепта-архетипа, обозначены его структура и базовые характеристики, что позволит более эффективно выделять и описывать данный тип концепта как на общекультурном уровне, так и в рамках литературного художественного произведения.

Наши дальнейшие исследования будут направлены на выделение и описание концептов-архетипов «огонь» и «вода» в прозе У. Голдинга.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бахтин М.М. Творчество Ф.Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса – М.: Худож. лит., 1990 – 543 с.
2. Богданова И.А. Функционирование архетипического концепта «вода» в текстах народного и индивидуального творчества: Дис... к.ф.н.: 10.02.12. Пермь, 2006 – 231 с.
3. Воркачѳв С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64-72.
4. Грузберг Л.А. Концепт//Стилистический энциклопедический словарь русского языка – М.: Флинта: Наука, 2003 – С.181-184.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс – М.: Академия, 2004 – 477 с.
6. Колесов В.В. Язык и ментальность – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2004 – 240 с.
7. Кондратьева О.Н. Вертикальная ось «верх-низ» в характеристике концептов внутреннего мира человека – 2002 – www.teneta.ru/rus/ke/kondrateva.htm
8. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – М.: Гнозис, 2003 – 375 с.
9. Лакофф Дж., Джонсон М. – Метафоры, которыми мы живѳм//Теория метафоры – М.: Прогресс, 1990. – С. 387-415.
10. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода//Концепты – Архангельск, 1997. – Вып.1. – С. 11-35.

11. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие – Мн.: ТетраСистем, 2004 – 256 с.
12. Мелетинский Е.М. О происхождении литературно-мифологических сюжетных архетипов//Литературные архетипы и универсалии / Под ред. Е.М. Мелетинского – М.: РГГУ, 2001 – 433 с.
13. Николаева Т.М. От звука к тексту – М.: Языки русской культуры: 2000 – 680 с.
14. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика – М.: АСТ: Восток –Запад, 2007 – 314 с.
15. Савельева У.А. Архетипический лингвокультурный концепт «предательство»: Дисс...канд. филол. наук 10.02.19. – Волгоград, 2008. – 218 с.
16. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрямки та проблеми – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
17. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: Дисс...докт. филол. наук. – Волгоград, 2004. – 323 с.
18. Старко В.Ф. Концепт «Гра» – Луцьк : РВВ «Вежа», 2007. – 204 с.
19. Степанов Ю.С. Константы: словарь русской культуры – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
20. Юнг К.Г. Архетип и символ – М.: Ренессанс,1991. – 304 с.
21. White J.J. Mythology in the Modern Novel – Princeton, 1971. – 410 p.

УДК 811.111'373'38

Демчук А. И.

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ПРОСОДИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК, ИДЕНТИФИЦИРУЮЩИХ ГЕНДЕР ГОВОРЯЩЕГО (на материале английского языка)

В статье анализируются средства и способы вербализации просодических характеристик речевого голоса, выполняющих в художественном тексте характерологические функции, одной из которых является идентификация гендера говорящего.

Ключевые слова: вербализация, просодические характеристики, речевой голос, художественный текст.

Демчук А. І. Вербалізація просодичних характеристик, ідентифікуючих гендер мовця. У статті аналізуються засоби та способи вербалізації просодичних характеристик мовленнєвого голосу, що виконують у художньому тексті характерологічні функції, однією з яких є ідентифікація гендера мовця.

Ключові слова: вербалізація, просодичні характеристики, мовленнєвий голос, художній текст

Demchuk A. I. Verbalization of the prosodic characteristics, identifying speaker's gender. The article analyzes speaking voice prosodic characteristics verbalization means that fulfill characterological functions in the belles-lettres texts. The emphasis is laid on the speaker's gender identification.

Key words: verbalization, prosodic characteristics, speaking voice, belles-lettres text.

Одной из основных функций речевого голоса является отражение индивидуальных голосовых особенностей говорящего, передача информации о его личности [1]. В современных научных исследованиях речеголосовые особенности рассматриваются в зависимости от следующих факторов: 1) гендерного, 2) возрастного, 3) национально-регионального, 4) профессионально-образовательного, 5) психофизиологического.

Первые четыре фактора, обуславливающие речеголосовые особенности говорящего, изучаются в рамках социолингвистических исследований (М. В. Давыдов, Г. Е. Крейдлин, В. В. Кулешов, М. М. Маковский, Т. Г. Медведева, D. Berry, V. Bezoojen, D. Bolinger, S. A. Collins, D. Crystal, D. Roswarne, P. Trudgill и др.).

Особый интерес лингвистов вызывают различия в звучании голосов мужчин и женщин, а также возрастные особенности звучания голосов. Так, инструментальный анализ речи мужчин и женщин показал, что высотный уровень у женских голосов выше, а диапазон более узкий. Однако суженный

высокий диапазон компенсируется за счёт большего разнообразия мелодического рисунка. Голос мужчин благодаря более широкому диапазону, большей частотности нисходящих тонов, несколько замедленному темпу звучит более весомо, продуманно, категорично [3].

Результаты экспериментальных исследований, полученные Ч. Креймером методом аудиторского анализа с последующей статистической обработкой данных, позволили определить наиболее типичные черты мужской и женской звучащей речи. Так, к отличительным чертам мужской речи относятся настойчивость, требовательность (*demanding voice*), авторитарность, стремление захватить инициативу в разговоре (*dominating speech*), агрессивность. Женская речь отличается такими характеристиками как заинтересованность, внимание к собеседнику, дружелюбие, мягкость, деликатность. Данные отличительные черты содержат в себе информацию о соответствующем использовании определённых просодических средств. Например, у мужчин – это увеличенная громкость, а у женщин – высокий уровень голосового тона (*high pitch*), широкий диапазон темпоральных и мелодических модификаций [10].

Для оценки речеголосовых особенностей мужчин и женщин успешно применяется аксиологический подход. Например, Д. Болинджер считает, что высота голоса ассоциируется с большим или маленьким размером, наличием или отсутствием агрессивности. Таким образом, низкий мужской голос ассоциируется с чем-то большим, а высокие женские и детские голоса – с чем-то маленьким. Кроме того, Д. Болинджер полагает, что мужчины обычно пытаются выступать в роли потенциального агрессора, используя низкий участок голосового диапазона. Женщины, напротив, стремясь к женственному звучанию голоса, эксплуатируют высокие участки диапазона [7].

С. Коллинз изучал акустические параметры мужских голосов, оцениваемых аудиторами-женщинами, на материале голландского языка. С. Коллинзу удалось установить наличие голосовых стереотипов, ассоциируемых с определённым телосложением говорящего и его возрастом, а также с оценкой степени его привлекательности. Так, низкие голоса были оценены женщинами как приятные, принадлежащие привлекательным мужчинам, более старшего возраста, более крупного телосложения, более мужественным, и, вероятно, имеющими растительность на груди [8]. К подобным выводам пришёл и Д. Берри [6]. Д. Берри также изучал так называемые “*babyish voices*” (детские голоса). Результаты аудиторского анализа показали, что подобные голоса оцениваются аудиторами как слабые, тёплые [5].

В центре нашего исследования стоит проблема изучения объективации невербальных параметров коммуникации, а именно, вербализации просодических характеристик речевого голоса в английском языке и письменной речи. В данном случае вербализация выполняет функцию компенсации

отсутствующей звуковой материи. В отличие от исследователей, оперирующих акустическими терминами для описания корпуса языковых средств, вербализующих звучание человеческого голоса, мы будем опираться на термины просодии, определяющие основные характеристики речевого голоса. В семантическом пространстве, отражающем восприятие звучания речевого голоса представителями английского языкового коллектива, лексические единицы (далее ЛЕ) будут вербализовать вполне конкретные просодические характеристики (далее ПХ), а именно, мелодику, громкость, темп и качество голоса.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью получить целостное представление о вербальной репрезентации в современном английском языке феномена звучания голоса человека в процессе производства речи.

Цель данной статьи состоит в том, чтобы изучить средства и способы вербальной репрезентации речевого голоса как источника информации о гендерной принадлежности говорящего.

Средства вербализации просодических характеристик речевого голоса выполняют в художественном тексте характерологические функции, одной из которых является характеристика говорящего по гендерному, возрастному, национальному, профессиональному признакам, а также личностным качествам. Подобные характеристики речевого голоса являются константными для того или иного индивидуума. В результате анализа художественных текстов было выделено 488 микроконтекстов, содержащих описание речевого голоса как источника информации о личности говорящего.

В процессе исследования было отмечено, что, т.к. константные характеристики несут информацию о личности говорящего, являются составляющей художественного образа персонажа, они могут обладать прагматикой оценки (положительной либо отрицательной). Прагматика оценки, заложенная в константные характеристики речевых голосов, отражает ассоциации, связанные со звуковыми стереотипами, закреплёнными в сознании носителей языка. В связи с этим, представляется существенным выявление соотношения прагматики положительной и отрицательной оценок, присущей каждому из признаков идентификации говорящего, т.к. это поможет глубже проникнуть в существующие у представителей английского языкового коллектива ассоциативные связи с тем или иным звучанием как английских, так и других национальных речевых голосов.

Семантическая значимость характеристик речевых голосов, содержащих указания на гендерную принадлежность, особенно велика в неконтактных диалогах, участники которых не находятся в едином зрительном пространстве. Таков, например, диалог людей, находящихся в разных комнатах одного помещения и не видящих один другого, разговор по телефону и т.п. В подобных речевых ситуациях голос служит единственным средством

идентифікації собеседника. Характеристики речевого голосу, указуючі на гендерну приналежність говорящого, обычно створюються з допомогою таких способів як: 1) пряма номінація; 2) вербалізація стереотипної ПХ речевого голосу; 3) вербалізація стереотипної ПХ речевого голосу + пряма номінація.

1) Для прямої номінації, як правило, використовуються іменні *man*, *woman* в притяжательному падежі, наприклад: “*“a woman’s voice called”*”, “*“it was a man’s voice, calling out”*”, “*“a man’s voice said”*”. Либо прикметні, позначаючі гендерну приналежність: “*“said a manly voice”*”, “*“a different male voice”*”, “*“a feminine voice said”*”, “*“a female voice asked”*”, etc. В даному випадку прагматична установка автора направлена на те, що у читача спрацює зворотня асоціативна зв’язь – гендерний ознака > голосовий стереотип. Такі характеристики, як правило, нейтральні, т.е. не мають прагматику оцінки.

2) Характеристики, описуючі звучання чоловічих / жіночих голосів, можуть створюватися за допомогою ЛЕ, вербалізуючих стереотипні просодичні параметри, як правило, якості голосу, які виступають самостійними маркерами гендерної приналежності говорящого. В цьому випадку вербалізується стереотипне звучання чоловічих голосів, які асоціюються з низьким тоном, різкістю, грудним, хрипким якістю голосу, підвищеною гучністю; і стереотипне звучання жіночих голосів, асоціюються з високим рівнем голосового тону, мелодичністю, м’якістю, придыхательним якістю голосу [2; 3; 4; 6; 8; 9; 10]. Значить, к константам чоловічих і жіночих голосів відносяться всі ЛЕ, вербалізуючі вищеперелічені стереотипні ПХ.

Так, якщо речовий голос говорящого по телефону описується такими ЛЕ, як “*“deep”*” (грудне, повне якістю голосу) “*“gruff”*” (хрипке якістю голосу), “*“strong”*” (підвищена гучність), то розуміється, що слухач розуміє, що говорить з чоловіком. Наприклад: “*“The deep voice said with a chuckle”*” (14, 323). “*“The gruff voice paused”*” (14, 333). “*“A strong bluff voice answered”*” (14, 333).

Якщо ж речовий голос маркується як “*“thin”*” (високого тону), то слухач розуміє його як жіночий: “*“Again the thin voice on the phone ...”*” (13, 73).

Необхідно відзначити, що для номінації чоловічих і жіночих речових голосів нерідко використовуються назви співчих голосів. Наприклад: “*“she queried in her low contralto voice.”*” (14, 133); “*“the Immigration Minister began in his bass booming voice”*” (14, 280); “*“Ed Middleton boomed in his resonant baritone”*” (20, 18). Іноді для опису жіночого речевого голосу може використовуватися назва чоловічого співчого голосу. “*“she was saying in that deep bass voice of hers.”*” (17, 183).

3) Вербализация стереотипной ПХ также может дополняться прямой номинацией. Например: “*A crisp male voice said*” (18, 68). В данной характеристике используется сочетание прилагательного *crisp*, которое вербализует резкое звучание типичное для мужских голосов, и прилагательного *male*, непосредственно номинирующего гендер говорящего. Приведём ещё один пример: “*Then a strong male voice declared crisply...*” (14, 10). Здесь мы видим сочетание повышенной громкости, репрезентируемой прилагательным *strong*, резкости звучания речевого голоса, вербализуемой наречием *crisply*, и прямую номинацию гендера говорящего посредством прилагательного *male*.

В следующем примере резкость, типичная для мужских голосов, противопоставляется женскому голосу: “*It [voice] wasn't harsh; but it wasn't feminine either*” (20, 103). В данном случае стереотипная ПХ мужского голоса – резкость, вербализуется посредством прилагательного *harsh*, которое противопоставляется прилагательному *feminine*, непосредственно номинирующему гендер.

Отдельно следует отметить случаи, когда гендерная принадлежность и речевой голос персонажа намеренно противопоставляются, выполняя заданную автором прагматическую установку – создание контраста между гендером говорящего и его речевым голосом. Например:

An immensely fat blond man – so blond he was nearly albino – who had been sitting at Miriam's table came over and said to me in a thin, tremulous, effeminate voice: ‘So you're the party who put it to little Art Nunhei’ (15, 133).

В данном случае через описание речевого голоса говорящего (*thin, tremulous, effeminate*) автор реализует эффект обманутого ожидания – очень полный мужчина, обладающий тонким, дрожащим, женоподобным голосом, будет выглядеть нелепо и комично в глазах читателя, т.к. высокий уровень голосового тона, вербализуемый прилагательным *thin*, естественен для женщин, на что, собственно, указывает эпитет “*effeminate*” – женоподобный, одновременно распространяясь и на внешность персонажа – мужчина, говорящий таким голосом, выглядит женоподобным. Дрожащее качество голоса, вербализуемое прилагательным *tremulous* также свидетельствует об отсутствии у персонажа черт типичных для мужественных представителей сильного пола.

Приведём ещё один пример: “*And when Dewar came in he veered upon Gill, exclaiming in his peculiar high-pitched voice*” (11, 249). Кроме характеристики “*high-pitched*” (*shrill, higher than usual*), характеристика речевого голоса персонажа включает фонационный глагол “*to squeak*”, имеющий в составе своего значения семантические компоненты, описывающие высоту голоса (*shrill*) и громкость (*cry*): “*he squeaked benevolently*”, “*squeaked Billy*”. Таким образом, в данной константной характеристике на первый план выдвигается

такая характеристика как уровень голосового тона. Несоответствие между звучанием речевого голоса и половой принадлежностью персонажа проявляется в том, что высокими, писклявыми голосами обычно говорят женщины. Отметим, что подобное звучание мужского голоса оценивается как неприятное, на что указывает оценочный компонент значения ЛЕ “*shrill*” – “*unpleasant sound*”. Прагматика отрицательной оценки, заложенной в описание отталкивающей внешности персонажа (*short, bowed, hairy, like a neglected old baboon*), совпадает с оценочной характеристикой его речевого голоса. Итак, с одной стороны, речевой голос персонажа не соответствует стереотипному представлению его половой принадлежности, с другой стороны, его оценочные характеристики в целом совпадают с прагматикой негативной оценки портретного описания. Как видно из приведённого примера, в отдельных случаях оценочная характеристика речевого голоса персонажа может совпадать с оценочной характеристикой его внешности, однако контрастировать с его половой принадлежностью.

В следующем портретном описании женщине приписываются характеристики, вызывающие ассоциации с мужским голосом:

Mrs. Wimbush laughed. Her voice, her laughter, were deep and masculine. Everything about her was manly. She had a large, square, middle-aged face, with a massive projecting nose and little greenish eyes, the whole surmounted by a lofty and elaborate coiffure of a curiously improbable shade of orange (16, 11).

Низкий, грудной (*deep*), мужеподобный (*masculine*) голос – первая информация, которую получает читатель о героине романа О. Хаксли “*Crome Yellow*”, миссис Уимбуш, сразу же ассоциируется с мужеподобной женщиной с грубыми чертами лица. Дальнейшее портретное описание героини усиливает первые впечатления: большое квадратное лицо, крупный длинный нос, маленькие глаза – все данные характеристики в совокупности с индивидуальным звучанием голоса создают в воображении читателя образ некрасивой, мужеподобной особы, в которой не было ничего женственного (*Everything about her was manly*). По мнению её собеседника Дэниса, она скорее напоминала мужчину, переодетого в женщину, что эксплицитовано в тексте посредством сравнения миссис Уимбуш с Уилки Бардом, английским эстрадным актёром, который славился своим искусством перевоплощения в роли певицы. Далее автор акцентирует внимание читателя на грудном качестве голоса героини, повторяя эпитет “*deep*” в последующем микроконтексте, тем самым, подчёркивая её мужеподобный голос ;: “*..., said Mrs. Wimbush in her deep, distinct voice.*” (16, 14).

Характеристики, идентифицирующие гедерную принадлежность говорящего, в большинстве случаев не обладают прагматикой оценки. В процентном соотношении нейтральные характеристики составили 65,1 %.

Характеристики с прагматикой отрицательной оценки составляют 21,2 %, с прагматикой положительной оценки – 13,6 % соответственно.

Необходимо отметить, что прагматика отрицательной \ положительной оценки реализуется следующим образом: 1) с помощью оценочных прилагательных, которые сочетаются с прямой номинацией гендера говорящего. Например: “... *a pleasant woman's voice responded*” (12, 110) – такая характеристика обладает прагматикой положительной оценки, которая реализуется с помощью оценочного прилагательного “*pleasant*”; 2) через ЛЕ, вербализующие ПХ, в семантику которых непосредственно заложена оценка. Например: “*The voice on the telephone ... was so warm and masculine she was almost persuaded she had committed a willing adultery*” (19, 60). В данном случае прагматика положительной оценки заложена в семантику прилагательного “*warm*”, вербализующего «тёплое» качество голоса. “*The phone was answered by a rough masculine voice...*” (18, 358). Данный пример иллюстрирует характеристику речевого голоса с прагматикой отрицательной оценки, реализующуюся через семантический компонент значения ЛЕ “*rough*”- “*unpleasant, angry*”.

Что касается показателей частоты употребления ЛЕ, номинирующих ПХ, то в результате частотного анализа были получены следующие результаты: на ЛЕ, вербализующие качество голоса, приходится 48,7 %; на ЛЕ, номинирующие мелодический компонент – 35,1 %; на ЛЕ, вербализующие громкость – 16,2 %. ЛЕ, номинирующие темп, не встречаются в характеристиках, несущих информацию о гендерной принадлежности говорящего. Отсюда следует, что для идентификации гендера говорящего ведущим является вербализованное качество голоса.

Итак, для константных характеристик, идентифицирующих говорящего по гендерному признаку, наиболее значимым выступает качество голоса. Соответственно, ЛЕ, описывающие качество голоса (48,7 %), превышают по частотности, ЛЕ, передающие звучание мелодического компонента и громкости. Вербализация темпа не релевантна для данного типа характеристик, т.к. ЛЕ, номинирующие данный параметр в подобных характеристиках выявлены не были. Для характеристик речевого голоса, идентифицирующих говорящего по гендерному признаку, типичен способ прямой номинации и прямая номинация + вербализация стереотипного просодического параметра речевого голоса.

Подводя итоги, отметим, что звучание речевого голоса как источника информации о личности говорящего, закреплённое в сознании носителей английского языка в виде голосовых стереотипов, вербализуется с помощью языковых средств репрезентации просодических характеристик, которые в художественном тексте выполняют функцию константных характеристик речевого голоса говорящего. Средства языкового представления звучания ре-

чевого голоса отражают не только существующие в английской картине мира голосовые стереотипы, но и связанные с ними оценочные ассоциации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Демчук А. И. К обоснованию понятия «речевой голос» / А. И. Демчук // Записки з романо-германської філології : зб. наук. статей ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Вип. 25. – Одеса: Фенікс, 2010. – С. 91-98.
2. Козырева М. Н. Введение в изучение английского речевого голоса (голосообразования) / Козырева М. Н. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 97 с.
3. Медведева Т. Г. Сопоставительный анализ просодических форм выражения эмоций у мужчин и женщин / Т. Г. Медведева, Т. И. Шевченко // Просодия текста : сб. науч. трудов МГПИИЯ. Выпуск 169. – М., 1980. – С. 203-215.
4. Шевченко Т. И. Социальная вариативность английской интонации: учебное пособие / Шевченко Т. И. – М.: Высшая школа, 1986. – 123 с.
5. Berry D. Vocal attractiveness and vocal babyishness: Effects on strangers, self, and friend impressions / D. Berry // Journal of non-verbal behaviour. – 1990. – № 14. – P. 141-153.
6. Berry D. Vocal types and vocal stereotypes: Joint effects of vocal attractiveness and vocal maturity on person perception / D. Berry // Journal of non-verbal behaviour. – 1992. – № 16. – P. 41-54.
7. Bolinger D. Intonation and its parts: Melody in spoken English / Bolinger D. – Stanford: Stanford University Press, 1986. – 421 p.
8. Collins S. A. Men's voices and women's choices / S. A. Collins // Animal Behaviour. – 2000. – Vol. 60. – P. 773-780.
9. Graddol D. Gender voices / D. Graddol, S. Swann. – Oxford: Wiley Blackwell, 1989. – 214 p.
10. Kramer Ch. Perception of female and male speech / Ch. Kramer // Language and speech. – 1977. – Vol. 10, № 2. – P. 151-161.
11. Cronin A. J. The Citadel: [novel] / Archibald Cronin. – М.: Foreign languages, 1963. – 475 p.
12. Gardner E. S. The Case Of The Perjured Parrot: [novel] / Erle S. Gardner. – М.: Айрис пресс, 2003. – 364 p.
13. Hailey A. Airport: [novel] / Arthur Hailey. – N. Y.: Bantam Books, 1965. – 405 p.
14. Hailey A. In High Places: [novel] / Arthur Hailey. – N. Y.: Bantam Books, 1979. – 376 p.
15. Hammet D. The Thin Man: [novel] / Dashiell Hammet. – М.: Raduga Publishers, 2003. – 223 p.
16. Huxley A. Crome Yellow: [novel] / Aldous Huxley. – М.: Raduga Publishers, 2001. – 302 p.
17. Priestly J. B. Angel Pavement: [novel] / John B. Priestly. – М.: Progress Publishers, 1974. – 504 p.
18. Puzo M. The Godfather: [novel] / Mario Puzo. – London: Pan Books, 1975, 448 p.
19. White P. The Burnt Ones: [short stories] / Patrick White. – London: Penguin Books, 1975. – 316 p.
20. Willford C. Cockfighter: [novel] / Charles Willford. – N. Y.: Pocket Books, 1996. – 228 p.

УДК 811.111

Домброван Т.І.

АКТУАЛІЗАЦІЯ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті висвітлюються основні методологічні принципи синергетики, робиться короткий огляд останніх напрацювань у сфері лінгвосинергетики, обґрунтовується необхідність виділення та перспективність діахронічної лінгвосинергетики.

Ключові слова: синергетична методологія, лінгвосинергетика, діахронічні дослідження мови, самоорганізація.

Домброван Т.И. Актуализация синергетического подхода в современных лингвистических исследованиях. В статье освещаются основные методологические принципы синергетики, делается краткий обзор последних работ в сфере лингвосинергетики и обосновывается необходимость выделения и перспективность диахронической лингвосинергетики.

Ключевые слова: синергетическая методология, лингвосинергетика, диахроническое исследование языка, самоорганизация.

Dombrovan T.I. Foregrounding of synergetic approach in modern linguistic studies. The article highlights basic methodological principles of synergetics, discusses the latest achievements in linguosynergetics and lays special emphasis on the necessity of launching diachronic studies of language system within the new – synergetic scientific paradigm.

Key words: synergetic methodology, linguosynergetics, diachronic language studies, self-organization.

Синергетика есть познание и объяснение сложного, его природы, принципов организации и эволюции
Князева Е.Н., Курдюмов С.П. [13, 50].

Сучасне мовознавство характеризується гетерогенністю дослідницьких парадигм, серед яких традиційно виділяють:

1) порівняльно-історичну (генетичну) парадигму, в рамках якої проводяться типологічні класифікації мов як відносно, так і безвідносно до їхньої генетичної спорідненості, розробляються процедури реконструкції походження існуючих мов від прамов;

2) структуралістську наукову парадигму, що спрямувала дослідницьку думку на вивчення мови як структурно-системної організації та забезпечила вчених цілою низкою методів і методик аналізу;

3) функціональну (прагматичну) наукову парадигму, яка фокусує увагу на функціях об'єкта дослідження, розглядає мову як адаптивну систему, як механізм пізнання дійсності та знаряддя соціальної інтеракції;

4) когнітивно-дискурсивну наукову парадигму, яка спрямована на вивчення мови з метою виділення та опису способів концептуалізації й категоризації мовою зовнішньої дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду;

5) синергетичну наукову парадигму, яка характеризує мову як складну відкриту нелінійну систему [див.: 24, 22-36].

Названі парадигми мають свою історію, представлені низкою методологічних і концептуальних напрямів і шкіл, що зумовлюється як складністю предмету дослідження, так і різноманіттям підходів до останнього. Проте усі вони залишаються затребуваними, що й визначає сучасний стан мовознавства як поліпарадигмальний [15, 228]. Остання з наведених – синергетична наукова парадигма – перебуває у стані становлення і віддзеркалює основну характерну рису сучасного наукового мислення – прагнення до інтегративності методологій та трансдисциплінарності дослідницької діяльності.

Трансдисциплінарність, за словами І.С.Добронравової, це не є відхід від окремої дисципліни: «Вихід у сферу трансдисциплінарності є можливим лише через глибоке знання певної дисципліни» [12, 5]. На наш погляд, дисциплінарна методологія і трансдисциплінарна методологія знаходяться між собою у відношенні комплементарності. Безсумнівно, диференціація підходів до об'єкта дослідження сприяє більш глибокому вивченню окремих аспектів дійсності. На сучасному етапі розвитку наукової думки в межах окремо взятих дисциплін вже накопичено солідний, важливий і значний досвід вузькопредметного студіювання, вимальовування свого (з позицій конкретної дисципліни) бачення світоустрою. Проте поруч із позитивними моментами дисциплінарності існує «небезпека розпаду єдиної наукової картини світу, перетворення науки з цілісної системи знання у сумарну» [27, 147]. За словами Р.Г.Піотровського, «сучасне мовознавство становить собою мозаїку фактів, поодиноких експериментів, усталених штампів і (...) набір гіпотез, кожна з яких пояснює системні відношення всередині окремих граматичних, фонетичних, лексичних та інших лінгвістичних сукупностей» [17, 137]. Очевидно, що назріла негайна потреба у синтезі наукових доробок, у складанні єдиної мозаїки загальної наукової картини світу з урахуванням здобутків як в природничих, так і в гуманітарних науках. Такий синтез уможливорює синергетика.

Синергетику позиціонують, як правило, у трьох іпостасях: 1) як науку; 2) як методологію і 3) як картину світу [див., наприклад, праці В.І.Аршинова, В.Г.Буданова та ін.]. Проте існують чисельні спроби надати синергетиці іншого статусу. Синергетику також визначають і як новий науковий напрям (Ю.А.Данилов, Б.Б.Кадомцев, О.М.Князева, С.П.Курдюмов,

Д.С.Чернавський та ін.), і як метанауку (Ю.А.Данилов), і як нову наукову парадигму (В.А.Белавін, О.М.Князева, С.П.Курдюмов та ін.), і як новий науковий стиль мислення (Г.О.Котельніков), і як теорію (Г.Хакен), і як нове міждисциплінарне мислення (Г.Хакен), і, нарешті, як дискурс науки епохи постмодерна або постнекласичної науки (В.І. Аршинов, В.Г.Буданов). Не вдаючись до детального аналізу визначень синергетики, зазначимо, що в контексті нашого дослідження релевантним є визнання синергетики як наукової парадигми, в рамках якої об'єктом дослідження стають складні відкриті нелінійні системи різного походження у їх становленні та еволюції (самоорганізації), описувані в термінах динамічного хаосу.

Методологія синергетики включає сім основних принципів: два принципи Буття та п'ять принципів Становлення [див.: 2, 78-80; 3; 8]. Принципи Буття – гомеостатичність та ієрархічність – характеризують фазу стабільного функціонування системи, так званого порядку. Принципи Становлення – нелінійність, нестійкість, незамкнутість (відкритість), динамічна ієрархічність і спостережливість – характеризують фазу оновлення системи, проходження нею певних трансформацій на шляху до нового порядку. (В дужках зазначимо, що на наш погляд, виділений принцип спостережливості не стільки характеризує систему як предмет дослідження, скільки відноситься до зовнішнього спостерігача-дослідника, який в міру власного наукового досвіду та професійних знань має змогу так чи інакше інтерпретувати явища, які спостерігає. За словами В.Е.Войцеховича, закони і структура Всесвіту такі, що вони неодмінно породжують спостерігача [9, 142]. І справді, процес пізнання реальності – матеріальної та/або духовної, в тому числі, і мови, – неможливий без людини. Досліджуючи ті чи інші мовні факти, вчений немов би відокремлює їх із динамічного простору мови, спостерігає, аналізує, синтезує, осмислює, порівнює, експериментує, висовує та неодноразово перевіряє гіпотезу, описує отримані результати та свої спостереження. Процес наукового пізнання – це діалектична єдність спостереження та інтерпретації). Так чи інакше, синергетичні принципи уможливають здійснити «інше, холістичне структурування реальності, де скоріше панує поліморфізм мов і аналогій, ніж каузальна основа. Тут рух від методу, а не від задачі» [2, 75].

Сьогодні спостерігається стрімке інтегрування синергетичної методології в царину гуманітарних наук, в тому числі й філологію. Вчені констатують виникнення нового перспективного напрямку в мовознавстві – лінгвосинергетики (див. праці І.А.Герман, Г.Г.Москальчук, В.А.Пищальникової, Є.В. Пономаренко, Л.С.Піхтовнікової, О.О.Селіванової та ін.), з позицій якої мова кваліфікується як складна, відкрита, нелінійна, еволюційна система, що функціонує за рахунок взаємодії власних підсистем і взаємної детермінованості інших зовнішніх систем середовища (етносу, його культури, свідомості, соціуму) і перебуває у стані більшої чи меншої рівноваги

(є нестійкою, нестабільною), маючи регуляторні механізми, які забезпечують динаміку, самоорганізацію та збереження цієї системи [24, 34].

Правомірність застосування синергетичного підходу у мовознавстві пов'язана з традиціями та напрацюваннями в рамках попередніх наукових парадигм, особливо в руслі дослідження системних характеристик мови, що надає всі підстави стверджувати про «спадкоємність лінгвосинергетики у відношенні до інших напрямів фундаментального мовознавства» [23, 26]. Таким чином, лінгвосинергетику можна вважати новим витком системних досліджень.

Мета даної статті – зробити короткий огляд найсучасніших напрацювань у сфері лінгвосинергетики та обґрунтувати доцільність виділення діахронічної лінгвосинергетики як одного з напрямів дослідження мовної системи в рамках нової наукової парадигми. Актуальність нашої роботи зумовлюється по суті зародковим станом лінгвосинергетики, оскільки ідеї та методологія синергетики поки що не знайшли широкого застосування в сучасному мовознавстві, хоча ця ситуація поволі виправляється.

Серед найцікавіших монографій за останні два роки відмітимо праці російських дослідників Є.В. Пономаренко, Г.Г.Москальчук і К.І.Белоусова.

У монографії «Лінгвосинергетика бізнес-спілкування з позицій компетентнісного підходу» Є.В.Пономаренко аналізує лінгвосинергетичні основи мовленнєвої діяльності і розглядає можливість використання теоретичних принципів і аналітичних методів лінгвосинергетики в навчальному процесі для розвитку комунікативних навичок студентів-міжнародників. Дослідниця відстоює правомірність залучення синергетичних принципів до філологічних студій, на основі яких розробляє структурні моделі англійського ділового дискурсу в аспекті функціональної лінгвосинергетики. Ця монографія є подальшою розробкою запропонованої авторкою концепції функціонально-синергетичного аналізу дискурсу як саморегульованої системи смислів, що формуються через їх мовленнєве вираження [20; 21; 22]. На даному етапі розвитку функціональної лінгвосинергетики найважливішою проблемою, на думку Є.В.Пономаренко, є розробка основних принципів підходу до синергетичного аналізу кооперативного функціонування компонентів англійської дискурсивної системи [23, 101].

Дослідженню тексту з позицій синергетики присвячені монографії Г.Г.Москальчук [16] і К.І.Белоусова [5]. Г.Г.Москальчук вивчає процеси структурної організації та самоорганізації тексту, виходячи з основних принципів симетрії та синергетики. У роботі представлений первинний аналіз системи градаційних моделей структури тексту, систематизовано форми структури тексту та їх функціональні можливості, а також співвіднесено метамову для опису процесів структурної самоорганізації з мовними реаліями. Проведене дослідження уможливило довести «існування універсальних закономірностей структурної організації та самоорганізації тексту як природного об'єкту»

[16, 254]. Встановлено, що «фактор розміру (або об'єму) тексту разом з його дискретністю є формоутворюючим, оскільки зумовлює особливості протікання циклічних і періодичних режимів організації та самоорганізації мовної матерії тексту» [там само].

К.І.Белоусов описує текст в аспекті його онтологічних якостей: просторово-часової протяжності, поліонтологічності, сукцесивно-симультанної організації, функціональності і цілісності, розкриває процеси «самоорганізації текстових структур в єдиному еволюційному русі тексту» [5, 228], розробляє теорію формоутворення тексту як теоретико-методологічну систему, яка має гносеологічні та прогностичні функції, з інтенсивним шляхом розвитку. Спираючись на розуміння тексту як поліонтологічного просторово-часового функціонального мовного об'єкту, використовуючи метод позиційного аналізу, метод реконструкції семантичного, просодичного, емоційного та ін. контурів, автор виявляє механізми кооперативної взаємодії («механізми утворення конгруентних темпоритмічних паттернів» [5, 207]) окремих просторів тексту.

Як бачимо, в центрі уваги дослідників знаходиться структура тексту, а сам текст виступає результатом синергетичного процесу, відбитого в його структурі.

Опису мови як інструменту рефлексії, що моделює дискурсивні структури і відповідні образи реальності, присвячена монографія В.Г.Борботька [6]. Автор досліджує синергетичні аспекти мови як лінгвокультурного компоненту свідомості та дискурсу як процесу діяльності рефлексії, яка формує із мовного матеріалу оригінальні моделі й перетворює їх на елементи мовної системи, забезпечуючи таким чином її саморозвиток.

Розробкою методики синергетичних досліджень дискурсу займається також українська дослідниця Л.С.Піхтовнікова. У статтях [18; 19] вона розглядає аспекти самоорганізації дискурсу. Порівнюючи синергетичну парадигму з традиційною прагмастилістичною парадигмою досліджень, авторка вказує на нові характеристики дискурсу з позицій синергетики (атрактори, параметри порядку, нерівноважний стан тощо), які виявляють додаткові системні властивості дискурсу, що, в свою чергу, відкриває широкі перспективи подальших досліджень.

До дискурсивного простору індивіда та етносу як феномену самоорганізації звертається Н.Ф.Алефіренко. В роботі [1] текст розглядається як дискурсивний простір – мовленнєво-розумове утворення у сукупності з екстралінгвістичними факторами, в якому здійснюється «злиття та сумісні дії енергій» навколо ключового слова-концепта, що вбирає в себе смислову та експресивно-оцінну енергетику комунікативної події.

Л.В.Броннік [7] розглядає можливість прикладення синергетичного підходу до вивчення мовної когніції: «когнітивна лінгвістика не повинна залишитися осторонь лінгвосинергетичного руху. Когніція та мова є склад-

ними системами, динаміка і багатомірність яких не піддається опису та поясненню засобами існуючих теорій» [7, 34]. Для номінації нової області досліджень авторка вводить термін «когнітивна лінгвосинергетика». На її думку, когнітивна лінгвосинергетика має стати розділом лінгвосинергетики, що вивчає взаємодію мови та мислення в екологічному контексті: «Середовище не є просто пасивним фоном для мови й мислення, але й активним учасником процесів їх розвитку» [там само, с. 35]. Дослідження в рамках нової парадигми сприятиме «переходу від вивчення буття до вивчення становлення когнітивно-мовних сутностей, від опису їх статички до пояснення їх динаміки» [там само, с.36].

Підводячи підсумок проведеному огляду робіт останніх років, а також і тих робіт, які не були висвітлені в нашій статті, слід підкреслити той факт, що синергетичний підхід значно розширив існуючі дотепер уявлення про мовну систему, оскільки уможливив виділити та сформулювати такі необхідні умови саморозвитку складних систем, як відкритість системи, складність системи, нелінійність, нестійкість, наявність зворотних зв'язків як в самій системі, так і з зовнішнім середовищем, узгодженість (кооперативність) процесів на всіх рівнях системної організації, взаємний перехід хаосу та порядку, наявність регуляторних механізмів збереження та розвитку системи і деякі інші. Але не можна не відмітити й те, що фундаментальні положення лінгвосинергетики про нерівноважно-динамічний характер мовної системи на даному етапі розвитку лінгвосинергетики проєкуються, як правило, на дослідження мови у синхронії.

На наш погляд, методологію синергетики слід спрямувати перш за все на вивчення мовної системи у її розвитку, в діахронії. Адже й досі поза увагою дослідників залишається висвітлення саме глибинних процесів у системно-структурній організації мови, які сприяють її динамізму, гнучкості та зрештою самоорганізації на якісно іншому рівні.

З цих позицій, *діахронічна лінгвосинергетика* вбачається нами як комплементарний до (синхронічної) лінгвосинергетики аспект досліджень, один із методологічних підходів до опису *динамічного простору* мови. (Прикметник «діахронічний» вживається нами з метою відмежування від «історичної синергетики» як особливого напрямку у дослідженнях з історії людства та суспільства.) Об'єктом діахронічної лінгвосинергетики визначимо феномен коеволюції різнорівневих мовних систем, їх «поведінку» в режимах із «загостренням». Серед основних задач діахронічної синергетики ми вбачаємо з'ясування принципів упорядкування складної організації, її виникнення, розвитку й ускладнення, моделювання проходження системою стадії хаосу, точок біфуркації, виявлення спектра випадковостей і встановлення закономірностей вибору того чи іншого напрямку на кожному етапі еволюційного розвитку.

Наш досвід вивчення мовних явищ з позицій синергетичного підходу дозволяє зробити висновок про те, що роль синергетичних теорій (наприклад, теорія хаосу, нелінійної динаміки тощо) не можна звести тільки до появи у науковому обігу нових метафор. Розробка синергетичного напрямку в лінгвістиці не є прямою механічною трансляцією метамови природничих наук у площину філологічних студій, це опрацювання нових підходів і дослідницьких процедур для вивчення мовної системи у новому ракурсі. Ефективність залучення принципів синергетики важко переоцінити, бо саме принципи синергетики надають змогу прослідкувати динамічну позиційність і взаємодію різних внутрішньосистемних і зовнішніх сил, що викликають появу так званого хаосу в даній системі.

На наш погляд, залучення синергетичних принципів до аналізу багатовекторного спектру альтернатив у розвитку мовної системи на хронологічно різних етапах самоорганізації допоможе розкрити і описати природу й «роботу» так званих внутрішніх факторів розвитку мови, які й досі залишаються в «тіні», а комп'ютерне вирішення окреслених задач сприятиме поглибленню нашого знання в цій області дослідження й, напевно, допоможе спрогнозувати можливі шляхи розвитку мовної системи в межах заданого просторово-часового діапазону. В цьому ми вбачаємо перспективність діахронічної лінгвосинергетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Дискурсивная синергетика «живого» слова / Н.Ф.Алефиренко // Язык.Текст.Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. проф. Г.Н.Манаенко. – Вып. 6. – Краснодар, 2008. – С. 20-26.
2. Аршинов В.И., Буданов В.Г. Когнитивные основания синергетики // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – С. 67-109.
3. Аршинов В.И., Буданов В.Г., Войцехович В.Э. Принципы процессов становления в синергетике // Тр. XI Междунар. конф. «Логика, методология, философия науки». – Т. VII. – М.-Обнинск, 1995. – С.3-7.
4. Белавин В.А., Курдюмов С.П., Князева Е.Н. Режимы с обострением и законы коэволюции сложных систем. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/Belavin.htm>
5. Белоусов К.И. Синергетика текста: От структуры к форме / К.И.Белоусов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2008. – 248 с. (Синергетика в гуманитарных науках.)
6. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике: монография / В.Г.Борботько. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2007. – 288 с.
7. Бронник Л.В. Когнитивная лингвосинергетика – новый этап в науке о языке и мышлении / Л.В.Бронник // Вестник Адыгейского госуд. ун-та. Серия «Филология и искусствоведение». – Майкоп, 2008. – Вып. 10. – С. 34-36.
8. Буданов В.Г. Принципы синергетики и язык / В.Г.Буданов // Философия науки. – Вып. 8: Синергетика человекомерной реальности – М.: ИФ РАН, 2002. – С. 340-354.
9. Войцехович В.Э. Человек как аттрактор биоэволюции (антропо-синергетический взгляд на развитие жизни) / В.Э.Войцехович // Философия науки. – Вып. 8: Синергетика человекомерной реальности – М.: ИФ РАН, 2002. – С.138- 153.

10. Герман И.А. Введение в лингвосинергетику. Монография / И.А.Герман, В.А.Пищальникова. – Барнаул: Изд-во Алт.ун-та, 1999. – 129 с.
11. Данилов Ю.А., Кадомцев Б.Б. Что такое синергетика? – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/KADOMCEV.htm>
12. Добронравова И.С. Уроки Пригожина: философские основания и культурный контекст нового понимания мира в постнеклассической науке / И.С.Добронравова // Практична філософія. – К., 2004. – № 2. – С. 3-11
13. Князева Е.Н, Курдюмов С.П. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е.Н.Князева, С.П.Курдюмов. – СПб.: Алетейя, 2002. – 414 с.
14. Котельников Г.А. Теоретические основы синергетики / Г.А.Котельников. – Белгород: БелГТАСМ, 1998. – 128 с.
15. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е.С.Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М.: ИНИОН РАН, 1995. – С. 144-238.
16. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс / Г.Г. Москальчук. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – 296 с. (Синергетика в гуманитарных науках.)
17. Пиотровский Р.Г. Лингвистическая синергетика: исходные положения, первые результаты, перспективы / Р.Г.Пиотровский. – СПб.: Филол.фак.СПБУ, 2006.
18. Пихтовникова Л.С. Синергетический метод для исследования дискурса в прагматистическом аспекте / Л.С.Пихтовникова // Вісник ХНУ. – 2009. – № 848. – С.48-52.
19. Піхтовнікова Л.С. Стилїстика і синергетика дискурсу / Л.С.Піхтовнікова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2005. – С. 29-35.
20. Пономаренко Е.В. Синергетика и языкознание: проблемы и перспективы / Е.В.Пономаренко // Перспективы синергетики в XXI веке: сб.материалов междунар.научн.конференции: в 2 т. /редкол.: Г.А.Котельников (гл.ред.), О.Н.Астафьева, В.С. Лесовик. – Белгород: БелАудит: БГТУ им.В.Г.Шухова, 2003. – Т.2. – С. 71-76.
21. Пономаренко Е.В. Английский дискурс в свете функциональной лингвосинергетики / Е.В.Пономаренко // Филологические науки. – 2006. – № 5. – С. 100-110.
22. Пономаренко Е.В. О принципах синергетического исследования речевой деятельности / Е.В.Пономаренко // Вопросы филологии. – 2007. – № 1. – С. 14-23.
23. Пономаренко Е.В. Лингвосинергетика бизнес-общения с позиций компетентностного подхода (на материале английского языка): монография / Е.В.Пономаренко; МГИМО (ун-т) МИД России, каф.англ.яз. № 5. – М.: МГИМО-Университет, 2010. – 151 с.
24. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
25. Хакен Г. Синергетика / Г.Хакен. – М.: Мир, 1980. – 404 с.
26. Хакен Г. Можем ли мы применять синергетику в науках о человеке? // Синергетика и психология / Под ред. И.Н.Трофимовой. – Вып. 2. «Социальные процессы». – М.: Янус-К, 2000. – С. 11-25.
27. Хомутова Т.Н. Научные парадигмы в лингвистике / Т.Н.Хомутова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 35 (173). – Серия «Филология. Искусствоведение». – Вып. 37. – С 142-151.
28. Чернавский Д.С. Синергетика и информация (динамическая теория информации). – Изд. 2-е, доп. и испр. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – 288 с.

УДК: 81-1142

Жаборюк О. А.

ТЕОРІЯ ЛОГІКО-ГРАМАТИЧНОЇ ДИНАМІКИ ЯК МЕТОД ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена висвітленню основних положень запропонованої автором нової синтаксичної теорії – теорії логіко-граматичної динаміки, які, довівши свою наукову спроможність у з'ясуванні такої складної мовознавчої проблеми, як проблема психогенези, можуть, на думку автора, також прислужитися мовознавцям як метод дослідження цілої низки як загальних, так і конкретних лінгвістичних проблем.

Ключові слова: *предикація, предикативність, форма мислення, мова, мовлення.*

Жаборюк Е.А. Теория логико-грамматической динамики как метод лингвистического исследования. Статья посвящается изложению основных положений предложенной автором новой синтаксической теории – теории логико-грамматической динамики, которые, доказав свою научную состоятельность, могут, по мнению автора, быть также полезными для языковедов как метод исследования при решении целого ряда, как общих, так и конкретных лингвистических проблем.

Ключевые слова: *предикация, предикативность, форма мышления, язык, речь.*

Zhaboruke O. A. The Theory of Logico-grammatical Dynamics as a method of Linguistic Investigation. The article focuses on the fundamentals of the new syntactic theory – the theory of logico-grammatical dynamics, suggested by the author. Having proved its scientific adequacy at the problem of psychogenesis, the theory may be useful, in author's opinion, as a method of linguistic investigation in solving of a number of general, as well as particular problems of the language.

Key words: *predication, predicativeness, form of thought, language, speech.*

Сучасна лінгвістична наука характеризується не лише плюралізмом теоретичних напрямків, але й розмитістю меж, підпорядкованістю задач лінгвістичних досліджень потребам інших наук, зокрема когнітології, теорії комунікації, культурології, літературознавству тощо. Пошуки сутності мови, якими була так багата перша половина і середина минулого сторіччя, відійшли на другий план, поступившись вирішенню проблем суто прикладного характеру.

Відсутність фундаменту теорії мови, якого, попри всі спроби, так і не було закладено, не могла не позначитись на відсутності у сьогоденній лінгвістиці єдиного загального методу, який міг би бути визнаним як домінуючий. Більше того, окремі лінгвісти навіть наполягають на тому, що такий метод взагалі не є потрібним [7, 298 -299]. Натомість намітилась тенденція до поєднання і

комбінування різних методів, починаючи від загальнонаукових та закінчуючи конкретними прийомами та техніками лінгвістичного аналізу[там само].

Не поділяючи точку зору цих лінгвістів та відчуваючи стурбованість загальними тенденціями розвитку сьогоденної лінгвістичної науки, ми, як альтернативу, пропонуємо власну синтаксичну теорію, яка, за нашим глибоким переконанням, може виступати також як загальний метод лінгвістичного дослідження, якого, як ми вважаємо, конче бракує сучасному мовознавству. Цю теорію ми умовно назвали Теорією логіко-граматичної динаміки (Теорія Л.-Г.Д.).

Переконання в тому, що запропонована нами теорія може слугувати як загальний метод лінгвістичного дослідження, надає сам характер цієї теорії – її спрямованість на вирішення проблеми номер один лінгвістики – проблеми взаємовідношення між мовою та мисленням. Важливо, що ця проблема вирішується не лише у статичному аспекті, але й у динамічному: у теорії зроблена, як на нашу думку, адекватна спроба віднайти не лише взаємовідношення між основними одиницями мислення й мови, але й розкрити механізм їх взаємодії між собою

Основними положеннями цієї теорії є наступні:

I. МИСЛЕННЯ. У нашому розумінні мисленню притаманні дві форми буття: ПРЕДИКАТИВНІСТЬ та ПРЕДИКАЦІЯ.

1. Еволюційно ПРЕДИКАТИВНІСТЬ передує ПРЕДИКАЦІЇ. Перша форма мислення є притаманною ЛЮДИНІ одвічно: з перших кроків її розвитку і до нашого часу, ПРЕДИКАЦІЯ ж в виникла, а точніше, – розвинулась, із надр ПРЕДИКАТИВНОСТІ порівняно недавно: 30-40 тисяч років тому (за антропологічними даними цим періодом датується поява *HOMO SAPIENS* та розвиненої *МОВИ* [1, 26]. Важливо, що з появою предикації предикативність нікуди не зникає, обидві форми мислення органічно співіснують у свідомості сучасної людини.

2. Загальні характеристики ПРЕДИКАТИВНОСТІ у протиставлені до ПРЕДИКАЦІЇ:

а) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ суцільна (недискретна) форма мислення, ПРЕДИКАЦІЯ – дискретна: вона складається з двох компонентів: суб'єкта та предиката думки;

б) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ аморфна, ПРЕДИКАЦІЯ структурована;

с) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ неясна, «туманна» форма мислення; ПРЕДИКАЦІЯ чітка, прозора форма усвідомлення дійсності.

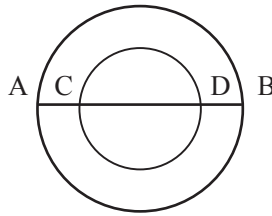
Приклади ПРЕДИКАТИВНОСТІ у вербальному втіленні. *Рудиментарна, первісна предикативність*: вигуки, т.зв. «номінативні речення» (*ЗИМА. ХОЛОДНО*); т.зв. «вторинна» предикативність, яка виникла у результаті взаємодії двох форм мислення, а точніше – перетікання предикації у предикативність: т.зв. «формули ввічливості»: рос. СПАСИБО ← СПАСИ БОГ; нім.: 'N MORGEN; англ. HULLO ← WHOLE BE YOU тощо.

Приклади ПРЕДИКАЦІЇ: рос: *РЕБЕНОК СПИТ.*; укр.: *ХТОСЬ СТУКАЄ У ДВЕРІ.*

3. З точки зору формальної логіки взаємовідношення між об'ємами понять ПРЕДИКАТИВНІСТЬ та ПРЕДИКАЦІЯ можна визначити як включення. Графічно, за допомогою кіл Ейлера, це відношення можна представити наступним чином:

СХЕМА І

Взаємовідношення між об'ємами понять ПРЕДИКАТИВНІСТЬ та Преди́кація

Де: суцільна пряма АВ – ПРЕДИКАТИВНІСТЬ; жирна пряма CD — ПРЕДИКАЦІЯ.
Відрізки АС, DB – ВЛАСНЕ ПРЕДИКАТИВНІСТЬ.

Як бачимо, за об'ємом понять ПРЕДИКАТИВНІСТЬ ширша від поняття ПРЕДИКАЦІЯ. У широкому розумінні ПРЕДИКАТИВНІСТЬ включає в себе ПРЕДИКАЦІЮ. На відміну від ПРЕДИКАТИВНОСТІ загалом, яка охоплює собою обидві форми мислення, ВЛАСНЕ ПРЕДИКАТИВНІСТЬ є формою МИСЛЕННЯ суто психологічного порядку – МИСЛЕННЯМ на рівні уявлень, тоді як ПРЕДИКАЦІЯ є формою МИСЛЕННЯ на рівні думок [3, 69]. Взаємовідношення між предикативністю та предикацією можна умовно порівняти до першої та другої сигнальних систем І.П. Павлова відповідно.

4. З точки зору діалектики взаємовідношення між ПРЕДИКАТИВНІСТЮ та ПРЕДИКАЦІЄЮ визначається законом єдності таких суперечностей, як ЯВИЩЕ та його СУТНІСТЬ.

а) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ, як явище, «багатша» за ПРЕДИКАЦІЮ – сутність предикативності. Виявляється це, передусім, у тому, що ПРЕДИКАТИВНІСТЬ у широкому розумінні цього поняття включає ПРЕДИКАЦІЮ (як видно на Схемі І). Значно «багатшими» є й зовнішні вияви ПРЕДИКАТИВНОСТІ. Вони мають не лише вербальний, але й невербальний характер (сміх, плач, стогін, жести, малюнки тощо). ПРЕДИКАЦІЯ ж виявляється зовні лише на вербальному рівні. Стислість, економність ПРЕДИКАЦІЇ, що є характерною ознакою сутності будь-якого явища, виявляється в її стислому формальному вираженні, яке зводиться до запису S + P.

б) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ індивідуальна, що властиве явищу, ПРЕДИКАЦІЯ ж, як і будь-яка сутність, має загальний характер.

Індивідуальний характер ПРЕДИКАТИВНОСТІ зумовлений зосередженістю цієї форми мислення у психосоматиці конкретного індивіда, яка залежить від віку, досвіду, особливостей органів чуття, характеру тощо. Звідси й суто індивідуальні зовнішні вияви ПРЕДИКАТИВНОСТІ на одні й ті ж самі подразники з зовнішнього середовища.

ПРЕДИКАЦІЯ ж, хоча й міститься у мозку людини, проте не є тотожною діяльністю психосоматики — вона є незалежною від неї, самостійною формою мислення, спільною для всіх членів мовного соціуму. Це підтверджується конвенціональним характером мовної матерії: „обраністю” за спільною угодою звукових ланцюжків, у які ця форма мислення «вбирається».

с) ПРЕДИКАТИВНІСТЬ є конкретною формою мислення, ПРЕДИКАЦІЯ – абстрактною.

Конкретність ПРЕДИКАТИВНОСТІ зумовлена її безпосереднім зв'язком з нейроматерією конкретного індивіда, а, точніше, — її розчиненістю в останній. ПРЕДИКАЦІЯ ж абстрактна саме завдяки своїй незалежності (відірваності) від матерії. Нейроматерія конкретного індивіда є для предикації лише вмістцем – не більше; що ж стосується фізичної матерії навколишнього світу, то вона в цій формі мислення лише відбивається (віддзеркалюється). Що ж стосується звукової матерії, з якою, на перший погляд, ПРЕДИКАЦІЯ пов'язана найтісніше (адже у неї предикація вбирається), то, і в цьому випадку, зважаючи на конвенціональний характер звукової матерії, навряд чи можна говорити про органічну спорідненість між нею та ПРЕДИКАЦІЄЮ.

Отже, ПРЕДИКАЦІЯ – це загальна абстрактна структурована форма мислення, «доступ» до якої у мозку людини пролягає лише через ПРЕДИКАТИВНІСТЬ. З появою ПРЕДИКАЦІЇ, як вже відзначалось, ПРЕДИКАТИВНІСТЬ не зникає. Обидві форми мислення – як у чистому, так і змішаному виді – є притаманними мисленню сучасної людини.

II. МОВА. Природна мова, як і мислення, теж існує у двох основних формах: МОВЛЕННІ та МОВІ.

Еволюційно МОВЛЕННЯ передують МОВІ. МОВЛЕННЯ є ровесником ЛЮДИНИ, виникнення ж МОВИ датується антропологами 40-30 тисячами років тому. Цим же самим періодом датується й поява РОЗУМНОЇ ЛЮДИНИ (*homo sapiens*), що, за нашим глибоким переконанням, є наслідком формування якісно нової форми мислення — ПРЕДИКАЦІЇ.

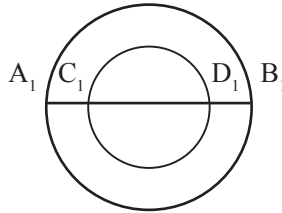
2. Об'єм понять „МОВЛЕННЯ” та „МОВА” з точки зору формальної логіки теж характеризується як включення, що добре видно зі Схеми II.

Отже, за об'ємом поняття МОВЛЕННЯ є ширшим за МОВУ. У широкому розумінні МОВЛЕННЯ включає в себе МОВУ, а у вузькому — її виключає.

ВЛАСНЕ МОВЛЕННЯ, з деякими застереженнями, можна вважати аналогом первісного мовлення.

СХЕМА II

Взаємовідношення між об'єктами понять **МОВА** і **МОВЛЕННЯ**

Де: суцільна пряма A_1B_1 — МОВЛЕННЯ; жирна пряма C_1D_1 — МОВА; перервані відрізки A_1C_1, D_1B_1 — ВЛАСНЕ МОВЛЕННЯ

3. Діалектичне взаємовідношення між МОВЛЕННЯМ та МОВОЮ, як і у випадку форм мислення, теж підпорядковується діалектичному закону єдності ЯВИЩА та його СУТНОСТІ. У цій опозиції МОВЛЕННЯ виступає як ЯВИЩЕ, МОВА — як його сутність.

а) МОВЛЕННЯ є «багатшим» за МОВУ. (Налічується більш ніж десяток видів МОВЛЕННЯ: діалогічне / монологічне; письмове / усне; розмовне / офіційно-ділове мовлення тощо; МОВА ж — одна: українська, англійська.

б) МОВЛЕННЯ — індивідуальне; МОВА — загальна. Це підтверджується наявністю специфічних рис як у певному типі МОВЛЕННЯ, так і в індивідуальному МОВЛЕННІ. МОВА ж є зосередженням спільних рис, характерних для усього мовного соціуму, завдяки чому, попри відмінності у МОВЛЕННІ, члени соціуму прекрасно розуміють одне одного.

в) МОВЛЕННЯ — конкретне; МОВА — абстрактна. МОВЛЕННЯ безпосередньо сприймається органами чуття: на слух, на дотик (текст для незрячих), за допомогою зору. Мова ж глибоко прихована у свідомості людини, носієм МОВИ є мозок. Назовні МОВА виявляється лише через МОВЛЕННЯ, у якому вона відіграє роль системоупорядковуючого та системостворючого чинника. (Пор.: МОВЛЕННЯ – вода, яку можна пити, якою можна митися; МОВА – хімічна формула води: H_2O).

III. ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ МІЖ ФОРМАМИ МИСЛЕННЯ ТА МОВИ. Взаємовідношення між формами МИСЛЕННЯ та МОВИ представлено на порівняльній Схемі III, яка складається з двох попередніх схем.

Порівнюючи графічне зображення форм МИСЛЕННЯ з формами МОВИ бачимо, що ПРЕДИКАТИВНІСТЬ корелює з МОВЛЕННЯМ як у широкому, так і вузькому розумінні цих понять, ПРЕДИКАЦІЯ ж — з МОВОЮ. Ця кореляція простежується й на рівні діалектичної логіки, у якій ПРЕД-

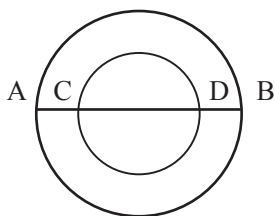
ИКАТИВНІСТЬ та ПРЕДИКАЦІЯ виступають як ЯВИЩА, МОВЛЕННЯ й МОВА, відповідно, – як сутності цих явищ.

Встановивши статичну кореляцію між формами МИСЛЕННЯ та формами МОВИ, перейдемо до з'ясування характеру їх взаємодії, що на нашу думку, є найголовнішим, адже саме в цьому криється сутність функціонування мовного організму.

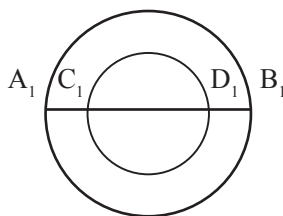
СХЕМА III

Взаємовідношення між формами МИСЛЕННЯ та МОВИ

Взаємовідношення між формами МИСЛЕННЯ

Взаємовідношення між формами МОВИ

IV. ВЗАЄМОДІЯ МІЖ ФОРМАМИ МИСЛЕННЯ ТА ФОРМАМИ МОВИ. Взаємодія між формами МИСЛЕННЯ та формами МОВИ зумовлюється двома факторами: F_1 – одвічним конфліктом між МИСЛЕННЯМ і МАТЕРІЄЮ та F_2 – дисбалансом між МИСЛЕННЯМ та МОВОЮ.

Сутність першого фактору полягає, з одного боку, у одвічному прагненні МИСЛЕННЯ до поєднання з МАТЕРІЄЮ (інакше воно просто не зможе бути вираженим), а, з другого, – до відриву від неї (з метою набуття гнучкості та свободи руху). Що ж до другого фактору, то особливістю його є домінуюча роль МИСЛЕННЯ у взаємодії з МОВОЮ. Другий фактор є конкретним випадком першого, він вступає в дію лише з появою ПРЕДИКАЦІЇ та МОВИ.

Теорія логіко-граматичної динаміки пройшла як дослідницький метод апробацію практикою. На основі цієї теорії було виконано Н. Архіповою кандидатське дослідження, результатом якого є якісно нове визначення та класифікація простого речення (на матеріалі сучасної англійської мови) [2; 4, 71 – 82]. Основні положення цієї теорії стали основою для з'ясування проблеми категорії стану в сучасній англійській мові [6], спираючись на Теорію логіко-граматичної динаміки авторіві вдалося по-новому висвітлити сутність такого складного загальномовного явища, як психогегеза [4, 3 -14]. Досить перспективним є, на нашу думку, застосування цієї теорії для вирішення проблеми онтогенези (ця проблема знаходиться на стадії розробки), а також для з'ясування таких проблем як породження спонтанного мовлення та декодування його адресатом. Коло вищезгаданих загально лінгвістичних проблем вичерпує сутність природно мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимов А.Ф. Исторические особенности первобытного мышления. – Л. : Наука, 1971. – 240 с.
2. Архіпова Н. П. Комунікативно-когнітивний аспект простого речення (на матеріалі сучасної англійської мови): Автор. дис. ... канд. філол. наук. – Одеса, 2010. – 22 с.
3. Галкина-Федорук Е.М. Суждение и предложение. – М. : Изд-во МГУ, 1956. – 69 с.
4. Жаборюк О.А. Проблема психогенези кризь призму теорії логіко-граматичної динаміки. / Мовознавство. – К. : НАН України, Ін-т мовознавства, 2009. – № 6. – С. 3 – 14.
5. Жаборюк О.А. Когнітивно-комунікативне підґрунтя класифікації простого речення. / Записки з романо-германської філології. – Вип. 24-й. – Одеса : Фенікс, 2009. – С.71 – 82. (у співавторстві з Н. Архіповою).
6. Жаборюк О.А. Еволюційно-історичні передумови омонімічного характеру англійської структури be + -ed / Мова і культура. Наукове видання. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2007. – Вип. 9. Том УІ (94). – С.156 – 161.
7. Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.

УДК 811.111'373'272 : 374.73

Завгородний С. Г.

ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРНЫЕ И ЛИНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИГРЫ В ШАХМАТЫ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА

Исследование посвящено изучению концепта «шахматы» в современной англоязычной картине мира. В статье рассматриваются особенности игры в шахматы как философско-культурного феномена в аспекте homo ludens, экстралингвальная специфика формирования концепта ШАХМАТЫ в различных лингвокультурах, а также выдвигается гипотеза исследования языковых и дискурсивных средств вербализации концепта ШАХМАТЫ/CHESS как лудического компонента в англоязычной картине мира.

Ключевые слова: концепт ШАХМАТЫ, homo ludens, англоязычная картина мира, языковые и дискурсивные средства вербализации концепта.

Завгородній С.Г. Філософсько-культурні та лінгвоконцептуальні особливості гри в шахи в англomовній картині світу. Дослідження присвячене вивченню концепту ШАХИ у сучасній англomовній картині світу. У статті розглядаються особливості гри в шахи як філософсько-культурного феномену в аспекті homo ludens, екстралінгвальна специфіка формування концепту ШАХИ у різних лінгвокультурах, а також висувається гіпотеза дослідження мовних та дискурсивних засобів вербалізації концепту ШАХИ/CHESS як лудичного компоненту в англomовній картині світу.

Ключові слова: концепт ШАХИ, homo ludens, англomовна картина світу, мовні та дискурсивні засоби вербалізації концепту.

Zavgorodniy S.G. Philosophical, Cultural and Lingua-Conceptual Features of Chess Game in English-Language World-View. The research focuses on the study of the concept CHESS in modern English-language world-view. It investigates the specific features of chess as a philosophical and cultural phenomenon within the framework of homo ludens, extra-linguistic means of creating the CHESS concept in various linguistic cultures, as well as puts forward a hypothesis for research of linguistic and discourse means of verbalization of the CHESS concept as a ludic component in English-language world-view.

Key words: CHESS concept, homo ludens, English-language world-view, linguistic and discourse means of verbalization.

Игра в шахматы является одним из древнейших видов игр, придуманных человеком, она может рассматриваться как философско-культурный [2; 3; 7; 14; 16; 20; 22] и социально-психологический [21] феномен, как особая форма деятельности человека играющего – homo ludens [12], направленная на вторичную символизацию коммуникативного взаимодействия людей, предмета этого взаимодействия и окружающего мира [15]. Игра в шахматы относится к разряду настольных игр (шашки, карты, нарды, маджонг и др.),

сущность которых состоит в регламентируемых правилами манипуляциях с относительно небольшим набором фигур (предметов), которые можно целиком разместить на специальной доске или на столе, а также в руках играющих. Популярность игры в шахматы во все времена и у всех слоев общества [6; 17; 18], четкость обозначения игровых феноменов, наличие профессиональной игровой терминологии [1] и возможность ее метафоризации в обозначении неигровых ситуаций – все это делает игру в шахматы важным объектом *языкового картирования мира* и позволяет говорить о существовании лингвокультурного концепта [11] ШАХМАТЫ, что и определяет **актуальность** проводимого исследования.

Целью настоящей статьи является определение лингвокультурных особенностей концепта ШАХМАТЫ /CHESS в современной англоязычной картине мира. Поставленная цель определяет решение следующих **задач**: 1) рассмотреть особенности шахматной игры как философско-культурного феномена в аспекте *homo ludens*, 2) описать исторический контекст формирования концепта ШАХМАТЫ в различных лингвокультурах, 3) на основе анализа терминологических и лингвоконцептуальных особенностей игры в шахматы сформировать гипотезу исследования языковых и дискурсивных средств вербализации концепта ШАХМАТЫ/CHESS как лудического компонента в англоязычной картине мира.

Культурологическое исследование феномена игры начато нидерландским историком Й. Хейзинге, который, в результате компаративного исследования игры в животном мире и в человеческом сообществе, пришел к выводу, что все без исключения сферы человеческой жизнедеятельности могут являться игрой, которая, в свою очередь, характеризуется как 1) свободная (добровольная) деятельность, 2) выход из повседневной жизни, 3) материальная незаинтересованность, 4) временная ограниченность, 5) пространственная ограниченность, 6) упорядоченность, 7) напряженность, 8) **правилосообразность**, 9) исключительность и обособленность участников игрового процесса [12, 28-31].

Философско-культурными основаниями шахматной игры являются категории *знака, значения, смысла* [10]. Поскольку шахматная игра является исключительно знаковой культурообразующей деятельностью человеческого сознания, то суть шахматной игры заключается во взаимодействии двух знаковых систем: 1) шахматной доски и 2) шахматных фигур. Согласно классификации Ч. Пирса, все знаки в шахматной игре делятся на Иконы, Индексы и Символы [9].

Так, например, *шахматную доску*, которую следует считать *символом битвы, сражения* и можно сравнить с *полем боя*. При этом необходимо учитывать то, что понятие «поле» в обыденном сознании равно «клеточке». На шахматной доске количество таких клеточек-полей 64, они маркированы двумя контрастными цветами и выделяются также двумя рядами знаков,

расположенных в виде цифр и букв латинского алфавита по краям доски. Сочетание цифр и букв образует нотацию, главная функция которой – указывать конкретное поле. Поскольку главная задача цифр и букв в качестве знаков указывать, то их, следуя пирсовской традиции, следует именовать Индексами.

Фигуры в контексте культуры шахматной игры также являются знаками. С одной стороны, любая фигура в качестве родового понятия символизирует собой *воина*, а потому является Символом в качестве участника боевых действий. С другой стороны, когда начинается шахматное сражение, любая фигура в качестве знака становится Иконой: в шахматном сражении участвует не фигура вообще как родовое понятие, а *конкретно взятый слон* или *ферзь*. В процессе игры все три разновидности знаков вступают в сложные переплетающиеся отношения, они взаимодействуют, причём в зависимости от характера связей каждый знак получает своё неповторимое значение. В шахматной игре *значение* выступает в качестве *функции знака* [8, 116].

Игра в шахматы отражает *философию антагонизма* двух противоборствующих сторон, который, как правило, аналогичен *военному противостоянию* и *противодействию*. Исследование метафорических моделей концепта «война», проведенное Л.Н. Венедиктовой, позволило выявить модели, наиболее ярко отражающие культурные традиции и национальный менталитет носителей русского и английского языков. К числу этих моделей относятся метафорические модели «война – это работа сложного механизма / движение поезда», «война – это театр / кино» и интересующая нас модель – «война – это игра в шахматы / в азартные игры» [4].

Однако игра в шахматы является символом не только военного противостояния, но и высокой *интеллектуальной конкуренции* противоборствующих сторон. Известный британский ученый-этолог Ричард Докинз в своей книге «Слепой часовщик», сравнивая возможности шахматных компьютеров с возможностями настоящих игроков, использующих реальные шахматные комбинации, делает вывод о том, что шахматные компьютеры проигрывают в своей интеллектуальной силе живому игроку, поскольку они (компьютеры) владеют лишь набором ограниченных возможных комбинаций шахматных ходов, тогда как игроки обладают неограниченными интеллектуальными способностями использовать эти комбинации для достижения финальной победы [13]. «Победа в шахматном интеллектуальном поединке, – пишет Хилмар Эберт, – никак не сравнима с забитым голом или четко упавшим в лузу шаром» [15].

Обращаясь к историческому контексту формирования концепта ШАХМАТЫ в различных лингвокультурах, необходимо отметить, что история шахмат насчитывает не менее пятнадцати веков. Шахматы прошли путь своего развития из Индии через Персию на Востоке до Испании на Западе, куда они были завезены маврами. В VIII-XI вв. из Испании и Сицилии

шахматы постепенно проникли в Италию, Францию, Англию, скандинавские и другие страны Европы [17; 18; 23]. За время существования игры правила неоднократно менялись. Современная система правил сложилась к XV в. и подверглась окончательной стандартизации в XIX в. За время своего существования шахматы неоднократно запрещались церковными институтами как языческая и азартная игра [6, 28]. В настоящее время шахматы имеют статус организованного вида спорта с иерархией званий и развитой системой соревнований, в обыденной культуре обладают репутацией интеллектуальной и, следовательно, социально одобряемой игры [3, 14].

Если обратиться к проблеме нормативной шахматной терминологии, то можно видеть, что она представлена иерархически связанными микротерминсистемами, во главе каждой из которых в качестве исходного находится базовый шахматный термин. Ядерным понятием всей терминосистемы является термин *шахматы*. Терминопле «шахматы» схематически может быть представлено 8 микросистемами, гиперонимически обозначаемыми как совокупность тематически сгруппированных терминов: (1) «атрибуты игры»: *pieces, chessboard* (фигуры, доска), (2) «спортсмен» («деятель»): *chess player* (шахматист), (3) «состяжание»: *competition* (соревнование), (4) «процесс борьбы»: *game, play* (партия, игра), (5) «момент борьбы»: *position* (позиция), (6) «действие»: *move* (ход), (7) «теория»: *chess theory* (теория шахмат), (8) «особая область творчества»: *composition* (композиция). Указанные микротерминсистемы членятся на микросистемы низшего порядка, распадающиеся в свою очередь на терминологические гнезда [1, 23].

Наряду с шахматной терминологией выделяется также шахматная лексика, которая включает в себя как термины, так и нетерминологические единицы, к которым относятся устаревшие и разговорные термины (*stratagem/стратегмы, gardeз/гарде, castle/тура* [25]), шуточные термины («*Meredith*»/чертов мередит, *harassment of a piece/проставание к фигуре*), большая часть глагольных терминов, классифицируемых как производные от номинативных терминов в сфере функционирования (*to block/блокировать*), профессионализмы (*hanging/подвисание, провисание, hanging pieces/висячие фигуры, falling flag/зависший флажок*) и номенклатурные единицы (*Hanneken defense/защита Ганнекена, Sozin–Najdorf attack/атака Созина–Найдорфа*) [24].

Шахматная терминология, как и большинство других, носит субстантивный характер. По составу различаются однословные термины (*attack/нападение, piece/фигура, block/блок*) и термины-словосочетания (*counter conversion/встречное превращение, losing the move/передача хода*). Термины-словосочетания можно разделить на двухкомпонентные (*perpetual check/вечный шах*), трехкомпонентные (*time delay control/контроль времени на обдумывание методом отсрочки*), четырехкомпонентные (*tortuous manner of approach of a king/винтообразное движение короля*.)

и пятикомпонентные (*concentration of pieces in a certain sector of the board/сосредоточение, накопление фигур на определённом участке доски*). Большинство двухкомпонентных терминов представляют собой атрибутивные словосочетания, образованные по следующим моделям: «прилагательное/причастие + существительное» (*major piece /тяжелая фигура, blocked pawn /заблокированная пешка*) и «существительное + существительное» без предлога (*flag fall/падение флага, magnet combination/ комбинация на завлечение, capture square /поле взятия*) или с предлогом (*loss of a piece/потеря фигуры, invitation to a draw/приглашение к ничьей, mate by castling/рокировка с матом, hide behind a pawn/спрятаться за пешкой (позади пешки), good bishop versus bad knight/хороший слон против плохого коня*) [24].

Система шахматных терминов характеризуются межтерминологической омонимией, что связано с вхождением шахматной терминосистемы в терминосистему спорта. Так, например, термин *attack* (*атака*), определяемое в шахматах как наступательные действия (серия ходов) и наиболее решительный способ достижения цели (*crisscross action /перекрёстная атака слонов, flank pawn attack /пешечная атака на фланге, Dutch attack /Голландская атака*), используется также в поединке боксеров как стремительное нападение на противника с целью добиться победы или преимущества (*creating an angle of attack /создание угла атаки*), а также как инициативное наступательное действие фехтовальщика с целью нанесения укола (*attack from the left /атака слева*).

Семантика шахматной игры, связанная с противостоянием двух сторон, проявляется в наличии терминологических антонимов. Так, противоборствующие стороны обозначаются контрастным цветом фигур (*black : white/белые и черные*) и характеризуются определенным рядом действий, носящих противоположный характер: *development:anti-development (развитие:антиразвитие); pinning : unpinning (связывание : развязывание); manifest advantage : manifest disadvantage (явно выраженное преимущество : явно проигранное положение); blockade : clearance (блокирование : разблокирование); gain of a tempo : loss of a temp (выигрыш темпа : потеря темпа)* и др. Антонимия может выражаться как определенными префиксами со значением отрицания (*un-, anti-, dis-*), так и семантически, когда противоположенность заложена в самих лексемах уже на уровне общезыковой системы (*tempo-gaining exchange : tempo-losing exchange/размен с выигрышем темпа : размен с потерей темпа*), что, естественно, переносится и на терминологию.

Переходя от специфики шахматной терминологии к особенностям вербализации лингвокультурного концепта ШАХМАТЫ, необходимо сказать, что реконструкция лингвокультурного концепта может осуществляться как построение его ассоциативной модели. В рамках этой модели функционирование концепта рассматривается как процесс непрерывной номинации и

реноминации объектов, появления новых и утраты старых ассоциативных связей между языковыми единицами и номинируемыми объектами. Ассоциативная структура концепта, согласно Г.Г.Слышкину, включает *интразону* – совокупность входящих смысловых ассоциаций и *экстразону* – совокупность исходящих смысловых ассоциаций [11].

Интразона концепта «шахматы» в английском языке формируется следующими лексическими группами: 1) название игры в целом (*chess/шахматы*) и ее вариантов (*historical/ исторические, regional/региональные, three-dimensional chess /трехмерные шахматы* и т.п.); 2) названия используемых в игре отдельных фигур (*king/король, queen/ферзь, bishop/слон, rook/ладья, knight/конь, pawn/пешка*) и их групп (*minor pieces/легкие фигуры: knight/конь, bishop/слон; major pieces/тяжелые фигуры: rook/ладья и queen/ферзь; king/король; pawn/пешка*), включая статусы, приобретаемые ими во время игры (*promotion /превращение пешки, promotion to bishop/ превращение пешки в слона, queening/ превращение пешки в ферзя*); 3) ходы (*knight's move/ ход конем, castling/ рокировка, chain-breaker/ ход, подрывающий пешечную цепь, equalizer/ уравнивающий ход*); 4) положения во время игры (*check/ шах, mate/ мат, debut /дебют (гамбит/gambit) endgame/эндшпиль, opposition/оппозиция, drawn/ ничья*); 5) названия игроков (*chess player/ шахматист, rook-player/ шахматист, которому можно дать вперед ладью, очень слабый начинающий игрок, woodpusher/ шахматист без понятия, весьма средний игрок, duffer/некомпетентный игрок*) и их титулов (*grandmaster/ гроссмейстер*) 6) место действия (*chessboard / шахматная доска*).

Ядро концепта ШАХМАТЫ в английском языке представлено такими номинирующими единицами, как *chess, chessboard, chess player, king, queen, bishop, knight, rook, castling, to castle, pawn, grand master, check, to check, checkmate, endgame, zugzwang, gambit, opposition, time trouble*.

Для исследования концепта ШАХМАТЫ в английской лингвокультуре необходимо остановиться на внутренней форме слов, его вербализующих. Внутренняя форма, как известно, определяется 1) происхождением словарной единицы, 2) метафоричностью и 3) метонимическим переносом, являющихся факторами развития структуры лексического значения [19]. Так, например, этимология английской лексемы *gambit* восходит к итальянскому языку (итал. *dare il gambetto* – дать подножку), а этимология английской лексемы *king* имеет древнегерманское начало (др.-англ. *cyng, cunig, cuning* – король). Также название английского термина *castle* берет свое начало от наименования части крепости, а именно – башни (др.-англ. *castel* – замок), а происхождение английской единицы *pawn* (лат. *pedonem* – «one going on foot») связывается с пешим человеком.

Интересным представляется происхождение английской лексемы *castling/рокировка*, которая берет начало от названий шахматной фигуры

castle и характеризуется метонимией, которая основана на том, что именно ладья, стоящая в определенной позиции и не двигавшаяся в течение партии, является необходимым условием осуществления данного хода. При этом необходимо подчеркнуть, что термин *castle* является устаревшим вариантом, а *rook* является официальным термином в шахматной терминологии. Как отмечается в английских этимологических словарях [25; 26], происхождение слова *rook* связано со среднеанглийским *rok*, англо-французским *roc*, арабским *rukhhk*, персидским *ruk*, точное значение которого неизвестно, но, по-видимому, восходит к слову языка хинди *rath* – колесница. Как видим, данная лексема берет свое начало, предположительно, от названия транспортного средства (др.-фр. *chariot* – колесница). Таким образом, данный английский термин связан с названием военного сухопутного транспортного средства. В свою очередь, шахматный термин *bishop* /слон в английском языке был заимствован из сферы религии (лат. *biscope* – епископ, архиерей). Шахматный термин *knight*/конь в английском языке был заимствован из сферы военного дела и обозначал первоначально «юноша», «слуга» (др.-англ. *cniht* – *boy, youth, servant*) [26].

Экстракона концепта ШАХМАТЫ связана, в первую очередь, с использованием шахматных метафор в *сфере политики*. Возможно, это результат того, что в современном мире концепция политики как борьбы, получает все большую популярность. Соответственно игровые термины используются для выражения привилегированного положения, власти, силы, влияния и т.д. В меньшей степени они находят свое употребление в сфере военного дела, несмотря на тот факт, что исторически шахматная игра имела целью планирование военных действий и отработку стратегий ведения боя.

В английском языке метафорическое значение всех шахматных единиц отражено в словарных статьях, исключением является лексема *zugzwang* (нем. *Zugzwang* «принуждение к ходу») – «*a hopeless, weakening position*». Однако представленная лексема используется в качестве метафоры в текстах английских СМИ, например, ... *trying to make a virtue out of his mistake. As a result, Germany is likely to lose much of its influence. That's the kind of zugzwang.* (Roger Boyes, 12 December 2008, The Times). Некоторые шахматные единицы в английском языке вообще не имеют метафорического значения, например, *rook, castle, to castle, king, bishop*. Это можно объяснить, во-первых, тем, что представленные лексемы являются многозначными, и в качестве метафор используются их другие, не шахматные значения. Во-вторых, некоторые термины являются устаревшими, и, следовательно, либо малоупотребительными в современном языке, либо употребительными в узкой сфере, например, *bishop*.

Анализ 150 газетных статей в англоязычных СМИ показал, что наибольшее количество случаев метафорического употребления выявлено для английских лексем *pawn* /*пеука*, *gambit*/гамбит и *endgame*/эндшпиль.

Так, термин *gambit* может быть использован для передачи обострения характера политической борьбы, например: «*Speaker John Boehner (R-Ohio) amplified the GOP gambit as he laid out a new project, dubbed the American Energy Initiative, calling for more domestic fossil-fuel production, new nuclear power plants and an end to EPA's authority over greenhouse gases* (Democrats Cry Foul Over GOP's Attempts to Tie Fuel Prices to EPA (Jean Chemnick, Katie Howell, Jeremy P. Jacobs, Hannah Northey and John McArdle, NYT, 11.03.2011). В свою очередь, *endgame* характеризует финальную стадию и исход военного противостояния, например: *The endgame in Libya is likely to turn in large part on the instincts of Col. Muammar el-Qaddafi, and any insight into those instincts would be enormously valuable to policy makers*. (Teasing Out Policy Insight From a Character Profile (Benedict Carey) – NYT, 29.03.2011, p.D1). Функция пешки как незначительной, второстепенной фигуры может обозначать не-существенного участника, например, уголовного преступления, например: *Mr. Wells's sister, Jean Heid, said her family believed that Ms. Diehl-Armstrong was just a pawn and that Mr. Wells was not a co-conspirator, as federal prosecutors say*. (Pennsylvania: Life Sentence in Collar-Bomb Plot (The Associated Press) – NYT, 01.03.2011, P.16)

На основе проделанного пилотного исследования философско-культурных и лингвоконцептуальных особенностей игры в шахматы в англоязычной картине мира выдвигаем гипотезу о том, что концепт ШАХМАТЫ является лингвокультурным феноменом, который отражает один из древнейших видов **противоборства** со строгой *иерархией* фигур и *регламентацией* 1) их движений, 2) места (64 клетки) и времени (отведённое на партию), 3) игровых ситуаций и является культурологически трансформированной в игровую деятельность архетипной оппозицией «свой/чужой».

Структура концепта «ШАХМАТЫ» включает в себя 1) противоборство двух индивидуальных игроков, манипулирующих двумя оппозиционными лагерями, структурно, функционально, количественно и иерархически симметричными друг другу, 2) иерархию фигур, 3) пространственно-временную регламентацию их ходов (передвижений) и 3) игровые ситуации (боевые действия). Зеркальная оппозиция «свой : чужой» маркируется на шахматной доске (поле боя) за счет любых двух контрастных цветов.

К *перспективам* дальнейшего исследования относим использование разработанной модели для анализа средств вербализации концепта ШАХМАТЫ/ CHESS в английском языке и установления особенности их реализации в различных видах художественного (разножанровая проза больших и малых форм: детективы, фантастика, фэнтези) и публицистического (газетные статьи, аналитические комментарии, эссе) дискурсов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авакова Л. А. Структурно-семантический и функциональный анализ терминосистемы «Шахматы»: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Лина Аркадьевна Авакова; Адыг. Гос. ун-т. – Майкоп, 2006. – 200 с.
2. Аликин В. А. Феномен игры в обществе: социально-философский анализ : дис. ... канд. философ. наук : 09.00.11 / Виктор Анатольевич Аликин. – Новочеркасск, 2003. – 153 с.
3. Бондаренко М. А. Концепт «игра» в культурологическом дискурсе XX в. : Проблемы изучения и актуальные тенденции : диссертация ... кандидата культурол. наук : 24.00.01. – Москва, 2002. – 158 с.
4. Венедиктова Л. Н. Концепт «Война» в языковой картине мира (сопоставительное исследование на материале английского и русского языков) : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. – Тюмень, 2004. – 180 с.
5. Гориславец Е. В. Концепты настольных игр в русской и английской лингвокультурах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Гориславец Екатерина Викторовна; Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2010. – 213 с.
6. Линдер И.М. У истоков шахматной культуры / И. М. Линдер. – Москва: Знание, 1967. – 351 с.
7. Николаев Е. А. Шахматная игра как философско-культурный феномен : дис. ... к. философ. наук : 09.00.13 / Николаев Евгений Александрович; Челяб. гос. акад. культуры и искусства. – Челябинск, 2009. – 153 с.
8. Николаев, Е.А. Шахматная парадигма значения / Е. А.Николаев // Вестник Челябинского государственного университета. – 2008. – № 33 (134), серия «Философия. Социология. Культурология» вып.10 – С. 115–129.
9. Пирс, Ч. С. Логические основания теории знаков / Пер. с англ. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина, послесл. Сухачева В. Ю. – СПб.: Лаборатория Метафизических Исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. – 352 с.
10. Ретюнских Л. Т. Философия игры / Л. Т. Ретюнских. – Москва : Вузовская книга, 2007. – 256 с.
11. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин . – М.: Academia, 2000. – 128 с.
12. Хейзинга Й. Homo Ludens; Статьи по истории культуры. / Пер., сост. и вступ. ст. Д.В. Сильвестрова; Коммент. Д. Э. Харитоновича. – М.: Прогресс – Традиция, 1997. – 416 с.
13. Dawkins R. The Blind Watchmaker / Richard Dawkins. – New York: W. W. Norton & Company, 1986. – 496 p.
14. Downey G. The Truth about Pawn Promotion: The Development of the Chess Motif in Victorian Fiction : Thesis for Ph.D. / Glen Robert Downey. – Ottawa: University of Victoria Canada, 1991. – 282 p.
15. Ebert H. Ästhetik des Denkens : theoretische und experimentelle Untersuchungen zur Multimodalität ästhetischer Beurteilung intellektueller Reize am Paradigma der künstlerischen Schachkomposition / Hilmar Ebert. – 1982. – 342 S.
16. Faber M. Das Schachspiel in der europäischen Malerei und Graphik (1550 – 1700) / Marion Faber. – Wiesbaden: Harrassowitz, 1988. – 267 S.
17. Ferm O. Chess and allegory in the Middle Ages : a collection of essays / Olle Ferm. – Stockholm, 2005. – 377 S.
18. Forbes D. The History of Chess, From the Time of the Early Invention of the Game in India Till the Period of Its Establishment in Western and Central Europe / Duncan Forbes (W. H. Allen & Co., 1860). – Kessinger Publishing's Photocopy Edition, 2009. – 388 p.
19. Liberman A. A Bibliography of English Etymology: Sources and Word List. – University of Minnesota Press, 2009. – 974 p.

20. Ngiewih T. Ch. Lewis Carroll, Samuel Beckett. Retrospection and Prefiguring: The Romantic and (Post)Modern Context of Lewis Carroll's Alice in Wonderland and Through The Looking Glass and What Alice Found There/ Teke Charles Ngiewih. – [Electronic resource].– Mode of access.: <http://www.english-literature.org/essays/carroll-beckett.php>

21. Saariluoma Pertti Coding problem spaces in chess: a psychological study / Pertti Saariluoma. – Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1984. – 121 p.

22. Strouhal E. Vom Wesir zur Dame : kulturelle Regeln, ihr Zwang und ihre Brüchigkeit; über kulturelle Transformationen am Beispiel des Schachspiels / Ernst Strouhal. – Wien, IFK, 1995. – 185 S.

23. «chess.» Encyclopædia Britannica. Encyclopaedia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2010

24. English-Russian Chess Glossary Compiled by Leonid M. Gurevich – [Electronic resource]. – Mode of access.:http://www.chesslibrary.ru/books/kaleidoscope/Chess_Dictionary.pdf

25. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary / Complete text reproduced micrographically. – Oxford : University Press, 1971. – Vol.1 : A-O. – 2048 p.; Vol. 2 : P-Z. – 4116 p.

26. The Oxford English Dictionary (Second Edition) on CD-ROM version 3.1

УДК 811.111'37'373

Загребельная Н.В.

ВОДНЫЙ ТРАНСПОРТ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ НАИВНОЙ КАРТИНЕ МИРА: КОГНИТИВНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

В статье рассмотрены ядро и медиальная зона англоязычного ЛСП «водное транспортное средство». Смысловый костяк, объединяющий конститuentы поля, сформулирован как АРТЕФАКТНЫЙ КОНТЕЙНЕР, предназначенный для ПЕРЕДВИЖЕНИЯ по ВОДЕ. Проанализированы языковые манифестанты первых двух когнитивных признаков.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, когнитивный признак, АРТЕФАКТ, КОНТЕЙНЕР.

Загребельна Н.В. Водний транспорт в англomовній картині світу: когнітивно-семантичний аналіз. У статті розглянуті ядро та медіальна зона англomовного ЛСП «водний транспортний засіб». Смісловий костяк, що об'єднує конститuentи поля, сформульовано як АРТЕФАКТНИЙ КОНТЕЙНЕР, призначений для ПЕРЕСУВАННЯ на ВОДІ. Проаналізовано мовні маніфестанти перших двох когнітивних ознак.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, когнітивна ознака, АРТЕФАКТ, КОНТЕЙНЕР.

Zagrebelsna N.V. Water Transport in the English naïve world picture: cognitive-semantic analysis. The article deals with the nuclear and medial zones of the English LSF "water transport device". Cognitive structure which unites all the constituents of the field is formulated as such: ARTFACT CONTAINER made for MOVING upon WATER. Language manifestants of the first two cognitive features are analyzed.

Key words: lexico-semantic field, cognitive feature, ARTFACT, CONTAINER.

Культурно-историческая специфика развития англоязычного, в частности Британского, социума во многом определялась пространственной, а именно географической координатой его существования. Островное положение британцев не могло не повлиять на формирование их ментальности в самых разных сферах жизнедеятельности. Одной из таких сфер, безусловно, является освоение водной среды, изобретение и использование средств передвижения по воде. В связи с этим возникает закономерный вопрос о том, каким образом роль подобных транспортных средств отражена в картине мира (КМ) англоговорящих, в их языковой системе (об этом см. работы А. Вежбицкой, в частности: [4, 212]).

Этим объясняется наш выбор объекта исследования, а именно: лексических единиц, номинирующих всевозможные средства передвижения по воде (суда, лодки, парусники, яхты, пароходы и т.д. и т.п.). Полагаем, что

принадлежность говорящих к определенной профессии вносит коррективы в их вариант языковой картины мира, поскольку язык является средством проникновения в экспериенциальный аспект мышления [3, 113]. Умозрительно проецируя профессионально специфицированную КМ на общезыковую, увидим их частичное несовпадение, а именно – увеличение объема и изменение структуризации того фрагмента КМ, который связан с профессиональными знаниями носителей языка.

В данной работе лексико-семантическое поле (ЛСП) «водное транспортное средство» рассматриваем как фрагмент общезыковой картины мира, присущей всем англоговорящим, тем, кто по роду профессиональной деятельности не связан с водным транспортом. Анализ вокабуляра общезыковых лексикографических источников показал, что в английском языке не существует единого словесного обозначения, *гиперонимически* номинирующего такой класс денотатов, как судно, корабль, лодка и т.п. Поэтому в качестве названия ЛСП выбираем описательную номинацию «водное транспортное средство».

Ядром данного поля выступают лексические единицы (ЛЕ) *boat, craft, ship* и *vessel*, т.к. они суммарно обладают набором интегральных семантических признаков, присутствующих в семантике любого другого конституента изучаемого ЛСП. Данные интегральные семы образуют смысловой костяк, который пронизывает все поле и по мере ономаσιологической необходимости может обрастать теми или иными дифференциальными семами в более специфических номинациях.

Дефиниционный анализ ядерных ЛЕ изучаемого поля «водное транспортное средство» позволил сгруппировать интегральные семы этих единиц в совокупность следующих когнитивных признаков: АРТЕФАКТ, имеющий форму КОНТЕЙНЕРА и предназначенный для целенаправленного ПЕРЕДВИЖЕНИЯ по ВОДЕ.

Настоящая статья посвящена когнитивно-семантическому анализу первых двух признаков: АРТЕФАКТ и КОНТЕЙНЕР. Подтвердим наличие этих признаков в конституентах ЛСП путем демонстрации соответствующих сем, выделенных при дефиниционном и этимологическом анализе ЛЕ.

Когнитивный признак АРТЕФАКТ выступает одним из основополагающих в членении конкретных имен любого языка. Артефакты противопоставляются натурфактам по принципу рукотворности первых и естественно-природном возникновении вторых. Самоочевидность того, что любое водное транспортное средство (*boat, craft, ship, vessel*) есть результат креативно-производственной деятельности человека вроде бы делает излишними доказательства рукотворности лодки, корабля и т.д. Однако мы сочли необходимым найти объективные *языковые* маркеры данного положения вещей. Ход наших рассуждений заставил обратиться к анализу дефиниций ядерных ЛЕ, иногда к последующему анализу отдельных дефиниционных

признаков этих ЛЕ, а иногда к этимологии исследуемых единиц. Примером такого дефиниционного анализа выступает изучение ЛЕ *vessel* [*a craft ... designed to navigate...*] *to design smth* [*create or contrive smth for a particular purpose or effect*], «создание или изобретение чего-либо для определенной цели», с нашей точки зрения, служит неоспоримым свидетельством артефактности соответствующего объекта.

Маркером рукотворности корабля выступает одна из семем лексемы *ship*: [*a sailing vessel having three or more square-rigged masts*] *sailing* от глагола *to sail* от существительного *sail* [*a piece of sewn fabric fitted to the spars and rigging of a vessel so as to convert the force of the wind into forward motion of the vessel*]. Данная дефиниция ярко проявляет целенаправленность рукотворной деятельности человека, который «**прикрепляет сшитый кусок материи** к такелажу, **чтобы использовать** силу ветра для движения судна».

Этимология слова *boat* свидетельствует, что с доисторических времен данное водное транспортное средство являлось плодом человеческого труда. Восходит лексема *boat* [*OE bāt = dugout canoe*] к индоевропейскому корню *bheid-* = *to split* и по свидетельствам этимологических словарей этот корень прослеживается в германских языках в словах с общей семантикой «дерево-обработка» (*with Germanic derivatives referring to woodworking*).

Таким образом, целый набор сем, эксплицированных в дефинициях ядерных ЛЕ словами *design, create, contrive, sewn fabric, fit so as to convert...*, *dugout, woodworking*, является пучком конкретных лексико-семантических манифестаций обобщенного когнитивного признака АРТЕФАКТ, который уточняется *квалификативной* характеристикой, отвечающей на вопрос: артефакт, какой? – имеющий форму контейнера. Рассмотрим лексико-семантические манифестанты когнитивного признака КОНТЕЙНЕР. Прежде всего отметим, что по свидетельству Е.С. Кубряковой, «прототипические контейнеры – это вместилища с полыми пространствами для содержания чего-либо, они могут быть замкнутые или в определенном месте разомкнутые для свободного помещения в них других объектов» [2,487]. Водное транспортное средство мыслится носителями английского языка как рукотворный контейнер, замкнутое с трех или четырех сторон полое пространство, вместилище каких-либо объектов. Лексико-семантическими манифестантами этого когнитивного признака выступают несколько сем. Во-первых, это этимологически укорененная сема «полый, опустошенный, выдолбленный»: *boat dugout canoe*. Во-вторых, сема полого пространства манифестируется в этимологии слова *vessel* (судно), происходящего от слова *vessel* (сосуд) [*a hollow utensil used as a container*]. Полная или частичная замкнутость полого пространства судна, возможность его ограничения с четырех или только с трех сторон манифестируется в дефинициях, согласно которым судно может быть закрытым, «замкнутым» пространством (*vessel, ship, craft*) или открытым пространством (*boat*). В любом случае когнитивный признак

КОНТЕЙНЕР является сущностной характеристикой водного транспортного средства, номинации которого образуют изучаемое нами ЛСП.

Кроме этих характеристик понятию «контейнер» свойственна также характеристика «вместилище *чего-то*». Данная составляющая когнитивного признака КОНТЕЙНЕР в общеязыковых словарных дефинициях ядерных ЛЕ не имеет собственных лексико-семантических манифестантов, однако медиальная зона ЛСП ярко проявляет данную характеристику, о чем будет идти речь ниже.

Смысловая спецификация ЛЕ-конституентов поля является результатом, во-первых, когнитивной, а во-вторых, ономаσιологической деятельности носителей языка. Что касается медиальной зоны изучаемого ЛСП, то картина мира, отражающая данную зону, становится более дробной, более разнообразно и дискретно номинирующей всевозможные разновидности водных транспортных средств, которые непременно мыслятся как контейнер, но в целом ряде случаев семантика номинативных единиц не ограничивается этим и включает также информацию о том, сколь велик этот контейнер, каковы его очертания, что предположительно должно находиться внутри данного контейнера, из какого материала он изготовлен. Не все уточняющие характеристики одинаково регулярно манифестируются в словарях, к примеру «размер» судна, лодки и т.п. уточняется в большинстве дефиниций, тогда как «материал» – это характеристика наименее эксплицируемая. Рассмотрим каждую уточняющую характеристику когнитивного признака КОНТЕЙНЕР исходя из данных общеязыковой словарной выборки.

Размер контейнера оказывается важным различительным признаком при дефинировании водных транспортных средств: две трети единиц в выборке имеют соответствующую маркировку. В свое время Бодуэн де Куртенэ, рассуждая о том, как пространственная количественность реального мира отражается в языковом мышлении, противопоставлял числительные и количественные наречия (один, два..., несколько, несколько десятков) словам «без обозначения пределов (мало, множество и т.п.)» [1, 314]. Дефиниционный анализ свидетельствует, что количественные параметры судов, т.е. размер транспортного средства манифестируется обобщенными, неточными характеристиками *large, of considerable size, medium sized, small, relatively small* и т.п., которые отсылают к некоторому стандарту, укорененному в культурной памяти социума.

Мы полагаем, что измерительная шкала «маленький» «большой» в приложении к водному транспортному средству покоится на когнитивном противопоставлении двух ядерных лексических единиц: *boat* и *ship*. См. к примеру следующую дефиницию: *boat [relatively small craft of a size that might be carried aboard a ship]*. Она напрямую указывает на соотносимость размеров *boat* и *ship*; второй артефакт больше первого. Представление о судне как КОНТЕЙНЕРЕ большого размера фиксируется в дефинициях таких ЛЕ,

как *barge, battleship, galleon, launch, liner*. Маленький размер КОНТЕЙНЕРА манифестируется в дефинициях ЛЕ *bark, destroyer, dinghy, gondola, tug, yacht*. Суда среднего размера дефинируются с использованием манифестанта *medium* или же через сравнение с бóльшим или меньшим судами: *frigate [a warship larger than a destroyer and smaller than a cruiser]*. В этом случае предполагается наличие в памяти носителей языка некоторого эталонного представления о размерах военных судов.

Рассмотрим следующую уточняющую характеристику когнитивного признака КОНТЕЙНЕР, а именно «его содержимое», т.е. квант знаний о том, что прототипически находится внутри контейнера (водного транспортного средства) при условии его нормального функционирования – целенаправленного передвижения по воде.

Важным в данном ракурсе выступает участие/неучастие соответствующего кванта информации в качестве мотивационной базы для образования разных ЛЕ. Так, например, информация о наличии субъекта действия (экипажа) внутри контейнера является пресуппозиционно самоочевидной, однако вербально не эксплицируемой. Столь же нерелевантна *любая* информация о характере груза, т.е. о предметном содержимом КОНТЕЙНЕРА для всех ядерных ЛЕ: *boat, craft, ship, vessel*.

По мере удаления от ядра поля его конституенты становятся более информативно специфицированными, в их лексической семантике появляются манифестанты данной характеристики. Словарные толкования поясняют, что именно нормативно располагается внутри КОНТЕЙНЕРА (судна). Это могут быть люди (пассажиры), грузы, вооружение.

Суда, предназначенные для транспортировки людей, в подавляющем большинстве случаев относятся к пассажирским: *liner [a commercial ship carrying passengers...]*. Обратим внимание на то, что «пассажиры» – понятие более узкое, чем «люди», в категорию «пассажиров» не входят члены экипажа.

Сема «люди (находящиеся на борту судна)» может появляться как результат выводного знания. Проанализируем фрейм, который активируется в дефиниции *lifeboat [a boat carried on a ship for use if the ship has to be abandoned; a boat used for rescue]*. Модель подобной ситуации предполагает, что в спасательную шлюпку в случае необходимости покинуть корабль помещаются **люди**. В данном случае пресуппозиционного разграничения *пассажиры/экипаж* не существует. Более того, согласно морскому уставу в спасательную шлюпку пассажирского корабля обязательно помещаются как пассажиры, так и члены экипажа, способные управлять шлюпкой и тем обеспечить спасение людей.

Иногда манифестация семы «люди» как интенционно заданного «содержимого КОНТЕЙНЕРА» – судна осуществляется номинативной единицей с очень конкретной семантикой: *pilot launch; admiral's power-boat* = лоцманский катер, адмиральский катер. Данные ЛЕ интересны тем, как в

них проявляется когнитивно-ономасиологическая процедура выбора фона и фигуры. В качестве фигуры выдвигается один человек, носитель социальной роли (лоцман, адмирал), остальные люди (экипаж, обеспечивающий функционирование данного транспортного средства) остаются в роли фона.

Водное транспортное средство может быть предназначено для перевозки как людей, так и грузов. Характеристика «содержимое КОНТЕЙНЕРА» может самостоятельно служить мотивационной базой для формирования соответствующей номинационной единицы. Примером последнего является ЛЕ *tanker* [*a ship for transporting liquids in bulk*] *tank* [*a large container for holding liquids*].

Особую группу номинаций водных транспортных средств составляют ЛЕ, объединенные гиперонимом *warship*. В интересующем нас аспекте (в данном случае содержимое КОНТЕЙНЕРА) они проявляют своеобразие в том, что подобные суда не **транспортируют** военную технику, т.е. не перевозят ее из одного места в другое, но **используют** ее в целях нападения или обороны.

Военное судно мыслится как контейнер, в котором находятся различные виды боевой техники (сема дефиниционно вербализируется: ***weapons, guns, torpedoes, depth charges, guided missiles***) и люди-члены экипажа (сема присутствует только пресуппозиционно).

Итак, признак КОНТЕЙНЕР, лежащий в основе смыслового костяка всех конституентов ЛСП «водное транспортное средство», может уточняться характеристикой «содержимое данного контейнера». В большинстве случаев эта информация эксплицируется в виде дефиниционного признака, извлекаемого из словарного толкования ЛЕ (*liner* [*ship carrying **passengers***]), иногда эта информация просвечивает в словесной оболочке ЛЕ (***tanker, pilot launch***). Уточняющая характеристика появляется как результат когнитивно-ономасиологической процедуры профилирования информации. Вследствие этого подобная информация всегда неполна, фрагментарна. В качестве фигуры высвечивается одна черта, характеризующая содержимое КОНТЕЙНЕРА, все остальные черты и особенности уходят в когнитивную тень, превращаясь в фон. В качестве фона практически всегда выступает информация о субъекте/ах, контролирующая функционирование судна (информация об экипаже ономасиологически нерелевантна).

Среди уточняющих характеристик когнитивного признака КОНТЕЙНЕР мы выделяем также характеристику «форма», которая в толкованиях соответствующих ЛЕ эксплицирует информацию об особенностях днища и об очертаниях носовой/кормовой части судна: *barge* [***flatbottomed*** *freight boat*]; *punt* [***an open flatbottomed boat with square ends***]; *gondola* [***a barge with ends curved up into a point***]; *canoe* [***a boat that has pointed ends***].

Лексико-семантический анализ общеязыковых номинаций водных транспортных средств показывает несимметричность лингвокогнитивных процедур осмысления и означивания объектов внешнего мира. Как из-

вестно, днище судна может быть либо плоским, либо килевым. Однако дефиниционные статьи значительно чаще фиксируют лишь один из двух возможных вариантов строения судна, а именно – плоскодонный корпус (*flatbottomed*). Наличие киля в строении корпуса корабля как правило подразумевается по умолчанию, возможно в силу широкой распространенности такой характеристики.

Нечто похожее наблюдаем относительно вербализуемой информации о материале, из которого создан артефакт, предназначенный для передвижения по воде. Изначально таким материалом было дерево, которое впоследствии заменилось металлом. Поскольку эта информация широко известна, она не подлежит экспликации. Исключения составляют те случаи, при которых имеется отклонение от нормативных параметров, например, стенки КОНТЕЙНЕРА должны быть тоньше или, напротив, толще, прочнее средненормативных. Так, каноэ – это лодка легкая, тонкостенная: *canoe [a light slender boat...]*, а военным кораблям свойственно иметь бронированный корпус, и толщина брони является одним из отличительных признаков разных типов таких судов. Ср. дефиниции линейного корабля и торпедного катера: *battleship [... clad with the heaviest armor]*; *torpedo boat [... thinly plated warship]*. Дефиниционный признак «броня» [*a tough protecting covering such as metallic plates on warships*] эксплицирует особенности материала, которым укреплен корпус судна.

См. также дефиницию ЛЕ *ice-breaker (ледокол)* [*a sturdy ship built to break a passage through icebound waters*], очевидно, что речь идет о судне с чрезвычайно крепким, прочным корпусом. Таким образом видим, что когнитивный признак КОНТЕЙНЕР получает дополнительную уточняющую характеристику «материал, из которого изготовлен КОНТЕЙНЕР», только в тех случаях, когда соответствующая информация становится ономазиологически релевантной.

Дальнейшее направление когнитивно-семантического анализа ЛСП «водное транспортное средство» предполагает соответствующее изучение периферийной зоны поля, а именно, англоязычных фразеологизмов, образно переосмысливающих понятия судна, корабля, лодки.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бодуэн де Куртенэ И.А. Количественность в языковом мышлении/ И.А.Бодуэн де Куртенэ// Избранные труды по общему языкознанию – М.: Из-во Академии наук СССР, 1963. – Т. II. – С. 311-324.
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира/ Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004 – 560 с.
3. Харитончик З.А. Способы концептуальной ориентации знаний в лексике языка / З.А. Харитончик // Язык и структура представления знаний: [сб. научно-аналит. обзоров] – М.: ИНИОН РАН, 1992. – С. 97-123.
4. Wierzbicka A. Lexicography and Conceptual Analysis / A. Wierzbicka – Ann-Arbor: Karoma Publ. Inc., 1985 – 386 p.

УДК 811.111-342

Коваль Н.А.

АКУСТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРАТОРСКОЙ РЕЧИ В КОНКРЕТНОЙ СИТУАЦИИ ОБЩЕНИЯ

В статье рассмотрены акустические характеристики речи двух ораторов в ситуации «Торжественная речь». Полученные показатели по ЧОТ, интенсивности и длительности, а также просодическое оформление ключевых слов-ярлыков свидетельствуют об определенном наборе акустических характеристик, участвующих в создании интонационного портрета оратора.

Ключевые слова: ораторская речь, просодические характеристики, ключевые слова.

Коваль Н.О. *Акустичні характеристики ораторського мовлення в конкретній ситуації спілкування.* У статті досліджуються акустичні характеристики мовлення двох ораторів у ситуації «Урочиста промова». Отримані дані з ЧОТ, інтенсивності та тривалості, а також просодичного оформлення ключових слів-ярликів свідчить про певний набір акустичних характеристик, що беруть участь у створенні інтонаційного портрета оратора.

Ключові слова: ораторське мовлення, просодичні характеристики, ключові слова.

Koval N.A. *Acoustic characteristics of public speech in a definite communicative situation.* The article deals with the acoustic characteristics of the speech of two political leaders in the situation "Ceremonial speech". Pitch, intensity and duration data together with prosodic peculiarities of key words participate in creation of the intonational portrait of the politician.

Key-words: political speech, prosodic characteristics, key-words.

Язык – сложное общественное явление; он существует в человеческом обществе, реальной, повседневной практике людей, живущих на различной территории, а также принадлежащих к различным социальным и профессиональным слоям общества. Адекватное владение устной речью, способность к публичному выступлению признается многими исследователями как важный компонент человеческой деятельности, от которого может зависеть успех индивида, прежде всего, общественного и политического деятеля, в самых различных жизненных ситуациях [1; 2; 12; 13].

В традиции украинской и зарубежной филологии изучение ораторского искусства ведется в рамках нескольких наук. Данным вопросом занимаются социолингвистика, психолингвистика, риторика, а также экспериментальная фонетика. Проводятся экспериментальные исследования фоностилистических особенностей ораторской речи, рассматривается роль просодии и описываются просодические средства воздействия в политическом дискурсе и ораторской речи [3; 15; 16]; исследуется связь прагматических и просо-

дических аспектов ораторской речи [5; 7; 8; 9; 10; 17]; рассматривается семантико-временная специфика политической речи [4]; исследуются лингвориторические особенности современного лейбористского дискурса [6].

Согласно данным исследований в области публичной (ораторской) речи и ее просодического оформления, главной задачей ораторского стиля является донесение до слушателя мысли выступающего, желание убедить и завоевать аудиторию [11]. В значительной мере это достигается средствами просодии, которая создает определенную модальную окрашенность текстов.

Целью настоящего исследования является изучение роли интонационных средств, участвующих в сочетании с социально-личностными характеристиками говорящего и условиями коммуникации в создании эффективного имиджа политика-оратора.

В задачи исследования входит: 1) описать просодические характеристики ораторской речи в ситуации «Торжественная речь, обращенная к общественности»; 2) выявить характер просодического выделения ключевых слов – базовых и ситуативных политических ярлыков в ситуации «Торжественная речь, обращенная к общественности».

В данном исследовании мы придерживаемся следующего определения политических ярлыков, сформулированного Г.Г. Почепцовым: под политическими ярлыками понимаются слова, выражения или словосочетания, которые частично или полностью отражают политическую идею своего времени и используются в речи политиками для формирования общественного политического мнения [14].

Объектом данного исследования являются речи политиков Великобритании – Гордона Брауна и Майкла Мартина (далее оратор D и оратор H).

Предметом исследования являются просодические характеристики во взаимодействии с ситуацией общения.

Материалом исследования послужили тексты сборника речей «Great Political Speeches», собранные Питером Хиллом в сотрудничестве с Би-Би-Си.

Основным методом исследования является инструментальный анализ, заключающийся в акустическом анализе, проводимом для описания объективных физических параметров просодии британской политической ораторской речи.

Для электроакустического анализа были выбраны отрезки речей, собранные по композиционному принципу, т.е. обрабатывались вступление, основная часть и заключение. Анализ композиционных частей речи позволил выявить соответствие фонетическим канонам оформления ораторской речи, которые наиболее четко выражаются в начале и конце речи.

Согласно данным, полученным в ходе анализа ситуации «Торжественная речь, обращенная к общественности», исполнение ораторов отмечено достаточно высокими показателями по тах ЧОТ. Самые высокие показатели по данному параметру зарегистрированы у обоих ораторов в основной части

выступления: Оратор Н – 257 Гц, Оратор D – 249 Гц. У обоих ораторов также отмечена тенденция к увеличению показателей ЧОТ от вступления к основной части. В целом, Оратор Н демонстрирует более высокие показатели по тах ЧОТ. Самые низкие показатели у обоих ораторов зарегистрированы во вступлении: у Оратора Н – 240 Гц, у Оратора D – 235 Гц.

В анализируемой ситуации ораторы демонстрируют различие в диапазоне ЧОТ: Оратор Н – 3,1 отн.ед.; Оратор D – 2,1 отн.ед. Вариативность по линии расширения отмечена у Оратора Н. Этому можно противопоставить данные по речи Оратора D, у которого сужение диапазона зарегистрировано в основной части выступления. При сопоставлении высотной реализации ЧОТ у анализируемых ораторов, мы получили следующие результаты: у Оратора Н и у Оратора D отношение интервалов (средней ЧОТ к максимальной ЧОТ) равно 1, что дает нам основание утверждать, что реализация голоса обоих ораторов равномерно распределяется в верхнем и нижнем регистре.

В просодическом оформлении политических ярлыков в данной ситуации у анализируемых ораторов отмечены следующие тенденции (см. табл. 1):

1) политические ярлыки, находящиеся в сильном начальном положении в синтагме, отмечены узким диапазоном и низкими показателями по тах ЧОТ;

2) ситуативные и базовые ярлыки, находящиеся в финальном положении в синтагме, отмечены примерно равными показателями по тах ЧОТ и диапазону ЧОТ; при этом показатели ЧОТ у всех ярлыков достаточно высоки, а диапазон может считаться несколько расширенным по сравнению с ярлыками, находящимися в начальном положении;

3) в просодическом оформлении политических ярлыков отмечена стабильность показателей, при этом показатели Оратора Н несколько выше, чем у Оратора D.

Здесь и далее композиционные участки речи обозначены как: **вст** – вступление, **о.ч.** – основная часть, **зак** – заключение.

Согласно полученным результатам, можно говорить о том, что в отличие от показателей ЧОТ, показатели интенсивности у данных ораторов, можно охарактеризовать как стабильные. Оба оратора демонстрируют маловариативные показатели по тах интенсивности. В среднем, исполнение Оратора Н отмечено более высокими показателями по данному параметру: 72 dB по сравнению с 65 dB у Оратора D. У обоих ораторов отмечена тенденция к уменьшению показателей по тах интенсивности: от вступления к основной части выступления, а также стабильность показателей от основной части к заключению (см. табл. 2). Необходимо отметить тот факт, что значения интервала диапазона интенсивности у данных ораторов остается стабильным на всех композиционных участках речи: 2,8 отн.ед. у Оратора Н и 2,9 отн.ед. у Оратора D. В целом, исполнение анализируемых ораторов отмечено средним диапазоном интенсивности.

Таблица 1
 Просодическое оформление композиционного варьирования политических ярлыков у двух ораторов в ситуации «Горжественная речь, обращенная к обществу» (в Гц и отн.ед.)

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЯРЛЫКИ	Частотные хар-ки	Оратор Н			Оратор D		
		Композиционный участок речи			Композиционный участок речи		
		вст	о.ч.	зак	вст	о.ч.	зак
Начальная позиция	Мах ЧОТ(Гц)	119	116	122	112	114	99
	Значения интервала диапазона ЧОТ (в отн.ед.)	2,3	2,2	2,6	2,2	2,3	2,5
	Мах ЧОТ(Гц)	111	117	119	109	101	112
Ситуативные	Значения интервала диапазона ЧОТ (в отн.ед.)	2,4	2,2	2,6	2,1	2,4	2,2
	Мах ЧОТ(Гц)	227	226	234	214	211	209
	Значения интервала диапазона ЧОТ (в отн.ед.)	2,9	2,6	2,8	2,7	2,9	2,4
Финальная позиция	Мах ЧОТ(Гц)	229	225	232	213	211	209
	Значения интервала диапазона ЧОТ (в отн.ед.)	2,8	2,7	2,9	2,7	2,9	2,4
	Мах ЧОТ(Гц)	229	225	232	213	211	209

Таблица 2
 Просодическое оформление композиционного варьирования динамических характеристик политических ярлыков у двух ораторов в ситуации «Горжественная речь, обращенная к обществу» (в dB и отн.ед.)

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЯРЛЫКИ	Динамические хар-ки	Оратор Н			Оратор D		
		Композиционный участок речи			Композиционный участок речи		
		вст	о.ч.	зак	вст	о.ч.	зак
Начальная позиция	Базовые	Max Инт. (dB)	67	62	69	65	59
		Значения интервала диапазона интенсивности (отн.ед.)	2,6	2,7	2,3	2,4	2,5
	Ситуативные	Max Инт. (dB)	70	69	69	60	55
		Значения интервала диапазона интенсивности (отн.ед.)	2,8	2,7	2,5	2,6	2,1
Финальная позиция	Базовые	Max Инт. (dB)	69	65	72	63	54
		Значения интервала диапазона интенсивности (отн.ед.)	2,9	2,8	2,2	2,3	2,2
	Ситуативные	Max Инт. (dB)	77	73	73	65	57
		Значения интервала диапазона интенсивности (отн.ед.)	2,7	2,6	2,5	2,8	2,8

Данные по СДС, полученные в ходе анализа темпоральных характеристик подтверждают высказанное ранее предположение о стабильности темпа в торжественной обстановке. Учитывая выявленные тенденции в динамике, можно утверждать, что исполнение анализируемых ораторов характеризуется темповой однородностью речи на всех участках речи. Лишь в основной части выступления у обоих ораторов отмечены незначительные изменения темпа. В целом, оба оратора демонстрируют замедленный темп речи.

Обработка значений темпоральных характеристик с помощью критерия Стьюдента подтвердила наличие различий между ситуативными и базовыми политическими ярлыками двух ораторов на разных композиционных участках речи в ситуации «Торжественная речь, обращенная к общественности» (см. табл. 3).

Таблица 3

Просодическое оформление композиционного варьирования темпоральных характеристик политических ярлыков у двух ораторов в ситуации «Торжественная речь, обращенная к общественности» (в мс)

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЯРЛЫКИ		Темпораль- ные хар-ки	Оратор Н			Оратор D		
			Композиционный участок речи			Композиционный участок речи		
			вст	о.ч.	зак	вст	о.ч.	зак
Началь- ная позиция	Базовые	СДС (мс)	277	279	276	267	265	268
	Ситуативные	СДС (мс)	275	277	273	264	260	263
Финаль- ная позиция	Базовые	СДС (мс)	258	261	256	245	255	257
	Ситуативные	СДС (мс)	220	225	210	215	232	227

Показатели отношения времени фонации ко времени паузации и Кп (коэффициент паузации) у данных ораторов также оказались достаточно стабильными: исполнение обоих ораторов отмечено тенденцией к уменьшению показателей отношения фонация / паузация от вступления к заключению. В основной части и в заключении изменений в показателях зарегистрировано не было. Учитывая тот факт, что чем больше паузальная насыщенность текста, тем меньше показатель соотношения и тем выше Кп, мы можем утверждать, что паузальная насыщенность речи Оратора D намного выше, чем у Оратора Н.

В исполнении анализируемых ораторов были зарегистрированы все типы пауз. Однако частотность употребления оказалась разной. Итак, в исполнении Оратора Н и Оратора D наименьший удельный вес имеют сверхкороткие

и краткие паузы: Оратор Н – сверхкраткие 5% и краткие – 7%; Оратор D: сверхкраткие – 3% и краткие – не зарегистрировано. Следует отметить, что сверхкраткие паузы были отмечены, в основном, во вступлении; в основной части и в заключении данного вида пауз зарегистрировано не было. Далее паузы распределились следующим образом: Оратор Н – средние – 54%, длительные – 19%, сверхдлительные – 15%; Оратор D – средние – 45%, длительные – 17%, сверхдлительные – 35%. Таким образом, исполнение Оратора D отличают более продолжительные паузы, особо частотными среди которых являются паузы средней длительности. В речи Оратора Н также доминируют средние паузы, однако частотность сверхдлительных пауз гораздо ниже, чем у Оратора D. Интересен тот факт, что частотность длительных пауз у анализируемых ораторов одинакова.

Таким образом, подводя итог проведенного исследования, необходимо отметить, что исполнение обоих ораторов отличается достаточной степенью стабильности по всем акустическим параметрам:

1) речи обоих ораторов отмечены достаточно высокими и вариативными показателями по \max ЧОТ, у которых отмечена тенденция к увеличению от вступления к основной части; максимальные показатели по \max ЧОТ зарегистрированы у обоих ораторов в основной части выступления;

2) исполнение анализируемых ораторов дифференцируется посредством диапазона ЧОТ: Оратор D обладает узким диапазоном (2,5–2,7 отн.ед.), Оратор Н – нормальным, т.е. средним диапазоном, ближе к расширенному (2,7–2,9 отн.ед.);

3) просодическое оформление политических ярлыков отмечено стабильностью;

4) политические ярлыки, находящиеся в начальном положении в синтагме имеют относительно узкий диапазон и низкие показатели \max ЧОТ, по сравнению с политическими ярлыками в финальной позиции;

5) показатели интенсивности менее вариативны, в отличие от показателей ЧОТ; отмечена тенденция к уменьшению показателей интенсивности от вступления к основной части, а также стабильность показателей в основной части выступления и в заключении;

6) оба оратора демонстрируют достаточно широкий и стабильный диапазон интенсивности;

7) в данной ситуации у ораторов зарегистрирован стабильный замедленный темп речи. Темповая однородность речи свидетельствует о высоком уровне контроля над речью.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бакумова Е.В. Ролевая структура политического дискурса: Автореф. дисс. ... канд. филол.наук: 10.02.19 «Теории языка». – Волгоград, 2002. – 20 с.

2. Белова Е.Н. Структура и семантика аргументированного дискурса (на материале слушаний комитетов и подкомитетов Конгресса США): Автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки». – СПб, 1995. – 18 с.
3. Болгарева Л.П. Функциональные особенности политического дискурса (на материале французского языка): Автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.05. – М., 1983. – 18 с.
4. Васик Ю.А. Семантико-часова специфіка політичної промови // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського. Серія «Філологія» – Симферополь, 2006. – Том. 19 (58). – №4. – С. 253-257.
5. Дорофеева М.С. Категория субъекта в политической промове (на матеріалі виступів федеральних канцлерів ФРН повоєнного періоду): Автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германські мови». – Київ, 2005. – 20 с.
6. Жуковець Г.Л. Лінгвориторичні особливості сучасного лейбористського дискурсу Великої Британії: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германські мови». – Київ, 2002. – 21 с.
7. Коваль Н.А. О роли лексико-синтаксических средств в создании имиджа политика-оратора // Вісник Дніпропетровського університету. – № 4/1. Сер. Мовознавство. – Дніпропетровськ, 2007. – Вип. 13. – Том 1. – С. 157-162.
8. Коваль Н.А. Роль политических ярлыков в создании имиджа политика // Материалы V Международной научно-практической конференции, посвященной памяти проф. Скалкина В.Л.. – Одесса: Астропринт, 2007. – С. 43.
9. Крючкова П.Г. Авторитарный дискурс (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германські мови». – Київ, 2003. – 21 с.
10. Литовченко М.А. Прагматические особенности вербальной атаки в политическом дискурсе (на материале немецкого языка): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» – Тамбов, 2003. – 26 с.
11. Одинцов В.В. Структура публичной речи. – М.: Знание, 1976. – 80 с.
12. Попова Е.А. Культурно-языковые характеристики политического дискурса (на материале газетных интервью): Автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.19: «Теории языка». – Волгоград, 1995. – 21 с.
13. Попова Н.М. Промови як жанр політичного дискурсу та засіб концептуального моделювання образу політика у свідомості громадян // Сучасні дослідження з іноземної філології. – Ужгород: ТзОВ «Папірус-Ф», 2008. – Вип. 6. – С. 449-455.
14. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. – М.: Рефл.-бук; К.: Веклер, 2001. – 656 с.
15. Седина И.В. Единство просодии и синтаксического построения текста в передаче его экспрессивно-эмоционального содержания (на материале публичных выступлений английских и американских ораторов): Автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» – М., 2004.–19 с.
16. Сейранян М.Ю. Роль просодии в реализации риторической ориентированности академической публичной речи: Автореф.дисс... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» – М., 2003. – 21 с.
17. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – Волгоград: Перемена, 2000. – 368 с.

УДК 802.0-801.561.3

Коляда В. П.

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ НЕРЕАЛЬНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена проблемі вивчення семантичних і структурних особливостей поля нереальності, ядреними компонентами якої виступають категоріальні засоби – конструкції умовного способу, які найбільш повно відображують нереальну семантику і є опорними засобами уявлення про модальність.

Ключові слова: поле нереальності, ядрені компоненти, умовний спосіб, модальність.

Коляда В.П. Особенности выражения категории нереальности в английском языке.

Статья посвящена проблеме исследования семантических и структурных особенностей поля нереальности, ядерными компонентами которого выступают категориальные средства – категории условного наклонения, которые наиболее полно отражают семантику нереальности и являются опорными способами представления модальности.

Ключевые слова: поле нереальности, ядерные компоненты, условное наклонение, модальность.

Koliada V.P. The Peculiarities of the Field of Ureality in English.

The article is devoted to the problem of studying semantic and structural peculiarities of the field of unreality, whose nuclear components are categorical means which are constructions of the subjunctive mood which reflect in the best way unreal semantics and which are supporting means of the notion of the modality.

Key words: the field of unreality, nuclear components, the subjunctive mood, the modality.

Пропонована стаття присвячена одній з найскладніших методичних і наукових проблем граматики – способам прояву нереальної модальності, зокрема її вираженню категоріальними і некатегоріальними засобами в англійській мові. Незважаючи на особливу зацікавленість дослідників цією проблемою [напр., див.: 2; 3; 5; 8], категорія модальності як і раніше залишається суперечливою і дискусійною. виправлення такого стану допоможе формуванню єдиної точки зору на цей феномен, що у свою чергу буде відбиватися на удосконаленні підходу до його вивчення. Це положення і визначає актуальність нашої роботи, мета якої полягає в аналізі особливостей організації і функціонування засобів вираження категорії нереальності в англійській мові, використання яких детерміновано контекстом, всією комунікативною ситуацією спілкування [1, 324].

Однією з характерних особливостей граматичної будови англійської мови є наявність великої кількості дієслівних засобів, що служать для вираження

нереальної дії або стану. Як підтверджується лінгвістичними дослідженнями, вони не мають або майже не мають формальних маркерів, які вказували б на наявність у них саме цього значення [2; 3; 4]. На морфологічному рівні майже всі дієслівні засоби, що служать для вираження нереальної дії або стану, формально не відрізняються від індикативу. Диференціація відбувається на синтаксичному рівні, де під впливом умов контексту виявляється їх семантика. Тому важливо, на нашу думку, визначення цих комунікативних, контекстних умов, що сприяють актуалізації значення мовних одиниць як засобів вираження нереальності. Під актуалізацією значення досліджуваних мовних одиниць ми розуміємо їх «перемикання» у план нереальності на рівні синтаксису через їх формальну немаркованість.

Аналізувались наступні мовні одиниці:

– граматичні засоби – дієслівні форми умовного способу I та II, тобто форми типу *should/would*, інфінітив і *had been, were* відповідно [5]. Під формами типу *should/would* + інфінітив ми маємо на увазі форму *should* + інфінітив для першої особи однини і множини у структурах типу *I/we should do it if ...* та форму *would* + інфінітив для решти осіб у структурах такого ж типу *he/she would do it if ...*, а також форму *would* + інфінітив для всіх осіб, яка може вживатися в цих же структурах. Сюди ж відносимо і скорочену форму *'d* + інфінітив для всіх осіб [9, 14];

– лексико-граматичні засоби – сполучення модальних дієслів *can, may, will, to be to* в умовному способі II з інфінітивом.

У роботі ми також вживаємо загальний термін «засоби вираження нереальності», маючи, проте, на увазі, що досліджувані дієслівні форми і сполучення, не розрізняються на морфологічному рівні з формами індикативу. На цьому рівні вони представлені однією формою. Диференціація форм, що розрізняються на морфологічному рівні, може відбуватися на рівні синтаксису, де вони розпадаються на дві форми, відмінні за семантикою [5]. Саме з цим зауваженням ми вважаємо за можливе користуватися зазначеною вище термінологією.

Для досягнення поставленої мети був проведений аналіз функціонування засобів вираження нереальності в контексті. На необхідність аналізу мовних одиниць в контексті звертали увагу багато лінгвістів. Так, наприклад, Г. Н. Воронцова зазначає: «...для з'ясування загального призначення форм, їх частотних значень, полісемантизму поліфункціональності або омонімії, їх синонімів, можемо користуватися тільки контекстом, смисловими асоціаціями, зіставленнями» [5, 247].

У лінгвістичній літературі опис функціонування і актуалізації значення досліджуваних мовних одиниць як засобів вираження нереальності в контексті звичайно зводиться до виділення синтаксичних структур, в яких вони вживаються, тобто обмежуються виділенням формальних умов їх вживання [7]. Визнаючи безперечно важливість контексту в цьому плані, ми разом з

тим вважаємо, що аналіз контексту тільки з цієї точки зору створює односторонню і зовсім не повну картину умов їх комунікативного функціонування і актуалізації їх значення.

Як показав аналіз, для функціонування і актуалізації значення досліджуваних мовних одиниць релевантними є не стільки формальні синтаксичні умови (тобто типи речень), скільки більш загальні семантичні або семантично-синтаксичні умови. Тому в пропонованій роботі ми намагались провести аналіз функціонування засобів вираження нереальності саме в семантичному контексті [про це див.: 2], тобто ми спирались на змістовний бік комунікації. Змістовний бік контексту аналізувався як основний семантичний зміст тих елементарних речень [8], в яких вживаються досліджувані дієслівні засоби, і зв'язаних з цими елементарними реченнями структурно і семантично відрізків тексту.

При визначенні типових контекстів засобів вираження нереальності в семантичному плані ми користувались поняттями мікро- і макроконтексту. Під мікроконтекстом ми розуміємо одне речення (просте або складне), під макроконтекстом – два або більше зв'язаних за змістом речень [8]. Визначення типових контекстів засобів вираження нереальності потребувало проведення аналізу змісту тих елементарних речень, в яких вони вживалися, і зв'язаних з ними більш крупних відрізків тексту.

Дуже цікавим для пропонованої роботи виявляється компонентний аналіз речень з претеритальними формами кон'юнктива, здійснений на матеріалі німецької мови Е. В. Гулигою та Е. І. Шендельс. Вони показують складне значення таких структур, виділяючи окремо значення, що передаються дієслівними формами, структурами складнопідрядних речень, сполучниками, що вводять підрядні речення, в яких вживаються претеритальні форми кон'юнктива, особливими структурами речень з *wenn* і безсполучниковою моделлю з відмінюваною частиною присудка на першому місці і роблять висновок, що дієслівна сема «потенційна ірреальність» сполучається з семами, що виражаються структурами речень і вводять сполучники [6].

У нашій роботі при визначенні елементарних речень, в яких вживаються дієслівні засоби вираження нереальності, і зв'язаних з цими елементарними реченнями більш великих відрізків тексту, тобто при виявленні типового семантичного оточення досліджуваних мовних одиниць, ми будемо виділяти значення, що передаються вставними сполучниками, особливими структурами речень, а також такими постійними елементами як *to wish, it is time*.

Визначаючи роль контексту актуалізатора значення засобів вираження нереальності, ми вважаємо за доцільне ввести поняття «показового» і «непоказового» контексту. У показовому контексті однозначно виявляється значення досліджуваних мовних одиниць: воно виявляється як значення нереальності. Непоказовий контекст – це такий, що допускає двозначне

тлумачення значення досліджуваних мовних одиниць: або як значення нереальної дії, або як значення дії реальної.

Аналіз показав, що релевантними для актуалізації значення досліджуваних мовних одиниць є два фактори: семантико-синтаксичне оточення, часова віднесеність контексту. Розглянемо детально ці фактори. Як покажемо нижче, вони не в однаковому ступені істотні для різних форм досліджуваних мовних засобів: для форм типу *should/would* + простий інфінітив, *were* і сполучення модальних дієслів з простим інфінітивом і для форм типу *should/would* + перфектний інфінітив, *had been* і сполучень модальних дієслів з перфектним інфінітивом. Вплив зазначених факторів здійснюється в певній послідовності як деякий алгоритм перемикавання.

Дослідження дало можливість з'ясувати, що для кожної групи форм релевантним є власне семантико-синтаксичне оточення. Воно визначається тими семантичними зв'язками, які існують між значенням, що виражається цими формами, і семантичними компонентами контексту. Почнемо опис з тих мовних одиниць, які характеризуються найбільш обмеженими семантико-синтаксичними умовами вживання, і мають обов'язкову сполучуваність з семантичними компонентами контексту. Такими мовними одиницями є форми типу *had been*, *were* і модальні сполучення *would* + інфінітив. Структури, в яких вони вживаються, різні за синтаксичними показниками, у семантичному плані стало можливим узагальнити їх у дві групи: структури, що містять семантичний компонент «умова», і структури, що містять семантичний компонент «бажання». Ці структури, що розглядаються в семантико-синтаксичному плані, і складають семантико-синтаксичне оточення зазначених мовних одиниць, яке здійснює їх «перемикавання» в план нереальності. Це відбувається в тих синтаксичних конструкціях, які містять семантичні компоненти «умову» і «бажання». Виділені семантичні компоненти в кожному випадку мають свій формальний вираз в мікроконтексті.

Семантичний компонент «умова» може міститися в наступних синтаксичних структурах: складнопідрядних реченнях з підрядним умови, порівняльними і предикативними, що вводяться сполучниками *as if*, *as though*, допустовими, що вводяться сполучниками *even if*, *even though*. Таким чином, цей семантичний компонент об'єднує чотири різні синтаксичні структури.

У складнопідрядних реченнях з підрядним умовним значення умови виражається сполучниками *if*, *unless*, *in case*, *supposing (suppose) that*, *providing (provided) that*, *on condition that* або ж інверсійним порядком слів підрядного речення

... *I'd be foolish, not to say rude, if I didn't make it my business to meet and listen to the nation's most able mind* (10, 75).

All her properties – the luggage heaped above and around her... the Vichy water and the paper-bound volume of Balsac on the table before her – all these things spoke of what (had been as she seemed, American) she would have called her personality (11, 30).

“Look here”, he said, “I badly want a drink but I haven’t any cash – except five pounds sterling. I’d be ... grateful if you’d stand me one” (12, 21).

Colonel. ... if I were to say a thing like that to her ... she’d think me a lunatic (13, 158).

Значення, що міститься в складнопідрядних реченнях з підрядним порівняльним і предикативними, є складним. Воно може розкладатися на складові – «умови» і «порівняння», і кожна з цих складових отримує свій формальний вираз [6, 14]. Значення умови виражається сполучником *if*, порівняння передається сполучником *as*.

Той факт, що в різних за типом синтаксичних структурах можуть бути виділені однакові семантичні компоненти, є ще одним підтвердженням того, що для функціонування досліджуваних мовних одиниць релевантні більш загальні семантичні умови контексту, ніж формальні синтаксичні показники.

У лінгвістичній літературі речення цього типу називають іноді умовними [7, 36], а іноді реченнями в яких супресоване підрядне порівняльне [2, 282]. Дійсно, якщо ми «розгорнемо» ці речення, то отримаємо такі, в яких представлені і порівняння, й умова.

Feeling as if he were mounting the scaffold, Adrian took up his position on Rosy’s neck (14, 69).

Застосуємо трансформацію розгортання і перетворимо ці речення на тричленні порівняльно-умовні конструкції [7].

Feeling as if he would feel if he were mounting the scaffold, Adrian took up his position on Rosy’s neck.

Тут значення нереальності, що міститься у *were mounting*, сполучається зі значенням умови, що виражається сполучником *if*.

Значення умови міститься і в складнопідрядному реченні з підрядним допустовим, що вводиться сполучниками *even if, even though*. Проте і тут воно є більш складним, ніж у складнопідрядному реченні з підрядним умовним. Воно може визначатися як умова, всупереч якій здійснюється або не здійснюється яка-небудь дія [3, 324; 9, 25]. Воно передається сполучниками *even if, even though* або ж інверсійним порядком слів підрядного речення.

... I want you to let me divorce you. – Me? ... Are you under the impression that I’m going to sacrifice my career for a whim of yours? – How will it do that? – My seat’s wobbly enough as it is. Do you think I’d be able to hold it if I were a put-up job, as most divorces are nowadays, it would damn me (10, 273).

His big, fat hands glittered like a jeweler's window: he had a weakness for brilliant stones, and a large diamond sparkled in a cravat which would not have escaped attention even had it been unadorned (10, 87).

Семантичний компонент «бажання» об'єднує кілька речень: *I wish he knew about it; If only he knew about it.*

У реченні типу *I wish he knew about it* значення бажання *to wish* виражається дієсловом-присудком *to wish* головного речення. Цікаво звернути увагу на специфіку значення дієслова *wish*. Це дієслово на відміну від своїх синонімів *want, desire, crave, covet* виражає невиконане або не виконуване бажання.

She wished she had her passport with her to prove that she was over eighteen (10, 7).

She laid a cool hand on his forehead and Adrian closed his eyes and wished fervently that she would never remove it (14, 99).

У структурі типу *If only he knew about it* значення бажання передається *if only*.

If only. I had thought a little deeper (13, 294).

If only. – if only. Hastings, you would part your hair in the middle instead of at the side (15, 47).

Проте роль зазначеного семантико-синтаксичного оточення не істотна для іншої групи форм, а саме: *should/would* + інфінітив. Для них не є можливим встановити таке ж суворо визначене семантико-синтаксичне оточення. Це пов'язане з тим, що у них немає суворих семантико-синтаксичних умов вживання; вони не мають типових семантичних зв'язків в контексті і спираються на нього в іншому плані: у ньому завжди повинна бути присутньою нереальна умова, яка визначає нереальність дії, що виражається цими формами. Тому необхідною контекстною семантичною умовою актуалізації значення форм типу *should/would* + інфінітив як засобу вираження нереальності є наявність в мікро- або макроконтексті нереальної умови, яка може отримувати формальне вираження або допомога підрядного умовного, допустового, або ж у випадку їх відсутності, за допомогою будь-якого члена речення.

“Madame, I cannot tell you how I sympathize with you in your loss and how I admire your bravery”. – “Breaking down, would not bring Maggie back to us”, said Mrs. Buckley sadly (15, 214).

In every way his life is much easier than it would have been in similar circumstances in any country. (16, 124).

Модальні сполучення *could* + інфінітив та *might* + інфінітив мають найбільш широкі умови функціонування. З одного боку, подібно до форм типу *had been*, вони можуть мати типові сполучення з семантичними компонентами «умова» і «бажання»; з іншого боку, подібно до форм типу *should/would* + інфінітив, вони можуть не мати типових зв'язків у контексті. Тому актуалізатором їх значення як засобу вираження нереальності є як

семантико-синтаксичне оточення, що характерне для форм типу *had been*, так і наявність у контексті нереальної умови, необхідної для форм типу *should/would* + інфінітив.

We're wishing we might go to Ireland with you... (17, 11).

... You know, he could have been a first class light composer if he had worked at it (12, 25).

When I think of it now, it seems like a dress. If only it could have gone on forever (10, 106).

Якщо для перфектних форм досліджуваних мовних одиниць і модальних сполучень з перфектним інфінітивом, зазначені семантико-синтаксичні оточення є необхідною і достатньою умовою їх «перемикання» у план нереальності (при наявності зазначених семантико-синтаксичних оточень їх значення завжди виявляється як значення нереальності), для перемикання неперфектних форм і модальних сполучень з простим інфінітивом вони є необхідними, але недостатніми. У цих же семантико-синтаксичних умовах може відбуватися нейтралізація неперфектних форм умовного способу, модальних сполучень з простим інфінітивом і форм індикатива.

She said it would kill her mother if she had a scandal (18, 120).

Дійсно, ми не можемо сказати, чи виражають форми *would kill* та *had* нереальні дії, або вони виражають дії реальні, що відносяться до майбутнього, тобто у цьому випадку чи побоюється мовець реальних неприємностей або ж чогось уявного, неможливого в реальній дійсності або малоюмовірного.

Для цих форм і модальних сполучень релевантний другий фактор: часова віднесеність контексту. Тут важливим є розмежування між контекстами теперішнього і минулого часу.

Під контекстом теперішнього часу ми розуміємо такий, в якому дія розгортається в період, що містить момент мовлення. У контексті минулого часу дія розгортається в період, що передує моменту мовлення і звичайно не містить момент мовлення. Зовнішніми показниками часової віднесеності контексту служать часові дієслівні форми і лексичні засоби – прислівники часу *today, yesterday*, словосполучення *this year, last night* та ін. Вони можуть міститись як в реченні, в якому вживаються досліджувані дієслівні форми і сполучення, так і в сусідньому. Тому для визначення часової віднесеності контексту в одних випадках достатній мікроконтекст, в інших необхідний аналіз макроконтексту.

Для неперфектних форм типу *should/would* + простий інфінітив, *was* та модальних сполучень з простим інфінітивом показовим є тільки контекст теперішнього часу. Тільки в контексті теперішнього часу при такому семантико-синтаксичному оточенні їх значення завжди виявляється як значення нереальності. У контексті минулого часу, як відомо, відбувається нейтралізація неперфектних форм умовного способу і форм індикатива. Для порівняння наведемо два приклади:

... if you were charged with directing the foreign policy in this country you would start out on this thing about the way I'm starting (17, 290).

I knew they would have to pass this military post if they did not make their way to the International H.Q. in the Inner City (12, 16).

Форми типу *should/would* + простий інфінітив, *were* знаходяться тут в такому семантико-синтаксичному оточенні, в якому повинно було б однозначно виявитись їх значення як засобу вираження нереальності; форми типу *were* вживаються в підрядному реченні, що містить семантичний компонент «умова», а форми типу *should/would* + простий інфінітив вживаються в реченні, що сполучається подібно до головного і підрядного. Проте в першому прикладі значення форм *were charged* та *would start*, завдяки контексту теперішнього часу, однозначно виявляється як значення нереальності. У другому прикладі через те, що форми *would have to pass* та *did not make their way* вживаються в контексті минулого часу їх значення не зовсім зрозуміле – ми не можемо сказати, виражають вони реальні або нереальні дії.

Таким чином, актуалізація значення досліджуваних мовних одиниць як засобів вираження нереальності відбувається на синтаксичному рівні у певних семантико-синтаксичних контекстах. Зведення ролі контексту до набору формальних структур, яке поширене в описах способу в граматиках англійської мови, є недостатнім. Функціонування форм може характеризуватися в більш загальному вигляді у термінах семантико-синтаксичного контексту.

Результати дослідження дозволяють сформулювати наступні висновки. Релевантними умовами для комунікативної актуалізації значення досліджуваних мовних одиниць як засобів вираження категорії нереальності є: їх семантико-синтаксичне оточення і часова віднесеність контексту. Ці два фактори не однаково істотні для різних форм досліджуваних мовних одиниць.

Семантико-синтаксичне оточення однаково важливе як для неперфектних форм і модальних сполучень з простим інфінітивом, так і для перфектних форм і модальних сполучень з перфектним інфінітивом. Для кожної групи форм характерним є своє семантико-синтаксичне оточення: для форм типу *had been*, *were* та модальних сполучень *would* + інфінітив, *were* + інфінітив істотною є наявність у контексті синтаксичних компонентів «умови» і «бажання»; для форм типу *should/would* + інфінітив важливим є наявність у контексті нереальної умови, що зумовлює нереальність дії, яка ним виражається; для модальних сполучень *could* + інфінітив релевантні обидва зазначені фактори.

Часова віднесеність контексту важлива тільки для неперфектних форм, як от *should/would* + інфінітив, *were*, та сполучень модальних дієслів з простим інфінітивом.

Подальші спостереження над цими одиницями допоможуть глибше і детальніше розібратися в характеристиках вираження «нереальності» в процесі комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В.Г. Система форм речевого высказывания. – СПб.: СПбГУ, 1999. – 448 с.
2. Бархударов Л. С., Штелинг Д. А. Грамматика английского языка. – М.: Наука, 1985. – 462 с.
3. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики. – М.: УРСС, 2001. – 459 с.
4. Булыгина Т. И., Шмелев А. Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Языки русской культуры, 1997. – 574 с.
5. Воронцова Г. Н. Очерки по грамматике английского языка. – М.: Наука, 1985. – 294 с.
6. Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. О компонентном анализе значимых единиц языка // Принципы и методы семантических исследований. – М.: МГУ, 1988. – С. 23 – 41.
7. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка. – М.: Наука, 1984. – 174 с.
8. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. – М.: Наука, 1984. – 188 с.
9. Штелинг Д. А. Неоднородность форм сослагательного наклонения в английском языке // Уч. записки МГПИИЯ. – 1986. – Вып. 127. – С. 3 – 16.
10. Maugham S. Rain and other short stories. – Moscow: Progress Publishers, 1977. – 407 p.
11. Wallace E. The Feathered Serpent. – New-York-London-Toronto: Scribner Paper Fiction, 1995. – 474 p.
12. Greene Gr. The Third Man. – М.: Progress Publishers, 1982. – 438 p.
13. Galsworthy J. The Silver Box and Other Plays. – Moscow: Progress Publishers, 1974. – 384 p.
14. Durrell G. Rosy is My Relative. – London: Fontana Books, 1974. – 258 p.
15. Christie A. Peril at End House. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – 346 p.
16. Waugh E. Put out More Flags. – London: Penguin Books, 1994. – 464 p.
17. Shaw I. Love on a Dark Street and Other Stories. – London: Penguin Books, 1997. – 673 с.
18. Spark M. The Public Image – М.: Progress Publishers, 1979. – 357 p.

УДК 65.012.124(045)

Коротка С.Г.

КОМУНІКАТИВНІ РОЛІ ГЕРЦОГА В РОМАНІ СОЛА БЕЛЛОУ «ГЕРЦОГ»

Стаття присвячена дослідженню константних (категорійних) і оперативних комунікативних ролей головного персонажа роману Сола Беллоу «Герцог» як вияву психологічних характеристик комунікативної особистості у діалогічних інтеракціях з різними суб'єктами.

Ключові слова: комунікативна роль, рольова категорія, оперативна рольова позиція, інтеракція.

Коротка С.Г. Коммуникативные роли Герцога в романе Сола Беллоу «Герцог». *Статья посвящена исследованию константных (категориальных) и оперативных коммуникативных ролей в романе Сола Беллоу «Герцог» как выявлению психологических характеристик коммуникативной личности в диалогических интеракциях с различными субъектами.*

Ключевые слова: коммуникативная роль, ролевая категория, оперативная ролевая позиция, интеракция.

Korotka S.G. Communicative roles in Saul Bellow's novel "Herzog". *The article is devoted to the investigation of the constant (categorical) and changeable (operative) communicative roles in the novel of Saul Bellow "Herzog" in their interconnections with psychological characteristics of the personality in dialogical interactions with different subjects.*

Key words: communicative role, role category, operative role position, interaction.

Наукова актуальність теми статті визначається недостатньою вивченістю проблеми комунікативних ролей і їх дискурсивної зміни в сучасній лінгвістиці. Одним із можливих ракурсів розгляду цієї проблеми є усвідомлення комунікативних ролей як системи комунікативних вчинків індивіда, заданої соціальними і психологічними характеристиками особистості: її статусом, віком, статтю, належністю до того чи іншого психологічного типу тощо [1; 2; 6; 8]. Відповідно такому напрямку, комунікативні ролі вивчаються і обґрунтовуються у ракурсі їх кореляції із мовною і комунікативною свідомістю учасників спілкування. Зокрема, у працях аналізуються рольові типи харизматичних [9] і акцентуйованих особистостей [3], представників різних спеціальностей і корпоративних культур (наприклад, технічних і гуманітарних професій), мовленнєву поведінку яких визначають різні стереотипи мовної свідомості [4]. В окремих лінгвістичних студіях є спроби проаналізувати специфіку мовленнєвої поведінки екстравертів і інтровертів [8], інвективного, раціонально-евристичного і куртуазного типів мовних особистостей [5, 133]. Іншим і, певною мірою, протилежним вектором до-

слідження є усвідомлення комунікативної ролі як виключно інтерактивного феномену. Зокрема, такий підхід використовується сучасним конверсаційним аналізом, що вивчає комунікативні ролі в аспекті їх релевантності для змістовно-формальних характеристик діалогічного мовлення на основі аналізу процедурної інфраструктури локальної інтеракції (Т. Anderson, М. Billig, D. Boden; Ch. Goodwin; J. Heritage; G. Psathas, Н. Sacks; E. Schegloff, М. Wetherell) [12; 13].

У цьому зв'язку, недослідженим аспектом теорії і практики аналізу комунікативних ролей залишається їх розгляд у ракурсі інтегративного підходу, зважаючи на взаємопов'язаність статичних чинників ролі (заданих соціо-психологічними характеристиками особистості) із динамічними чинниками, похідними від контексту локальних інтеракцій.

Метою статті є дослідження константних (категорійних) і змінних (оперативних) комунікативних ролей головного персонажу роману Сола Беллоу «Герцог» як вияву його психологічних характеристик у діалогічних інтеракціях з різними дійовими особами.

Використовуючи термінологію Г. Сакса [12], відносно константні ролі позначаються в нашій праці як категорійні, менш стабільні і більш варіативні – як оперативні. Враховуючи те, що дослідником не встановлюється обсяг цих понять і не надається їх визначення, у праці пропонується використовувати поняття «категорійна роль» у такому значенні: це відносно постійна комунікативна роль, яка фокусує в собі характеристики колективних мовних / комунікативних особистостей, відзначені стереотипами комунікативної поведінки за професійними, віковими, статевими, психологічними та ін. ознаками, іманентними комунікантові як особистості. У діалогах з різними персонажами твору такі ролі реалізуються в оперативних варіантах, які залежать від інтерпретації співрозмовниками взаємної комунікативної поведінки, що впливає на розподіл інтерактантів у відповідні рольові категорії.

Як показав аналіз монологічного і діалогічного мовлення головного персонажу роману Сола Беллоу у різних комунікативних ситуаціях, комунікативна особистість Герцога пов'язана передусім із родом його діяльності (професор, філософ), рівнем освіти (інтелектуал) і психологічним типом, що визначається об'єднанням таких ознак, як інтуїція, ірраціональність, логіка й інтроверсія. При цьому стереотипи комунікативної поведінки, відповідні комунікативним ролям «професор», «філософ», «інтелектуал», є притаманними саме психологічному типу «інтуїтивно-логічного ірраціонального інтраверта» (модельною особистістю для якого вважається у сучасному типознавстві О.Д. Бальзак [7, 10-11]). Отже, саме психологічні ознаки визначають формування головного героя як комунікативної особистості і як особистості взагалі (опосередковано вплинувши на вибір професії і рівня освіти). Якщо розглянути результати соціологічного вивчення психологічних типів у когнітивно-комунікативному лінгвістичному ракурсі, то концептами

спільного комунікативного простору учасників інтеракції, які використовують категорійну роль «професор-інтелектуал», є *творчість, ідея, концепція, спонтанність, інтелектуальний снобізм, варіативність, абстракція, незалежність, пошук, систематизація, компетентність, самостійність* [7, 395-402] тощо. Структуру концептів, за допомогою яких параметризуються психологічні характеристики, визначальні для ролі «професор-інтелектуал», можна визначити через такі узагальнюючі пропозиції, як «сам собі співрозмовник», «генератор ідей», «широта мислення», «парадоксальність мислення і мовлення», «внутрішнє бачення», «життя та робота – виклик інтелекту» тощо.

Аналіз роману «Герцог» дозволив визначити певні мовленнєві індекси комунікативної ролі «професор-інтелектуал», а саме:

1). Абстрактний засіб викладення з використанням абстрактних понять (інтуїція) і, водночас, ідеальна точність у висловленні думок (логіка). Використання складних речень, що відповідають структурі силогізму:

«For instance, if he took away my wife, did he have to suffer my agony for me, too? Because he could do even that better? And if he's such a tragic-love figure, practically a demigod in his own eyes, does he have to be also the greatest of fathers and family men?» (14, 264-265).

і, навпаки, підкреслена лаконічність, використання простих номінативних речень, еліптичних структур з метою виформовування чітких і прозорих доводів:

«Subtlety for the subtle. Warmth for the warm. For the crude, crudity. For the crooks, hypocrisy. Atrocity for the atrocious» (14, 264).

2). Вживання модальної лексики та зворотів, що підкреслюють науковий стиль мовлення («*probably*», «*for instance*», «*It's nothing but a metaphor*», «*practically*»), переважно літературної лексики з іншомовними вкрапленнями (французької, латини, ідишу, іспанської, італійської), синонімічне багатство індивідуального словника, високий рівень мовленнєвої культури (відсутність граматичних, фонетичних помилок).

3). Вміння послідовно вибудувати низку ідей навіть у спонтанному мовленні або під час дружньої бесіди (логіка)

«Do you know what a mass man is, Himmelstein?»

Sandor scowled. «How's that?»

«A mass man. A man of the crowd. The soul of the mob. Cutting everybody down to size» (14, 109).

4). Афористичність мовлення («*every relationship is either a joy or a sentence*» (14, 319), вільне переключення з однієї підмови на іншу, швидка і непередбачувана зміна тем розмови (ірраціональність).

5). Використання інтертекстуальних зв'язків, культурних макросценаріїв; розкриття простих побутових тем через складний асоціативний ряд філософських, культурологічних, історичних понять і реалій за допомо-

гою ремінісценцій («*Face death. That's Heidegger*» (14, 330), порівняльних зворотів («*Madeleine drive you here and there. As if you were a nanny goat*» (14, 321), алюзій

«*I've tried to see him as a type. Is he an Ivan the Terrible? Is he a would-be Rasputin? Or the poor man's Cagliostro? ... Or some kind of Siberian shaman?*» (14, 264) тощо.

б). Використання простих непоширених речень, прийомів парцеляції і градації з метою створення смислової багатоплановості, асоціативності, інтертекстуальності, врешті решт – численних імлікатур і підтексту

«*May be dignity was imported from France. Louis Quatorze. Theater. Command. Authority. Anger. Forgiveness. Majeste*» (14, 239); «*A man like Gersbach can be gay. Innocent. Sadistic. Dancing around. Instinctive. Heartless*» (14, 239).

Комуникативна роль «професор / філософ-інтелектуал» розпізнається і підтримується співрозмовниками, про що свідчать експліцитні найменування Герцога професором («*You know, Professor, Tennie's hurt*») (14, 42), інтелектуалом («*This is her chance to know an intellectual*» (14, 113)) або оціночними еквівалентами таких ролей («*because you are a highbrow*» (14, 103)).

У діалогах з різними персонажами роману роль «професор-інтелектуал» реалізується у численних оперативних варіантах: «несподіваний / дивак / загадковий» («не від миру сього»), «блискучий співрозмовник», «розсіяний», «романтик», «ідеаліст», «довірливий», «дитина», «вихована людина», «мрійник» тощо.

Роль «несподіваний / дивак / загадковий» експліцитно декларується самим Герцогом («*his peculiarities had governed him from the start*» – (14, 199); у зазначену рольову категорію він розподіляється Рамоною («*You're such a mystery man*» (14, 190)) і іншими співрозмовниками.

Визначальною характеристикою зазначеної оперативної ролі є парадоксальна манера мовлення, найбільш узагальнюючою характеристикою якої є співіснування бездоганних логічних висновків – і непередбаченості, що, у свою чергу, віддзеркалює такі базисні психологічні характеристики категорійного типу «професор-інтелектуал», як поєднання логіки, інтуїції та ірраціональності.

Роль «несподіваний / дивак / загадковий» має «власні» прагматичні і лінгвістичні індекси. На прагматичному рівні вона виявляється такими ознаками:

1) порушенням максим Х. Грайса:

– способу викладення інформації (виражає свої думки зазвичай неоднозначно і не завжди зрозуміло співрозмовникові):

«*Were you running away from me? – Not from you, But I suppose I was running*» (14, 231);

- кількості інформації (Герцог у цій ролі є занадто багатослівним);
- релевантності

«You're used to difficult women. To struggle. Perhaps you like it when they give you a bad time».

«Every treasure is guarded by dragons. That's how you can tell it's valuable» (14, 232) (у процитованому фрагменті діалогу порушення постулату релевантності у вигляді «відхилення від теми» здійснюється з метою імплікування неприємної для Рамони інформації на підтвердження її слів «йому дійсно подобаються жінки, за яких потрібно боротися»).

– якості інформації. Порушення останнього принципу зазвичай реалізує дві мовленнєві тактики:

а) є прийомом інтимізації, оживлення спільного фонду знань співрозмовників:

«Hello – Moses? What number is this?»

«This is the American Relief».

«Oh, Moses! It's you!».

б) виступає засобом сарказму, оскільки позитивними оціночними характеристиками імплікований протилежний оцінний зміст:

«I couldn't take care of my wife, poor fish. He took care of her. I wasn't fit to bring up my own daughter. He has to do it for me, out of friendship, out of pity and sheer greatness of soul» (14, 240).

Отже, порушення максим і активація дискурсивних імплікатур як результат заповнення іншою стороною смислових «лакун» діалогу зазвичай здійснюються Герцогом з метою «збереження обличчя» і реалізації стратегій ввічливості [11, 41-58], оскільки імлікована інформація є або неприємною для співрозмовника або містить негативні оцінні характеристики третьої сторони, реалізуючи дискурсивну комбіновану стратегію дискримінаційної аргументації, негативної атрибуції і предикації (див. останній приклад).

2) Використанням риторичних питань, ілокутивною силою яких мають бути імплікації у вигляді заперечення співрозмовником денотативного (пропозиційного) змісту таких непрямих мовленнєвих актів:

«...if he took away my wife, did he have to suffer my agony for me, too? Because he could do even that better? And if he's such a tragic-love figure, ... does he have to be also the greatest of fathers and family men» (14, 265);

«But can I turn the child over to those two?» (14, 241).

На лінгвістичному рівні оперативна роль «непередбачений / несподіваний / дивак / не від миру сього» виявляється певними індексами:

1). Парадоксальними висловленнями, алогізмами, катахрезами («*To me he's a curiosity, like a Mongolian idiot singing Aida*»); нестандартними висновками на основі буденних ситуацій

«I once tucked my jacket into the back of my trousers, coming from the gentlemen's room, and walked in to teach a class ... But it should have been

very liberating for the students. Teacher is mortal. Besides, the humiliation didn't destroy him. This should have been more valuable than the course itself» (14, 226).

2). Несподіваними порівняннями:

«It seems true. Like taking swimming lessons on the kitchen table» (14, 264);

«as soon as he slams the door of his Continental he begins to talk like Karl Marx» (14, 266);

«There are some men who should be protected... by law, if necessary».

«Like fish and game?» (14, 243);

3) розгорнутим гіперболічним порівнянням

«But when I think of Valentine ... I see the mobs breaking into the palaces and churches and sacking Versailles, wallowing in cream desserts» (14, 264-265) (утрироване представлення особистості одного із персонажів в контексті соціально руйнівних подій має на меті актуалізацію у співрозмовників імплікацій «відхилення від норми» і «загроза»).

Отже, оперативна роль ««непередбачений / несподіваний / дивак» співвідноситься з таким компонентом категорійної ролі «професор / філософ-інтелектуал», як ірраціональність, що описується в типознавстві через низку понять (на відмежування ірраціоналів від раціоналів): «свобода», «спонтанність», «потік», «гнучкість», «експериментування» тощо [7, 60].

З іншого боку, оперативна роль «непередбачений / несподіваний / дивак / не від миру сього» може індексуватися в інтеракціях і зовсім іншим чином: як невиконання певних комунікативних дій, на які очікує в діалозі співрозмовник

«Are you with me?»

«I'm listening, go on», said Herzog.

«Are you listening?» Said Ramona.

«Of course».

«What did I just say».

«That I have to trust my instincts more».

«I said I wanted you to come to dinner».

«Oh»

«If only I were a bitch! Then you'd hang on every word».

У такому разі, залежно від співрозмовника і контексту спілкування, мовленнєві і прагматичні індекси ролі «непередбачений / несподіваний / дивак» здатні активувати інші рольові позиції: «розсіяний / *absent-minded*» (підтримується самооцінкою головного героя («*At times he was cruelly absent-minded*»), «неуважний» і «такий, що не поважає співрозмовника»). Зокрема, зазначена комунікативна роль імпліцитно пропонується останньою реплікою Рамони у наведеному вище діалозі (імплікація: з іншими жінками, з більш «сильним» характером (*If only I were a bitch*) він, вірогідніше за все, поводить більш уважно (*hang on every word*)).

«Власними» мовленнєвими характеристиками оперативних ролей «розсіяний», «неуважний» і «такий, що не поважає співрозмовника» є наступні:

а) пропуски мовленнєвих кроків, відповіді «невпопад» тощо:

б) «нерелевантні» паузи у діалозі, що спричинені заглибленням у себе, у своє внутрішнє мовлення.

в) «підхоплення» останнього слова співрозмовника або відповідь питанням на питання з метою «взяти паузу», зібратися з думками:

«*Where were you yesterday?*

«*Yesterday? Were was I – let me see...*» (14, 187).

г) використання непреференційних (з точки зору конwersаційного аналізу) відповідей, які ігнорують максимум відношення / релевантності, оскільки контекстуалізовані не стільки з мовленнєвим кроком співрозмовника, скільки з досить дистанційованими фрагментами розмови, імпліцитним змістом попередніх реплік Герцога або з його внутрішніми монологам, віддзеркалюючи таку категорійну характеристику комунікативної особистості цього персонажу, як «інтуїція».

«*If you can conquer your Hebrew puritanism...*»

«*Developing the psychology of a runaway slave*» (14, 233).

Зокрема, у наведеному фрагменті діалогу між Герцогом і Рамоною репліка першого співрозмовника є непрямим мовленнєвим актом з ілюкутивною силою поради. Відповідно, «релевантною» реакцією на такий мовленнєвий крок має бути, згідно з порядком організації секвенцій з ініціюючим висловленням-порадою, прийняття поради або її відхилення. У будь-якому випадку відповідь на пораду (експліцитну або імпліковану) є обов'язковою, що, з одного боку, обумовлено прототиповою структурою організації секвенцій «порада – реакція на пораду» і, з іншого боку, паузою як сильним місцем транзитивної релевантності. Проте відповідь Герцога не є комунікативним збоєм у діалозі і не порушує його локальної зв'язності, оскільки імплікатура на основі його висловлення («пуританізм тут ні до чого, неможливо утекти від самого себе, якщо залежність – частина твоєї рабської психології») контекстуалізована із попередніми репліками Герцога («*I haven't been really independent*» (14, 233) і, водночас, із його внутрішнім монологом, у контексті якого здійснюється діалог.

Отже, якщо оперативна роль «*несподіваний / дивак / загадковий*» є реалізацією такої складової категорійної ролі (за психологічним типом) «професор / філософ-інтелектуал», як «ірраціональність», то рольова позиція «розсіяний» («неуважний» і «такий, що не поважає співрозмовника») значною мірою співвідноситься з компонентами інтуїція (пор.: «схильні думати водночас про кілька речей; друзі і колеги можуть звинуватити вас у розсіяності» [7, 37] й інтроверсія (пор.: на відміну від екстравертів, інтроверти можуть бути описані за допомогою таких ключових понять, як «внутрішнє», «глибина», «задумливість» тощо [7, 37]. На підставі аналізу

мовленневих виявів оперативної ролі «розсіяний» створюється враження, що будь-який діалог перешкоджає внутрішній розмові Герцога із самим собою, і він говорить лише для того, щоб бути «кооперативним», не образити співрозмовника своїм мовчанням.

Таким чином, аналіз комунікативних ролей Герцога дозволяє говорити про гомогенність або гетерогенність оперативних варіантів по відношенню до категоріальної ролі – залежно від локального контексту діалогу і комунікативно-рольової особистості інтрактанта, який здійснює розподіл у рольову категорію. Одні й ті ж самі мовленневі показники можуть вказувати на оперативну роль «розсіяний», яка є гомогенною рольовій категорії «філософ», або індексувати рольову позицію «неуважний», «такий, що не поважає співрозмовника», що є гетерогенною ролі «професора-інтелектуала». При цьому гетерогенність слід розуміти не лише на конотативно-оціночному рівні, але й як підпорядкування зазначеної оперативної позиції іншій рольовій категорії (наприклад, для Рамони – це гендерна категорія «чоловік» із відношеннями статево-статусної і, відповідно, комунікативної ієрархії).

Матеріал статті дозволив дійти висновку про те, що одна із константних комунікативних ролей головного персонажу віддзеркалює характеристики його комунікативної особистості за психологічним типом. У діалогах з різними персонажами категорійна роль підлягає певній трансформації, яка може відбуватися не лише у напрямку уточнення константних характеристик, але й як їх спростування і перерозподіл співрозмовника у інші рольові категорії.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень у ракурсі комунікативно-рольового аналізу англomовного роману Сола Беллоу «Герцог» є, на наш погляд, вивчення зміни комунікативних ролей як засобу забезпечення локальної і глобальної інтеракції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы / Пер. с англ. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 480 с.
3. Бондаренко Я.О. Дискурс акцентуированных мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2002. – 248 с.
4. Ваганова Е. В. Языковое сознание студентов технических и гуманитарных специальностей как представителей различных корпоративных культур: Дис. ... канд. филол. наук. – Челябинск, 2008 / <http://www.dissercat.com/content/yazykovoe-soznanie-studentov-texnicheskikh-i-gumanitarnykh-spetsialnostei-kak-predstavitele>
5. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолінгвістики. – М.: Лабиринт, 1997. – 224 с.
6. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с.
7. Крегер О. Типы людей и бизнес / Отто Крегер, Дженет Тьюсон; пер. с англ. В.Г. Панова. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 457 с.

8. Ляпон М.В. Языковая личность: поиск доминанты // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность: Сб. ст. / Ин-т рус. яз. РАН. М., 1995. – С.260–276.
9. Петлюченко Н. В. Феномен харизми: аспекти дослідження // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки». – № 5. – 2008. – С. 476-482.
10. Brown, Levinson Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage.- Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
11. Grice H. P. Logic and conversation // Syntax and semantics / ed. by P. Cole and J. L. Morgan. – N. Y.: Academic Press, 1975. – Vol. 3. – P. 41—58.
12. Sacks H. Lectures on Conversation / ed. G. Jefferson. – Oxford: Blackwell, 1992. – Vol.1, 2. – 254 p.
13. Sacks, Harvey, Schegloff, Emmanuel & Jefferson, Gail. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation // Language: Journal for the Linguistic Society of America. – 1974. – Vol. 50, № 3. – P. 696-735.
14. Saul Bellow. Herzog. – New York: Fowcett Crest Book, 1970. – 416 p.

УДК 811.111"342.42

Кравченко Н.О.

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ САКРАЛЬНОСТІ В МОВЛЕННЄВОМУ АКТІ АНГЛОМОВНОЇ ПРОПОВІДІ ТА МОЛИТВИ

Стаття присвячена порівняльному вивченню реалізації категорії сакральності в текстах англомовних проповідей та молитов. Дослідження дозволило дійти висновку, що використання сакральної лексики в текстах, що аналізуються, безпосередньо залежить від прагматичної спрямованості мовленнєвого акту, в зв'язку з чим в тексті проповіді спостерігається значно більша різноманітне використання арсеналу лексичних засобів відображення сакральності, ніж в тексті молитви.

Ключові слова: сакральність, проповідь, молитва, прагматична спрямованість.

Кравченко Н.А. Реализация категории сакральности в речевом акте англоязычной проповеди и молитвы. *Статья посвящена сопоставительному изучению реализации категории сакральности в текстах англоязычных проповедей и молитв. Исследование позволило прийти к выводу, что использование сакральной лексики в анализируемых текстах напрямую зависит от прагматической направленности речевого акта, в связи с чем в тексте проповеди наблюдается значительно более разнообразное использование арсенала лексических средств реализации сакральности, чем в тексте молитвы.*

Ключевые слова: сакральность, проповедь, молитва, прагматическая направленность.

Kravchenko N. The Category of Sacrality Realisation in the English Speech Acts of Sermon and Prayer. *The paper is devoted to the comparative study of the category of sacrality realisation in English sermons and prayer texts. The research allowed to conclude that the use of sacral vocabulary directly depends on the pragmatic orientation of the speech act, therefore sermons are characterized by a far more diverse use of the lexical means of sacrality realisation than prayer texts.*

Key words: sacrality, sermon, prayer, pragmatic orientation.

Функціонування мови тісно пов'язане з буттям людини. Однею зі сторін духовного буття людини є релігія, яка ціннісно осмислює все існуюче, пов'язуючи таким чином природу, суспільство, людину, буття й небуття, реальне та уявне, конкретне й абстрактне. Крім дослідників у галузі теології [4;5;7;16], проблеми мови та релігії привертали до себе найчастіше увагу спеціалістів із соціальних, історичних наук і культурознавства [3;6;12;15]. При цьому проблеми мови розглядалися ними принагідно при розв'язанні інших завдань, а власне лінгвістичний аспект мови релігії залишався осторонь.

Актуальність даної статті зумовлена тим, що, незважаючи на те, що власне лінгвістичний аспект релігійної проповіді та молитви знаходив висвітлення у лінгвістиці на матеріалі православної проповіді та молитви [10;13;17], англійська проповідь та молитви, що супроводжують англійське богослужіння, наскільки нам відомо, не розглядалися в сучасних лінгвістичних працях.

Об'єктом дослідження є англійські проповідь та молитва як специфічний вид мовленнєвого акту. Як **предмет** дослідження розглядалися засоби реалізації категорії сакральності в мовленнєвому акті усної англійської проповіді та молитви.

Матеріалом дослідження слугували тексти 7 усних англійських проповідей, 12 текстів молитви, записаних у природній обстановці (під час англійських богослужінь – безпосередньо у храмі), загальним обсягом 58 сторінок формат А4, 14 шрифт Times New Roman Суг письмової транскрипції, усного тексту (127 хвилин звукового мовлення).

Мета даного дослідження полягала у порівнянні основних закономірностей реалізації категорії сакральності в текстах англійської проповіді та молитви. Для розв'язання цієї мети перш за все необхідно визначити прагматичну спрямованість текстів проповіді та молитви та встановити екстралінгвістичні параметри релігійного спілкування.

Історія риторики як науки нараховує дві з половиною тисячі років. За цей час вона пройшла найскладніший шлях і на кожному етапі свого розвитку по-різному осмислювалася суспільством, що знайшло своє відображення в її дефініціях.

Аналіз наявних визначень риторики дав можливість припустити, що всі вони є різними модифікаціями визначення риторики як науки переконування. У даній роботі риторика тлумачимо як „науку про способи переконування, різноманітні форми переважно мовної дії на аудиторію, яка робиться з урахуванням особливостей останньої і з метою одержання бажаного ефекту” [2,123].

Через те, що одним з об'єктів дослідження є особливий вид мовленнєвої діяльності – релігійна **проповідь**, необхідно висвітлити основні положення вчення про християнське церковне проповідництво – **гомілетуку**, метою якої є створення теорії проповіді, що базується на розкритті природи пастирського слова та описі адекватного методу проповідування. Головна проблема створення методу проповідування полягає в суперечності вимог, які ставляться до нього: з одного боку, проповідь Істини вимагає вилучення в душі будь-якої особистої егоїстичної зацікавленості, здатної спотворити Істину; вимагає повного зречення від своєї волі: „Не я живу, але живе в мені Христос” (Галл. 2,20), а з іншого боку, дієвість і ефективність проповіді передбачає зворотне – найповнішу мобілізацію волі, думки й духовних сил проповідника. Тому завдання створення проповідницького методу треба розуміти як примирення

взаємосуперечливих вимог. Це духовно-практичне завдання неминуче доводиться вирішувати кожному проповідникові, бо гомілетична наука наразі не отримала потрібного розвитку в цьому питанні.

Суперечливість вимог до проповідника призвела до виникнення в гомілетичній думці двох напрямків, які перетинаються між собою, – *риторичного* і *профетичного* (антириторичного). Прихильники риторичної течії вважають, що просвітницькі й дидактичні завдання пастирського слова – розкрити й довести до свідомості віруючих Боговідверті істини християнської віри, спонукати слухачів узгодити своє життя з християнським вченням – можуть бути реалізовані за допомогою прийомів і засобів побудови мовлення, які накопичила риторика. Профетичний напрямок гомілетики заснований на розумінні проповіді як особливого виду мовленнєвої діяльності, що не підлягає порівнянню з іншими різновидами ораторського мистецтва. В антириторичному напрямі проповідь трактується як втілення Божественної енергії (харизми), яка під час проповідування низпосилається священникові і через нього передається слухачам. Такий підхід відкидає риторику, бо Божественна істина не потребує ні особливих прикрас, ні спеціальних засобів переконання. Спроби подолання протиріч двох тенденцій у гомілетичній теорії неодноразово робилися як теоретиками, так і практиками проповідування. Однак, за визначенням сучасних гомілетів, розробка гомілетичного методу проповідництва залишається справою майбутнього.

Власне лінгвістичний підхід до дослідження проповіді з позицій теорії комунікації і теорії мовленнєвих актів надає можливість зарахувати усну англомовну проповідь до специфічного виду комунікативного мовленнєвого акту. Підставою для цього слугував аналіз численних визначень проповіді, які існують у риториці, гомілетичній і лінгвістиці; він показав, що, незалежно від того, який аспект релігійної проповіді покладається в основу розуміння її сутності, проповідь визначається як промова, що виголошується, як правило, у церкві священником (*адресантом*) перед громадою (*адресатом*) усно у формі монологу за допомогою певної мови (*коду*) з метою здійснити релігійно мотивований вплив на адресата.

Таким чином, можна стверджувати, що проповідь – це комунікативний мовленнєвий акт, тому що в ній наявні всі основні компоненти, що виокремлюються як обов'язкові складові комунікативного акту: відправник інформації, одержувач інформації, форма інформації, канал зв'язку, код, контекст.

Говорячи про проповідь як про мовленнєвий акт, необхідно акцентувати увагу на самій мовленнєвій дії одного з комунікантів – проповідника, яка створюється ним з урахуванням адресата з метою вплинути на нього. Розглядаючи проповідь як комунікативний акт, необхідно зосередитися не тільки на *дії* адресанта, але й на *взаємодії* комунікантів мовленнєвого акту проповіді.

Окремі складники мовленнєвого комунікативного акту проповіді мають певні ознаки, які відрізняють проповідь від світських комунікативних актів:

– адресант і адресати проповіді – це певне коло людей, об'єднаних або покликаних бути об'єднаними в межах релігійної віри;

– крім реальних комунікантів, у модель комунікативного акту проповіді „вбудовано” прихованого адресата, або вищого „наадресата” – Бога;

– у прагматичних намірах адресанта домінує бажання не стільки передати особистий світогляд, скільки вчення, дане згори; таким чином, можна говорити про те, що проповідник виступає в ролі адресанта – посередника між наадресантом – Богом і адресатами – людьми-вірянами.

Аналіз спеціальної літератури дав змогу виокремити низку умов, за яких відбувається комунікативний акт усної проповіді. Приводом для проповіді можуть слугувати святкові відправи; недільні літургії; виконання таїнств хрещення, сповіді, вінчання, обряду відспівування; богослужіння, що проводяться з нагоди окремих подій у житті церкви і країни (інтронізація монархів, вищих ієрархів церкви, вдячні молебні та ін.). Виходячи з цього, у даному дослідженні розглядалися чотири основні види проповідей – *проповіді а) під час святкових відправ, б) під час недільних літургій, в) проповіді, які супроводжують проведення таїнств і обрядів, г) ізольовані проповіді.*

Запозичивши з античної риторики стійку схему розташування матеріалу, проповідь має щонайменше 3 обов'язкові частини: вступ, головну (основну) частину, завершення, яка й використовувалася у подальшому дослідженні текстів проповіді.

Безпосередньо спілкування з Богом здійснюється через **МОЛИТВУ**. „Молитва – природне діяння віруючого, це свого роду дихання його душі” [21, 213].

Простежимо етимологію слова „молитва”. Давньоєврейською мовою *tephilah* – *молитва, звернення до Бога, atar* – *молитися*; грецькою – *deasis* – *прохання, proseuchae* – *молитва, proseuchae* – *благати* [20, 210].

Власне у етимології слова „молитва” в різних мовах простежуються дві її іпостасі: звернення (звертання) до Бога та прохання. По суті, щонайменше половина молитви становить собою саме звернення, а у другій половині звернення переходить у прохання [20, 178].

Наведемо означення молитви, що зустрічається у різноманітних богословських та тлумачних джерелах.

Молитва (англ. *prayer*, нім. *Gebet*, фр. *prière*) – звертання з проханням, побажанням чи подякою до *Духа* чи божества. *Молитва* – звертання священнослужителя чи мирянина до Бога чи святих з проханням про низпослання милості чи відвернення зла, з хвалою чи подякою [14, 321].

Таким чином, істотною ознакою молитви є те, що це звернення до надприродного (Бога, святих); цілі такого звернення можуть бути різними (прохання, хвала, подяка та ін.).

Цілком природно, виходячи з вищевикладеного, що однією із специфічних категорій, властивих релігійним текстам і, у тому числі, текстам релігійної проповіді та молитви, є так звана категорія **сакральності**, що трактується як одна з концептуальних категорій антропоцентричної спрямованості [11, 31].

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу лексичних засобів реалізації сакральності в досліджуваних текстах, варто дати визначення поняття «сакральність». *Сакральний* (від лат. *sacer* – *священний, святий*) – священний, той що служить релігійним цілям; дотичний священного, релігійного. В англійській мові значення поняття *sacral* трохи вужче – «обрядовий», «ритуальний».

У лінгвістиці одержало поширення поняття «сакральні тексти» [1], під якими розуміються практично всі види релігійних текстів. В.Г. Адмоні називає сакральними практично всі види релігійних текстів, застосовуючи такий критерій, як наявність у цих текстах «відомої частки сакральності» [1, 97], яка вимагає деякого дистанціювання від утилітарної мови. Пояснення цьому криється в тому, що сакральні (читай – релігійні) тексти, будучи результатом одкровення, становлять собою, за термінологією В.А. Кухаренко, закриті системи [9,63], тобто вони завершені, закінчені, їх елементи не підлягають подальшому розвитку, вилученню або заміні. Це означає, що вони не можуть бути ні переглянуті, ні піддані подальшому розвитку, а тільки витлумачені.

Однак, на відміну від тексту Біблії, що є найяскравішим зразком закритих систем, тексти проповіді повинні бути налаштовані синхронно згідно з часом та епохою, тобто проповідь, створювана на основі власне релігійного тексту, повинна водночас бути доступною, зрозумілою сучасному адресатові, але без шкоди для змісту першоджерела (Старого Завіту та Євангелія).

У зв'язку із цим, текст проповіді можна вважати «вторинною формою сакральних текстів» [1, 99], яка несе на собі стильові риси того основного тексту, у якому викладені постулати відповідної релігії. При породженні тексту християнської проповіді основним первинним сакральним текстом виступає певний фрагмент з Біблії, або якийсь біблійний сюжет.

Як правило, будь-яка текстова категорія реалізується специфічними для відповідного тексту мовними засобами. У реалізації категорії сакральності спостерігається спільна дія засобів усіх мовних рівнів – фонетичного, лексичного, синтаксичного; ми зупинимося докладно на аналізі лексичних засобів реалізації категорії сакральності.

Як відомо, у мові існує лексика, найбільш уживана в одній сфері й неживана або рідко живана в інших сферах. Текст християнської проповіді є не просто особливим видом тексту, створюваним адресантом на основі

абсолютної віри, він відрізняється від інших текстів своїми лексичними ознаками, в основі яких лежить лексика особливої сакральної прозорості.

Перш ніж перейти безпосередньо до опису результатів аналізу лексичних засобів реалізації сакральності в текстах проповіді, необхідно ще раз нагадати про особливість англіканського віровчення загалом й англіканської проповіді, зокрема, що відрізняє її (проповідь) від православної (української, російської) або католицької проповіді.

Будучи державною, англіканська церква тісно пов'язана з оточуючим її суспільним і політичним середовищем і «перейнята духом пристосованості до навколишнього середовища», що часто критикується догматичними богословами [19,45]. З іншого боку, вони відзначають, що проповідь в англіканській богослужінні, займаючи центральне місце [5,89], несе на собі «печатку свіжості й релігійної дійсності – з'єднання «сучасності» і жвавості з незмінністю самого релігійного змісту» [18,165]. На наш погляд, представляється цікавим розглянути способи реалізації сакральності в текстах, які характеризуються «сучасністю й жвавістю» мовних показників.

У результаті аналізу досліджуваних проповідей виявилось, що в даних текстах використовуються кілька груп сакральної лексики: До першої групи відноситься традиційно релігійна лексика – вузька понятійна й термінологічна підсистема – та частина словникового складу мови, за допомогою якого виражаються релігійні значення й змісти. Це та лексика, яка безпосередньо характеризує релігійний текст, є присутньою у всіх видах текстів релігійної проповіді, незалежно від того, з якого приводу вона вимовляється і перед яким адресатом. Розглянемо різні групи відповідних лексичних одиниць.

1. **Лексика, що позначає символ віри:** *God, Jesus Christ, Holy Spirit*. Необхідно відзначити, що в текстах усіх досліджуваних проповідей спостерігається частотне уживання лексики, що позначає символ віри, чим і пояснюється велика різноманітність номінацій:

God – Lord, Father, Love (в значенні «God is Love»);

Jesus Christ – Saviour, the Son of God, Messiah;

Holy Spirit – the Spirit of God, Holy Ghost, Spirit of Truth.

Враховуючи, що згадування Триєдиного Бога (Святої Трійці – Бога-Отця, Бога-Сина, Святого Духа) у проповідях характеризується високим рівнем частотності, цікаво було простежити, у якому співвідношенні перебувають традиційні номінації Трійці до синонімічних їм варіантів. Отримані результати представлено в таблиці 1. Як свідчать дані таблиці, традиційно прийняті номінації Триєдиного Бога (*God, Jesus Christ, Holy Spirit*) відрізняються більшим відсотком уживань, ніж кожна з синонімічних їм номінацій, за виключенням номінації *God* (20,8%), де спостерігається також досить високий процент вживання лексичних одиниць *Lord, Father* (16% та 13% відповідно). Згадування Бога-Отця в тексті проповіді майже у півтора рази перевищує

згадування Бога-Сина і втричі – Святого Духа. Цим і пояснюється часта заміна слова *God* словами *Lord* і *Father*, що допомагає уникнути занадто частих повторів.

Таблиця 1

Вживання лексики, що позначає символ віри, в тексті проповіді

	Кількість вживань	%
God	19	20,8
Father	15	16,5
Lord	12	13,2
Love	3	3,3
Jesus Christ (Christ)	15	16,5
Saviour	5	5,5
The Son of God	4	4,4
Messiah	4	4,4
Holy Spirit	8	8,8
Spirit of God	4	4,4
Spirit of Truth	2	2,2
Всього	91	100%

Дещо інша картина спостерігається в текстах молитви. Виходячи з того, що повтори – невід’ємна частина молитви, яка надає особливий ритм молитовному тексту, в текстах молитви спеціально використовується не різноманітна, синонімічна лексика, а, навпаки, декілька разів (іноді – поспіль) вимовляються ідентичні лексичні одиниці. Тому використання синонімічних лексичних одиниць, що відносяться до символу віри (*Father*, *Son*, *Holy Spirit*) значно зменшується. Винятком в даному випадку також є номінація Бога- Отця, що дає підставу говорити про відносну рівнозначність лексичних одиниць *God*, *Lord*, *Father* в досліджуваних текстах. Результати підрахунків вживання лексики, що позначає символ віри в тексті молитви, наведено в таблиці 2.

2. **Лексика, що позначає основні релігійні дії**, які можна умовно розділити на: а) загально релігійні дії: *to pray*, *prayer*, *the confirmation*, *liturgy*, *mess*, *sacrifice*, *baptism*, *to baptize*, *faith*, *to believe*, *to preach*, *to sermonize*; *divine service*, *fast*, *lent* і ін. і б) історичні дії і явища: *Resurrection*, *crucifixion*, *revelation*, *Holy Communion*.

Необхідно сказати, що використання такого роду лексики частково залежить від теми проповіді. Наприклад, якщо проповідь вимовляється в період напередодні Великодня, і саме в день Святого Воскресіння, то частіше згадуються такі загальнорелігійні й історичні дії і явища як *fast*, *lent*, *sacrifice*, *crucifixion*.

Таблиця 2

Вживання лексики, що позначає символ віри, в тексті молитви

	Кількість вживань	%
God	19	14,9
Father	26	20,3
Lord	22	17,2
Love	1	0,8
Jesus Christ (Christ)	15	11,7
Saviour	4	3,1
The Son of God	9	7,0
Messiah	1	0,8
Holy Spirit	26	20,3
Spirit of God	4	3,1
Spirit of Truth	1	0,8
Всього	128	100%

3. **Лексика, що позначає невід’ємні атрибути християнської віри:** *Bible (Holy Bible), Gospel, gospel reading, carols, Heaven, hell, the throne of God*. Такого роду лексика використовується рівною мірою у всіх видах проповідей незалежно від тематичної спрямованості проповіді.

4. **Лексика, що позначає церковні інститути:** *church, monastery, cloister* та ін. Найбільш частотним уживанням характеризується слово *church*, що пояснюється, по-перше, різним його тлумаченням у проповіді: *church* як церковний інститут у цілому, християнська церква (напр., “*can anyone imagine that in the Apostolic period, the Christian Church would have been subjected to any kind of reproach...*”) і *Church* – у значенні Англіканська церква (напр., “*unfortunately, we ourselves do not value our church...*”), а, по-друге, частим використанням його в атрибутивній функції (напр., *Church life, Church hierarchy, Church questions, Church bishops* і т.д.)

Суцільна вибірка лексичних одиниць, що відносяться до традиційно релігійної лексики, дозволила визначити частотність їх уживань у тексті проповіді. Результати підрахунків представлено в таблиці 3.

Як свідчать дані, представлені в таблиці, тексти проповідей характеризуються практично рівним відсотком уживання різних тематичних груп традиційно релігійної лексики (20-25%). Виключення становлять лексичні одиниці, що позначають історичні релігійні дії і явища. Пояснення цьому криється в тому, що, незважаючи на різноманітність зафіксованих у досліджуваних текстах лексичних одиниць цього роду, їх уживання обмежується 1-2 випадками в цілому тексті, тоді як слова типу *God, Church* можуть зустрічатися в тексті однієї проповіді до 20 разів.

Таблиця 3

Частотність вживання лексичних одиниць, що відносяться до традиційно релігійної лексики в тексті проповіді

Лексичні одиниці		Кількість вживань	%
позначають символ віри		91	20,7
позначають релігійні дії	загально-релігійні	101	23,0
	історичні	45	10,3
позначають атрибути християнської віри		111	25,5
позначають церковні інститути		89	20,5
Всього		437	100,0

Суцільна вибірка лексичних одиниць, що відносяться до традиційно релігійної лексики, дозволила визначити частотність їх уживань у тексті молитви. Результати підрахунків представлено в таблиці 4.

Таблиця 4

Частотність вживання лексичних одиниць, що відносяться до традиційно релігійної лексики в тексті молитви

Лексичні одиниці		Кількість вживань	%
позначають символ віри		128	39,7
позначають релігійні дії	загально-релігійні	80	25,0
	історичні	25	8,0
позначають атрибути християнської віри		54	17,0
позначають церковні інститути		34	10,3
Всього		321	100,0

Як свідчать дані таблиці 4, найбільшою частотністю в текстах молитви характеризуються лексичні одиниці, що позначають символ віри. Це пояснюється тим, що майже кожна молитва починається зі слів *“In the name of the Father, and the Son, and the Holy Spirit”*. Доволі високий відсоток (10,3%) вживання лексичних одиниць, що позначають церковні інститути, забезпечується за рахунок однієї лексичної одиниці – *“church”*, яка в тексті молитви зустрічається з великою частотністю.

Таким чином, проведено дослідження реалізації категорії сакральності на лексичному рівні дозволяє зробити висновок про те, що в текстах проповіді спостерігається більш різноманітне використання арсеналу лексичних засобів відображення сакральності. Це пояснюється тим, що проповідь має іншу прагматичну спрямованість: якщо молитва спрямована на благання, схвалення, каяття і тому в ній використовується ритмічне повторення тих самих фраз, то проповідь має на меті переконання, аргументованість, надихання пастви, і тому використання синонімічних лексичних засобів в її тексті набагато більше.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В.Г. Система форм речевого высказывания / РАН Ин-т лингв. исслед. – СПб., 1994. – 153 с.
2. Апресян Г.З. Ораторское искусство. – М.: МГУ, 1969. – 160 с.
3. Белецкий Л.П., Лебедев В.А. Анализ религиозной проповеди как одного из средств воздействия // Вопросы научного атеизма. – 1974. – Вып. 16. – С. 330-338.
4. Брага Дж. Как подготовить библейскую проповедь. – СПб.: Христианское общество «Библия для всех», 1995. – 204 с.
5. Булгаков Г. Теория православно-христианской пастырской проповеди (этика гомилики). – Курск, 1916. – 168 с.
6. Вундт В. Миф и религия. – СПб, 1913. – 416 с.
7. Искатель Непрестанной молитвы, или Сборник изречений и примеров из книг Священного Писания и сочинений богомудрых подвижников благочестия о непрестанной молитве. – М.: Правосл. Братство иконы «Неопалимая купина», 1991. – 222 с.
8. Куссе Х. Истина и проповедование. «Живое слово» архиепископа Амвросия (Ключарева, 1820-1901) и соотношение между гомилетикой и риторикой // Логический анализ языка: Истина и истинность в культуре и в языке. – М.: Наука, 1995. – С. 78-85.
9. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – Одесса: Латстар, 2002. – 288 с.
10. Левшун Л.В. Проповедь как жанр средневековой литературы. (На материале проповедей в древнерусских рукописных и старопечатных сборниках): Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1992. – 212 с.
11. Малинович Ю.М. Семантика эгоцентрических категорий в концептуальной модели естественного языка. – Иркутск: ИГПИИЯ, 1998. – С.26-39.
12. Мечковская Н.Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов. – М.: «ФАИР», 1998. – 352 с.
13. Набиева В.М. Прагматический аспект дискурса современной литургической проповеди: Дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1996. – 174 с.
14. Настольная книга священнослужителя: В 8 т. – М.: Изд-во Моск. Патриархии, 1985-1989. – Т. 2. – 196 с.
15. Никитин В.Н. Критика современной религиозной проповеди. – М.: Знание, 1971. – 40 с.
16. Певницкий В.Ф. Церковное красноречие и его основные законы. – СПб., 1908. – 293 с.
17. Прохвятилова О.А. Речевая организация звучащей православной проповеди и молитвы: Дис. ... доктора филол. наук. – Волгоград, 2000. – 498 с.
18. Фаворов Н. Руководство к церковному собеседованию или Гомилетика. – Киев, 1858. – VIII. – 257 с.
19. Флоренский П. Храмовое действо как синтез искусств // Собрание сочинений. Т. 1. Статьи по искусству. – Paris, 1985. – С. 41-62.
20. Davies J.G. A Select Liturgical Lexicon. – London, 1965. – 289 p.
21. Dix D.G. Shape of the Liturgy. – London, 1960. – 345 p.

УДК 811. 11:81'373(045)

Кульчицький В. І.

СЛОВОТВОРЕННЯ І ТЕКСТОТВОРЕННЯ (на матеріалі сучасної німецької мови)

У статті розглянуто роль словотворення в реалізації мовної комунікації та особливості його зв'язку з текстотворенням. Показано три основні функції словотворчих засобів, способів і моделей, що втілюються в процесах комунікації: функцію тематичної організації висловлювання/текст, функцію забезпечення зв'язності мовлення, стилістико-композиційну функцію.

Ключові слова: комунікація, процеси, зв'язність, словотворення, похідні слова, функція, мікротема, гіпертема.

Кульчицкий В.И. Словообразование и текстообразование. В статье рассмотрена роль словообразования в осуществлении речевой коммуникации и особенности его связи в текстообразовании. Показано три основные функции словообразовательных средств, способов и моделей, реализующихся в процессах коммуникации: функцию тематической организации высказывания/текста, функцию обеспечения связности речи, стилистико-композиционную функцию.

Ключевые слова: коммуникация, процессы, связность, словообразование, производные слова, функция, микротема, гипертема.

Kulchytskyy V.I. Word-building and text-building. This article concerns word-building in realization of speech communication and peculiarities of its connection with text-building. Three major functions of word-building means, ways and model, embodied in the processes of communication, are represented, they are: the function of thematic organization of an utterance/text, the function of speech coherence security, the stylistic-compositional function.

Key words: communication, processes, coherence, word-building, derivative words, function, microtheme, hypertheme.

Становлення і розвиток теорії словотворення в германістиці проходило в основному під знаком описового, таксономічного підходу до дослідження явищ словотворення. Головним, а часом і єдиним об'єктом цієї лінгвістичної дисципліни визнавалась система словотворчих засобів, способів і моделей, релевантних на синхронному рівні аналізу. Унаслідок такого підходу отримано цінні дані щодо принципів структурно-семантичної організації, основних одиниць словотвору і закономірностей словотвору, здійснено моделювання словотвірних систем. Накопичено значний фактичний матеріал, досягнуто такого рівня опису, який дозволяє перейти до якісно нового етапу словотворчого аналізу – вивчення закономірностей і особливостей використання системи словотворчих засобів і моделей у тексті. На сьогодні об'єктом дослідження стають процеси функціонування, реалізації в мовленні виділених і класифікованих одиниць словотвору, що передбачає

зіставлення словотворчого аналізу з текстотвірним. Саме текст відображає процеси добору, поєднання, вживання мовних, зокрема словотворчих, засобів, що склалися в певних історичних і суспільних умовах. Текст є основним мовним елементом комунікації на відміну від інших одиниць мови – слів, речень тощо, тобто елементів системи мови [6].

Мета цього дослідження полягає в тому, щоб показати місце і роль словотвору в реалізації мовної комунікації і особливостей його функціонування в текстах.

Актуальність статті полягає в тому, що в ній досліджується недостатньо, на жаль, на сьогодні вивчене мовне явище – зв'язок словотворення і текстотворення.

Серед багатьох визначень тексту найбільш вдалим для мети даного дослідження є визначення Е. Агріколи, згідно з яким текст – це мовний комплекс, сформований за правилами граматики, що створює змістово закінчену, протяжну, скінченну, інтегровану і впорядковану послідовність речень, які забезпечують лінійне розгортання теми [8]. По-перше, це визначення дозволяє досліджувати текст у динаміці його створення, проникнути в механізм процесів побудови тексту; по-друге, воно ставить на порядок денний питання про мовні засоби і способи розгортання тексту; по-третє, теза про смисловий опорний пункт тексту підкріплюється даними психолінгвістичних досліджень і експериментів [2, 5], і, нарешті, воно максимально орієнтоване на структуру мовленнєво-розумових (комунікативних) процесів мовного спілкування, має динамічний характер на відміну від статичного розуміння тексту як застиглому продукту мовної діяльності. Видається можливим доповнити це визначення лише одним, на наш погляд, істотним положенням про зв'язність: як би не різнились між собою окремі підходи до вивчення проблем тексту, щодо одного питання в них спостерігається абсолютна єдність поглядів – текст не можна уявити поза зв'язністю [1].

Виходячи з викладеного вище розуміння тексту при аналізі фактичного матеріалу ми розрізняємо три основні функції словотворчих засобів, способів і моделей, що реалізуються в процесах комунікації:

- а) функцію тематичної організації висловлювання/тексту;
- б) функцію забезпечення зв'язності (когезії) мовлення;
- в) стилістико-композиційну функцію (здатність вживатись у ролі стилістичного чи композиційного засобу побудови мовного висловлювання).

Тематичне розгортання тексту полягає в розкритті змісту, деталізації, конкретизації, поясненні понять, що утворюють основний зміст висловлювання. Абстрагований комплексний характер значення словотворчих одиниць, семантико-функціональна кореляція більшості похідних слів з синтаксичними структурами [4] уможлиблюють уживання другорядних (похідних) найменувань у ролі назв «мікротем» мовленнєвого висловлювання. У таких випадках значення «мікротем» розкривається змістом наступного

мовленнєвого відрізка (фрази, логічної єдності, абзацу), а інколи й усього тексту (тоді словотворча одиниця служить позначенням «гіпертеми» [9] тексту). При цьому варто розрізняти два основні різновиди вживання похідних слів у функції позначення мікротем чи гіпертем тексту.

1. Похідне слово міститься в препозиції до наступного відрізка висловлювання, випереджає його зміст, «задає» основний напрямок подальшого викладу. Значення похідного слова слугує вихідним пунктом при подальшому розвитку думки і одночасно є планом (перспективним) викладу, що реалізується в ході побудови, розгортання тексту порівняйте: «*Mit diesen Gedanken macht sie (Anna) sich auf den Spritzenweg. Den nennt sie so, weil sie jeden Tag ein paar Leute im Dorf mit Injektionen versorgen muß...*» [«Neue Deutsche Literatur» надалі – NDL), 2007, 7]. Весь подальший зміст абзацу розкриває, уточнює мікротему, виражену складним словом *der Spritzenweg*. «*Ein Selbständiger steht selbst da. Jeder steht selbst da, wenn er stehen gelernt hat. Aber der Selbständige steht besser, steht sicherer, steht schöner, auffälliger und unerschütterlicher da als ein gewöhnlicher, nicht selbständiger, sondern nur selbstehender Mann*» (NDL, 2006, 9). Похідне слово *der Selbständige*, що виникло внаслідок субстантивзації прислівника *selbständig*, є мікротемою наведеної вище логічної єдності, весь зміст якої спрямований на пояснення, опис значення поняття *der Selbständige*.

Часто спостерігаються випадки, коли похідне слово вживається для позначення гіпертеми висловлювання (теми всього літературного твору, текстових єдностей вищого порядку: параграфів, розділів, глав). У таких випадках зміст параграфа, розділу, художнього твору так би мовити ілюструє значення похідного слова, становить собою лінійне розгортання складної змістової структури цього слова, що вичерпно викладає його зміст, тобто значення, що впливає з певної конкретної ситуації, з контексту певного художнього твору. Такими є наприклад, назви листів, адресованих письменником з ФРН Ріхардом Крістом своїй доньці й опублікованих у вигляді новел у журналі NDL, 2005, 3: *Regenbrief*aus Havanna, *Mondbrief*aus Havanna, *Sonnenbrief*aus Havanna, *Karnevalsbrief*aus Havanna. Оказіональні складні слова *Regenbrief*, *Mondbrief*, *Sonnenbrief*, *Karnevalsbrief* осмислюються, наповнюються конкретним змістом на фоні всього відповідного тексту, адекватне декодування їх значення можливе лише з опорою на загальне семантичне тло висловлювання. У ролі аналогічних прикладів можна навести назви романів «*Die Vorstadtkindheit*» К. Г. Періхта, «*Klappersteine*» Ю. Борхерта, «*Die Krallenwurzel*» П. Якубайта та ін., віршів «*Inselherbst*» А. Раймана, «*Unschlaf*» Е. Арендта та ін.

2. Похідне слово вживається в постпозиції по відношенню до того фрагменту висловлювання, зміст якого воно вміщує. У таких випадках словотворча одиниця підсумовує, резюмує зміст попереднього мовного відрізка, підводить підсумок викладенню мікротем. Найчастіше для позначення

мікротем, гіпертем текстів чи текстових єдностей уживаються okazіональні похідні слова зі складною смисловою структурою, виразно вираженими смисловими відношеннями елементів усередині слова, з віддаленими значеннями поєднаних компонентів, що зумовлює складність їх однозначного тлумачення, синсемантию подібних лексичних одиниць. Їх виникнення продиктовано здебільшого потребами комунікації: задумом автора, ситуацією спілкування, особливостями адресата, предметом повідомлення, структурою мови. Підкреслимо, однак, що в цьому випадку вибір з низки схожих за значенням виражальних можливостей, наявних усередині мови, відбувається не на рівні «готових» лексичних одиниць, а на рівні моделей, правил, закономірностей створення цих одиниць, що склалися в мовній свідомості того, хто відправляв інформацію, тобто має не селективний, а операційний характер. Незвичайне, нестандартне за формою позначення мікротеми чи теми всього мовного висловлювання сприяє її виділенню, запам'ятовуванню, загострює на ній увагу адресата. Тим самим реалізується принцип побудови мовної комунікації, сформульований М. Ріффатером: «оскільки передбачуваність призводить до еліптичного декодування, найважливіші елементи мають бути непередбачуваними» [3, 73].

Словотворча одиниця в таких випадках перетворюється зі слова-назви в «слово-знак ситуації», завдяки дифузності й абстрактності свого значення вона «вбирає» в себе зміст цілого фрагмента мовного висловлювання (фрази, логічної єдності, абзацу, тексту), виступаючи в ролі смислового ядра цього висловлювання, його теми. Причому найчастіше похідне слово є не просто знаком, лексичним субституттом певної ситуації, а й відображає її в образній формі, викликає в пам'яті адресата висловлювання образ ситуації шляхом позначення її найбільш яскравих, істотних елементів чи ознак. У таких випадках можливе дистантне розташування теми, вираженої похідним словом, і мовленнєвого відрізка, який використовується для її розгортання. Словотворча одиниця поряд з функцією тематичної організації тексту виконує сполучну функцію і слугує мовленнєвим сигналом заміщеної ситуації, порівняйте: «... *Und weitere nie erlöschene Erinnerungszeichen sind das Apfelmus und der Apfelkuchen. Immer stand mittags vor Vaters und nur vor Vaters Platz ein Tellerchen mit Apfelmus und immer mußte abends ein Apfelkuchen für ihn bereitstehen... Diesen Apfelkuchen haben in einer früheren Epoche Gretes hungrige Kinderaugen sehr neidvoll betrachtet und in ihrer Erinnerung lebt Vater als ein harter und egoistischer Mann*» (NDL, 2009, 6). У ході подальшого викладу роману не одноразово автор вживає okazіональні складні слова *meine Apfelerinnerung, die Apfelkuchen-Gefühle*, що співвідносяться з відповідною ситуацією. Тим самим знаходять своє підтвердження висновки А. А. Смирнова про те, що сприйняття і членування тексту реалізується на основі його смислового змісту, текст членується за темами, тематичними шматками, які можна подати у вигляді своєї «смислової точки»,

«смиислового пункту» [5, 175]. На цій закономірності ґрунтується вживання похідних слів в ролі теми різних фрагментів змісту тексту.

Більш складні відношення спостерігаються в тих випадках, коли словотворчі одиниці використовуються для структурно-семантичної організації тексту в цілому. Як приклад можна навести фейлетон, опублікований у журналі «*Eulenspiegel*» (2009, 50) під назвою «*Ein ganz besonderer Wasser-Fall*», у якому йдеться про проблему будівництва фонтанів у містах ФРН. Ключове поняття цього тексту виражене лексемою *der Brunnen*. Це поняття уточнюється, конкретизується низкою складних означальних слів: *der Springbrunnen, der Tropfbrunnen, der CoudrayBrunnen, der Kurzzeitbrunnen, der Spiel und Sprungbrunnen, der Mehrzweckbrunnen, der Jungbrunnen, der Mendebrunnen, der Trockenbrunnen, der Trinkbrunnen, der Schockbrunnen, der Gedächtnisbrunnen, der Spritzbrunnen, der Sitzbrunnen*. Наведені складні слова утворюють єдиний семантичний ланцюжок, що об'єднує текст, забезпечує його зв'язність, і водночас постають мікротемами тих смислових груп, логічних єдностей, на які членується весь текст.

Другою найважливішою комунікативною функцією похідних слів є реалізація ними зв'язності змісту висловлювання. Можна виділити два основних типи зв'язності, конструйованої словотворчими засобами. До першого належить зв'язність радіального типу, коли похідні слова зв'язують не частини тексту/вислови, що безпосередньо прилягають один до одного, а смислові єдності у складі цього тексту. У таких випадках, виступаючи тематичним центром логічних єдностей тексту, вони співвідносяться з темою тексту, розкривають, уточнюють, конкретизують її в ході викладу, утворюючи при цьому відносно замкнуті тематичні послідовності. Прикладом зв'язності такого типу може слугувати текст з газети «*Bauer-Echo*» (1991, 30), у якому йдеться про «тестові ігри» (*Testspiele*) для піонерів. Весь текст розчленовано на окремі розділи, назву кожного з яких виражено складними словами, що конкретизують гіпертему тексту «*Testspiele*»: *Orientierungstest, Reaktionstest, Tempotest, Sortiertest, Gleichgewichtstest, Morsetest, Konditionstest, Krafttest, Zieltest, Kopplungstest, Muttest*. Зміст розділу тексту становить собою мовне розгортання мікротем, позначених наведеним вище рядом складних слів. Аналогічний тип зв'язності спостерігається, наприклад, в есе І. Ерпенбека щодо проблем художньої творчості. Ключовим поняттям однієї з глав есе є термін «*Wertung*». У процесі аналізу цього поняття автор розчленовує його, виділяє різновиди цього поняття, для яких характерні відомі специфічні властивості, причому результат цього розчленування зображено в тексті у вигляді низки означальних складних слів з другим компонентом – *wertung*: *die Eigenwertung, die Selbstwertung, die Formwertung, die Vorlagewertung, die Darstellungwertung*. Кожне з цих складних слів виступає як мікротема відповідної логічної єдності, виклад глави становить собою послідовне розгортання цих понять, що співвідносяться з темою всієї глави.

Набагато частіше словотворчі одиниці вживаються в ролі засобу міжфразового зв'язку, реалізуючи зв'язність лінійного типу. У таких випадках частини тексту, що безпосередньо прилягають один до одного, пов'язуються один з одним за допомогою різних словотворчих засобів. Найбільш поширеним є анафоричний тип лінійного зв'язку, коли словотворчі одиниці частково повторюють зміст попередньої фрази, відсилають увагу адресата до смислу попереднього сегмента висловлювання. Часто спостерігається також катафоричний тип лінійного зв'язку, за якого похідні слова передують викладенню наступного відрізка висловлювання порівняйте: «*Zu jeder Kunst gehören zwei: einer, der sie macht, und einer, der sie braucht. Dieses Gebrauchtwerden und unser Wirkenwollen gehören untrennbar zusammen...*» (Neue Zeit, 2004, № 121); «*Ehrlich sein müßte sie (die Schulkameradin.– K. B.) sowieso. Ehrlichsein ist das Wichtigste*» (Temperamente, 1991, 2). Відзначимо можливість реалізації дистантного зв'язку між компонентами мовного висловлювання за допомогою словотворчих засобів, який становить собою різновид лінійного зв'язку, оскільки замикається рамками логічної єдності чи абзацу, порівняйте: «*Sie (die Neger.– K. B.) bewegten sich zum Takt der Musik zwei Schritte nach rechts, zwei nach links, immer abwechselnd. Dabei kamen sie nur langsam vorwärts. Ihnen folgten vier mit an Stangen hängenden, bestickten Bannern. Wieder dahinter kam ein langer Zug, immer vier junge Männer nebeneinander, die machten außer ihren RechtsLinksSritten heftige Bewegungen mit dem Oberkörper und den Armen...*» (NDL, 2009, 10).

Елементи словотворчої системи мови можуть використовуватися в процесі комунікації в ролі стилістико-композиційних прийомів побудови тексту. Тут також трапляється передусім уживання оказіональних похідних слів чи таких другорядних сутностей, що усвідомлюються в ролі членованих чи конструйованих лексичних одиниць. При цьому нерідко спостерігається виникнення слів безпосередньо в мовленні як результат актуалізації динамічного стереотипу, що сформувався в мовній свідомості, який склався внаслідок багатьох слів, що пройшли через пам'ять носія, створених за тією чи тією мовною моделлю. Оказіональне слово володіє семантичним ефектом новизни, змушує відчутти внутрішню форму лексичної одиниці, осмислити спосіб її утворення, створює ефект присутності адресата при побудові лексичної одиниці. Створення подібних похідних слів призводить до активізації мовного сприйняття. Діапазон функціонування оказіональних похідних слів надзвичайно широкий, в одних випадках вони слугують винятково виражальним (експресивним) цілям, в інших – створюють складний естетичний образ, сприяють досягненню художнього задуму автора, а також обслуговують настанову на вираження почуттів, настроїв героя чи автора твору, оскільки реалізують «імпресивну функцію». Мовна форма в таких випадках стає об'єктом цілеспрямованого творчого пошуку: цілеспрямованість відбору

так само має на увазі спеціальне ставлення до засобів словотвору, зумовлює настанову на мовну форму, на певний спосіб передачі інформації.

Одним з поширених стилістичних прийомів, що використовуються авторами художніх і публіцистичних текстів, є «псевдомотивація» внутрішньої форми, поетична етимологія, індивідуальне авторське читання смислової структури словотворчої одиниці. У таких випадках, здебільшого, використовується уявна чи ж згасла в мовній свідомості схожість слів, що зіставляються в тексті за коренем [10, 60-61]. Порівняйте: «*Nächte, in denen man mit müden Füßen läuft, sind überall die gleichen. Zumal wenn der Himmel verhangen ist und aus diesem Verhängnis Wasser niederschlägt*» (*Temperamente 1992, 2*). У цьому прикладі автор навмисно актуалізує у свідомості адресата пряме (але таке, що не існує в мовній нормі) значення похідного слова *das Verhängnis* за допомогою вказівки на дієслово *verhängen*, унаслідок чого створюється двозначність, можливість подвійного тлумачення значення лексеми *das Verhängnis*. Можливе також авторське тлумачення значення того чи того слова, авторське читання його змісту, інколи підкріплене графічними засобами.

Досить часто автори текстів використовують стилістичний прийом посилення звучання мовної внутрішньої форми похідного слова, підкреслення змісту, що в ньому прихований. Цей ефект досягається чи то протиставленням одномодельних похідних слів, частина з яких є істотною мірою лексикалізованими одиницями, а інша частина уявляється у вигляді чітко членованих слів, чи то графічними засобами, порівняйте: «*Hier spricht nicht ein "BesserWisser" sondern ein "MehrWisser"...*» (NDL, 2008, 9).

Метафоричне словотворення також реалізується переважно в процесах комунікації. В основу мотивації похідного слова в таких випадках кладуться не логічні взаємовідношення між його складовими частинами, а цілісний авторський образ, порівняйте: «*Das hätte ich nie vermutet... Da sieht man, wie irrig man einen Menschen einschätzt, habe dich immer für einen zu braven Bürger gehalten, Krawattenbürger*». (NDL, 2007, 3); «*Die beiden (Dr. Kalinowski und Dr. Slawinski. – K. B.) sind Vollblutwissenschaftler und Vollblutpraktiker...*» (*Freie Welt, 2005, № 7*).

Анафоричне словотворення є в тих випадках, коли у відповідності до структурно-семантичної моделі, наявній у мові, разом з похідними словами, що стоять поряд у мовному висловлюванні, вживається авторський неологізм (оказіональне похідне слово). Порівняйте: «*Es gilt sie (die Übersetzung. – K.B.) nicht nur vorzutragen, sondern auch vorzuleben...*» (*Neues Deutschland, 1981, № 58*); «*Aber wenn man will, kann man sich an solch einem Stapel auch lange festhalten, festgucken, festlesen*» (NDL, 2005, 9)

Особливий інтерес становлять випадки каламбурного словотворення, коли словотворчі засоби виконують функцію вираження суто індивідуальної

думки, тобто афективного й естетичного змісту, реалізують стилістичний комічний прийом та прийом гротеску.

На підставі аналізу наведених вище прикладів можна зробити такий висновок: okazіональні слова, авторські неологізми, потенційні похідні слова з чітко членованою внутрішньою формою не виникають і не вживаються в тексті внаслідок мовної гри, як проба словотворчих сил індивіда, як мистецтво словесної творчості заради мистецтва, не є результатом механічної реалізації словотворчих закономірностей, правил, норм. Вони утворюються й функціонують у рамках зв'язного цілого, зумовлені цим цілим. Будучи невід'ємною стильовою рисою, стилістичним елементом тексту, вони несуть у собі відбиток експресивності, незвичності, зупиняють автоматизм сприйняття мовлення і націлені на самовираження чи на особистісне вираження [7, 305]. Їх уживання завжди має на меті досягнення часткових комунікативних завдань автора висловлювання в процесі розгортання основної тези, теми тексту. Тим самим підтверджується висновок С.Ульмана про великі стилістичні можливості морфологічної і семантичної мотивації слів [11].

На окремий розгляд заслуговує питання про роль і місце словотворчих засобів у композиційному розгортанні тексту.

Отже підбиваючи підсумок викладеного, відзначимо таке:

1. Спільним для усіх трьох виділених комунікативних функцій словотворчих засобів і моделей є те, що вони ґрунтуються на об'єктивних властивостях похідних слів як особливого типу мовних знаків. До числа таких властивостей належать членованість, відтворюваність, реляційний характер значення, семантичні кореляції з мовними одиницями інших рівнів, входження до різних структурно-семантичних рядів протиставлень [«кореневе слово (твірна основа)» – похідне слово; «похідне слово – однокореневі похідні слова», «похідне слово – одномодельні похідні слова»], абстрагувальний, узагальнювальний характер словотворчої семантики, здатність похідних слів до семантичного розгортання.

2. При «виході» словотворчого аналізу в текст відбувається своєрідне «переоцінювання цінностей»: головним об'єктом дослідження стають не лексикалізовані чи канонізовані похідні слова, а потенційні й okazіональні утворення, авторські неологізми чи ж такі словотворчі одиниці, які, хоча й увійшли в мовний ужиток, сприймаються як членовані, конструйовані.

3. Похідні слова розглядаються не як готові, дані в системі мови елементарні відтворювані «згустки» змісту, а як одиниці, що виникають у процесі конструювання мовного змісту, що реалізується в ході мовленнєвої діяльності для досягнення часткових комунікативних цілей.

4. Сказане вище не тільки не виключає можливості використання старої форми з новим осмисленням, протиставлення лексикалізованого й okazіонального, а, навпаки, має на увазі таку можливість.

5. Словотворення в мовній діяльності варто розглядати як один з різновидів комунікативної номінації для реалізації мовної діяльності, в основі якої лежать динамічні стереотипи словотворення, що існують у свідомості носіїв мови і відображають структурно-семантичні моделі творення нових слів, що склались у тій чи тій мовній системі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кожевникова Кв. Об аспектах связности в тексте как целом // Синтаксис текста / Отв. ред. Г.А. Золотова. – М: Наука, 1989. – С 49-67.
2. Лурия А. Р. Язык и сознание. – М.:МГУ, 1998. – 335 с.
3. Риффатер М. Критерии стилистического анализа // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. IX. – М.: Прогресс, 1980. – С. 73.
4. Сахарный Л. В. Словообразование в речевой деятельности (Образование и функционирование производного слова в русском языке): Дис. ... д-ра филол. наук. – Л., 1979. – 321 с.
5. Смирнов А. А. Проблемы психологии памяти. – М.: Просвещение, 1966. – 422 с.
6. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка). – М.: Высшая школа, 1968. – 201 с.
7. Ханпира Эр. Окказиональные элементы в современной речи// Стилистические исследования (На материале современного русского языка). – М.: Высшая школа, 1972. – С. 305.
8. Agricola E. Vom Text zum Thema // Studia grammatica. – XI. – Berlin: Akademischer Verlag, 1976. – S.13.
9. Danes F. Zur semantischen und thematischen Struktur des Kommunikats // Studia grammatica. – XI. – Berlin: Akademischer Verlag, 1976. – S. 84.
10. Schippan Th. Einführung in die Semasiologie. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1972. – 246 S.
11. Ullmann, St. Stylistics and Semantics// Seymour Chatman (ed.)/Literary Style: A Symposium. – London – New York: Oxford University press, 1971. – P. 133– 155.

УДК 821.111 (043.3)

Кухаренко В.А.

ТИПОЛОГИЯ ПОСТФЕМИНИСТСКОГО РОМАНСА: ГЛАМУРНЫЙ РОМАНС (Статья заключительная¹)

В статье рассматривается третий тип новейшего (постфеминистского) романа – гламурный, а также подводятся итоги анализа становления и развития формально-содержательных характеристик влиятельного направления популярной литературы, в непосредственной связи с гендерными, социальными и морально-этическими запросами/установками общества.

Ключевые слова: *постфеминистский романс, гламурный романс, канон романса.*

Кухаренко В.А. Типологія постфеміністського романсу: гламурний романс (Заключна стаття).

У статті йдеться про третій тип постфеміністського романсу – гламурний. Тут також наведено висновки щодо розвитку формально-змістових характеристик одного з найвпливовіших жанрів масової літератури, в безпосередньому зв'язку з гендерними, соціальними та морально-етичними настановами суспільства.

Ключові слова: *постфеміністський романс, гламурний романс, канон романсу.*

Kukhareno V. Typology of postfeminist Romance: Glit-lit (Concluding article).

Postfeminist development of Romance shows differentiation of the genre into three main subdivisions based on the age and aspirations of the heroine and the target group of readers. The article finalizes the research started over six years ago and insists on the exchange of influence between the form and content of each subdivision, on one hand, and gender, social and ethical lines of the society, on the other.

Key words: *postfeminist Romance, glit-lit, canon of Romance.*

«Роскошная жизнь» как пространство существования персонажа существовала в художественной прозе задолго до появления «гламура» как термина и понятия: завидные женихи из романов Джейн Остин именно потому и были завидными, что могли ввести свою будущую супругу в свет манящей роскоши. Женщина попадала в него исключительно благодаря мужчине – отцу, который делал ее своей наследницей, или жениху, который делал ее своей женой.

Только в последние десятилетия XX-го века средства массовой информации и литература начали сообщать о реальных или вымышленных представительницах прекрасного пола, самостоятельно, часто ценой немалых потерь, «пробивших себе путь в сказку» [32, блерб.]. Вся ослепительность сказочной жизни сосредоточилась в определении *glamorous (life, appearance, neighbourhood, circle of friends, pastime etc.)*. Гламура захотелось всем.

¹ Начало см. [5; 6; 7].

В успешном дебютном романе Кэндэс Бушнелл он показался доступным – ее персонажи прикасались к нему, читательницы легко узнавали улицы, где они жили, работали, «тусовались», покупали одежду – все было, «как в жизни». Героиня романа Кэрри Брэдшоу была «своей» для американок среднего класса и то, что удавалось «ей», Кэрри, легко экстраполировалось на «меня», читательницу.

Пока Кэрри Брэдшоу победно шагала по планете, ее создательница написала еще четыре романа, из которых два последних полностью посвящены не пути к достижению цели, к гламуру, а жизни в нем. Их заголовки говорят сами за себя: *Lipstick Jungle* (2005) [31] повествует о трех преуспевших женщинах, добившихся пика своей карьеры, используя законы джунглей (“*It’s a jungle out there. Beware!*”, говорит одна из них); *One Fifth Avenue* (2008) [32] – «самый шикарный адрес (*the ritziest address*) Америки» [17, 28] – рисует гламурных обитателей гламурного дома в их повседневной жизни. Там, «в гламуре», они старше тех, кто еще карабкается, – им неопределенно «около сорока», (что, при успехах нынешней косметологии, может означать и «около шестидесяти»), они ухожены, безукоризненно одеты, пользуются всеми мыслимыми и немыслимыми материальными благами жизни и являются предметом завистливого восхищения тех, кто только начал восхождение, и ненависти тех, кто уже почти добрался до вершины. У состоявшейся гламурной героини меньше диалога, чем у героини *chick-lit*, в гламурном романсе практически отсутствует повествование от первого лица (хотя форма дневника успешно используется персонажами более близкими к цыплячьему романсу и только начинающими восхождение – как, например, у достаточно популярных писательниц Аниты Лус, Дженис Каплан и Линн Шнербергер), в лексиконе успешных дам присутствуют уничижительные, но не вульгарные оценки своих мужчин и/или деловых соперников/соперниц – *a tiresome burden; it’s pointless to argue; she’s juvenile and petty and no good; it’s absurd* и под.

То, что «путь наверх» всегда безжалостен и разрушителен как для тех, кто по своей воле или неумышленно мешает пройти «альпинисту», так и для самого героя/героини (чего он/она до поры до времени, а то и до конца своей жизни не осознает), читателям неоднократно показывали разные авторы разных времен и народов – от Шекспира, Шиллера и Флобера до наших современников Джона Брейна, Гюнтера Грасса и Харуки Мураками.

Никак не имея в виду поднять престиж гламурного романса упоминанием великих или просто известных имен, хочу все же замолвить слово в защиту, по крайней мере, части этой продукции: дорога наверх, полная взлетов и падений, страстей и переживаний, – живая. Но она забирает у путешественницы все жизненные силы, и до желанного пика героиня добивается морально и эмоционально опустошенной: *the personal cost of fulfilled ambition is emotional emptiness, women-moguls, women-tycoons fell flat and*

torn between their floundering personal lives and their career demands [19, 48]. Сама Бушнелл считает себя «социальной писательницей» и предостерегает читательниц от опасного блеска гламура: *Unfortunately, success is like beauty. It isn't so exciting after it'd been in the house for five days, wearing dirty socks* (31, 9).

При сравнении британского цыплячьего романа и его американского гламурного продолжения последний проигрывает: до социально значимой «серьезной» прозы он не дорос, оставшись массовым коммерческим продуктом, а легкость, чувство юмора, обращенность к «обычной, как все» женщине, при переносе через океан, увы, утратил.

Несмотря на молодость термина *гламур(ный)* в Украине и России, именно здесь его словообразовательное гнездо пополнилось *анти-гламуром* производным сложным словом *гламуромания* и получило уничижительный синоним *глянец*¹. Гламурные откровения Оксаны Робски и Ксении Собчак, приторные красоты романсов Яны Лапутиной, Елены Токаревой, Маши Царевой вызвали не столько завистливое восхищение читательниц и снисходительность критиков к начинающим авторшам, сколько неприкрытое раздражение аудитории: «Что сказать? Читать это невозможно. Это такой популярный нынче жанр – страдания и радости мучеников гламура. У него есть свои особенности – рваный язык (когда каждая фраза похожа на длинную *sms*), неумелый цинизм, жалкие потуги на самоиронию и совсем жалкие – на чувство юмора, шеголяние брендами и жонглирование именами известных светских персонажей» [10, 15]².

Гиперболизированная политкорректность, характерная для США, сказала и на гламурном романсе страны: здесь есть направления *African-American, Latina* и даже *Christian*. Каждое, соответственно, имеет своих авторов и издателей, при том, что цель у всех общая – показать, *как* живут добившиеся успеха расовые и этнические меньшинства, а также дамы, посвятившие себя богоугодным делам (См. напр. [38]).

Стремление гламурных романисток привлечь внимание потребительниц своего продукта к деталям повседневной жизни своих героинь

¹ К анти-гламуру можно отнести, например, безжалостные и едкие книжки Ирины Хакамады *Sex в большой политике: Самоучитель для self-made women*, [14], *Любовь вне игры. История политического самоубийства*; или циничные «заметки наблюдателя» С. Минаева, винного бизнесмена, пишущего о лихорадочной гламурной тусовке, по его собственному признанию, «ради бабла» [15]. См., например, его бестселлеры *Duxless; The телки* [9], или «обратную» прозу (т.е. написанную после ранее созданного для кино сценария Юлии Высоцкой «*Глянец*» и др.

² Характеристики женского гламура обнаруживаются и в «мужской» литературе. Ср.: «Для него [Кристиана Крахта] важны только марки модных товаров, созданный им мир сплошь состоит из брендов <...>, в представлении Крахта современный мир, мир рекламы и потребления, действительно состоит из брендов, заслуживающих подлинную реальность» [3, 276]. То же можно сказать о герое трилогии Сергея Минаева (*Duxless; The Телки; Р.А.Б.) Андрее Миркине, хотя автор провозглашает: «Возможно, lipstick общество, так же, как и lipstick литература, не оставит следа в эпохе. Точнее, на это хочется надеяться. Мне в самом деле страшно проснуться в один прекрасный момент в обществе робских духом»* [11].

объединяет авторов с представительницами двух других направлений постфеминистского романа, обсуждавшихся выше: именно новейший романс 1990-х – 2000-х вводит в свой вокабуляр ЛСП «еда», «напитки», «средства ухода за кожей и волосами». Состав названных ЛСП различается в зависимости от жанрового подтипа – например, *coke, sandwich, pizza, snog/cuddle, joint, booze*, характерные для подросткового романа, сменяются в гламурном экзотическими и/или дорогими, нередко во французском написании курсивом (*frité, bébé, salaó, telluridé salmon*). Здесь пьют только шампанское и закусывают только икрой – *we had a bottle, of M-me Cliquot 1987 and vaul-an-vans with caviar and then he insisted on Colchester oysters and langoustines* [41, 126].

Поскольку героини всех трех подтипов постфеминистского романа встречаются друг с другом или со своими кавалерами в кафе, барах, и ресторанах, подробно выписывается СЛУЧАЙНОЕ ОКРУЖЕНИЕ, с деталями одежды, речи, поведения персонажей, единственный раз упоминаемых в тексте. Анализируя вербализацию концепта, лишней раз убеждаемся, насколько зависят от социума, места и времени (т.е. социально и хромотопно подвижны) как ментальное содержание концепта, так и его вербализация. Ср. напр.:

The St. Merrion festival, long renowned for the number of celebrities it attracted, had clearly excelled itself this time. <...> Hair shone, teeth gleamed, laughter tinkled. Everyone looked tanned, sleek, wealthy and confident – <...> a blond in diamanté mules <...>, a brunette in a leather jacket, a flaming red-head in a mink stole, and another, and another... (33, 1-2).

The assembly sparkled. Miss Shaw's grace and superiority, Marianne Thompson's plastic jewels, Julianne Fox's shoes from the A & P Supermarket, Mrs. Maureen's white gloves, even Aurekia's fan, which she'd insisted was from Hong-Kong, added up to the general atmosphere of celebration (37, 108).

Общими для всех направлений постфеминистского романа можно считать такие структурно-композиционные характеристики, как преобладание первого лица повествования и/или диалога; детализация описаний (интерьеров, одежды, еды); создание псевдо-исторического и псевдо-достоверного эффекта происходящих событий за счет активного использования онимов разных типов; введение развернутых жизнеописаний фоновых персонажей, чужих текстов (дневников, писем, поэзии, прозы, публицистики), в сумме своей наращивающих объем романа; настойчивое уверение читательниц в типичности героини: в подростковом романсе ОНА – как – все тинэйджеры, в *chick-lit* – как все работающие и занимающие скромные позиции молодые женщины, в гламурном – как все успешные дамы, достигшие желанных карьерных высот (*the highest rungs of the ladder*) (31, 186). Постфеминистский романс – урбанистическое произведение. Если героини канонического романа ревелись на природе, а их Принц действительно прекрасно держался

в седле (пусть и не на белой лошади), в современных текстах ландшафтные описания отсутствуют, эпизодическая «связь с природой» ограничивается травкой перед домом, а Принц, которого теперь именуют *Mr. Right*, ездит на велосипеде, метро или Ягуаре, в зависимости от того, в какой романс его поселили.

Наиболее резкое различие между тремя подтипами новейшего романса (помимо уже обсуждавшегося возраста, определяющего круг возможностей героини), проходит по вокабуляру прямой речи. Прежде всего сказанное касается употребляемости сниженной лексики.

Последняя, получив «права гражданства» в 1960 г., когда издательство *Penguin Books* выиграло процесс, доказав в суде моральность и справедливость публикации полного текста (*unexpurgated edition*) романа классика британской литературы XX в. Д.Г. Лоренса «Любовник леди Чэттерли» (*D.H. Lawrence. Lady Chatterly's Lover*), написанного еще в 1928 г. С поры знаменательного судебного вердикта прошло пол-столетия. Продвижение сниженной (жаргонной, вульгарной, обценной) лексики в письменный текст было весьма неровным, но неуклонным. Новейший романс в своих подростковом и «цыплячем» подтипах отразил факты современного состояния бытовой молодежной речи, вульгарная тональность которой давно никого не шокирует и практически принимается за норму¹. В жаргонно-обценной засоренности молодежной речи некоторые исследователи видят выражение протеста и желание самоутвердиться в обществе уже достигших своей цели и успокоившихся взрослых [18]. Здесь мы становимся свидетелями определенного парадокса: романс, изначально заявленный как повествование о любви чистой, трепетной и нежной, пользуется лексиконом, главным и наиболее частотным эмоциональным (для всех эмоций) словом которого является *fuck* и его производные. Дамы гламурного романса, по-видимому, к пику своего могущества исчерпали желание выражать свой протест при помощи сквернословия, и вульгарные эксплетивы появляются в их речи чрезвычайно редко.

В лексикон, своей высокой частотностью и расширением функций употребления объединяющий все разновидности новейшего романса по обе стороны океана, входят: 1) неопределенные местоимения, а также прочие сигналы неопределенности высказывания и 2) эмоционально-оценочные прилагательные высокой степени оценки качества.

Использование первых можно объяснить спонтанностью передаваемой диалогом речи, отсутствием времени на поиск адекватного выражения: *Were you half-asleep or daydreaming or something?; ... watching them milking*

¹ Чтобы ознакомить желающих со всем богатством обценной лексики на материале разных языков создаются специальные «словари ненормативной лексики, объясняющие разницу между матом и сленгом» [27, 9]. См. также [25; 26]. В лингвистике появились термины *verbal hygiene*, *ethical stylistics* [24].

*the cows or something..; by this time the world'll blow up or something*¹. Невозможность/неумение персонажа однозначно вербализовать свою идею выражается также при помощи чрезвычайно частотных неопределенных *kind of, sort of*; вводных слов *may be*; предупреждающего возможность коммуникативной неудачи *I mean*; хвостовых (обратных) вопросов – *tag questions*, используемых говорящим (нарратором) в I л. – *don't I?, wouldn't I?*; множественным употреблением широкозначных *thing* и *stuff*. Авторство и конкретный адрес иллюстрации сказанного выше так же необязателен, как и в обсуждавшихся ранее классическом (каноническом) романсе Барбары Картленд или новом романсе Даниэллы Стил / Нору Робертс. Вот один из массы подобных примеров: *May be he's a film producer or something. I should know, shouldn't I? But he's so bloody cagey about all that stuff. I know he's the boss and everything. But I mean, can't he trust me?* (42, 124).

Прилагательные и наречия, выражающие и/или подчеркивающие интенсивность оценки качества, – еще одна характеристика новейшего романса. Начиная от своих истоков, он отличался повышенной эмоциональностью тона, что создавалось использованием соответствующей лексики. Поэтому сам факт обнаружения в произведениях XXI-го века слов с эмоциональной семой недостаточен для утверждения о существенных изменениях лексического состава жанра. Сравнивая три главные периода его развития – классический (канонический), воплощением которого явились тексты Барбары Картленд, новый (феминистский), основными представительницами которого можно назвать Даниэллу Стил / Нору Робертс, и новейший (постфеминистский) в трех его подтипах – подростковом (*teen-agers', young adults'*), цыплячьем (*chick-lit*) и гламурном (*glit-lit*), следует обратить внимание на несколько обстоятельств: во-первых, на изменение авторства оценки, во-вторых, на изменение объекта оценки и, в-третьих, на изменение состава, концентрации и частотности употребления эмоционально-оценочных слов.

Источником и распределителем оценок в классическом романсе была непосредственная создательница текста – все необыкновенные красавицы и героические красавцы описывались автором в специальном типе изложения, которое так и называется «описание». Главным объектом оценки здесь выступали персонажи. Стереотипность последних неизбежно приводила к стереотипности их описания и, соответственно, к повторению незначительного набора эпитетов: глаза – *shining, enormous, huge*; волосы – *gorgeous*; ноги, руки – *shapely, tiny* и т.д. Для общей характеристики наиболее часто было в ходу *wonderful*, реже – *amazing, unbelievable*.

Новый романс оказался посередине между каноническим и постфеминистским. В нем еще много авторского оценивания, хотя в повествование от 1-го лица и в диалогические реплики вводятся собственные оценки

¹ Ср.: «местоимения на *-то* и *-нибудь* <...> свидетельствуют, что говорящий не уверен в имеющихся у него сведениях <...>, не располагает информацией... [20, 109].

нарраторов/говорящих. Именно здесь появляется эвалюативный прием, характерный для исповедальной прозы XX в. – читатели сами создают портрет повествователя (-льницы) на основании его/ее высказываний о других людях, событиях, явлениях. Внешность героинь и Даниэлла Стил, и Нора Робертс описывают сами, и здесь так же, как «в старые добрые времена» Барбары Картленд, преобладают роскошные волосы разных оттенков и огромные лучистые глаза. Здесь, однако, учитывая зрелый возраст героини, появляется и закрепляется *elegant*¹ (*outfit, manner, curtains, hat, desk, carpet* и пр.), *attractive, charming*. Личностные характеристики частично тоже эксплицитно распределяются автором (*active, successful, strong, talented*), частично извлекаются читателями из прямой речи героинь.

В постфеминистском романсе, практически полностью переданном заявленному (повествование от 1-го лица) либо неэксплицитованному (перепорученное повествование) нарратору, и внешний, и психологический портрет героини домысливается читателями исключительно на основании ее откровений о себе и о других. Здесь обращают на себя внимание как источник сильных эмоций героини, так и средства их передачи. Неописуемый восторг вызывают *только* материальные объекты, имеющие немедленный практический смысл: *an absolutely, unbelievably fantastic car (leather coat, chiffon top, duvet, set of doilies, pair of shoes); a really, really amazing (picture, skirt, bathtub, make-up kit)*. Из приведенных примеров видно, что даже такие интенсивные оценки, как *fantastic, amazing* (а также входящие в состав наиболее частотных *stunning, awesome, super*) используются с усилителями – *really, absolutely, unbelievably, totally*. Говорящие прибегают к двойной (двуступенчатой) интенсификации оценки окружающих предметов столь часто, что она теряет свою иллюкутивную силу, не сообщает о взрыве эмоций, но превращается в клише, кочующее из книжки в книжку.

Подобная гиперболизированная эмоциональность свойственна прежде всего подростковому и цыплячьему романсам – их героини еще не обладают всеми этими удивительными, восхитительными, фантастическими вещами. У гламурных дам все это уже есть, и они более сдержанны в оценках. Соответственно, и поле оценки окружающего материального мира теряет свою интенсивную составляющую и формируется вокруг центра, представленного прилагательным *elegant*, являющегося доминантой оценки и самой гламурной героини, не знающей возраста и соперничества.

При всем различии структуры, языка, персонажей, объема трех подтипов новейшего романса, все они продолжают оставаться произведениями одного жанра, ибо сохраняют основные жанрообразующие характеристики, из которых выделим:

¹ этот эпитет полностью отсутствует в романсах следующего этапа – подростковом и цыплячьем, но возвращается в гламур.

1) главную коллизию романа – поиски и обретение героиней в браке, вне зависимости от ее возраста и социального положения, своей единственной/главной (*the one*) любви – ср. *Women of all generations have always cherished the fantasy of a life where love became marriage* (30, 193);

2) обязательность неполноты, недостроенности, недостаточности женской жизни, какой бы успешной она ни была, без НЕГО, всегда превосходящего ЕЁ знанием и/или опытом, силой, умением и прочими качествами, благодаря которым именно ОН, при всех достижениях феминизма и постфеминизма, – истинная «надёжа и опора» для НЕЁ, всегда нуждающейся в его защите и поддержке – ср. *that eternal longing, that desire for fulfilment, for obedience, for a man's protection, archaic female longing which will not be banished, but which will survive long after compromises have been reached and reality acknowledged* (30, 122).

Любовная коллизия как основной «нерв» произведения – его смысловое содержание (*what is it about?*) и прагматическая направленность (*what is it written for?*), что неоднократно отмечалось теоретиками прошлого и настоящего (см. напр. [22; 23], собственно, и создала жанр романа. Со сменой столетий, общественных укладов и ментальности разных слоев социума, изменялись и содержание, и вербализация концепта ЛЮБОВЬ (LOVE).

Конверсив *to love/love* восходит к древне-английскому *lufian = to hold (keep) dear* [28, 343]. Словари современного английского языка в качестве первого, наиболее общего значения лексемы *love* выделяют *profound affection, deep devotion* [29, 567], т.е. высокую интенсивность привязанности, приятия, приязни, положительного отношения. Соответственный глагол практически не знает ограничений объекта – *to love a child, a cat, music, swimming* и т.д. Одушевленность/неодушевленность объекта любви при использовании существительного *love*, как правило, фиксируется предлогом – *love for (his mother, her baby)* и *love of (dancing, books)*.

Наличие сексуальной составляющей в семантической структуре слова позволило выделить его второе значение – *passionate affection arising from sexual desire* [Ibid]. Именно на этом значении концентрируется романс, изображая ожидание Любви/томления страсти. Любовь выступает центром, организующим развитие текста. При этом сама лексема используется сравнительно редко. Наивность и невинность юной канонической героини проявляются прежде всего в описании ее душевных и физических реакций: при виде ЕГО она едва держится на ногах, задыхается, краснеет, бледнеет, теряет способность рационально мыслить и говорить. Эротика в классическом романсе отсутствует, пик физической близости героев – поцелуй, нередко повергающий неискушенную деву в обморок. «В нежном и чувствительном романсе о сексе не может быть и речи» – повторила в конце жизни свое кредо Барбара Картленд, утвердившая Канон всеми своими 728 романами [30, 28].

Она ошиблась. Новый и новейший романы, вошедшие в бестселлеры задолго до ее смерти, показали иное восприятие Любви. Сама лексема *love* здесь тоже появляется нечасто: в *chick lit* и *teen-lit* она отмечает гиперболизированно эмоциональное отношение героини к объектам окружающей действительности¹. Секс, даже для персонажей подросткового романа, – уже не тайна за семью печатями, и физиологический акт соития они предпочитают называть *to have sex*, избегая распространенного, но более эвфемистичного *to make love*. Гламурные героини, добравшиеся до своих вершин, понесли немало потерь по дороге к ним, в том числе и на любовном поприще, и слово *love* в гламуре – тоже не частый гость.

И тем не менее, именно концепт LOVE, представленный бесконечным (открытым) множеством лексических единиц его прямой и косвенной вербализации объединяет все разновидности романа и обеспечивает само существование жанра. И главное в нем, независимо от возраста, профессионального/социального статуса и финансового положения героини – это ожидание Любви, вера в то, что она придет и готовность раствориться в ней забыв/отринув предыдущие разочарования: *The truth was Anne Marie hated her life. Well, okay, hate was putting it too strongly. After all, she was healthy, reasonably young, reasonably attractive, financially solvent, and she owned the most popular bookstore in the area. But she didn't have anyone to love and anyone who loved her. She craved to be part of something larger than herself. Every morning when she woke, she found the other side of the bed empty, and she didn't think she'd ever get accustomed to that desolate feeling* [37, 9].

Постфеминистский романс о раскрепощенной женщине, следуя законам жанра, стремится доказать, что *love* не сводится к фразовому глаголу *to make love*. Ожидание и обретение любви Принца на белом коне было единственным светом в окошке для героини классического романа. Нелучайно последний никогда не показывал ее семейной жизни, завершаясь свадебной церемонией. Романс, по сути дела, – это развернутое (иногда на сотни страниц) предисловие ко всей последующей жизни героини, по времени составляющее сотые доли целого. Действительно, что может привлечь читательницу в описании семейной жизни героини, ограниченной тремя “К” (*Kinder, Kirche, Küche*), если даже великий поборник равенства Жан Жак Руссо в середине XVIII в. разъяснил ее обязанности «на все времена» следующим образом: «Ублажать мужчин, быть им полезными, воспитывать их, когда они молоды, заботиться о них, когда они возмужали, быть хорошей советчицей и утешительницей, *делать их жизнь приятной и милой* – вот обязанности женщин *во все времена*, обязанности, которым их следует обучать с младенчества» [13, 218. Выделено мною ВК].

¹ *I love X* превратилось в расхожую формулу, где глагол потерял значения и глубокой привязанности, и страстного влечения, что хорошо демонстрируется его повсеместной заменой иконическим знаком сердечка: I X.

Конечно, с тех пор прошло два с половиной столетия, и все конституции всех стран торжественно провозгласили гендерный паритет. Более того, “после всего того, что состоялось в XX столетии, женщина не может вернуться к патриархальным устоям”, утверждают феминистки [2, 47]. Однако посмотрим телерекламу XXI-го века: кто демонстрирует блаженный экстаз от эффективного стирального порошка/средства для очистки унитаза/грязных кастрюль/плиты/выведения пятен с ковра/ ЕГО рубашек и свитеров? Правильно, ОНА. А кто сидит за рулем нового роскошного мчащегося автомобиля, ловко управляет красавицей-яхтой, выбирает надежный банк для хранения капитала? Правильно, ОН.

Телевизионная реклама, выработавшая достаточно эффективные способы влияния на человеческое подсознание, продолжает утверждение маскулинных/фемининных стереотипов: обаятельная ОНА подносит мужественному ЕМУ чашечку кофе; абсолютно счастливая ОНА не налюбуется новой блестящей сковородкой; привлекательная девушка воркует у косметического прилавка, группа противоположного пола беседует о смысле жизни у стойки с пивом “Оболонь”.

А кого, уже не в рекламе, а в жизни, хотят в жены сегодняшние состоявшиеся мужчины? По большому счету – сосуд для своего семени. Вот открытия некоторых известных личностей: “Мне нужна женщина, посвятившая себя без остатка *моему* наследнику <...> Самая главная ее задача – родить ребенка для мужчины”, говорит Дм. Коляденко. «Моя женщина однозначно та, что моих детей хочет <...> иначе нет смысла жениться» – А. Пикалов [16, 13]. Как видим, любовь к НЕЙ даже не декларируется. Любовь живет в доме, а дом/хозяйство/воспитание детей до сих пор – женский удел. Один из крупнейших исследователей деятельности мозга, академик Н.П. Бехтерева в серии ТВ передач, посвященных ее 85-летию [Культура, июль 2009 г.], исходя из собственного опыта и своих наблюдений, призналась: “Не знаю, не знаю, что лучше – отдаться работе или семье. На любой дороге что-то теряешь”. Девочки, девушки, женщины, не побывавшие в роли двуликого Януса – т.е. одновременно в роли успешного директора/начальника крупного предприятия/института/банка и *полноценной* матери, не перепоручившей своего ребенка (детей) няне/гувернантке, не отославшей его (их) к бабушке или “в Саратов, к тетке” верят, что подобное совмещение возможно. И колоссальным стимулом для поддержания этой веры и неиссякаемого желания надеть на себя брачные узы является Любовь. Уже упоминавшаяся Н.П. Бехтерева, демонстрируя отсканированные снимки мозга влюбленного (даже вне присутствия объекта любви) и сравнивая их с “мозгом в покое”, говорит “о сильных изменениях в большинстве структур мозга”. Иными словами, любовь, цитируя поэтов, – “не вздохи на скамейке”, не “письма, тряски нервное желе”, но серьезная встряска всей психо-физической и эмоциональной сферы человека. Именно она способна изменить жизнь

женщины, и ей, как известно, покорны все возрасты¹. Вот романс и обещает: «даже в современном мире, в огромных мегаполисах, невозможно спрятаться от Любви. Можно с головой уйти в светскую жизнь, надевая ежедневно разные маски. Можно делать вид, что в упор ее не замечаешь. Можно уехать в другой город, в надежде забыть. Но где бы ты ни был и кем бы ни притворялся, Любовь найдет тебя [39, блерб].

Обещанная Любовь действительно настигает в романсе всех: и тех, которые ее только ждут, о ней мечтают, и тех, М-р Райт которых уже появился. Все они без колебаний идут за ним, даже в том случае, когда необходимо бросить успешную карьеру. Например, решение героини одного из романов Софи Кинзеллы отказаться от фантастического делового предложения в пользу скромного брака становится причиной ожесточенных дискуссий не только в профессиональной среде, но выплескивается на страницы национальных газет и на популярные каналы телевидения. Ее уговаривают сотрудники:

– *‘Samantha, you’re one of the most talented lawyers I know. I cannot let you turn down senior partnership [in a prestigious law-firm] to be a fucking house-keeper’.*

– *‘Why not, if it’s what I want to do?’ <...>*

– *‘You’re going to tell me you prefer cleaning loos to being a partner of Carter*

– Spink? – Guy’s face is flushed with outrage

– ‘Yes!’ I say defiantly. ‘Yes I do!’ (36, 346).

Теряясь в догадках о причине такого неординарного решения, о ней пишут: *A high-flying lawyer with everything ahead of her gives up a six-figure salary and turns to domestic drudgery instead. <...> Does this extraordinary story herald the start of a new trend? (Ibid, 352).* Но все разъясняется просто – она нашла свою Любовь: *Nathaniel holds me tight and I can feel the tears spilling onto my cheeks. This is where I belong. This is where I fit (Ibid, 416).*

Изображенный романсом конфликт между возможностями и достижениями новой, постфеминистской, самодостаточной победительницы и желаниями, надеждами и стремлениями стереотипа фемининности, при всей условности жанровой природы романса, не является чистым вымыслом романсисток. Вот, например, цитата из Ирины Хакамады: «Помню, в 95-м, после победы на выборах, я лежала с подружкой на пляже и думала: вот я депутат, я известна во всей России, почему же я такая несчастная? Ничего не хочу. Не хочу быть сильной. Не хочу быть самодостаточной. Мне недостаточно самой себя. Хочу ехать на красивой машине вдоль океанского побережья. И чтобы вел ее ОН, плейбой с вьющимися, до плеч волосами. И чтобы левая рука лежала на руле, а правая – на моем колене. И чтобы был

¹ Ср. высказывания героинь авторов современной украинской женской прозы: “У всіх дівчат одна мрія... Кохання... Справжнє кохання. На все життя. А все інше – то не мрії... То примхи” [4, 208]; “Всі прагнуть тільки одного – Любові” [11, 65]; “Жизнь без любви теряет смысл <...> Женщина не может быть счастлива, если она не любит” [12, 158; 162].

влюблен в меня до безумия. И чтобы океан – шумел... Кстати, все сбылось до мелочей!» [14, 213].

Сравнивая вымышленную героиню и реально существующую женщину, мы приходим к выводу о наличии причинно-следственной и обратной связи между объективной реальностью и возможным миром романа. Конечно, это массовый жанр, т.е. жанр по определению, поставленный на конвейер¹. Он не совершает эстетических прорывов², однако сам факт его массовости и популярности заставляет обратить на него серьезное внимание, ибо, с одной стороны, он отражает гендерные стереотипы своего времени, с другой – их тиражирует, укрепляет, развивает, т.е. входит в общее культурологическое понятие литературы – *fiction*.

На каждом этапе отмеченной нами эволюции текст романа демонстрирует свою системность, что проявляется прежде всего в системообразующей смене трех текстовых универсалий, отвечающих на вопросы *кто, где, когда*, т.е. субъекта (в нашем случае, героини), места и пространства (хронотопа). Сказочная героиня канона потому и стала широко тиражируемым стереотипом, что была *полностью* оторвана от той действительности, которую она предположительно отображала. Соответственно лишены конкретности локально-темпоральные условия ее существования – это загородный дом, особняк/замок вообще, какое-то время (в прошлом?). Текст канонического романа структурируется по единой схеме, определяющей характеры и позиции персонажей, что лишает их индивидуальности внешнего, психологического и речевого портрета. В результате читательские массы получают не

¹ Ремесленничество (*craft*) популярных авторов очевидно как из их невероятной продуктивности (например, за один 2001 год Софи Кинзелла выпустила двух «шопаголиков» [34; 35], и одну книжку под собственным именем [43], что составило более 1200 страниц убористого шрифта), так и из их собственных заявлений – “she had a good head for business, she exercised her craft well, with a deft pen and a good sense for what her readers wanted” (40, 184). “You’re going to be unemployed if you really think you have just to sit around and wait for the muse to land on your shoulder <...> I’m writing eight hours a day every day, even while on vacation” [23, 7]. Писание романов оказалось делом столь прибыльным, что в него активно включились и мужчины. Их книги тоже вошли в списки бестселлеров, тоже экранизируются и переводятся. Это, например, «душка» (*the darling*) своих почитательниц американец Николас Спаркс (*Nickolas Sparks, Message in the Bottle; Dear John*), известный поляк Януш Леон Вишневский (Одиночество в сети; Бикини), российский специалист по «Бандитскому Петербургу» А. Константинов (*Ne Glamour. Страсти по Маргарите*) и др.

² Справедливости ради следует отметить, что шкала эстетической оценки произведения читателями/критиками вариативна во всех жанрах. Хорошо известны провалы произведений, составивших впоследствии славу и гордость национальной и мировой культуры – достаточно вспомнить «Чайку» Чехова, «Шум и ярость» Фолкнера, «Улисса» Джойса «Кармен» Бизе и мн. мн. др. Возможно, действительно, «большое видится на расстоянии». Однако запоздалое осознание читателем истинной эстетической/философской/ «душестроительной» (Л. Толстой) ценности литературного произведения отнюдь не означает необходимости упасть в обратную крайность и воспринимать все, отринутое обществом на данном этапе, как откровения будущих классиков. Ср., напр., высказывания о некоторых серьезных романах, попавших в короткий список российского Букера-2009: «их можно читать, только обмотав голову мокрым полотенцем. Сложно. Скучно. Непонятно» [1, 49]. К сожалению, эти неллицеприятные замечания применимы и к огромному количеству романов.

миллионы *версий*, а миллионы *копий* сказочной любви Золушки и Принца, увенчавшейся свадебным маршем.

Героиня нового романа – «взрослая» (*mature*) узнаваемая женщина 70-х–80-х годов XX-го века, время и пространство которой насыщено указаниями на их достоверность. Этот псевдо-исторический и псевдо-реалистический хронотоп призван обеспечить узнаваемость и достоверность самой героини и ее окружения, снабжаемого собственными историями, что приводит к «взрыву» (*explosion*) объема романа и приближению его к мелодраме.

Постфеминистский романс еще более расширил возможности героини и включил в «реестр» весь женский пол, начиная от школьниц двенадцати лет до безвозрастной элегантной дамы, о годе рождения которой забыла она сама. За сменой героини потянулась смена хронотопа, ее окружения, лексики, обозначающей ее деятельность, передающей ее прямую речь, и, конечно, адресацию. Романс XXI-го века распался на подтипы: *teen-lit*, *chick-lit* и *glit-lit*.

Если на создание и укрепление Канона романа понадобилось более двухсот лет, его эволюция к Новому и Новейшему (постфеминистскому) заняла меньше пятидесяти. При этом он, на протяжении всего этого времени, сохраняет свое жанровое единство, ибо по-прежнему занят разработкой любовной коллизии и доказательством важности Любви, необходимости Веры в нее и перспективности Надежды на нее для каждой женщины.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абакумова Ю. А Букер вам! // Бизнес. – 2009. – № 50. – С. 49.
2. Абакумова Ю. Женских рук дело // Бизнес – 2010. – № 3-4. – С. 44-47.
3. Баскакова Т. “Параллельная литература” в Германии рубежа тысячелетий: романы Кристиана Крахта и их культурный контекст // НЛО, 2004. – № 67. – С. 267-306.
4. Дашвар Л. Село – не люди. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2007. – 270 с.
5. Кухаренко В.А. О типологии женского романа второй половины XX-го века. Статья первая: становление канона // Записки з романо-германської філології. – Одеса : Фенікс, 2004. – Вип. 15. – С. 114-126.
6. Кухаренко В.А. Новый романс (США) – статья вторая // Записки з романо-германської філології. – Вип. 24. – Одеса: Фенікс, 2009. – С. 148-162.
7. Кухаренко В.А. Типология постфеминистского романа: подростковый и «цыплячий» романы. Статья третья // Записки з романо-германської філології. – Одеса: Фенікс, 2010. Вип. 25. – С. 136-148.
8. Минаев С. Робские духом – http://www.vz.ru/columns/2005/9/28_8236.htm.
9. Минаев С. The Тёлки. Повесть о ненастоящей любви. – М.: АСТ : Астрель, Харвест, 2008. – 302 с.
10. Орлова Л. То взлет, то падение // Сегодня. – 2008. – № 35. – С. 15
11. Роздобудько І. Гудзик. – Харків: Фоліо, 2008. – 222 с.
12. Роздобудько І. Увядающие цветы выбрасывают. – Харьков: Фолио, 2007. – 191 с.
13. Руссо Ж.Ж. Эмил, или О воспитании // Педагогич. сочинения. Т. I. – М.: Педагогика, 1981. – 336 с.

14. Хакамада И. Sex в большой политике. Самоучитель self-made woman / Под ред. Л. Гущиной. – М.: Новая газета, 2006. – 230 с.
15. Шевченко А. Экранизация гламура // Сегодня. – 2009. – № 24. – С. 12.
16. Шматко О. О родителях // Сегодня. – 4 июля 2009. – С. 12-13.
17. Alford H. “One Fifth Avenue” by Candace Bushnell: Luxury Aparts as the New Aphrodisiac // Vanity Fair. – 2008. – Sept. 26. – P. 28.
18. Arango A.C. Dirty words: psychoanalytic insights. – Northvale: Aronson, 1989. – 262 p.
19. Atkins L. City Slickers. – New Yorker. – 2005. – Aug. – P. 12-15.
20. Bem S.L. The Measurement of psychological androgyny // Journal of Consulting and Clinical Psychology. – 1974. – V. 42. – P. 115-162.
21. Cartland B. Making Scents of It All // Washington Post. – 1996. – № 136. – P. 28.
22. Cawelti J. Adventure, Mystery and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture. – Chicago: UP, 1976. – 292 p.
23. Nilsen A.P. That Was Then. This Is Now // School Library Journal. – 1994. – № 40 (April). – P. 62-70.
24. Toolan V. Integrational Linguistics, Relevance Theory and Stylistic Explanation // Language and Literature, 1999. – Vol. 8. – P. 255-268.

СПРАВОЧНАЯ ЛИТЕРАТУРА

25. Квеселевич Д.И. Толковый словарь ненормативной лексики русского языка. – М.: АСТ, Астрель, 2005. – 1024 с.
26. Плущер-Сарно А.Ю. Большой словарь русского мата. В 2-х тт. – СПб: Лимбус-Пресс, 2007. – Т. I. – 392 с.; Т. II – 376 с.
27. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. – Київ: Критика, 2008. – 454 с.
28. Partridge E. Origins. – N.Y.: Greewich House, 1983. – 972 p.
29. Scribner Dictionary / Ed. director W.D. Halsey. Macmillan, 1986. – 1190 p.

МАТЕРИАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ

30. Brookner A. A Family Romance. – Pocket Books, 1993. – 262 p.
31. Bushnell C. Lipstick Jungle. – N.Y.: Hyperion, 2005. – 353 p.
32. Bushnell C. One Fifth Avenue. – N.Y.: Voice, 2008. – 433 p.
33. Holden W. Fame Fatale. – Headline, 2002. – 503 p.
34. Kinsella S. The Secret Dreamworld of a Shopaholic. – Black Swan, 2000. – 412 p.
35. Kinsella S. Shopaholic Abroad. – Black Swan, 2001. – 402 p.
36. Kinsella S. The Undomestic Goddess. – L.: Black Swan, 2005. – 416 p.
37. Macomber D. Twenty Wishes. – Mira Books, USA, 2008. – 377 p.
38. Meyer J. & Bedford D. The Penny. – Faith Words, 2007. – 243 p.
39. Roberts N. The Tribute. – N.Y.: Jove Books, 2009. – 451 p.
40. Steel D. Once in a Lifetime. – N.Y.: Dell Books, 1988. – 500 p.
41. Sykes P. The Debutante Divorcée. – N.Y.: Hyperion Books, 2006. – 250 p.
42. Wickham M. Sleeping Arrangements. – Black Swan, 2001. – 352 p.
43. Wickham M. The Wedding Girl. – L.: Black Swan, 1999. – 408 p.

УДК 811.111 : 003.083] 502.174

Лисенко М.О.

АБРЕВІАТУРИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПРЕСІЇ (на базі гідроекологічної термінології англійської мови)

Стаття присвячена дослідженню особливостей творення термінів-абревіатур гідроекології в англійській мові. Описуються різновиди та структурні типи скорочених лексем, а також визначається їхня роль у системі досліджуваної термінології.

Ключові слова: абревіація, абревіатура, алфаветизм, акронім.

Лысенко М.О. Аббревиатуры как результат информационной компрессии (на базе гидроэкологической терминологии английского языка). Статья посвящена изучению особенностей образования терминов-аббревиатур гидроэкологии в английском языке. Описываются разновидности и структурные типы сокращённых лексем, а также определяется их роль в системе исследуемой терминологии.

Ключевые слова: аббревиация, аббревиатура, алфаветизм, акроним.

Lysenko M. O. Abbreviations as a result of informational compression (on the basis of the English hydroecological terminology).

The article deals with the peculiarities of the abbreviations forming in the English hydroecological terminology. The structural types and kinds of abbreviations are depicted as well as their role in this sphere of terminology is analysed.

Key words: abbreviation process, abbreviation, alphabetism, acronym.

Будь-яка сфера наукових знань вимагає чіткого вербального відображення своїх понять, концепцій, теорій. “Складно уявити плідний розвиток будь-якої науки, якщо сукупність понять, які ця наука розглядає і викладає, не має строго наукової термінології” [7, 5]. У свою чергу термінологічна одиниця повинна відповідати тим вимогам, які висуваються перед нею: мати одне значення, легко вимовлятися, відповідати критерію мовної економії тощо.

Розвиток сучасних наукових технологій, збільшення потоку інформації, зростання кількості наукових відкриттів тощо стимулюють компресію інформації, яка передається, а також вимагають модифікацію існуючих мовних засобів з огляду на те, що переважна більшість інформації про навколишній світ сприймається людиною за допомогою органів зору. Це приводить до поширення скорочень у різних галузях знань, і зокрема в англійській гідроекологічній термінології (АГЕТ). Окрім цього, серед лінгвістичних факторів, що сприяли появі скорочених лексичних одиниць в АГЕТ, необхідно відзначити тенденцію до мовної економії та «тяжіння англійської мови до моносилабізму» [9, 155]. Сутність економного використання мовних засобів

полягає в забезпеченні передачі найбільшої кількості інформації за одиницю часу, тобто у підвищенні ефективності комунікації [1, 31].

Абревіація є однією з провідних тенденцій розвитку словникового складу сучасної англійської мови. Вона присутня в усіх сферах її функціонування.

Попри те, що питанням абревіації займалися і продовжують займатися чимало науковців, до цього часу ще не вироблено єдиної теорії абревіації та універсального її визначення.

Оскільки визначення скорочень і принципи їх класифікацій численні і різноманітні, варіюється також кількість абревіатурних типів, яка, в свою чергу, досить часто залежить від специфіки сфери дослідження. На характеристику типів скорочень також впливає аналіз як початкової, так і готової одиниці (абревіатури).

Варто зауважити, що навіть при вивченні однієї і тієї ж термінологічної системи різні вчені виокремлюють різні типи і підтипи абревіатур. Так, В. В. Борисов наводить доволі повну класифікацію скорочень у військовій номенклатурі, виділяючи акроніми, абревіатури, скорочені кодові назви (комбінації літер, які використовуються для скороченого речення, групи речень чи виразу), організаційні позначення (групи літер, утворені для позначення військових інституцій, географічних пунктів, органів управління службових осіб тощо [1, 130]. З іншого боку, В.А. Солопов [12] розрізняє ініціальні, складові, складні і комбіновані скорочення усного мовлення військових, спрощуючи і вдосконалюючи таким чином класифікацію В.В. Борисова.

Питання абревіації в різних сферах англійської мови досліджувала значна кількість вчених, серед них Є.А.Дюжикова, В.В.Борисов, Є. Волошин, Ю.А.Зацний, Е.М Сидо, М.А.Ярмашевич та ін. [5; 1; 2; 6; 11; 13]. В лінгвістиці абревіацію (від лат. *abbreviatio* – скорочення) зазвичай визначають як спосіб творення абревіатур(АБ) [9, 5].

Корпус абревіатур АГЕТ для даної частини лінгвістичного аналізу був укомплектований шляхом їхньої вибірки з англійських та багатомовних лексикографічних джерел [14; 15; 16 – 23].

У результаті було сформовано корпус із 257 скорочених термінів АГЕТ для подальшого їх опрацювання й опису. Виокремлення різновидів термінів-абревіатур полегшить характеристику їхніх особливостей, а також уможливить більш-менш чіткий поділ абревіатур АГЕТ на групи.

Вітчизняні і зарубіжні вчені пропонують цілу низку класифікацій термінів-абревіатур. Варто зауважити, що більшість із них об'єднує одна спільна риса: поділ усіх скорочень можливий за умови основного поділу їх на три основні групи: лексичні, графічні та лексико-графічні [8; 13].

Таблиця 1

Абревіатури АГЕТ

Лексичні абревіатури	Графічні абревіатури	Лексико-графічні абревіатури				
		Алфабетизми		Акроніми		
		Власне алфабетизми	Змішані (акронім+ алфабетизм/ алфабетизм+ акронім)	Буквені	Фрагментарні	Еліптичні
4 одиниці (од.)	36 од.	143 од.	4 од.	59 од.	6 од.	5 од.
1,6 %	4,0 %	55,6 %	1,6 %	23,0 %	2,3 %	1,9 %

Лексичні терміни-аббревіатури (ЛТА) – це ті аббревіатури, що мають всі граматичні та лексичні ознаки повнозначних слів, беруть участь у формо- та словотворенні, а також підпорядковуються загальномовним закономірностям.

Аналіз джерельної бази дослідження показав, що ЛТА, характерні для розмовної мови, не є типовими для АГЕТ (1,6 %). Однак зрідка трапляється такий різновид ЛТА, як апокопа, або фінальне усічення, наприклад: *tad* < *tadpole* ‘нуголовок’, *id* < *idioplasm* ‘ідіоплазма’.

Власне **графічні терміни-аббревіатури (ГТА)** є лише знаками, що замінюють слова чи групи слів частого вжитку. Вони становлять близько 14% від загальної кількості скорочених термінів АГЕТ. Графічні аббревіатури є характерними для опису наукових досліджень фахових видань гідроекології. В основному сюди входять аббревіатури з крапкою, а також з нульовим закінченням, наприклад: *aquat.* < *aquatic* ‘водний’, *Inv.* < *region of inversion* ‘район інверсії’, *heloph* < *helophytes* ‘гелофіти’, *elod* < *elodeids* ‘елодеїди’.

Лексико-графічні терміни-аббревіатури (ЛТА) схожі за структурою з графічними, але відрізняються від останніх тим, що утворюються з урахуванням їхньої звукової реалізації. Це – найчисленніша група АГЕТ (84,4 %). За загальноприйнятими ознаками їх можна поділити на **алфабетизми** (що вимовляються за назвами літер, які їх утворюють) [13, 135], наприклад *WQC* /'dʌlbju'kju'si/ (*Water Quality Criteria*) – ‘критерій якості води’, та **акроніми** (що вимовляються за звуками) [13, 135], наприклад *ECONET* /'i:kəu'net/ (*European Ecological Network*) – ‘ЄЕС (європейське екологічне співтовариство)’.

Беручи до уваги кількісні і відсоткові показники, зафіксовані нами в табл. 1, можна стверджувати, що алфабетизми у сфері АГЕТ є поширенішими, оскільки в деяких випадках англійська мова не використовує можливість

перетворення слова в акронім, прагнучи підкреслити інформативне навантаження кожного компонента певної аббревіатури [13, 154].

У свою чергу алфаветизми АГЕТ утворюють дві підгрупи: власне алфаветизми та змішані алфаветизми.

Власне алфаветизми, які читаються за алфавітними назвами літер, становлять 55,6% від усіх скорочень АГЕТ. Більшість з них є дво- та трикомпонентними одиницями, багатоконпонентні трапляються рідше. Напр.: *WP* /'dʌblju'pɪ/ (*Water Pollution*) – ‘забруднення води’, *OW* /'əu'dʌblju/ (*Office of Water*) – ‘водний центр’, *WMD* /'dʌblju'em'di/ (*Water Management Division*) – ‘підрозділ водного управління’, *FWS* /'ef'dʌblju'es/ (*Fish and Wildlife Service*) – ‘служба охорони риби та дикої природи’, *FWCA* /'ef'dʌblju'st'eɪ/ (*Fish and Wildlife Coordination Act*) – ‘документ з урегулювання життя дикої природи та риби’, *NWA* /'en'dʌblju'eɪ/ (*National Water Alliance*) – ‘національний водний альянс’, *WMMRD* /'dʌblju'dʌblju'em'em'a:'di/ (*Water and Waste Management Monitoring Research Division*) – ‘підрозділ з управління моніторинговими дослідженнями води і відходів’.

Змішані алфаветизми утворені шляхом поєднання акроніма та алфаветизма і навпаки, напр.: *RECALLDB* /rɪ'kɔ:l'di'bɪ/ (*Recall Data Base*) – ‘база даних відзуків’, *ALT-SEA* /'eɪ'el'tɪ'si:/ (*Assembly Line Test and Selective Enforcement Audit Data*) – ‘збірний лінійний тест і вибіркові дані примусової ревізії’.

Для алфаветизмів в цілому і сфери АГЕТ зокрема, характерним є наближення їх до слова зі збереженням суттєвих відмінностей від звичної для мови фонетичної і графічної структури одиниці [13, 147]. Але більш наближеними до характеристик і параметрів повнозначного слова вважатимуться, і не безпідставно, акроніми.

Оскільки найактивніше аббревіатури входять у мову саме для поповнення лексики нових галузей науки і техніки, які стрімко розвиваються, акроніми часто утворюються і вживаються для позначення особливих спеціальних понять. Вони широко поширені в різних номенклатурних системах [3; 4]. Окрім того, акроніми зазвичай мають одне значення (називають конкретне поняття чи предмет) і легко запам'ятовуються (фонетично не відрізняються від звичайних слів), тому вони достатньо повно відповідають вимогам АГЕТ.

Акроніми досліджуваної терміносистеми утворюють три підгрупи: буквену, фрагментарну та еліптичну.

Буквенний тип акронімів, до складу яких входять перші літери повнозначних (іноді також службових) лексичних одиниць терміна, є найпоширенішим у сучасній англійській мові. В системі скорочень АГЕТ він становить 23%. Напр.: *BOD* (*biochemical oxygen demand*) — ‘БСК (біохімічне (або біологічне) споживання кисню)'; *GEMS* (*Global Environmental Monitoring System*) – ‘всесвітня моніторингова система навколишнього середовища’,

LAMS (Lake Analysis Management System) – ‘система управління аналізу озер’, *MOD (Marine Operations Division)* – ‘підрозділ з морських операцій’, *PIGS (Pesticides in Groundwater Strate)* – ‘пестициди у пластах ґрунтових вод’.

Іншим різновидом акронімів є **фрагментарний**. Одиниці цього типу утворені шляхом поєднання двох або більше елементів, які представлені частинами лексем у словосполученні/ складеному терміні. Фрагментарні акроніми не досить численні в АГЕТ (див. табл. 1): *HAZMAT* < **H**azardous Material(s) (‘відходу’), *BIOSTU* < **B**ioassay **S**tudies (‘біотестування’), *BIOS* < Natural **B**iological Information **S**ystem (‘натуральна біологічна інформаційна система’), *BIOLOGS* < **B**iological Data Management **S**ystem (‘система управління біологічними даними’). За способом творення цей тип аббревіатур дотичний до лексичного, однак фонетичне і графічне оформлення даних одиниць дозволяє зарахувати їх до акронімів.

Еліптичні акроніми виникають за умови еліптичного скорочення словосполучення/ складеного терміна, причому скорочується саме слово, що має смислове навантаження термінолексеми. Напр.: *HAZARD* < **H**azardous Waste Data Base (‘база даних з кількості небезпечних відходів’), *RECEIV* < **R**eceiving Water Model (‘модель отримання води’). Існує подібний різновид аббревіатур, який одні вчені назвали синтаксичними (напр. *sitter* < baby-**s**itter) [12, 36], а інші відносять їх до типу акронімів (пор.: *CARPOOL* < **C**arpool System (‘система спільного узгодження’), *COMPLEX* < **C**omplex terrain Screening Model (‘модель складного сканування місцевості’)). Так, О.Д. Мешков стверджує, що такі випадки можна вважати скороченням, якщо одночасно з еліпсом відбувається скорочення частини слова [9, 157].

Як зазначалося, при виділенні типів скорочень слід також враховувати співвіднесеність скорочень з тим терміном, від якого вони походять. На основі структурних особливостей першоджерельних терміноодиниць [2, 6] можна в цілому виділити декілька підгруп алфабетизмів та акронімів англійської гідроекологічної термінології.

Перша підгрупа виникає на основі складених терміноодиниць, що складаються тільки з повнозначних слів: *COD (Chemical Oxygen Demand)* – ‘хімічне споживання кисню’; *PAR (Photosynthetically Active Radiation)* – ‘фотосинтетично активна радіація’; *GAC (Groundwater Activated Carbon)* – ‘активований вуглець ґрунтових вод’; *DO (Dissolved Oxygen)* – ‘вільний кисень, наявний у воді’; *EPA (U.S. Environmental Protection Agency)* – амер. ‘Агенство з захисту довкілля’.

До другої підгрупи входять аббревіатури, утворені з термінолексем, ускладнених неповнозначними словами, – сполучниками, прийменниками і означеним артиклем, – що не беруть участі в процесі аббревіації: *AIE (Assessment of Influence on the Environment)* – ‘оцінка впливу на довкілля’;

C (Coefficient of community) — ‘коефіцієнт видової спільності, або видової подібності біоценозів (угруповань)’.

Третя підгрупа виникає на основі термінів, до складу яких входять слова складної будови (певні типи похідних слів, складених та складено-похідних): *WWTP (Wastewater Treatment Plant)* – ‘ЗПЗВ (завод з переробки забрудненої води)’.

Четверта підгрупа аббревіатур утворюється на основі термінологічних одиниць трьох зазначених вище типів шляхом розширення АБ утвореної без службових елементів: *AQUIRE (Aquatic Information Retrieval)* – ‘подача інформації про воду’; шляхом включення неповнозначних слів: *DOW (Defenders of Wildlife)* – ‘ЗДП (захисники дикої природи)’ *DOE (U.S. Department of Ecology)* – ‘ДЕ (амер. Департамент екології)’; за рахунок включення цілих слів або перших складів повнозначних слів: *HELP MODEL – (Hydrologic Evaluation of Landfill Performance Model)* ‘гідрологічна оцінка моделі інтенсивності закопування сміття в землю’, *EECONET (European Ecological Network)* – ‘ЕСЕ (європейське екологічне співтовариство)’.

Звернення до аббревіації сучасної англійської гідроекологічної термінології уможливило опис і розмежування скорочень на основі структурних особливостей базових одиниць. Як результат, було встановлено, що аббревіатури АГЕТ формуються зі складених термінолексем, утворених, головним чином, з повнозначних слів. Також шляхом включення службових частин мови або складених слів до таких конструкцій та на основі всіх згаданих термінів способом розширення кінцевої одиниці (аббревіатури). Незважаючи на структурну та графічну неоднорідність самих скорочень, можна чітко виділити такі типи аббревіатур, як лексичні, графічні та лексико-графічні. Останні утворюють найчисленнішу групу і поділяються на алфавітизми (змішані та власне алфавітизми) й акроніми (буквені, фрагментарні, еліптичні). В сучасному світі скорочення набувають все більшого значення, зростає їхня кількість, а разом з цим – різноманітність їхньої будови, що стимулює подальше вивчення цих одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисов В.В. Аббревиация и акронимия: Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках. – М.: Военное издательство, 1972. – 320 с.
2. Волошин Е.П. Аббревиатуры в лексической системе английского языка: Автореф. дис... канд. филол. наук. – М., 1967. – 26 с.
3. Герд А.С. Основы научно-технической лексикографии. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1986. – 274 с.
4. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 260 с.
5. Дюжикова Е.А. Аббревиация сравнительно со словосложением: структура и семантика (на материале современного английского языка): Автореф. дис... канд. филол. наук. – М., 1997. – 49 с.

6. Зацний Ю.А. Развитие словарного состава английской речи в 80-ти – 90-ти годы XX столетия: Автореф. дис... д-ра филол. наук. – К., 1999. – 29 с.
7. Как работать над терминологией. Основы и методы. – М.: Наука, 1968. – 76 с.
8. Лашкова В.Г. Аббревиация как один из способов пополнения терминологического фонда современных языков (на материале терминологии вычислительной техники в английском и русском языках): Автореф. дис... канд. филол. наук. – Саратов, 1983. – 17 с.
9. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка. – М.: Наука, 1976. – 248 с.
10. Сапогова Л.И. Опыт семантико-стилистического сопоставления морфемных усечений с прототипами : Дис. ... д-ра филол. наук. – Тула, 1968. – 135 с.
11. Сидо Е.М. Названия участников судебного процесса как подсистема английской юридической терминологии: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Минск, 1996. – 21 с.
12. Солопов В.И. Образование и лексикализация аббревиатур в устной военной коммуникации (на материале русского и английского языков): Автореф. дис... канд. филол. наук. – М., 1989. – 23 с.
13. Ярмашевич М.А. Аббревиация в современных европейских языках: структурный, семантический и функциональный аспекты: Дис. ... д-ра филол. наук. – Саратов, 2004. – 481 с.

МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

14. Англо-русский экологический словарь. Около 35000 терминов / Акжигитов Г. Н., Мазур И. И., Маттис Г. Я. – М.: Русский язык, 2000. – 603 с.
15. Гидроэкологический русско-украинско-английский словарь-справочник: около 2000 терминов и понятий/ [ред.-состав. В. Д. Романенко]. – Київ: Демиур, 1999. – 262 с.
16. Collins Dictionary of Environmental Science / Gareth Jones, Alan Robertson. – London: Harper Collins, 1990. – 474 p.
17. Ecohydrology and Hydrobiology. – Vol. 7 – 8. – 2007 – 2008. – № 1- 4.
18. Encyclopedia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу до енциклопедії: <http://www.britannica.com/>
19. Environmental Acronyms, Abbreviations, and Glossary of Terms. Donation of American Embassy. – 193 p.
20. Oceanological and Hydrobiological Studies. – Vol. XXXVII. – 2008. – № 1-4.
21. Porteous A. Dictionary of Environmental Science and Technology / Andrew Porteous. – Chichester; New York: Wiley, 1992. – 439 p.
22. Sarnoff P. The New York Times Encyclopedic Dictionary of the Environment / Paul Sarnoff. – New York: Equinox Books, 1973. – 352 p.
23. The Oxford English Dictionary in 12 volumes. – Oxford: Clarendon Press. – 1970 – 1982.

УДК 811.111'42

Насталовська І.В.

МЕХАНІЗМИ ПОРОДЖЕННЯ ВТОРИННОГО ТЕКСТУ

У статті подано стислий огляд механізмів текстової деривації. Розглянуто процес породження вторинного тексту із застосуванням прийомів згортання чи семантичної компресії, наведено принципи семантичної компресії.

Ключові слова: деривація, вторинний текст, семантична компресія, концепт тексту.

Насталовская И.В. Механизмы порождения вторичного текста. В статье приведен краткий обзор механизмов текстовой деривации. Рассмотрен процесс порождения вторичного текста с использованием приемов свертывания или семантической компрессии, приведены принципы семантической компрессии.

Ключевые слова: деривация, вторичный текст, семантическая компрессия, концепт текста.

Nastalovska I.V. Mechanisms of generating secondary texts. The article presents a summary of mechanisms of text derivation. It discusses the process of generating secondary texts using the technique of summarization or semantic compression. Principles of semantic compression are laid out.

Key words: derivation, secondary text, semantic compression, text concept.

Дане дослідження проведене в руслі функціонального опису мовлення. Темою статті є аналіз шляхів утворення вторинних текстів методами семантичної компресії з вихідного, оригінального тексту. Актуальність роботи визначається важливістю та недостатньою вивченістю питання утворення та функціонування вторинних текстів. Об'єктом дослідження виступає текст. Предметом вивчення є дериваційні механізми породження вторинного тексту.

Породження мовлення це – “складний інтенційно, інтерактивно й ситуаційно зумовлений психічний процес формування висловлення на підставі мовної здатності людини, її мовної, комунікативної й культурної компетенції” [23, 475-478]. Протилежним до процесу породження тексту є процес його сприйняття, який у сучасній лінгвістиці визначають як психічний процес упізнання інформації, що передається, звірення її з наявними у свідомості знаками, подальша обробка й розуміння [там само, 574].

Процеси породження та сприйняття тексту в сучасних дослідженнях безпосередньо пов'язані з поняттям текстового концепту – “ментального утворення, продукту процесу сприйняття тексту реципієнтом, що тою чи іншою мірою наближається до авторського варіанту сприйняття” [11, 32]. Дослідники поділяють думку про те, що концептом тексту є його максимально згорнутий зміст, але визначають це поняття з різних позицій: чи

то породження, чи то сприйняття тексту. Так В.В. Красних під концептом тексту розуміє “глибинний зміст, первісну максимально та абсолютно згорнуту змістовну структуру тексту, що є втіленням мотиву, інтенції автора, які призвели до породження тексту” [13, 23]. А.І. Новіков визначає концепт тексту як “ментальне утворення, що виникає в результаті розуміння тексту та становить собою його певний максимально згорнутий зміст” [20, 112].

Н.І. Жинкін зазначає, що концепт, у який згортається текст та який містить змістовний згусток всього відрізка тексту, “може бути відтворений у словах, що не співпадають буквально зі сприйнятими, але таких, в яких інтегрований той зміст, що містився в лексичному інтегралі вихідного висловлення” [10, 44]. На думку А.І. Новікова, це є головною особливістю концепту тексту: він може бути розгорнутий в новий текст, який тою чи іншою мірою буде близьким до оригіналу, такий процес він називає вторинною репрезентацією даного концепту [20]. Тексти, що утворюються в результаті вторинного розгортання концепту базового тексту у похідних від нього текстах, називають вторинними [2].

Отже, процедури згортання та розгортання тексту корелюють зі сприйняттям та породженням повідомлення. Той “змістовний згусток”, що лежить в основі тексту, та в який текст згортається в процесі його сприйняття, тобто концепт або інваріант, в процесі вторинного продукування розгортається в нову текстову форму, або варіанти [10; 12].

З іншого боку, можна сказати, що вторинні тексти утворюються також шляхом деривації [9]. Деривація в широкому розумінні – це “утворення в мові будь-яких вторинних знаків, які можуть бути пояснені за допомогою одиниць, що були прийняті за вихідні, або виведені з них шляхом застосування певних правил, операцій” [16, 129, а також 8; 17]. Після розмежування лексичної та синтаксичної деривації [14] поняття деривації почали застосовувати до процесів утворення мовних форм більших за слово. Це започаткувало дослідження дериваційних процесів на рівні тексту, або дослідження утворення вторинних текстів [9]. Розрізняють три прояви дериваційних процесів у текстотворенні: розгортання, в якому текст отримує формально-семантичне додавання; згортання, в якому в тексті відбуваються формально-семантичне опущення, та ускладнення, в якому вихідний текст зазнає не формально-семантичних, а функціональних змін [29, 23]. В даній статті нас цікавить саме другий процес, отже надалі мова йтиме про вторинний текст, який утворюється в результаті формально-семантичного опущення із застосуванням таких прийомів як згортання чи компресія.

Операції згортання враховують цілісний та інтеграційний характер завершеного тексту, адже сприйняття низки згорнутих речень не гарантує сприйняття при цьому згорнутого тексту. На думку В.А. Бухбіндера, інтегральний характер мовного висловлення полягає у тому, що воно не є простою сумою всіх його частин. Як окремі висловлення, так і цілісні тексти мають не лише

поверхневій, а й глибинній властивості, тому текстова компресія не зводиться до простого викреслювання окремих речень, що не мають достатнього змістового навантаження. Застосування методу лише лінійної компресії або орієнтація на збереження структурної основи речень, їх синтаксичної валідності, або ж навпаки, лише на інформативний мінімум, є недоцільними та неможливими, оскільки ці два принципи є протилежними. Задля отримання зв'язного ядерного вторинного тексту, адекватного первинному, ці принципи інтегруються, тобто застосовується метод структурно-змістової текстової компресії [3, 70-72]. Методи текстової компресії розробляються багатьма дослідниками, наприклад В.О. Бухбіндером [3], А.А. Вейзе [5; 6; 7], М.І. Жинкінім [10], В.В. Одінцовим [21], В.І. Свінцовим [22] та ін.

Так, наприклад, застосування граматичних та логічних прийомів компресування, до яких відносяться такі засоби як заміщення, еліпсис, конструкції з однорідними членами речення, дозволяє скоротити мовну форму висловлювання, але зберегти при цьому його змістовні властивості, адже видалені елементи тексту у прихованій формі продовжують існувати в тексті [22, 243].

Змістовна чи семантична компресія в цілому зводиться до двох операцій: узагальнення та перефразування.

Узагальнення передбачає перехід від одиничного до загального від вузького поняття до широкого відсікання конкретних та другорядних характеристик, видо-родову заміну із зміною поняття, типізацію. В лінгвістичному плані компресію (в термінології А.А. Вейзе згущення) побудовано на дескрипторній конденсації [7, 95-97]. Під дескриптором розуміють слово, словосполучення, вираз або навіть ціле речення, яке висловлює певний зміст у найбільш стислому вигляді [18, 18] та складає предметно-системний код повідомлення [10, 131].

Перефразування полягає у висловленні однієї і тієї ж думки різними способами. Елементарним варіантом перефразування може бути будь-який субститут (у тому числі і займенникова заміна), який гарантує рівнозначність старого і нового висловлювань. Під рівнозначними розуміють висловлювання, що мають одне і те саме значення, але відрізняються мовною формою. Ця рівнозначність основана виключно на структурних особливостях конструкцій, що зіставляються; дві частини, поєднані знаком рівності, відрізняються лише логічними постійними при тих самих перемінних [22, 53, 260; 4, 90].

Одним із найпоширеніших прийомів перефразування є синонімічна заміна. При цьому перефразування розуміють досить широко, як в лексичному, так і в граматичному плані. Лексична синонімія виступає як у формі окремих слів, так і у формі словосполучень. Перефразувати речення можна за допомогою похідних слів, лексичних синонімів, лексичних конверсивів, антонімів, слів з родовим значенням [1, 157]. З точки зору типів мовних

трансформацій, перефразування може бути адекватно-лексичним (*skulk away – stay away*); еквівалентно-лексичним (*meal – dinner*); граматичним (*She is supposed to leave – It is supposed that she will leave*) [7, 93-94]. Найбільш легкими є заміни, основані на лексичній та граматичній синонімії, але семантично еквівалентними є й вирази, що суттєво відрізняються за своїм мовним складом, навіть антонімічні звороти та пари слів з перевернутими синтаксичними ролями чи зв'язками, тобто конверсиви.

Якщо з оригіналу витягується лише загальна семантична схема та переказується в абсолютно новій формі, що зовсім не пов'язана з первісною, тобто ступінь абстрагування від мовної форми оригіналу досить високий, мова йде вже не про синонімічний, а логіко-змістовний перефраз. У цьому випадку комунікативне завдання висловлювання залишається незмінним, але доцільність його використання виправдана лише на рівні великих складних мовленнєвих одиниць (наприклад надфразова єдність) [7, 94, 118].

Згорнутий вторинний текст має залишатися зв'язним для його адекватного розуміння. За визначенням О.О. Леонт'єва, зв'язний текст сприймається читачем як такий завдяки певним формальним характеристикам, що дозволяють співвідносити частини тексту між собою [15, 168]. Зв'язність та цілісність забезпечують можливість розуміння та інтерпретації тексту, при цьому зв'язність тексту обумовлена його лінійністю, а цілісність залежить від зв'язності, оскільки “полягає в логіко-семантичній, граматичній (передусім синтаксичній) та стилістичній співвіднесеності та взаємозалежності речень, що його складають” [28, 51]. Вказані вище явища можуть по-різному позначатися різними дослідниками: цілісність тексту називають також когерентністю, а зв'язність – когезією або когерентністю [16, 469; 24; 28].

Процес згортання або компресування тексту передбачає порушення цілісності і зв'язності вихідного тексту через втручання у нього, що полягає у вибіркового викладенні елементів вихідного тексту, у збереженні одних елементів та елімінації інших. В.В. Одинцов розрізняє два типи елементів, що складають текст: “елементи, що становлять логічну основу тексту, співвідносять текст с дійсністю” та стилетворчі елементи, що “співвідносять текст з адресатом” [21, 55]. Видалення або заміна елементів першої групи “порушує зміст, спотворює думку автора та зміст повідомлення”, “якщо їх вилучити, даного тексту не буде”, видалення або заміна елементів другої групи не впливає суттєво на ці параметри, оскільки “зміст не змінюється, але змінюється характер або засіб висловлення думки” [там само, 54-55].

В комунікативному підході до тексту говорять про два типи комунікативних блоків (К-блоків), що складають текст: текстоутворюючі та текстооформлюючі. Текстоутворюючі або основні К-блоки є “носіями основної, денотативної інформації, в них втілена та інформація, заради якої утворювався текст. Вони представлені фабульними елементами тексту, таким як експозиція та ін., рухають сюжет.” Текстооформлюючі К-блоки повідомляють

“додаткову інформацію, яка необхідна для перетворення тексту до реально функціонуючого комунікативного цілого” [26, 203].

Вторинний компресований текст складається саме з елементів першої групи або першого типу блоків. На рівні більших за речення мовленнєвих відрізків відсікаються елементи з нерелевантною інформацією. Так вторинний текст позбавляється мовної надлишковості [19], яка є ознакою природного мовлення та розуміється як “властивість ряду мовних елементів в тексті дублювати один одного та, таким чином, забезпечувати більшу надійність комунікації” [5, 52]. З вторинного тексту вилучено інформацію, що в оригіналі представляє вже до цього відомі факти, або факти, які не стосуються безпосередньо основного змісту, певні спеціалізовані дані [25, 51-52]. Таким чином, згорнутий текст гіпотетично можна розгорнути та представити в оригінальному вигляді. Втім, якщо вилучити змістовно значимі відрізки тексту, то вторинний текст втрачає елементи семантичної інформації та вже не може бути відтворений у свій вихідний варіант [22, 244].

Для отримання зв’язного вторинного тексту максимально зберігається змістова цілісність оригіналу, зв’язки між його частинами. За визначенням О.О. Леонтьєва, цілий текст – це “текст, який під час переходу від одного послідовного ступеня компресії до іншого, більш значного, кожного разу зберігає змістову тотожність, позбавляючись лише маргінальних елементів” [15, 170]. Як зазначає В.І. Свинцов, у своєму дослідженні змістового аналізу тексту з метою породження такого вторинного тексту, як реферат, семантична зв’язність новоутвореного компресованого тексту “стає реальною за рахунок автосемантичності тих відрізків тексту, які залишаються. Висловлення, яке містить нерелевантну або надлишкову інформацію, видаляється безболісно, а текст і надалі залишається зв’язним” [22, 244]. Ті відрізки тексту, що залишаються, мають бути доповнені тими змістовними елементами, які містяться у видалених висловлюваннях [там само, 247]. Такий згусток інформації може бути розгорнутий у повний зв’язний текст. Необхідною посилкою для цього є система відповідностей між вихідним матеріалом та отриманим згустком тексту чи денотатною схемою [7, 53].

Отже, зв’язність тексту формує собою внутрішню програму, на яку орієнтується автор під час створення тексту та читач під час його декодування [27, 10]. Вона обов’язково притаманна як вихідному текстові, так і вторинному.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды. Том 1. Лексическая семантика/ Юрий Дереникович Апресян. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Языки славянской культуры, 1995. – 472 с.
2. Бабина Л.В. Вторичная репрезентация концептов и интеграция как один из основных механизмов ее осуществления/ Л.В. Бабина// Актуальные проблемы германистики и романистики. – Смоленск: СГУ, 2002. – Вып. 6. – Ч. 1. – С. 139-144.

3. Бухбиндер В.А. О ядерных тестах и их получении путем компрессии / В.А. Бухбиндер // Проблемы текстуальной лингвистики. – К.: Изд-во КГУ, 1983. – С. 68-79.
4. Вакуров В.Н. К вопросу о лексико-фразеологической синонимике / В.Н. Вакуров // Вопросы стилистики. – М.: Изд-во МГУ, 1966. – С. 88-100.
5. Вейзе А.А. Реферирование текста /Аполлон Аполлонович Вейзе. – Минск: изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1978. – 126 с.
6. Вейзе А.А. Теория и практика порождения вторичного текста в курсе вузовского обучения иностранным языкам: дис....докт. пед. наук: 13.00.02 /Аполлон Аполлонович Вейзе.– Минск, 1993. – 435 с.
7. Вейзе А.А. Чтение, реферирование и аннотирование иностранного текста /Аполлон Аполлонович Вейзе.– М.: Высшая школа, 1985. – 128 с.
8. Гак В. Г. Языковые преобразования / Владимир Григорьевич Гак. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
9. Голев Н. Д. К основаниям деривационной интерпретации вторичных текстов [Электронный ресурс]/ Н. Д. Голев, Н.В. Сайкова // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты: [сб. ст.]. – Барнаул, 2001. – Вып.3. – С. 20. – режим доступа к журналу <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z89.html>
10. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации [речевой онтогенез] / Николай Иванович Жинкин. – М.: Наука, 1982. – 157 с.
11. Залевская А.А. Текст и его понимание / Александра Александровна Залевская. – Тверь: Изд. Тверского госуниверситета, 2001. – 155 с.
12. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление: [изд.2-е, стер.] / Соломон Давидович Кацнельсон. – М.: УРСС, 2002. – 220 с.
13. Красных В.В. Структура коммуникации в свете лингво-когнитивного подхода: коммуникативный акт, дискурс, текст: дис. ... докт. филол. наук / Красных Виктория Владимировна. – М., 1999. – 280 с.
14. Курилович Е. Деривация лексическая и синтаксическая / Е. Курилович // Очерки по лингвистике: [сб. ст., сост. Е. Курилович] – М.: ИЛ, 1962. – С. 57-70.
15. Леонтьев А.А. Признаки связности и цельности текста / Алексей Алексеевич Леонтьев // Лингвистика текста. Ч.1. – М.: МГПИИЯ, 1974. – С. 168-172.
16. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – 2-е изд., дополненное – М.: Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 709 с.
17. Мурзин Л.Н. Основы дериватологии / Леонид Николаевич Мурзин. – Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 1984. – 56 с.
18. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения: [учебное пособие] / Михаил Васильевич Никитин. – М.: Высш. шк., 1988. – 168 с.
19. Новиков А.И. Концептуальная модель порождения вторичного текста / А.И. Новиков, Н. Л. Сунцова // Text Processing and Cognitive technologies. – № 3. – 1999. – С. 158-166.
20. Новиков А.И. Семантика текста и её формализация / Анатолий Иванович Новиков. – М.: Наука, 1983. – 215 с.
21. Одинцов В.В. Стилистика текста: [3-е изд., стереотип.] / Виктор Васильевич Одинцов. – М.: КомКнига, 2006. – 264 с.
22. Свинцов В.И. Смысловой анализ и обработка текста/ Виталий Иванович Свинцов. – М.: Книга, 1979. – 272 с.
23. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія/ Селіванова О.О. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
24. Сорокин Ю. А. Текст: цельность, связность, эмотивность // Аспекты общей и частной лингвистической теории текста. – М.: Наука, 1982, – С. 61 – 73.

25. Сороковых Г.В. Компрессия текста с помощью ЭВМ как средство обучения студентов неязыковых ф-тов реферированию и аннотированию научно-технической литературы (на материале франц. яз.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Сороковых Галина Викторовна. – М., 1993. – 198 с.
26. Стилистика английского языка / [сост. Мороховский А.Н., Воробьева О.П. и др.]. – К: Вища школа, 1991. – 270 с.
27. Стриженко А.А. Об особенностях организации текстов, принадлежащих к разным функциональным стилям / А.А. Стриженко, Л.И. Кручинина. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1985. – 176 с.
28. Трошина Н.Н. О семантико-синтаксическом аспекте цельности (когерентности) художественного текста // Аспекты общей и частной лингвистической теории текста. – М.: Наука, 1982. – С. 49-61.
29. Чувакин А. А. К проблеме деривационной текстологии / Чувакин А. А., Бровкина Ю. Ю., Волкова Н. А., Никонова Т. Н. // Человек – коммуникация – текст. – Вып. 4. – Барнаул: Изд-во АГУ, 2000. – С. 5-28.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ЗА ЇХ КОНОТАТИВНИМИ ТА ДЕНОТАТИВНИМИ ОЗНАКАМИ

В роботі розглядається механізм формування нових співзначень корневих основ та вплив конотативних співзначень на денотат слова. Розглядаються причини вживання конотативно забарвлених афіксів та їх вплив на розвиток і формування словникового складу англійської мови. Дане дослідження необхідне для встановлення системного підходу у вивченні лексичних одиниць англійської мови з урахуванням конотативного та денотативного значення.

Ключові слова: *значення, асоціації, конотат, денотат, лексичні одиниці.*

Нешко С.И. Исследование лексических единиц по их коннотативным и денотативным признакам. В данной работе рассматривается механизм формирования новых созначений корневых основ, а также влияние коннотативных созначений на денотат слова. Рассматриваются причины употребления коннотативно окрашенных аффиксов и их влияние на развитие, и формирование словарного состава английского языка. Данное исследование необходимо для установления системного подхода в изучении лексических единиц английского языка с учетом их коннотативного и денотативного значения.

Ключевые слова: *значение, ассоциации, коннотат, денотат, лексические единицы.*

Neshko S.I. Investigation of lexical formatives according to connotative and denotative factors. It has been investigated the method of forming word bases of new meanings and their influence on word denotation. It has been examined the reasons of connotative affixes applying and their effects on developing and forming English language vocabulary. This investigation is important for presenting system approach in English words examining taking into account their connotative and denotative meaning.

Key words: *meaning, associations, connotation, denotation, lexical formatives.*

Бажання дослідити семантику лексичної одиниці розділило науковців на дві основні групи. Прихильники раціоналізму визнають основним компонентом значення слова його денотативний зміст. Назвемо таких авторів, як І.В. Арнольд [1], І.К. Архіпов [2]. Нарівні з цим лінгвістами розглядається й емоційний компонент значення лексичної одиниці, який входить до основного складу визначення конотації: В.І. Шаховський [13; 14], Г.В. Колшанський [6], О.М. Шахнарович та О.С. Кубрякова [12].

Актуальність дослідження обумовлена важливістю системного підходу у вивченні лексичних одиниць англійської мови з урахуванням їх конотативного та денотативного значення.

Наукова новизна полягає у висвітленні механізму формування нових співзначень кореневих основ, та вплив конотативного співзначення на денотативне значення слова; визначаються причини вживання конотативно забарвлених афіксів та їх вплив на розвиток і формування словникового складу англійської мови.

Предметом є значення лексичних одиниць як додаткового засобу емотивно-експресивного вираження думки.

Об'єктом даного дослідження є конотативно забарвлені словотворчі елементи.

Метою статті є дослідження денотації та конотації.

Для відтворення повної картини вивчення лексичних одиниць ми вважаємо необхідним пояснити термін “значення”. Наші позиції сприйняття терміна “значення” близькі до його трактування Ч. Стівенсоном. На його думку, терміном “значення” неможливо користуватись правильно, не надавши йому змісту родового поняття, розподіленого на два види. Перший вид – емотивне значення, другий – дескриптивне [9, 132]. Згідно з нашою термінологією емотивне значення відповідає конотативному, а дескриптивне – денотативному. Для точної передачі позицій Ч. Стівенсона ми будемо використовувати терміни “емотивне” та “дескриптивне” значення.

На думку вченого, зміст слова *значення* повинен бути таким, щоб знак “означав” менше того, з чим він асоціюється. Значення знака повинно бути відносно постійним, але реакції варіативні й залежні від ситуацій. Спостерігається спроба розподілу значення на постійне та супроводжуване. Так у розгляді прикладу *Коннектикут* відбуватиметься розподіл значення на постійне: *Коннектикут* – штат, а для давнього жителя *Коннектикут* – спогади та асоціації [9, 132-133]. Ч. Стівенсон виводить закономірність: схильність знака викликати у слухача реакцію називається *значенням* [9, 139].

Услід за визначенням значення вчений переходить до пояснення трактування поняття емотивного значення. “Емотивне значення – це таке значення, при якому реакцією (з точки зору слухача) або стимулом (з точки зору мовця) є певна гама емоцій” [там саме, 141]. Далі вказується на те, що емотивне значення є “видом” значення, оскільки емоції є складовою частиною широкого класу психологічних реакцій. Учений пропонує класифікувати емотивне значення залежно від виду емоцій. Такі класифікації запропонував Л. Блумфілд [3, 154-164]. Вітчизняним ученим, який класифікував групи конотацій за їх емотивним значенням, є В.І. Говердовський [5].

На думку Ч. Стівенсона, емотивне слово проходить складний процес формування реакції. Емотивна схильність, за відповідних обставин, дає слову можливість не тільки виражати додаткове значення, а виконує набагато більшу дію [9, 142]. Згідно з такою точкою зору слово не обмежене сигніфікативними функціями, тому недопустимим є однозначний розгляд.

Дескриптивний вид значення розглядався Ч. Стівенсоном як процес виникнення когнітивного характеру. Термін “когнітивний” трактувався

вченим як поєднання розумової діяльності з набутим досвідом. “Дескриптивне значення знака – це його диспозиція впливати на пізнання за умов, що диспозиція створена на основі складного процесу формування реакції, що супроводжує значення знака в процесі спілкування, і за умов, що диспозиція конкретизується завдяки мовленнєвим правилам” [там саме, 145]. До винятків віднесено неологізми.

Так, дескриптивне значення (згідно з нашою термінологією – денотація) передає просте значення лексичної одиниці без урахування емоцій мовця.

Теорія розподілу значення слова на денотативне і конотативне, якої дотримуємось ми, перегукується з теорією Ч. Стівенсона.

Одним із перших вітчизняних лінгвістів, який розглядав слово за межами денотативного значення, був О.О. Потебня. У книзі “Думка і мова” намічено план вивчення слова. Так, тезис: “слово тільки в устах іншого може стати зрозумілим для мовця...” [8, 12] можна трактувати як нашарування конотації, тобто особистих асоціацій іншого, на денотативне значення лексичної одиниці. О.О. Потебня вважав, що зміст слова може рости і змінюватись.

В.І. Говердовський на основі емпіричного матеріалу декількох мов показав, як змінюється конотативне значення слова, а ріст змісту пояснив нашаруванням конотацій і конотем, тобто конотативних морфем. Ним було проаналізовано взаємостосунки конотації і денотації на рівні морфем [5]

В.В. Виноградов висловлював думку, що “...одиниці мови, зокрема в емоційному мовленні, виступають водночас і знаком думки мовця, і ознакою всіх інших психологічних переживань, які входять в задачу і наміри повідомлення” [4, 19]. Інакше кажучи, емоційне мовлення одночасно відображає мислення й емоції. Таким чином, поєднавши раціональне – денотацію й емоційне – конотацію, можна аналізувати значення лексичної одиниці значно ширше.

На сучасному етапі вивчення слова розглядаються два компоненти значення: граматичний і лексичний. У межах лексичного компонента значення досліджується не тільки понятійний зміст, а й співзначення, що його супроводжують. Так конотація змісту слова розглядається М.Г. Комлевим як сума компонентів значення. Учений вказує на необхідність знаходження структури значення і її типологізацію, для упорядкування вживання слів та підвищення семантичної точності лексичних понять. На думку М.Г. Комлева, конотація не є елементом матеріальної структури слова-знака. Вона формується шляхом багаторазового вживання словоформ, що сприяє створенню нових компонентів сприйняття слів-знаків. На сприйняття значення слова впливають такі конотації: уявлення, почуття, культурний компонент, компонент поля, рівень знань, світогляд [7].

Лексичне значення кожного окремого лексико-семантичного варіанта визнається І.В. Арнольд складним узагальненим елементом. Пропонується ділити мовленнєву інформацію на предмет повідомлення, не пов’язаний з актом комунікації, та інформацію, пов’язану з умовами й учасниками кому-

нікації [1]. Таким чином, І.В. Арнольд теж визнає денотацію і конотацію як два складових компоненти складного значення слова.

На думку І.В. Арнольд, лексичні одиниці можуть викликати асоціації стилістичного характеру, в словнику такі слова мають помітки: *infml, fml, poet* і т. п. Нею визнається, що емоційне значення тісно пов'язане з денотацією слова. Конотативно забарвлена лексика передає ставлення мовця до об'єкта мовлення. До оцінного виду інформації належать слова з конотативним значенням схвалення або несхвалення, а до конотації посилення відноситься лексика емоційно-розмовного характеру. Основна мета вживання такої лексики є посилення денотативного поняття [1, 48-50].

Фундаментом оцінки є порівняння, таким чином “оцінна шкала, яка слугує засобом створення емотивно-оцінних значень слів і висловів, детермінує не тільки ступінь наростання/спаду певних якостей, а ще й відображає певні оцінні модифікації цієї якості, у вигляді квазістереотипа даної лінгвоспільноти” [11, 49-50].

Установлення межі між денотацією і конотацією доцільно тільки гносеологічно; у реальних мовленнєвих актах комунікації раціональний та емоційний зміст важко відірвати одне від одного, бо наше мислення від природи є раціонально-емоційним явищем і самі думки виникають на основі емоцій і уявлень, тобто на базі першої сигнальної системи. Слово ж, яке належить, як відомо, до другої сигнальної системи, не може існувати без своєї бази. Повноцінна інтерпретація лексичної одиниці залежить від детального аналізу як денотативного, так і конотативного змісту.

Оскільки термін *денотація* має чітке трактування тільки в логіці, ми пропонуємо услід за Б. Расселом [10] таке визначення: клас всіх реально існуючих предметів, для яких існує словоформа для їх правильної назви, є буквальним (прямим) значенням. І.В. Арнольд вважає, що “в більшості випадків денотативне значення є когнітивним: воно концептуалізує і класифікує наше ставлення і ознайомлює слухача з об'єктом мовлення. Виконуючи сигніфікативну та комунікативну функцію слова, денотація присутня у кожному слові і може вважатись центральним фактором функціонування мови” [1, 47]. Причина такого пріоритету в тому, що концептуальне значення містить у собі комплекс співзначень і варіативний різновид. Для встановлення змісту лексичної одиниці пропонується вивчити шість типів значення: концептуальне, конотативне, соціальне, емоційне, відображаюче (рефлексивне) та тематичне. Ще О.О. Потєбня вказував, що звуки пробуджують у мовця ставлення до комплексу думок, які він сам для себе об'єктує [8]. При цьому виявляється, що чуттєве сприйняття мовця і слухача – різні. Емоції, як психологічні фактори, нероздільні з самою конотацією як лінгвістичним явищем. Ми вважаємо, що конотативний зміст неможливо вивчати в межах денотації. Ці поняття доповнюють одне одного й однаково сприяють діахронічному розвитку слів і дериваційному процесу. Уже давно конотація та денотація вийшли за межі логіки (свого первинного виникнення). Надалі

ми спостерігаємо мовну реалізацію конотації і денотації на прикладах афіксального словотвору англійської мови. Цілісність вивчення денотації і конотації у змісті слова й афікса залежить від об'єднання різних точок зору – раціональної й емоційної.

Мовні засоби вираження емоцій координовані, тобто емотивність є семантикою мовної одиниці, яка закріплена в підсвідомості мовного колективу, тоді як, на думку О.О. Потебні, “спільним між мовцем і слухачем є тільки звуки”[8]. Таким чином, значення слова залишається абстрактним, поки не буде проведено свідомий/підсвідомий конотативний і денотативний аналіз інтерпретації. Первинний аспект – денотація – дає просте, зрозуміле пояснення слова, такого типу описи доступні у словниках. Візьмемо, наприклад, іменник *footsy* – *ніжка*. Його пряма денотація – частина людського тіла, вторинна – мала нога. Однак конотація слова заключається в наступному. Як показало опитування інформантів, асоціації чоловіків на слово *footsy* такі: материнські слова. Жіночі асоціації – пестливе зменшення. Не виключено, що можливе і нейтральне сприйняття слова *footsy*. Отже, конотативне значення слова значною мірою залежить від індивідуальності мовця. Конотація заключає в собі емотивні і когнітивні асоціації, що доповнюють просте денотативне значення. Можна зробити висновок, що денотація і конотація відображають зв'язок між означенням і його ознаками. Конотація також залежить від персональних асоціацій. Зароджене на основі соціального сприйняття в процесі мовлення набуває індивідуального характеру, де останнє є головним в інтерпретації слова.

У результаті критичного аналізу підходів до вивчення конотації у лінгвістиці з'ясовано, що: конотативний аспект значення слів слід розглядати у системному порядку: афікс, слово, словосполучення/фразеологізм, речення, текст.

На сучасному етапі вивчення слова розглядаються два його компоненти значення: граматичний і лексичний. У межах лексичного компонента значення досліджується не тільки понятійний зміст, а й співзначення, що його супроводжують. Конотативне значення потребує окремого дослідження, оскільки єдине денотативне значення потенційно може викликати декілька асоціацій.

Денотація і конотація, як два складових компоненти складного значення слова, слід брати за основу у вивченні асоціативних співзначень.

Багатозначність не є різновидом конотативних значень; за основу конотативних досліджень слід брати фіксоване значення.

При дослідженні конотативних значень слід брати до уваги перехід від соціального сприйняття до індивідуального.

Конотативні асоціації пов'язані з емотивно-експресивним настроєм мовця, що завжди вказує на умови та сферу функціонування вживаної лексики. Сфера використання – це стилістична характеристика висловлювання. Повне декодування інформації зумовлює підсвідомий стилістичний аналіз.

Умовно передача стилістичної інформації розподіляється на дві групи. До першої групи належить декодування текстової інформації, що не виходить за рамки певного стилю. Конотативне сприйняття в такому разі тісно пов'язане зі стилістичною віднесеністю, що супроводжує денотативну інформацію висловлювання. До другої групи належать тексти змішаного типу, де застосовується стилістичний прийом для викликання додаткових співзначень. Конотація такого тексту досягається відхиленням від норми.

Конотативний зміст неможливо вивчати в межах денотації. Ці поняття доповнюють одне одного й однаково сприяють діахронічному розвитку слів і дериваційному процесу. Зрозуміти весь обсяг змісту слова означає врахувати всі додаткові значення (конотації), що супроводжують його денотативне значення. Емоції, як психологічні фактори, нероздільні з самою конотацією як лінгвістичним явищем. Мислення від природи є раціонально-емоційним явищем, і самі думки виникають на основі емоцій, трансформуючись у слова. Процес відокремлення раціонального від емоційного значення є розподілом на денотацію і конотацію. Емотивне значення дає слову можливість не тільки виражати додаткове значення, а виконує набагато більшу дію, що не зосереджена на інформативній спрямованості повідомлень.

Перспективи дослідження мовної реалізації конотації і денотації на прикладах афіксального словотвору англійської мови є вагомою складовою частиною вивчення конотації лексичного фонду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. The English Word. Лексикология современного английского языка. 3^е издание. – М.: Высшая школа, 1986. – 296 с.
2. Архипов И.К. Семантика производного слова английского языка. – М.: Просвещение, 1984.
3. Блумфилд Л. Язык. – М.: Высшая школа, 1968. – 606 с.
4. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография. Избр.труд. – М.: Наука, 1977. – 312 с.
5. Говердовский В.И. Коннотемная структура слова. – Х.: Вища школа, 1989. – 95 с.
6. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. – М.: Наука, 1980. – 149 с.
7. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1969. – 191 с.
8. Потебня О.О. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.
9. Стивенсон Ч. Некоторые прагматические аспекты значения // Новое в зарубежной лингвистике. XVI. – С. 129-153.
10. Рассел Б. Человеческое познание: его сферы и границы / Перев. с англ. – М.: Изд-во Иностран. Литерат., 1957. – 384 с.
11. Телия В.Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке. – М.: Наука, 1981. – 269 с.
12. Шахнарович О.М., Кубрякова О.С. Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – 238 с.
13. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания. – Волгоград: ВГПИ, 1983. – 94 с.
14. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж, 1987. – 190 с.

УДК 802.0-73

Олейникова Г.А.

ПОРТРЕТИЗАЦИЯ ПЕРСОНАЖЕЙ НАУЧНО-ФАНТАСТИЧЕСКОГО ТЕКСТА В КОГНИТИВНОМ АСПЕКТЕ

В статье предлагается гипотеза о принципе сдвига, который является эффективным способом остранения мира научной фантастики. Проанализированы языковые маркеры остранения внешности персонажей контрфактического изображенного мира.

Ключевые слова: научная фантастика, остранение, персонаж, актант.

Олейникова Г.О. Портретування персонажів науково-фантастичного тексту у когнітивному аспекті. У статті пропонується гіпотеза про принцип зсуву, який є ефективним способом очуднення світу наукової фантастики. Проаналізовано мовні маркери очуднення зовнішності персонажів контрфактичного зображеного світу.

Ключові слова: наукова фантастика, очуднення, персонаж, актант.

Oleynikova G.A. Portraying characters appearance of science fiction in cognitive aspects. The article deals with the suggested hypothesis about shift as a method of alienation of characters appearance in a science-fiction world. The linguistic markers of alienation of characters appearance in depicted counterfactual world are analyzed.

Keywords: science fiction, alienation, character, actant.

Художественный текст представляет собой совокупность взаимодействующих между собой образов, которые являются частями моделируемой картины мира. В центре же образной системы художественного произведения стоит изображение человека – персонажей и их взаимоотношений – что, собственно, и составляет содержание произведения, в котором автор моделирует объективную действительность. При этом важной составляющей создаваемой автором модели реального мира является «узнаваемость» ее читателем. В сознании читателя должна сформироваться визуальная картина происходящего, а описываемые персонажи должны «ожить» и войти в реальный мир читателя.

Интересным, на наш взгляд, является наблюдение процесса “адаптации” читателя при чтении научно-фантастического текста, где изображенный фантастический мир проецируется в возможный мир реальности. Прежде всего, эта адаптация включает изучение новых объектов, новых сверхъестественных явлений, призванных разместить читателя вне “здесь и сейчас”. В мире контрфактических событий и явлений читатель мысленно обращается, прежде всего, к прошлому социальному и житейскому опыту,

и “картины” пережитого или хорошо представляемого “реанимируются”, выступая в качестве сравнения” [1, 21]. Для достижения этой цели писатель формирует соответствующее зрительное впечатление, которое производят явления и события объективной реальности и окружающие человека люди.

Мир научной фантастики – это чуждое для читателя пространство в отдаленном времени, населенное чуждыми и странными *актантами, персонажами*, носителями сознания и воли, способными к самостоятельным действиям и облеченные в некую телесную оболочку, человеческую, человекоподобную, зооморфную или любую другую.

Предлагаемая в данной статье гипотеза заключается в том, что жанровая специфика научно-фантастических произведений детерминирует построение изображаемого в них иномира. Совокупность тематически различных произведений, объединенных принадлежностью к одному жанру, научной фантастики, демонстрирует наличие некоторой единой когнитивной модели конструирования контрфактической реальности. Полагаем, что модель имеет трехчастную структуру, в которую входят жанрово-типологически общие способы остранения: 1) места; 2) времени; 3) актантов научно-фантастических произведений. Остановим свое внимание на особенностях изображения персонажей/актантов в тексте научной фантастики.

Согласно нашей гипотезе, остранение изображенного в научно-фантастическом тексте мира происходит в результате *сдвига*. Остранение персонажей как компонента контрфактического мира научной фантастики также происходит в результате сдвига. В данном случае сдвиг проявляется в экспансии допустимого перечня сущностей, функционирующих как персонажи. Палитра остраненности персонажей колеблется от совершенно обычных, нормальных людей (но обязательно попавших в необычные, ненормальные обстоятельства) до абсолютно паранормальных, нечеловекоподобных актантов.

Целостность художественного универсума проявляется в том, что паранормальность актантов напрямую связана с паранормальностью изображенного пространства, в которое включены очень отдаленные от Земли планеты, населенные существами, чья внешность, естественно, далека от Земных стандартов. В научно-фантастической литературе гигантские расстояния между мирами мыслятся как вполне преодолимые, в результате чего контакт между жителями разных миров также изображается как вполне допустимый: земляне летят на далекие планеты или инопланетяне прибывают на Землю. Чаще всего это порождает конфликтную ситуацию: цивилизационное, военное, коммерческое и др. противостояние оппозиционных лагерей.

Паранормальность актантов связана также и с темпоральным сдвигом, имеющим место в контрфактическом мире научной фантастики. Сдвиг нарративной перспективы в будущее, путешествия во времени приводят к тому, что в круг персонажей попадают инопланетные существа и/или люди

будущего, в большей или меньшей степени отличные от обычных, реалистически изображенных людей.

Итак, сдвиг как прием остранения в изображении персонажей научно-фантастических произведений понимаем как допускаемое удаление, отклонение от некоторого телесного и функционального стандарта, согласно которому обычно изображаются реалистические персонажи-люди. Если в пространственном сдвиге точкой отсчета является Земля, в темпоральном сдвиге – реальное настоящее, то в персонажном сдвиге такой *точкой отсчета* выступает обычный, нормальный человек, биологическая и психологическая сущность, подчиняющаяся объективным законам рождения, жизни, смерти, имеющая определенный набор физических и ментальных возможностей.

Контрфактический мир научно-фантастических произведений в большинстве своем населен не только такими, эталонными (в плане нормальности) персонажами, но и персонажами с паранормальной телесной оболочкой и ментально-психической сущностью. По аналогии с пространственным и темпоральным сдвигом степень паранормальности, отклонений от реалистических стандартов может приобретать гигантский масштаб. Однако, как рассуждает герой романа М.Кричтона “Sphere”, все представления о внеземной цивилизации (от киношных до научных) все же исходят из человеческих стандартов:

Every conception of extraterrestrial life, whether by a movie maker or a university professor, had been basically human – assuming human values understanding and generally a human appearance – two eyes, a nose, a mouth and so on ... Even if the extraterrestrial life didn't look human – if it was a reptile, or a big insect, or a intelligent crystal – it still acted in a human way (2,111).

Остановим свое внимание на портретных особенностях внешности ирреальных персонажей.

Максимальный отход от стандартов в изображении контрфактического актанта выражается в полном отказе от его телесной воплощенности. **Внетелесные персонажи** – явление не частое, но имеющее место в научно-фантастическом иномирии. Таков, например, персонаж рассказа Ф.Брауна “Arena” – это высший разум, не имеющий телесной оболочки и общающийся с Бобом Карсоном без звучащих слов:

Inside his head he heard the voice, not with his ears. It came from nowhere or everywhere (3, 228).

Как объясняет голос, его существование ментальное, а не физическое: *My existence is mental and not physical (3, 230).*

В такую форму бытия превратится раса живых существ в немыслимо далеком будущем:

I am the end of the evolution of a race so old the time cannot be expressed in words. A race focused into a single entity, eternal (3, 229).

Трактовка подобной внетелесной сущности (*a single mental entity*) как актанта оправдана той ролью, которую она выполняет в сюжетной структуре рассказа. Именно эта ментальная сущность помещает двух представителей воюющих цивилизаций (человека боба Карсона и инопланетянина Аутсайдера) в замкнутое пространство синей планеты и вершит суд над обеими цивилизациями в зависимости от исхода смертельного поединка. Итак, *сущность (entity)* лишена тела, но наделена волей, разумом, способностью общаться с человеком, выступает активным участником описываемых в рассказе событий. На основании этого считаем, что *сущность* – это актант, персонаж научно-фантастического произведения.

Значительный отход от стандартов телесного воплощения персонажей наблюдаем в романе М.Кричтона “Sphere”. Сфера – это материальный объект, который находится на границе *мира актантов* и *пространственного универсума*. Громадный сферический предмет, обнаруженный учеными внутри затонувшего космического корабля, случайно залетевшего из будущего, долгое время воспринимается как неопознанное техническое сооружение непонятного назначения. Однако развитие сюжета подводит читателя к умозаключению, что сфера – это носитель или, по крайней мере, вместилище высшего, возможно инопланетного разума, который наделяет каждого человека, попавшего внутрь, способностью материализовать свои мечты и желания. Даже неосознанные комплексы и страхи человека помимо его воли превращаются в некие фантомы или реализуются в конкретных действиях. Таким способом сфера активно участвует в перипетиях человеческих взаимоотношений и в весьма драматической борьбе между героями романа. Кроме того, сфера вступает в парапсихологический контакт с главным героем Норманном, когда тот попадает внутрь, и ведет с ним долгий и туманный диалог (шрифтовое выделение автора романа):

He becomes aware of something else here, some other presence.

“Anybody here?” he says.

I am here.

He almost jumps, it is so loud. Or it seems loud. Then he wonders if he has heard anything at all.

“Did you speak?”

No

How are we communicating? he wonders.

The way everything communicates with everything else.

“Which way is that?”

Why do you ask if you already know the answer?

But I don't know the answer (2, 332).

Таким образом, рассматривая произведения Ф. Брауна “Arena” и М. Кричтона “Sphere”, делаем заключение, что способность общаться, наличие психической воли, участие в сюжетном развитии произведения делают носителя этих свойств **актантом** научно-фантастического произведения даже при условии его внетелесного существования.

Естественно, что подавляющее большинство персонажей научно-фантастических произведений все же имеет телесную оболочку, более или менее похожую на человеческое тело. Менее всего похожи **неантропоморфные персонажи**: цветы-убийцы, орнитоиды, рептилии, а также инопланетяне, не имеющие никаких аналогов в человеческой классификации видов и типов живых существ. Портретные описания персонажей подобного сорта подчеркивают их странность, чуждость земным эталонам. В нижеприводимых примерах соответствующие фрагменты маркируем жирным шрифтом.

Пол Андерсон, рассказывая о несуществующей планете Иффри, описывает ее обитателей, называя их орнитоидами. Существа, создавшие собственную цивилизацию, не похожи на людей, но и птицами он их не называет. Странность внешнего облика подчеркивается перечислением не только имеющихся, но и отсутствующих деталей их анатомии. В совокупности те и другие демонстрируют отклонения от всевозможных стандартов построения как человеческого, так и птичьего тела:

*Aloft hovered one of the great **ornithoids**. The unknown was **feathered**, surely **warm blooded**, but **no bird** ... The head was **flat-nosed**, **lacked external ears**, **fantastically the predator mouth had lips** ... **A crest of black-tipped white plumage** rose stiffly above ... **The fan-shaped tail** was the same colors. **The body was mahogany**, **the naked legs and claws** yellow (1, 87).*

Неантропоморфность телесной оболочки актанта проявляется в том, что некоторые участники сюжетного взаимодействия персонажей, изображенных в научно-фантастическом тексте, облакаются автором в тело, напоминающее земное живое существо, но обычно очень далекое от человека по своему строению и, безусловно, на Земле не воспринимаемое людьми как носитель сознания. К примеру, в рассказе Г.Тенн “Betelgeuse Bridge” прибывшие на Землю инопланетяне с точки зрения землян более всего похожи на брюхоногих моллюсков, улиток. Так они и номинируются в тексте “*gastropodic guests*”, “*snails*”. Их статус актантов проявляется в их поведении. Улитки общаются с людьми словесно и кинетически. Знакомясь с рассказчиком, они приветствуют его почтительной фразой и столь же почтительным жестом:

“Can it be that you wish to communicate with my unworthy self, respected sir?” The thing brought two eyes to bear on me. The place where its chin should have been dropped to my feet and snaked around there for a second (4, 292).

Контрфактичность персонажа акцентируется не только в его внешности и способности говорить (при этом весьма цветисто), но и в описании его жестового поведения. Эквивалент рукопожатия выглядит так: улитка кладет

один свой глаз в протянутую для приветствия руку рассказчика, а второй глаз размещает сверху, на его запястье. Рассказчик еле сдерживается от того, чтобы после такого приветствия не вытереть руки о штаны:

The snail put one eyeball in my palm and the other on the back of my wrist. It didn't shake; it just put the things there and took them away again. I had the wit not to wipe my hands on my pants, which was my immediate impulse. The eyeball wasn't exactly dry, either (4, 292).

Остранение актантов научно-фантастического произведения достигается не только за счет их неантропоморфного облика, но и за счет отклонения от соответствующего “земного прототипа”. О наличии прототипа как такового свидетельствует выбор номинативной единицы, обозначающей подобного актанта. Так, существо на синей планете в целом напоминает земную ящерицу, поэтому человек называет его ящерицей (*lizard*). Однако от земного прототипа это существо отличается не только строением и цветом (ящерица синяя и 10-ногая), но и способностью к общению:

The blue ten-legged lizard was still there ... he grinned at the lizard and said, "hello, there". The lizard took a few steps towards him. "Hello", it said. Carson was stunned for a moment and then he roared with laughter. Talking lizard equipped to talk back in my own language – it's a nice touch (3, 245).

Ящерица наделена также эмоциями и состраданием. Она умоляет Боба избавиться от мучений свою подружку, которую изувечил Аутсайдер:

The lizard whose legs the Roller had pulled off was wriggling and screaming in agony. "Hurt", said the other lizard.

"Hurt. Kill. Kill." (3, 245).

Своего смертельного противника в битве на синей планете Боб Карсон называет *Roller*, т.к. он круглый, как шар, у него нет ни глаз, ни ушей, ни рта, от тела отходят отростки, которыми он оперирует как руками. Он не похож ни на одно живое существо не только на Земле, но и на любой планете Солнечной системы. От него исходит ощущения враждебности и чужеродности.

There was a red object. Roughly spherical ... Carson couldn't find external evidence of sensor organs on the thing. Nothing that looked like eyes, or ears, or even a mouth ... He saw two tentacles suddenly dip into the sand as though testing its consistency ... It was alien, utterly alien, horribly different from anything on Earth or any of the life forms found on the other solar planets (3, 231).

Фантазмагорическая и пугающая внешность персонажа-чужака инопланетянина в рассказе “Арена” – это результат максимального отклонения от стандартов морфологического строения какого-либо известного существа.

Итак, палитра остранинности анализируемых персонажей колеблется от совершенно обычных, нормальных людей до абсолютно паранормальных, нечеловекоподобных актантов.

В персонажном сдвиге *точкой отсчета* является обычный, нормальный человек, биологическая и психологическая сущность, подчиняющаяся объективным законам рождения, жизни, смерти, имеющая определенный набор физических и ментальных возможностей. Отклонение от человеческих стандартов при создании контрфактических актантов может идти по линии остранения либо телесной компоненты образа, либо психической компоненты, либо того и другого одновременно.

Научно-фантастический жанр анализируемых в нашем исследовании текстов проявляется в остранении изображенных актантов, причем странность и необычность персонажей объясняется последовательной цепочкой неких логических, псевдонаучных аргументов: эволюция во времени, инопланетное происхождение, подверженность неким трансформирующим процедурам.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабушкин А.П. «Возможные миры» в семантическом пространстве языка / Бабушкин А.П. – Воронеж: ВГУ, 2001. – 86 с.
2. Валгина Н.С. Теория текста / Валгина Н.С. – М.: “Логос”, 2003. – 278 с.
3. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата / Воробьева О.П. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.
4. Гончарова Е.А. Категории автор – персонаж и их лингвистическое выражение в структуре художественного текста: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.04 / Гончарова Екатерина Александровна. – Л., 1989. – 502 с.
5. Насалевич Т.В. Портретное описание в различных типах текста: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / Насалевич Тамара Васильевна. – Одесса, 2001. – 198 с.
6. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Степанов Ю.С. – М.: Наука, 1985. – 335 с.
7. Тодоров Цв. Введение в фантастическую литературу / Тодоров Цв. – М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. – 144 с.

АНАЛИЗИРУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Anderson, Poul. Wings of Victory//Science Fiction: English and American Short Stories. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – P. 80-97.
2. Crichton, Michael. Sphere. – New York: Ballantine Books, 1988. – 371 p.
3. Brown, Frederic. Arena // Science Fiction Hall of Fame. – Doubleday & Company, INC., N.Y., 1970. – P. 225-250.
4. Tenn, William. Betelgeuse Bridge // Science Fiction: English and American Short Stories. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – P. 289-306.

ПРОЯВИ ДВОЇСТОСТІ У КУЛЬТУРІ ТА МИСЛЕННІ НАРОДУ (український та німецький феномени)

У статті досліджується вплив архаїчного дуалізму на способи мислення та культуру українського і німецького народів. Розглядаються витoki та функціонування двоїни, культ двоїстості у міфології та релігії, прояви бінарності у лексичі та композиції українського та німецького фольклору. Вводяться поняття 'парна формула' та 'індекс бінарності'.

Ключові слова: дуалізм, двоїна, культ парності, бінарне явище, парна формула, індекс бінарності.

Палівода У.Я. Проявления двоичности в культуре и мышлении народа (украинский и немецкий феномены). В статье исследуется влияние архаичного дуализма на способы мышления и культуру украинского и немецкого народов. Рассматриваются истоки и функционирование двойственного числа, культ двоичности в мифологии и религии, проявления бинарности в лексике и композиции украинского и немецкого фольклора. Вводятся понятия 'парная формула' и 'индекс бинарности'.

Ключевые слова: дуализм, двойственное число, культ парности, бинарное явление, парная формула, индекс бинарности.

Palivoda U. Y. Manifestations of duality in the folk culture and mentation (Ukrainian and German phenomena). The influence of the archaic dualism on the ways of mentation and the culture of Ukrainian and German nations is investigated in the article. The author examines the sources and the functioning of the dual number, the twoness' cult in the mythology and the religion, manifestations of binarity in the vocabulary and the composition of the Ukrainian and German folklore. The concepts of the 'twin phrase' and 'the index of binarity' are introduced.

Key words: dualism, dual number, the twoness' cult, a phenomenon of binarity, the twin phrase, the index of binarity.

Вивчення мови на сучасному етапі все більше і більше пов'язується з лінгвістичними дослідженнями порівняльного характеру, що торкаються не тільки мови як такої, а й психології людини, культури народу, його соціального устрою, міфологічних та релігійних поглядів. Такі тенденції з'являються у мовознавстві у ХІХ ст. разом з роботами В. фон Гумбольдта, Я. Грімма та В. Грімма, Р. Раска, Ф. І. Буслаєва, О. О. Потебні і знайшли своє продовження у ХХ ст. у працях Ш. Баллі, Ж. Вандрієза, Е. Сепіра, Б. Л. Уорфа, Л. Вейсгерба та ін. "Можна вважати, що істинно науковий період в історії лінгвістики починається з порівняльного вивчення і реконструкції індоєвропейських мов [9, 127]." Хоча ця теза і звучить досить категорично, але по суті саме

порівняльно-історичному мовознавству ми завдячуємо значними лінгвістичними відкриттями останніх десятиліть: реконструкція індоєвропейської прамови (Ю. Покорний, Т. В. Гамкрелідзе, Вяч. Вс. Иванов, Н. Д. Андреев), визначення історичної прабатьківщини індоєвропейців (Т. В. Гамкрелідзе, Вяч. Вс. Иванов), з'ясування основних фонетичних законів розвитку мови (В. Г. Таранець), етимологічні знахідки в області германських та інших мов (В. В. Левицький), концептуальні та культурологічні дослідження.

Значення мови давно вже переоцінено, вона виходить за межі простого засобу спілкування і передачі інформації. “Мова – це путівник у “соціальної дійсності” [9, 130].” У мові акумулюються і символічно зберігаються основні процеси історичного та культурного розвитку індивідуального і колективного “Я”. “Наївно думати, що можна збагнути основні принципи деякої культури на основі чистого спостереження без того орієнтира, яким є мовний символізм, що тільки і робить ці вагомими для суспільства і зрозумілими йому [9, 130].”

Багато сучасних лінгвістичних досліджень присвячуються функціонуванню певних концептів, понять в окремо взятих мовах та у порівнянні (див., напр., [10]). Нас же цікавить, чи може таке поняття впливати на розвиток самої мови. Поняття ‘число’ як абстрактний психологічний концепт віддзеркалює у мові еволюцію мисленнєвих процесів людини, еволюцію картини світу в цілому. Дослідження О. А. Аргуткіної [1], напр., торкається даного концептуально-семантичного аспекту, але на матеріалі російської мови. Монографія С. О. Швачко описує семантичну полівекторність квантитативних одиниць [5]. Праці О. Ф. Жолобова, В. Б. Крисько [3; 4] присвячені граматичній категорії числа у слов’янських мовах, Ю. В. Іваницької – у німецькій мові [6]. Комплексні ж висновки стосовно тієї чи іншої картини світу можуть бути здійснені на основі паралельних досліджень. З цього випливає необхідність саме порівняльного і загального аналізу даного концепту у декількох мовах.

Все вищевикладене визначає таким чином **актуальність** нашого дослідження як розвідки комплексної в області мови і культури німецького та українського народів. **Об’єктом** дослідження виступають їх фольклор і міфологія у порівнянні, а також лексико-граматичні явища обох мов. **Предметом** дослідження є прояви бінарності як от двоїна у граматиці, релігійний дуалізм, бінарні явища у лексиці та композиції тексту. **Матеріалом** для даної розвідки послуговували фольклорні тексти української (українські замовляння, народні пісні, народні казки) та німецької (*Zaubersprüche, Volkslieder des XIV. – XVI. Jahrhunderts*) мов, а також енциклопедичні дані. **Метою** даної статті є встановлення взаємозв’язків між явищами мови та культури, а саме виявлення проявів давнього бінарного мислення і сприйняття дійсності людиною у граматиці і лексиці обох мов, підтвердження гіпотези щодо первинності концепту ‘два’ перед концептом ‘один’ у мисленні давньої людини.

Прояви архаїчного бінарного мислення зустрічаємо на різних рівнях мови. Зупинімося на цьому конкретно.

Факт існування двоїни у багатьох індоєвропейських мовах (індоєвропейська прामова, спільнослов'янська, давньоруська, давньогрецька мови, діалекти литовської мови) на противагу сучасним однині та множині нерозривно пов'язаний з еволюцією концептів 'мало – багато' та розвитком поняття числа як такого. Дослідження І. В. Слободцової, присвячені розвитку понять 'багато' / 'мало' в німецькій мові, показують наприклад, що лексема *viel* вийшла з **pelu – *flu* зі значенням 'два' і, власне, смислова деривація пропонується така: 'два' > 'повний; цілий' > 'багато' > 'багато, дуже'. Тобто, число 'два' переростало у концепт 'повноти, цілісності' буття. Те, що у бінарному протиставленні 'багато' / 'мало' перший концепт мав первісно більш питому вагу, підтверджують статистичні дані на матеріалі лексики німецької мови, які подає І. В. Слободцова: слово *viel* вживається частіше за слово *wenig* у двн. текстах у 20 раз, у свн. – у 45 раз і вже у нвн. період частота вживання даних лексем вирівнюється і *wenig* навіть трохи переважає *viel* у вживанні [10]. Отже, бачимо, що значення 'багато' (а первісно, відповідно, – 'два') переважало і граматична категорія числа цілком зрозуміло реалізовувалася тоді у першу чергу у двоїні.

Численні праці О. Ф. Жолобова присвячені якраз дослідженню двоїни на матеріалі старослов'янської мови, де це явище зберігалось найдовше – до XIII – XIV ст. [4, 95] (а в старопольській до XVI – XVII ст. [4, 8]). В українській мові двоїна збереглася навіть до XX ст. (напр. *дві руки, дві нозі, дві книзі, дві риби, дві дорозі, дві слові, дві вікні, два рукава* і т. д.) і була вилучена як застаріла правописною реформою 1933 року [15]. Окрім української, серед слов'янських, словенська, нижньолужицька та верхньолужицька мови зберегли цю граматичну категорію [8]. У німецькій мові виявляються лише сліди двоїни, функціонування якої належить до дописемного часу [6]. О.Ф. Жолобов припускає, що "у балтійців і слов'ян тривале збереження двоїни знаходить пряму паралель у тривалому збереженні старої індоєвропейської ідеології [4, 95]". "Двоїна могла утворитися тільки при вичленуванні, з одного боку, парних позначень, а з іншого боку – лічильно-кількісного ряду, оскільки сама ідея лічби виникає у результаті спроби аналізу антропометричного простору, який має парно-симетричну будову. Двоїна спочатку, безперечно, вживалася як символ ментальної сфери, в іншому випадку – як вираження числової лічби – вона не могла б виникнути, оскільки дана функція вичерпувалася би у даному випадку лексичною експонентою. Втрата двоїною символічної функції, як правило, приводить і до втрати самої субкатегорії [4, 14]." Отже, бачимо, що двоїна як мовне явище є символічним і відображає у першу чергу **ментальність людини**. Це пов'язано передусім із сприйняттям і відтворенням людиною навколишнього природного і космічного устрою. Так, наприклад, дуальність соціальної організації та міфологічної картини

прадавнього світу досить детально розглядається вченими Т. В. Гамкрелідзе і Вяч. Вс. Івановим у монографії “Індоєвропейська мова та індоєвропейці”. Бінарність побудови суспільства давніх індоєвропейців пояснюється ними у першу чергу дуалістичним характером шлюбно-родинних відносин, за якими відбувався обмін жінками між двома об’єднаними кровним зв’язком родами, що сприймалися як дві половини загальної соціальної структури. Як результат у прамові зародилася і діяла парадигма двоїстості.

О. А. Аргуткіна звертає, напр., увагу на те, що у російських загадках “космологічного циклу” як у жанрі давньої народної творчості найбільшу частотність серед чисел має саме число ‘два’ [1].

“Найбільш виразно символічна основа двоїни з’явилася в історії індоєвропейських мов. Парна симетрія антропометричного простору отримала у праіндоєвропейців найбільш складне і глибоке, сакральне тлумачення, що виразилось в утворенні пантеону парних божеств і культу близнюків [3, 14-15].”

Прикладом цього твердження можемо навести у першу чергу бога Януса (лат. *Ianus* < лат. *ianua* ‘двері’) (≈ III ст. до н. е.) – одного з найдавніших римських богів. Спочатку Янус був богом світла і сонця; вранці він відчиняв небесну браму й випускав на землю день, а ввечері зачиняв браму. Згодом став богом входів і виходів. Під опікою Януса були входи і виходи кожного будинку та міста, тому його зображували з ключем у руках. Зображення бога з подвійним обличчям ставилися на арках, над дверима і брамами. Янус був також богом початку і кінця часу і будь-якої діяльності. Його трактували як світ, як первісний хаос, з якого виник упорядкований космос, а він сам перетворився на бога, що стежить за порядком. Від Януса нібито залежить добрий початок і щасливе закінчення кожної справи. З дальшим розвитком римської релігії уявлення про цього бога зазнавало різних змін. Та навіть коли Юпітер перетворився на головного бога римлян, Янус зберіг свої почесті: у всіх молитвах його називали на першому місці. Янусу був присвячений перший місяць року януаріус, а перший день року (Календай януарій) був його головним святом. Зображували Януса чоловіком з двома обличчями, з яких одне вважалось зверненим у минуле, друге – в майбутнє (як варіант: одне обличчя було молоде, друге старе). У сучасній мові ‘дволиций Янус’ – лицемірна, лукава людина [12, 213-214].

У скандинавській міфології ‘бінар’ – це брат і сестра, близнюки Фрейр та Фрейя, боги плодючості, любові і краси. Крім того, згідно з давньогерманськими уявленнями в основі створення світу лежала взаємодія двох протилежних начал: одне з них – Муспельгейм, абсолютний верх, джерело вогню, світла, чоловіче начало; інше – Ніфльгейм, абсолютний низ, джерело холоду, жіноче начало [13].

Надалі для релігійних поглядів європейських народів I тис. н. е. характерними є також пари богів чи ангелів. У цьому контексті Жолобов О. Ф.

звертає увагу на застаріле слово ‘*двоїця*’ (порівн. сучасне ‘*троїця*’), а також на незвичну цілісність, що створюється святою парою двоїцею [4, 108]. Так, дохристиянським субстратом слов’янського язичництва є пара богів Перун, що керував на небі, і Велес, що панував на землі (вшановуються найбільше приблизно у 8 – 10 ст. н. е.). Як літературну пам’ятку-доказ назвемо договір 971 р., у якому князь Святослав клявся іменами Перуна і Велеса. Ці божества за уявленнями давніх слов’ян ділять ріки Дніпро і Волхов, пороги – це місце їхньої битви. Вони існують у постійній боротьбі і протистоянні. “Зв’язок Перун-Велес відомий і слов’янам, і балтам, тому зародження культу Перуна варто віднести до періоду балто-слов’янської мовної спільності, тобто, як мінімум, до I тис. до н. е. [15].”

Велес також згадується у парі з Мокош або Мокошою – за одними джерелами – дружиною Велеса, за іншими – його другим втіленням, звідси і чоловічі варіанти цього божества – Мокош, Мокос.

Ще одну пару богів зустрічаємо в язичницькому пантеоні слов’ян – Хорс і Дажбог. Це сонячні небесні боги. У списку пантеону Володимира вони навіть не розділені сполучником ‘і’, що дає деяким дослідникам підставу ототожнювати ці божества. Просто Дажбог – це слов’янське ім’я, а Хорс – іранське за походженням. Хорс уособлював місяць, а Дажбог – сонце.

Як дві взаємопов’язані частини цілого з абсолютно полярними значеннями (позитивним і негативним) описувалися і зображувалися такі жіночі божества як Доля і Недоля [15]. У балто-слов’янській міфології згадується також пара Білобог-Чорнобог як втілення протиставлень ‘щастя-нещастя’, ‘білий-чорний’ і т.д. [11].

Ця традиція двоїстості, або скоріше прадавній світогляд перейшов на раннє християнство. Наприклад, святі Кузьма і Дем’ян (\approx III – IV ст. н. е.) (у давньоруській мові ці імена надзвичайно рано почали об’єднуватися в одне слово-поняття ‘Козьмодемьян’ або ‘Кузьмодемьян’; так ці святі називаються у переліку свят у новгородській берестяній грамоті XI ст., так само називаються у багатьох говірках відповідне свято і церкви на честь цих святих [14]), а також святі-мученики Борис і Гліб (\approx X – XI ст. н. е.), архангели Гавриїл та Михаїл, правоверховні святі апостоли Петро і Павло (I ст. н. е.) (цікавим тут також є той факт, що Петро розглядається як небесний вартовий, що відкриває ключем ворота у Царство Небесне і впускає праведників; у цьому його функції співпадають із функціями уже згаданого римського бога Януса).

Тобто, симетрія навколишнього світу переходить у мисленні людини в культ двоїчності, парності, відображення якого ми спостерігаємо не тільки в історичних джерелах, а й у мові.

Доказами цього окрім двоїни в граматиці є на **лексично-композиційному рівні**, наприклад, часте вживання в українському (слов’янському) фольклорі парних формул на зразок: ‘*жили-були*’, ‘*видимо-невидимо*’, ‘*плакати-ридати*’, ‘*сумує-плаче*’, ‘*сірі-бурі*’, ‘*річенька-водиченька*’, ‘*мед-пиво*’,

‘хліб-сіль’, ‘яйце-райце’, ‘пух-земля’, ‘дівичі-красавиці’ і т. д. Так, проаналізувавши певний пласт українського фольклору, в якому, на нашу думку, мають міститися докази давніх мовних, культурних та концептуальних явищ, знаходимо значну кількість таких парних формул, а також повторів (‘рано-вранці’, ‘зорі-зоряниці’, ‘уроки-урочища’, ‘сухоти, сухотиці’, ‘бігла-бігла’ і т. д.) або подвійних звертань (‘Дубе, дубе!’, ‘Колобок, Колобок’), подвійних імперативів (‘вилить, вилить’, ‘зійди, зійди’, ‘іди, іди’, ‘бий, дзвоне, бий’), що по суті підсилювали магічність, дієвість певних обрядів, зберігали звичну бінарність існування Всесвіту. (Див. табл. 1.)

Таблиця 1

Частотність бінарних явищ у лексиці та в композиції твору на матеріалі текстів українського фольклору

Бінарне явище	Парні формули	Повтори (також композиційні)	Подвійні звертання	Подвійні імперативи	Всього
Кількість словоформ	1	2 ≤	2	2	
1.1. Українські замовляння					
Загальна частота вживання (раз)	15	13	23	4	55
Відношення словоформ бінарних явищ до загального об'єму лексики даних текстів	0,25%	0,56%	0,76%	0,13%	1,7%
Кількість текстів, де зустрічаються	11	9	21	4	42* ¹
Відношення до загальної кількості проаналізованих текстів (%)	7,3%	6%	14%	2,7%	28%*** ²
Всього текстів	150				
Всього словоформ	6054				
1.2. Українські народні пісні та думи					
Загальна частота вживання (раз)	84	253	17	43	397
Відношення словоформ бінарних явищ до загального об'єму лексики даних текстів	0,59%	- *** ³	0,24%	0,6%	-***
Кількість текстів, де зустрічаються	34	86	11	28	140*
Відношення до загальної кількості проаналізованих текстів (%)	12,1%	30,6%	3,9%	10%	49,8%**
Всього текстів	281				
Всього словоформ	14 356				

Бінарне явище	Парні формули	Повтори (також композиційні)	Подвійні звертання	Подвійні імперативи	Всього
1.2. Українські народні казки					
Загальна частота вживання (раз)	197	210	46	32	485
Відношення словоформ бінарних явищ до загального об'єму лексики даних текстів	0,35%	- ***	0,18%	0,12%	-***
Кількість текстів, де зустрічаються	27	30	9	10	37 *
Відношення до загальної кількості проаналізованих текстів (%)	67,5%	75%	22,5%	25%	92,5%**
Всього текстів	40				
Всього словоформ	57 018				
Загальна кількість текстів	471				
Загальна кількість словоформ	77 428				

* Кількість текстів, де зустрічаються бінарні явища, не дорівнює простій сумі попередніх чисел, оскільки у деяких текстах одночасно зустрічаються різні види бінарних явищ.

** Відношення кількості текстів* до загальної.

*** Частотність не рахуємо, оскільки тут наявні композиційні повтори цілими фразами, що не підлягає обчисленню.

Як бачимо, у кожному четвертому давньому українському замовлянні, у кожній другій народній пісні і майже у всіх казках зустрічаються ті чи інші бінарні явища. При цьому, парні формули, повтори та подвійні імперативи зустрічаються переважно у піснях та думах, подвійні звертання – у замовляннях, що пояснюється характером творів. Застосовуючи, один із квантитативних методів лінгвістики, виведемо для подальшого аналізу **індекс бінарності** даного мовного матеріалу, що покаже наскільки часто зустрічаються в середньому вказані бінарні явища на кожні 100 слів досліджуваного лексичного матеріалу:

$$Inb = n / N \times 100,$$

де Inb – індекс бінарності, n – загальна частота вживання бінарних явищ (раз), N – загальний об'єм лексичних одиниць проаналізованих текстів.

Таким чином, для українських замовлянь $Inb = 0,91$, для українських народних дум та пісень $Inb = 2,77$ і для українських народних казок $Inb =$

0,85. Для українського фольклору взагалі $Inb = 1,21$. Звичайно, вищий індекс бінарності пісень може бути обумовленим особливостями композиції.

Однак для порівняння проведемо контрольний тест [7, 47], проаналізувавши таким же чином тексти сучасних пісень (1990-2010 рр.) різних стилів (поп, рок, народні, фолк, хіп-хоп, альтернатива, техно-денс та ін.). Див. табл. 2.

Таблиця 2

Частотність бінарних явищ у лексиці та в композиції твору у сучасних українських піснях

Бінарне явище	Парні формули	Повтори (також композиційні)	Подвійні звертання	Подвійні імперативи	Всього
Кількість словоформ	1	$2 \leq$	2	2	
Загальна частота вживання (раз)	36	175	10	22	243
Відношення словоформ бінарних явищ до загального об'єму лексики даних текстів	0,22%	- ***	0,12%	0,27%	- ***
Кількість текстів, де зустрічаються	22	64	7	9	82**
Відношення до загальної кількості проаналізованих текстів (%)	15,7%	45,7%	5%	6,4%	58,6%
Всього текстів	140				
Всього словоформ	16 466				

Як бачимо, відношення словоформ, що входять до складу бінарних явищ, до загального лексичного об'єму пісень сучасного періоду вдвічі менше, ніж у старих фольклорних текстах. Хоча кількість текстів, у яких зустрічається певне бінарне явище, у процентному відношенні не зменшилася – у кожній другій пісні, проте частота і кількість таких явищ значно знизилася. І, відповідно, для сучасних українських пісень $Inb = 1,48$, що майже вдвічі менше за індекс бінарності пісень давніх, фольклорних. Таким чином, велика кількість подвійних повторів українського фольклору пов'язана скоріше не з особливостями композиції пісні, як такої, а з фактом давнини.

Для аналізу фольклорного матеріалу німецької мови були взяті нами такі ж форми текстів. Щоправда кількість давніх народних замовлянь IX – XII ст. незначна (а саме *Merseburger Zaubersprüche*, *Lorscher Bienensegen*, *Der Wiener Hundesege*n, *Strassburger Blutsege*n та ін.), проте загальна тенденція все ж прослідковується. Подібних до українських бінарних лексем, що містять у собі два синонімічні або антонімічні поняття, як то укр. 'стукає-гукає' чи 'дівойки-молодці', у німецьких текстах не зустрічаємо, однак частими є

типіві саме для німецької мови парні словосполучення, напр. *'nicht Rast noch Ruh'*, *'Lust und Freud'*, *'Arm und Reich'*, *'Geld und Gut'* і т. д., які за їхнім характером ми теж можемо аналізувати як парні формули. Зрештою, даючи визначення поняттю **парна формула** у даному дослідженні, зупинимося на тому, що це є лексична єдність, що складається з двох синонімів або антонімів, але сприймається як одне ціле й означає одне поняття в комплексі, подібно до фразеологічної єдності. До парних формул з двн. можемо зарахувати „*hera duoder*“ – *'hierher [und] dorthin'* (Erster Merseburger Zauberspruch) [27] як ціле антонімічне сполучення типу *'тут і там'* (пор. укр. *'туди-сюди'*). Навіть, прості словосполучення, як от *'Himmel und Erde'*, сприймаються як одне ціле, коли дієслово після них стоїть в однині, а не у множині, напр.:

„*Die beste Zeit im Jahr ist Maien*

da singen alle Vögelein

Himmel und Erde ist der voll

viel gut Gesang der lautet wohl“ (Volkslied, XVI. Jh.) [29].

Ілюстративні дані наведені у табл. 3. (Загальний лексичний об'єм проаналізованих для порівняння українських та німецьких текстів відноситься як 2:1, що відповідає коректності експерименту [7, 42].)

Таблиця 3

Частотність бінарних явищ у лексиці та в композиції твору на матеріалі текстів німецького фольклору

Бінарне явище	Парні формули	Повтори (також композиційні)	Подвійні звертання	Подвійні імперативи	Всього
Кількість словоформ	2	2≤	2	2	
1.1. Замовляння (Zaubersprüche)					
Загальна частота вживання (раз)	1	3	0	1	5
Відношення словоформ бінарних явищ до загального об'єму лексики даних текстів	0,27%	- ***	0	0,27%	-***
Кількість текстів, де зустрічаються	1	2	0	1	4
Відношення до загальної кількості проаналізованих текстів (%)	6,7%	13,3%	0	6,7%	26,7%
Всього текстів	15				
Всього словоформ	743				
1.2. Народні пісні (Volkslieder)					
Загальна частота вживання (раз)	65	139	12	23	239

Бінарне явище	Парні формули	Повтори (також композиційні)	Подвійні звертання	Подвійні імперативи	Всього
Відношення словоформ бінарних явищ до загального об'єму лексики даних текстів	0,77%	- ***	0,14%	0,27%	-***
Кількість текстів, де зустрічаються	34	19	8	16	63*
Відношення до загальної кількості проаналізованих текстів (%)	29,1%	16,2%	6,8%	13,7%	53,8%**
Всього текстів	117				
Всього словоформ	16 812				
1.2. Народні казки (Volksmärchen)					
Загальна частота вживання (раз)	30	28	16	3	77
Відношення словоформ бінарних явищ до загального об'єму лексики даних текстів	0,29%	- ***	0,15%	0,03%	- ***
Кількість текстів, де зустрічаються	9	10	2	1	17*
Відношення до загальної кількості проаналізованих текстів (%)	40,9%	45,5%	9,1%	4,5%	77,3%**
Всього текстів	22				
Всього словоформ	20 817				
Загальна кількість текстів	154				
Загальна кількість словоформ	38372				

Бачимо, що кількість текстів (у процентному співвідношенні), у яких зустрічаються ті чи інші бінарні явища майже така ж, як і в українському фольклорі, хіба що для німецьких казок трохи менша. Проте кількість цих бінарних явищ у німецькому фольклорі набагато менша, ніж в українському.

Отже, для німецьких замовлянь $Inb = 0,67$, для німецьких народних пісень $Inb = 1,42$ і для німецьких народних казок $Inb = 0,37$. Для німецького фольклору взагалі $Inb = 0,84$.

Це, як і раннє зникнення двоїни з німецької мови, може свідчити про швидший відхід від двоїчного мислення на відміну від української (слов'янської) культурної традиції, де залишки такого архаїчного дуалізму збереглися майже до наших днів. Даний факт може підштовхнути також до вивчення розвитку колективного та індивідуалістичного способу організації суспільства того чи іншого народу.

Висновки:

I. Граматична категорія числа в індоєвропейській прамові реалізовувалася через концепт 'два – багато' у двоїні, функціонування якої в нім. мові належить до дописемного часу, а в укр. мові сягає ХХ ст.

II. Символічна основа двоїни виходить з дуального світосприйняття, яке проявилось в міфології через культ парних божеств і близнюків.

III. Архаїчне двоїсте мислення наклало свій відбиток на фольклор української та німецької мов, у лексиці і в композиції яких знаходимо різноманітні бінарні явища: парні формули, повтори, подвійні звертання, подвійні імперативи, які, на нашу думку слугували для підсилення певних магічних дій, вираження повноти дії, довгого процесу.

IV. Виведений індекс бінарності для проаналізованого пласту укр. та нім. фольклору підтверджує більш частотне вираження дуалізму в українській культурі на відміну від німецької.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аргуткіна О. А. Концептуально-семантичний і функціональний аспекти мікро-системи "Число": автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02. „Російська мова” / Олександра Анатоліївна Аргуткіна. — Харків, 2001. — 18 с.
2. Гамкрелідзе Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Кн 2. / Т. В. Гамкрелідзе, Вяч. Вс. Иванов. — Изд. Тбилисского ун-та, 1984. — 1330 с.
3. Жолобов О. Ф. Символика и историческая динамика славянского двойственного числа (Beitraege zur Slavistik. Bd. 35. Herausgegeben von Herbert Jelite). — Frankfurt am Main etc.: Lang, 1998. — 260 с.
4. Жолобов О. Ф., Крысько В. Б. Двойственное число (Историческая грамматика древнерусского языка. Т. II) / Под ред. В. Б. Крысько. — М.: Азбуковник, 2001. — 236 с.
5. Засоби квантифікації: лінгвокогнітивні аспекти / [Швачко С. О., Баранова С. В., Кобякова І. К. та ін.]; за редакцією проф. С. О. Швачко: Монографія. — Суми: Вид-во СумДУ, 2007. — 203 с.
6. Іваницька Ю. В. Зародження, розвиток та функціонування граматичної категорії числа в німецькій мові (на матеріалі іменників) : Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 — Одеса, 2008.
7. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. / Виктор Васильевич Левицкий. — Винница: Нова Книга, 2007. — 264 с.
8. Огієнко І. Двійне число в українській мові [Текст] : студія / Іван Огієнко // Пам'ятки України. - 2001. - № 1-2. - С. 181-193.
9. Сепир Э. Статус лингвистики как науки / Эдвард Сепир; пер. с англ. Н. В. Перцова // Языки как образ мира. — М. : ООО «Издательство АСТ»; СПб. : Terra Fantastica, 2003. — С. 127 – 138.

10. Слободцова І. В. Лексико-граматична група слів, яка виражає поняття viel “багато” / wenig “мало” в німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / І. В. Слободцова. – Одеса, 2001. – 19 с.
11. Мифологический словарь / Гл. ред. Е. М. Мелетинский - М. : Советская энциклопедия, 1990. - 672 с.
12. Словник античної міфології / Уклад. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів; вступ. стаття А. О. Білецького; відп. ред. А. О. Білецький. – 2-е вид. – К.: Наук. думка, 1989. – 240 с.
13. Энциклопедия всемирной мифологии. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://godsbay.ru/>
14. <http://ru.wikipedia.org>
15. <http://uk.wikipedia.org>
16. Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. – К. : Наукова думка, 1977, т. 9. – 432 с.
17. Українські замовляння / Упоряд. М. Н. Москаленко; Авт. передм. М. О. Новикова. – К.: Дніпро, 1993. – 309 с.
18. Українські народні казки / Упоряд. Т. Капушак. – К. – 2006. – 213 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kazka.in.ua>
19. http://de.wikisource.org/wiki/Ad_catarrum_dic
20. http://de.wikisource.org/wiki/Ad_equum_errehet
21. http://de.wikisource.org/wiki/Ad_signandum_domum_contra_diabolum
22. http://de.wikisource.org/wiki/Bamberger_Blutsegen
23. http://de.wikisource.org/wiki/Der_Wiener_Hundesegen
24. http://de.wikisource.org/wiki/Incantacio_contra_equorum_egritudinem_quam_nos_dicimus_spurihalz
25. http://de.wikisource.org/wiki/Strassburger_Blutsegen
26. <http://nashe.com.ua/song.htm>
27. <http://www.galdorcraft.de/>
28. <http://www.varunaholzapfel.de/histext.html>
29. <http://www.volksliederarchiv.de>
30. Kinder- und Haus-Märchen / Gesammelt durch die Brüder Grimm. – Berlin: Realschulbuchhandlung, 1812. – Bd.1. – 388 S.

УДК 8011: 8017

Петренко Д.О.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ

Сучасний період розвитку соціолінгвістики та соціофонетики передбачає всебічне вивчення мовної варіативності, пов'язаної з різними соціальними ознаками носіїв мови, такими як належність до соціальної чи професійної групи, соціальний статус мовця, сукупність соціальних ролей.

Ключові слова: соціолінгвістика, соціофонетика, мовна варіативність, носії мови, соціальна група, соціальний статус, соціальна роль.

Петренко Д.А. Актуальные проблемы социофонетического исследования речи. Современный период развития социолингвистики и социофонетики принимает во внимание всестороннее изучение языковой вариативности, связанной с различными признаками носителей языка, такими как принадлежность к той или иной социальной или профессиональной группе, социальный статус носителя языка, совокупность социальных ролей.

Ключевые слова: социолингвистика, социофонетика, языковая вариативность, носитель языка, социальная группа, социальный статус, социальная роль.

Petrenko D.O. The Questions of Sociophonetics Studies of Speech.

At the present development stage of Sociolinguistics and Sociophonetics we take into account comprehensive study of language users' features (social status of the speakers, a number of social roles they presume, social or professional group the speakers belong to).

Key words: sociolinguistics, sociophonetics, social status, speaker, social roles, social group.

В процесі розвитку соціолінгвістики і соціофонетики виникає ряд проблем теоретичного й прикладного характеру, зокрема питання про методи й методичні заходи вивчення функціонування масової комунікації у соціолінгвістичному аспекті.

Розширення предметної сфери соціолінгвістики супроводжувалося вдосконаленням методик досліджень. С. І. Трескова зазначає, що дослідження варіативності мови передбачає виділення, опис та систематизацію різних типів її прояву:

- *діахронічний (у різних часових проміжках);*
- *регіональний (у різних регіонах існування мови);*
- *соціальний (у різних соціальних групах);*
- *ситуативний (у різних мовленнєвих ситуаціях);*
- *дидактичний (у мовленні представників різних народів, які вивчають дану мову);*
- *функціональний (у різних сферах застосування мови) [15, 12].*

Методика, що враховує складний комплекс зовнішніх умов самого висловлювання, відома в теорії соціолінгвістики під назвою етнографії мовлення. Як відзначає Н. С. Чемоданов, “задача етнографії мовлення полягає у вивченні ситуацій, в яких відбувається комунікативний процес, і в установленні та дослідженні функцій і моделей мовлення, інакше кажучи, у визначенні етнографічного контексту мовлення” [16, 33]. При цьому звичайно використовуються методи спостереження та опитування інформантів, мета залишається попередньою – виявити загальні умови функціонування мовлення і його варіювання залежно від обставин і учасників спілкування.

Соціальна лінгвістика як самостійна наукова дисципліна сформувала свої методичні прийоми [1; 2; 3]. До соціолінгвістичної характеристики масової комунікації включається лінгвістична і соціологічна оцінка досліджуваного об’єкта з метою визначення характеру взаємодії соціальних і мовних структур. Головним об’єктом соціолінгвістичного дослідження є особи, об’єднані сукупністю дії різних соціальних ознак, а також, що становлять собою складну, неоднорідну в соціальному розумінні аудиторію, залучену в різній мірі до сфери масової комунікації [4]. Лінгвістичним об’єктом дослідження у соціофонетиці є мовлення носіїв мови в різних ситуаціях спілкування. Такий комплексний соціолінгвістичний підхід надає можливість вивчати специфіку вживання мови та її елементів у різних сферах громадського життя. Можна говорити про декілька рівнів дослідження: рівень соціальних відносин даної сфери функціонування мови; рівень власне лінгвістичних (внутрішньоструктурних) явищ, які виникають в мові під впливом специфіки даної сфери використання; а також рівень функціонування мови і мовлення, що дозволяє вивчати особливості мовленнєвої поведінки носіїв мови, залучених до даної сфери громадського життя (рівень функціональної обумовленості).

У більшості праць, присвячених методам соціолінгвістичних досліджень, аналізуються особливості використання різних процедур конкретних соціологічних досліджень для збору соціолінгвістичного матеріалу. Так, наприклад, О. Д. Швейцер у книзі “Сучасна соціолінгвістика” розглядає такі методи збору соціолінгвістичних даних: спостереження, опитування інформантів (інтерв’ювання) та експерименти [18]. Основну увагу О. Д. Швейцер приділяє дослідженню тих особливостей, які відрізняють вказані методи соціолінгвістики від аналогічних методів соціології. При цьому він вказує, що в ряді випадків “ [...] мова йде не тільки про пристосування соціологічної техніки дослідження до лінгвістичного матеріалу, але і про вироблення нових методичних прийомів, які містять елементи як лінгвістичного, так і соціологічного аналізу” [18, 157].

Сучасний підхід до соціофонетичного дослідження мовлення базується, в цілому, на методах, детально розроблених американським лінгвістом У. Лабовим, автором відомого дослідження соціальної стратифікації англій-

ської мови у Нью-Йорку. За У. Лабовим, методологічною основою науки про мовлення повинно бути пряме спостереження в рамках певних правил польового дослідження. Відзначаючи наявність численних лексичних, синтаксичних та вимовних варіантів, автор вказує на труднощі сприйняття мовлення на слух і складність запису мовлення в ідеальних умовах, наприклад, в лабораторії, коли мовлення набуває властивостей офіційності й натягнутості [13; 20]. У. Лабов запропонував конкретну методику дослідження мовленнєвого колективу, яка містить такі елементарні кроки: підбір інформантів, встановлення контакту з ними, необхідність їх спонукання говорити вільно у записуваних інтерв'ю; проведення якісного запису. Після того як встановлено і визначено важливіші змінні, багато можна зробити, використовуючи рукописні нотатки [9; 14; 21].

До найбільш поширених методів збору дослідницького матеріалу прийнято відносити такі:

1) безпосереднє спостереження, пов'язане із записом усного мовлення на магнітофон (включаючи метод “потайного запису”) з подальшим аналізом;

2) анкетування, зміст якого складають анкети, в яких формулювання запитань, порядок їх розташування, характер і повнота відповідей на них варіюють залежно від конкретних задач дослідження;

3) інтерв'ювання – метод збору матеріалу із застосуванням заздалегідь спланованих запитань, що пропонуються інформантам;

4) аналіз документальних джерел, письмових та усних (друкованих текстів різних жанрів, магнітофонних записів тощо);

5) експеримент: дослідник свідомо варіює ті чи інші фактори, які чинять вплив на вибір мовного варіанту (наприклад, повторює один і той самий експеримент з тими ж самими особами, видозмінює склад співрозмовників, умови їх спілкування, тему розмови, комунікативну ситуацію).

Дослідники виділяють ряд методичних умов, необхідних при проведенні запису спонтанного мовлення:

1) досліджувані особи повинні знаходитися в умовах природної життєвої ситуації (яка часто трапляється в їх оточенні);

2) теми розмов повинні бути знайомі інформантам, відповідати їх “соціальній дійсності”;

3) співрозмовником інформанта повинен бути обов'язково член того ж самого соціального колективу [14, 23].

Одним з прикладів застосування подібних методик є соціофонетичні дослідження, що проводяться в Німеччині на базі відділень фонетики університетів у Галле та Кельні під керівництвом Е. Штока та У. Голлмаха [22]. Німецька вимовна норма знаходиться нині в процесі динамічного розвитку, що спричиняє необхідність уточнення ряду вимовних явищ, майже до нової кодифікації стандартної німецької вимови і складання т. з. “розмовляючого”

словника вимови. Така класифікація може містити й спеціальні комп'ютерні програми, що пропонують поруч із письмовими текстами акустичні дані, малюнки та відеофрагменти. Крім того, за допомогою мультимедійних комп'ютерних систем фоностилістичні варіанти й регіональні вимовні особливості можуть бути представлені більш точно й у формі, що легко сприймається (у порівнянні з описом артикуляції виключно за допомогою транскрипційних знаків).

Однією з задач німецьких науковців стало з'ясування також того, яка вимова з точки зору слухача оцінюється як зразкова, тобто така, що має більш високий статус. Інформанти повинні були дати відповіді на такі запитання:

1. Які вимовні форми оцінюються ними позитивно?
2. Чи існує зв'язок вимови з типом ситуації спілкування?
3. В якій мірі соціальний статус мовця виявляється при оцінці вимовних форм?

4. Чи впливає регіональне походження на оцінку вимови? [19, 60-61].

Е. Шток та У. Голлмах підкреслюють, що подібні проблеми, зокрема, взаємодія різних територіальних діалектів, розмовної і стандартної вимови, піддаються ефективному вивченню тільки за допомогою соціофонетичних методів [22, 35]. Авторами було розроблено серію тестів, що проводилися за участю представників різних соціальних груп в різних регіонах Німеччини. Один з них мав на меті проаналізувати зразки мовлення 43 носіїв німецької мови (уривки з радіо- і телепередач) тривалістю до 1 хвилини, розташованих у випадковій послідовності.

Як показали результати дослідження, одна третина опитаних вживала прийнятий на цей час вимовний стандарт, мовлення другої третини інформантів носило легке, а інших мовців – яскраво виражене регіональне забарвлення. Записані висловлення співвідносилися також із певними типами тексту – читання новин, проведення інформаційно-розважальної програми (*інтерв'ю, talk-show*). Пропонувалося також заповнити анкету, яка складалася з двох частин. Перша частина анкети була спрямована на вияв реакції слухачів на записи мовлення за допомогою таких запитань:

– *Чи відповідає дана вимова характеру ситуації спілкування? (Кожному мовленнєвому уривку передувало уточнення ситуації, наприклад: “Уривок з інтерв'ю”).*

– *Чи може така вимова бути використана в навчальних закладах тієї місцевості, де Ви проживаєте?*

– *Чи реально використовувати цю вимову в засобах масової інформації, наприклад, дикторами на радіо або телебаченні?*

– *Чи можуть депутати бундестагу, державні службовці та чиновники використовувати подібну вимову?*

Тестування мало на меті визначити, з якого регіону Німеччини, судячи з вимови, походить мовець? Кожен учасник отримував картку із спрощеним позначенням шести регіонів Німеччини: північно-західний, центрально-західний, центрально-східний, південно-західний, південно-східний. У даному випадку найважливішим було встановити, чи вважає слухач дану вимовну форму надрегіональною чи ні. Для відповіді в нього було дві можливості: 1) *“надрегіональна вимова”*; 2) *“я її не розпізнаю”*.

Опитування передбачало виявити обумовлену ситуацією спілкування диференціацію норм очікувань носіїв німецької мови. Згідно гіпотези дослідників, суворість суджень слухачів повинна бути найбільшою стосовно до дикторів інформаційних програм (новин). Вимова інших мовців допускала більшої поблажливості, яка виражалася у визнанні більш чи менш виражених регіональних вимовних форм. В тому випадку, якщо стандартна вимова відповідає системі норм очікувань слухачів, то слід припустити, що вона не залежить від їх мовного походження. Якщо ж нарівні із стандартом слухачі визнають і деякі регіональні варіанти (наприклад, глухий [s] перед голосним, або грасований [R] замість щілинного Reibe - [R], або подовження коротких голосних), то це повинно проявитися при оцінці окремих мовленнєвих зразків у взаємозв'язку між відповідями на запитання. Крім того, групування слухачів за їх мовним походженням (наприклад, за приналежністю до північного чи південного регіону) буде, вірогідно, мати безпосереднє відношення до позитивної оцінки зразків мовлення з певними регіональними вимовними особливостями.

Інша частина анкети допомагає визначити соціологічну оцінку аудиторії слухачів та уточнити їх суб'єктивну думку про значення вимови у процесі спілкування. Потрібно було отримати відповіді на такі запитання:

- Регіон та тривалість проживання там інформанта?
- Вік (усі інформанти розподілялися на 4 групи: 14-17 років; 18-25 років; 26-35 років; 36-75 років);
- Стать;
- Професія (розглядалося 6 груп: школярі; студенти; учні середніх спеціальних училищ; кваліфіковані робітники; випускники вузів; вчителі).
- Яка регіональна вимова (розмовний різновид чи діалект) подобається Вам більш за все?
 - Яку регіональну вимову Ви поставили би на 2-е місце?
 - Яка регіональна вимова для Вас є особливо неприємною?
 - Якої думки Ви дотримуєтеся стосовно таких питань:
 - Чи залежить професійна компетенція людини та ефективність її діяльності від вимови? (Отримані відповіді: “так”-74%; “ні”-10%; “частково”-16%)
 - Чи повинні представники професій, пов'язаних з інтенсивним говорінням (вчителі, політики, юристи, теологи), використовувати вимову, вільну

від регіональних особливостей? (Отримані відповіді: “так” - 53%; “ні”-24%; “частково”-23%)

➤ Чи повинна вимова відповідати ситуації спілкування? Тобто, чи повинен політик, професор і т.п., під час виступу перед великою аудиторією, говорити по-іншому, ніж у побутовому спілкуванні? (Отримані відповіді: “так”-69%; “ні”-18%; “частково”-13%).

Для правильної інтерпретації даних дослідниками були проведені додаткові тести, необхідні для спостереження за впливом інших чинників. При цьому до уваги приймалися такі проблеми: можливий вплив послідовності, в якій записувалися зразки мовлення; функція записів; вплив голосу, змісту тощо.

Аналіз результатів показав, що слухачі толерантні до вимови усіх груп мовців (22 випадки з 43). Виключення склали лише диктори на радіо і телебаченні (13 випадків). Вплив регіональної приналежності інформантів на їх оцінку зразків мовлення також не став несподіванкою. Досить чітко цей взаємозв'язок проявляється у Баварії, Північній Німеччині та Саксонії. Визначився також і яскраво виражений вплив чинника приналежності до вікової і професійної групи. Характерною була реакція таких груп мовців, як вчителі та школярі. Останні хотіли би очікувати, щоб вчителі проявляли “зближуючу” артикуляцію, вживаючи регіональні вимовні особливості. Вчителі ж, у свою чергу, висувають підвищені вимоги до власної вимови, вважаючи, що їх мовлення повинно бути вільним від регіональних вкраплень. Разом із тим вони допускають вживання різних вимовних варіантів у спілкуванні на роботі і вдома. Автори дослідження стверджують, що вимова вчителів, оцінювана іншими мовцями як нестандартна, тобто із домішкою регіоналізмів, може негативно вплинути на їх професійну діяльність і компетенцію.

Проведене Е. Штоком і У. Голлмахом дослідження показало, що відношення німців до вимови дикторів радіо і телебачення проявляється у намаганні дотримання останніми стандартної вимовної норми. Будь-які відхилення від неї сприймаються слухачами негативно і відповідно реєструються на шкалі оцінок.

Вплив соціальних і регіональних чинників також позначається на оцінці слухачем чужої вимови. Так, наприклад, слухачі з південно-німецького регіону позитивно оцінюють зразки мовлення з південно-німецькими вимовними особливостями (середньобаварськими і т. ін.), в той час як на півночі ступінь прийнятності південно-німецької вимови дуже низький. Автори соціофонетичного дослідження також вважають, що нова кодифікація вимови повинна враховувати усю сукупність чинників ситуативно-стилістичного характеру, що проявляються у вимові [22].

Результати даного соціофонетичного дослідження тим більш цікаві, що його результати стосовно вимови вчителів підтверджуються дослідженнями, проведеними у Нижній Саксонії і Саксонії [11, 55-59]. С. Є. Перепечкіна

зазначає, що вимова вчителів шкіл і вузів знаходиться у прямій залежності від комунікативної ситуації, а висновки про вимовні тенденції серед вчителів, в цілому, співпадають. Вимоги, що висувуються до вимови як шкільного, так і університетського викладача, дуже високі. Від студентів також потрібно володіння вимовним стандартом, в той час коли від школярів очікується добра і зрозуміла вимова, в якій допускаються регіональні вимовні форми, особливо у сільській місцевості. Вартий уваги й той факт, що всі вчителі розглядають стандартну вимову як бажане і намагаються оволодіти нею у повній мірі (наскільки це можливо з урахуванням віку, місця народження та тривалого проживання, тривалості роботи в галузі освіти, особистих здібностей тощо).

Наведений приклад підтверджує, що конкретне вивчення соціофонетичної варіативності вимови передбачає як соціологічну характеристику мовців, так і фоностилістичну інтерпретацію досліджуваних зразків мовлення. Застосування методів статистичної обробки з подальшим аналізом польового матеріалу надають можливість встановлювати т. з. “*змінні правила*” реалізації стандартних і нестандартних вимовних варіантів [9; 14; 21]. Ці правила, вперше виведені У. Лабовим стосовно англійської мови у Нью-Йорку, можуть бути факультативними фонологічними правилами реалізації сегментного складу мови [21]. Важлива роль відводиться при цьому соціофонетичному експерименту, який застосовується при вивченні різних аспектів соціальної диференціації мови. Методики проведення таких експериментів різноманітні, але всі вони спрямовані, як правило, на моделювання таких ситуацій, в яких можна досліджувати за різними параметрами ті чи інші вимовні форми у мовленні інформантів – представників різних соціальних груп [6, 162-191].

Застосування експерименту як важливого засобу отримання даних є типовим для сучасних соціолінгвістичних досліджень [7]. При цьому поєднання експериментальних досліджень з іншими статистичними прийомами збору й обробки інформації є надзвичайно перспективним. Порівнюючи соціологічні і соціолінгвістичні методи дослідження, можна зазначити, що в соціології звичайно розрізняють три методи збору первинної інформації: спостереження, вивчення документів і опит. Всі методи дослідження, що використовуються як в соціології, так і в соціолінгвістиці, знаходять своє застосування, насамперед, при аналізі таких явищ, як соціальна диференціація мови, білінгвізм, ситуативно обумовлена мовна поведінка тощо [17].

Експерименти, що застосовуються у соціофонетиці, можуть представляти собою контрольований процес з метою отримати чистий ефект від спостереження за експериментальною змінною. В таких експериментах доречно ліквідувати всі сторонні умови, які можуть чинити зовнішній вплив на польовий матеріал під час його збирання (наприклад, присутність дослідника). У соціолінгвістичних і соціофонетичних дослідженнях лікві-

дація подібних чинників, якщо в цьому є необхідність, звичайно пов'язана з певними труднощами, перш за все через їх велику кількість.

Слід відзначити, що фундатор логіки експериментального аналізу Ч. Міллз взагалі відкидав можливість наукового експериментування у соціальній сфері через труднощі вирівнювання численних змінних [10]. Наслідком цих труднощів є той факт, що в соціології соціальні експерименти застосовуються головним чином при вивченні малих груп. Те ж саме стосується і експериментів у соціолінгвістичних, фоностилістичних і соціофонетичних дослідженнях. Зазвичай вони проводяться на порівняно невеликій кількості інформантів, оскільки важко підібрати досить велику групу людей, які відповідають заданим соціальним характеристикам. Крім того, не слід випускати з уваги ту обставину, що кожен інформант, крім соціальних, володіє ще й індивідуальними психологічними особливостями, які не можна урівняти для проведення експерименту, а це здатне також вплинути на результати дослідження.

У. Лабов підкреслює, що соціолінгвістична програма вимагає дослідження повсякденного мовлення, звернення до щоденної діяльності звичайних людей. Цей лозунг має велике методологічне значення для соціолінгвістичних досліджень на сучасному етапі. Інтелектуальна єдність соціолінгвістичних досліджень відбиває, таким чином, їх ставлення до повсякденної реальності, яке приводить дослідника до вивчення живої мови [8]. Так, наприклад, необхідність створення “Фонологічного Атласу США” була продиктована тим фактом, що традиційні методи збору матеріалу і мовленнєвих зразків не завжди забезпечували необхідний огляд американської лінгвістичної географії. Процес створення сітки діалектів всередині окремих штатів, а також інтерв'ювання окремих робітників і мешканців сільської місцевості ніколи не закінчувався по всій великій території США, а транскрибування варіантів регіональної вимови не прояснило картину регіональної фонології. Більш того, ці методи повністю випускали значні лінгвістичні зміни, що відбувалися у великих містах. При оцінці змін вимовних норм у Лос-Анджелесі, Чикаго, Бостоні, Нью-Йорку і Філадельфії, яку наведено в даному атласі, стало очевидним, що необхідно збирати дані мовних змін, що відбувалися останні 5 років по всьому континенту, і це було би корисним для тривалого й довгострокового накопичення мовного матеріалу.

Соціолінгвістичні дослідження грають важливу роль як для розвинутих країн, так і для багатьох держав, що знаходяться в процесі швидкої соціальної перебудови. Лінгвісти аналізують систему соціальних оцінок, її поширеність серед різних груп населення, об'єднаних дією тієї чи іншої соціальної ознаки. Головним об'єктом досліджень стає аналіз подібностей та розбіжностей між соціальними діалектами, віковими групами, чоловіками й жінками тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Исаев Э. Ш., Петренко Д. А. Некоторые особенности сбора языкового материала (в социолингвистическом аспекте) // Ученые записки СГУ. – / Э. Ш. Исаев, Д. А. Петренко / – Симферополь: Изд-во Симферопольского госуниверсита. – №6 (45). – 1998. – С.105-110.
2. Іжакевич Г. П. Соціолінгвістична школа на Україні // Мовознавство. – / Г. П. Іжакевич. – № 4. – Київ, 1986. – С.42.
3. Колесник Н.Г. К вопросу о методах синхронной и диахронной социолингвистики // Методы социолингвистических исследований. – / Н.Г. Колесник / – М., 1995. – С.138–148.
4. Колесник Н. Г. Теория социолингвистики, языковая политика и языковая ситуация // Социальная лингвистика в Российской Федерации (1992-1998) / Н.Г. Колесник. – М., 1998. – С.35-46.
5. Крючкова Т. Б. Возрастная дифференциация современного русского языка // Социальная лингвистика в Российской Федерации (1992-1998) / Т. Б. Крючкова. – М., 1998. – С.27-30.
6. Крючкова Т. Б. К вопросу о методах социолингвистических исследований // Теоретические проблемы социальной лингвистики. – / Т. Б. Крючкова / – М., 1981. – С.165-188.
7. Крючкова Т. Б. Социолингвистические методы исследования лексики // Методы социолингвистических исследований. – / Т. Б. Крючкова / – М., 1995. – С.162–191.
8. Лабов У. Единство социолингвистики // Социально-лингвистические исследования. – / У. Лабов / – М.: Наука, 1976. – 232 с.
9. Лабов У. Отражение социальных процессов в языковых структурах // Новое в лингвистике. – / У. Лабов / – Вып. 7. – М.: Наука, 1975. – С.320–336.
10. Миллс Ч. Высокая теория // Американская социологическая мысль / Ч. Миллс – М.: Изд-во МГУ, 1994.
11. Перепечкина С. Е. Социолект преподавателя Германии: понятие и фоностилистические особенности // Культура народов Причерноморья / С. Е. Перепечкина. – № 19. – Симферополь, 2001, С. 55-59.
12. Петренко А. Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии. – Монография. – Киев: Рідна мова, – / А. Д. Петренко / – 1998. – 254 с.
13. Петренко А. Д., Исаев Э. Ш. Полустандартное интервью в социофонетическом исследовании // Четвертые Поливановские чтения. Сб. научных статей. – / А. Д. Петренко, Э. Ш. Исаев / – Ч.2. – Смоленск, 1998. – С.95-100.
14. Петренко А.Д. Некоторые методические аспекты социофонетики // Дворжецкая М.П. и др. Методы экспериментально-фонетического исследования звучащей речи. Учебное пособие по теоретической фонетике иностранных языков. – / А. Д. Петренко / – Киев, 1991. – С.17-30.
15. Трескова С. И. Социолингвистические проблемы массовой коммуникации. – (Отв. ред. А. Н. Баскаков). / С. И. Трескова / – М.: Наука, 1989. – С.12.
16. Чемоданов Н. С. Проблемы социальной лингвистики в современном языкознании // Новое в лингвистике. / Н. С. Чемоданов / – Вып. 7. – М., 1975. – С. 5-33.
17. Швейцер А. Д. К разработке понятийного аппарата социолингвистики // Социально-лингвистические исследования. – / А. Д. Швейцер / – М.: Наука, 1976. – С.31-42.
18. Швейцер А. Д. Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы. – / А. Д. Швейцер / М.: Наука, 1976. – 176 с.
19. Hollmach U. Soziophonetische Grundlagen zur Neukodifizierung des Aussprachewörterbuches // Beiträge zur deutschen Standardaussprache. – Hanau und Halle: Verlag Werner Dausen, 1996. – S- 60-67.
20. Labov W. Einige Prinzipien linguistischer Methodologie // In: H. Steger (Hrsg.) Soziolinguistik. Wege der Forschung. – Darmstadt, 1982.
21. Labov W. The social stratification of English in New York city. - Washington: D.C., 1966.
22. Stock E., Hollmach U. Zur phonetischen Basis des Unterrichts Deutsch als Fremdsprache. – München: Goethe-Institut, 1994. – S. 29-39.

УДК 81'1/’511.112

Петренко О.Д., Храбскова Д.М.

ОБ'ЄКТИВНЕ І ПРЕСКРИПТИВНЕ В МОВНІЙ ЕВОЛЮЦІЇ. ДОСВІД ПРИБАЛТІЙСЬКО- БІЛОМОРСЬКОГО КОМУНІКАТИВНОГО АРЕАЛУ

Гуманітарна свідомість XXI ст. передбачає переосмислення і синтезоване застосування відомих людству методів наукового пізнання. Діалектичне питання, покладене до основи емпіричного дослідження, дозволяє зробити проєкцію отриманих висновків на всю сферу обговорюваної світоглядної проблематики. В період постмодернізму мовознавство набуває рис організаційної науки і на шляху від абстрактного до конкретного переходить від філософії до мудрості.

Ключові слова: зіставно-історичний метод, комунікативний ареал, уральська мовна сім'я, карельська мова.

Петренко А.Д., Храбскова Д.М. Объективное и прескриптивное в языковой эволюции. Опыт прибалтийско-беломорского коммуникативного ареала.

Гуманитарное сознание XXI в. предполагает переосмысление и синтезированное применение известных человечеству методов научного познания. Диалектический вопрос, поставленный в основу эмпирического исследования, позволяет спроецировать полученные выводы на всю сферу обсуждаемой мировоззренческой проблематики. В период постмодернизма языкознание приобретает черты организационной науки и на пути от абстрактного к конкретному переходит от философии к мудрости.

Ключевые слова: сопоставительно-исторический метод, коммуникативный ареал, уральская языковая семья, карельский язык.

Petrenko A., Khrabskova D. Objective and prescriptive in the Language evolution.

The experience of the Baltic and White Seas communicative area. Humanitarian consciousness of the XXI century assumes reconsideration and synthesized application of known to the humanity methods of scientific knowledge. The dialectical question, set in the basis of an empirical study, makes it possible to plan the obtained conclusions to entire sphere of the discussed ideological problems. In the period of postmodernism Linguistics acquires the features of organizing science and on the way from abstract to concrete passes from Philosophy to Wisdom.

Key words: comparative-historical method, communicative area, Ural lingual family, Karelian language.

“Тоть плохой патриотъ и сынъ отечества, кто не любитъ своей родины и чуждается своего роднаго племени, на какой-бы низкой степени образованности оно ни находилось” [11]. Такими словами починає свій лист, писаний у 1872 р., до “Олонецких губернських відомостей” пересічний купець міста Йоенсу. Одвічні філософські питання про сутність патріотизму, природу любові до Батьківщини, причини ностальгії звичайний карел-самоучка, досить влучно, намагається розкрити через осмислення однієї із ключових

особистісних характеристик, яку складає “відчуття єдності зі своїм народом”. Проблема розмежування категорій “свій” / “чужий” постає перед людиною вже на початку процесу формування соціальних груп, ґрунтовно розкривається в гуманітарній науковій думці, проте емпіричного змісту вона набуває саме у мовознавстві. Мова є чи не найголовнішим показником самовизначення особистості, її самоідентифікації у межах і воєдино із певним етносом, народністю, нацією.

Кросс-культурний простір становить основоположну причину виникнення труднощів із визначенням “своїх” одиниць як у повсякденному мовленні, так і у самій мовній системі. Мовець вирішує такі труднощі, підсвідомо звертаючись до етнокультурної традиції і генеалогічної мовної пам'яті тієї чи іншої соціальної групи. Лінгвіст має керуватися лише законами наукового світосприйняття. Отже розмежування мовних систем окреслюється рамками концепції, яка приймає за базовий тільки один ключовий метод. У межах теорії мовних контактів найбільш змістовним є застосування зіставно-історичного методу, котрий передбачає дослідження різних за ступенем спорідненості мовних систем на шляху до створення певного комунікативного ареалу в процесі їх історичного співіснування.

Під комунікативним ареалом слід розуміти територію, на якій у специфічних географічних умовах, за певних історичних обставин, під дією об'єктивних і прескриптивних факторів сформувався єдиний полісистемний мовний код екzogлосного соціального угруповання. Найчастіше, вказані об'єднання виникають у містах контактування близькоспоріднених мов. На думку М.С. Трубецького, вони становлять собою “безперервну ланку перехідних діалектів, що схожа на райдугу” [14]. У такій ситуації значно ускладнюється розмежування субсистемних формантів географічно контактуючих мов, стаючи подекуди можливим лише у разі оприлюднення відповідних законів та угод. Водночас завжди слід зважати на те, що кожна природна мова за способом організації є відкритою системою. На цій підставі внутрішньомовні процеси мають виключати її саморуйнування. Проблема встановлення витоків походження і факторів руйнації мови є однією з найбільш обговорюваних у мовознавстві, проте *науковою новизною* відрізняється підхід щодо її вивчення у регіонах із перманентними конвергентно-дивергентними лінгвістичними зсувами. Таким чином *актуальне* для лінгвістики і геополітики питання про доцільність і межі втручання у мовні процеси, або ж в узагальненому визначенні – про роль об'єктивного і прескриптивного в мовній еволюції, знаходить свою відповідь на територіях природного співіснування етнічно окреслених комунікативних кодів.

Одним із вельми цікавих у представленому дослідницькому вимірі є прибалтійсько-біломорський комунікативний ареал. Регіон загальною площею 288.037 кв. км [15] знаходиться у північно-західній частині Європейського континенту у межах басейнів Балтійського і Білого морів.

Історичним населенням даної місцевості є народи прибалтійсько-фінської групи фіно-волзької гілки уральської сім'ї: вепси, чисельність яких за даними перепису 2009 р. дорівнює 6.825 особам, карели – 72.987 та фіни – 771.779. Проте більшість мешканців описуваної території є за походженням східними слов'янами – 921.156 осіб, а саме: етнічні росіяни (864.227), білоруси (37.681), українці (19.248) [15].

Спираючись на дані археологічних артефактів та результати етнографічної реконструкції, сучасна наукова думка приймає за прабатьківщину єдиного угро-фінського племені територію по схилах Алтайських гір. Саме з Азії, як указують П.М. Майков, Ю.С. Юрьє-Коскинен у середині I тисячоліття до н.е. починається шлях хантів, мансі і угорців, які осідають по берегах Обі й Іртиша; комі й удмуртів, що заселяють землі уздовж Ками; мордві, марійців і гуннів, які просуваються по Волзі на південь, а також суомі, що прямують у протилежний північний бік [5, 9]. У перші віки нової ери суомі освоюють територію басейнів Онезького і Ладозького озер, на якій до IX ст. вони трансформуються в етнічне угруповання корела. Близько VIII ст. н.е. інші нащадки суомі у боротьбі із автохтонним населенням – лапландцями (шведська назва саамів, які у руських літописах XIII ст. іменуються лопь) – захоплюють територію майбутньої батьківщини фінів на південному заході сучасної Фінляндії, а також створюють народність емь (у фінській етнокультурі – хаме, у шведській – тавасті) на узбережжі Ботнічної затоки та в центральній частині внутрішнього плато між озерами Оулуярві і Піелінен. За етнічним походженням сучасні фіни, котрі рідною мовою самоідентифікуються як “суомалайне” (досл. “мешканці болот, вологої низини”), є угрупованням із суомі, емь і західної корели. У 1323 р. внаслідок новгородського і шведського завоювань давня корела, саме як і територія її розселення, остаточно розділяється на дві частини. Західна етнолінгвальна єдність близько XII-XIII ст. виокремлюється як південно-східна гілка фінської народності, прийнявши за основу власної групи діалектів давньокарельську мову. Східна корела в етногенезі з плем'ям весь (пращури сучасних вепсів) під впливом слов'янської культури еволюціонує у карельську народність або карелів. На думку Г.М. Керта і Н.М. Мамонтової етнонім “кар'ялайне” є однокореневим до фінського *karja* (“худоба”, “стадо”) або ж *kari* (“мілина”). У першому випадку самоназву карелів слід трактувати як “скотарі”, у другому – “мешканці мілинних земель” [4]. Д.В. Бубріх докладно обґрунтовує балтійське походження родоплеменних назв прибалтійсько-фінських народів [17]. Проводячи паралель між “*Karjalaine*” (“карели”) і “*garja*” (“гора”, “ліс”), саме як і між “*Häme*” (“хаме” або “емь”) і “*žetee*” (“земля”, “низина”), російський лінгвіст визначає карелів як “верхових, східних суомі”, емь – як “низових, західних суомі”.

У межах карельської народності розрізняють три територіальних угруповання, що їх походження невід'ємно пов'язане із процесами міжетнічного

контакту і взаємовпливу. За первісною самоназвою етнічні мешканці середньої та північної Карелії ідентифікуються як “*кар'ялайне*”; приладозькі, олонецькі та пряжинські карели самовизнаються як “*ліввікйй*” або “*лівнілайне*”; прионезькі карели – “*лююділайне*”. Це є одним із факторів, за яким сучасна етнографія виділяє три титульних субетноси на території прибалтійсько-біломорського комунікативного ареалу: власне карелів, ліввіків (олонецьких карелів) і людіків [15]. Останні дві гілки автохтонного населення Республіки Карелія сформувалися під значним впливом вепської культури. Вепси, які на північній території розселення народності йменуються *ludinik*, у першій половині I тисячоліття н.е. складаються у Міжозіррі (територія між Онезьким, Ладозьким і Білим озерами) із місцевого прибалтійсько-фінського населення (корела) шляхом активної взаємодії і співіснування із племенами весь і чудь. За топонімічними даними людіківська гілка сформувалася у процесі етногенезу із саамами.

Арабський письменник Ахмед ібн Фадлан, описуючи свої мандри по Волзі у 921-922 роках називає цей народ “*лууд-аана*”. Дану назву можна ототожнити із сучасними карельськими “*luuda*” – “*мілина*” або “*luda*” – “*обмілина*”. Отже етнонім людіків може трактуватися як “*жителі мілинних земель*”, що співвідноситься із загальним значенням оніму “*корела*” фінською мовою. Етнонім ліввіків карельською мовою “*livvikoi*” є ідентичним самоназві лівів, угро-фінської народності, яка заселяла територію сучасної Латвії до нашестя балтійських племен (III тис. до н.е.). Д.В. Бубріх зауважує, що пам'ятки середньовічної матеріальної культури свідчать про міграцію лівів у Приладожжя. Водночас Йордан у своїй книзі “Про походження і діяння гетів” у переліку племен наводить народ із назвою “*Thiudos in Aunxis*”, що за Ф. Брауном може трактуватися як “*чудь олонецька*”. Враховуючи той факт, що вепсів до революції 1917 р. в Росії йменують саме чуддю, можна говорити про асиміляцію вепсами лівів ще у VI ст. н.е.

Етногенез карел залишається на сьогодні недостатньо вивченим, у зв'язку із відсутністю писемних свідчень про становлення і розвиток елементів духовної культури описуваного народу. Протягом століть історичні події фіксувалися і передавалися з покоління до покоління засобами усної народної творчості. Літературно-епічні пам'ятки, – серед яких у першу чергу слід навести поему “Калевала”, що складена Елліасом Леннротом, і епічні твори вепського музикального фольклору, – вказують на нинішню Карелію, як прабатьківщину прибалтійсько-фінських етнічних угруповань. Сучасне селище міського типу Калевала є тим місцем, у якому за епічними піснями (рунами) починав свою історію карело-фінський етнос. Відповідно до тлумачень Л.П. Бельського, Калевала є цілою країною, або ж поселенням, у якому мешкав рід Калеви (Kalevansuku): сам епічний богатир та його сини Вейнемейнен, Ілмарінен і Леммінкейнен [17].

[...]	Noita saatuja sanoja,	Ті пісні, що зтягали,
20	Virsiä vetelemiä,	Заклинання випускали
	Vyöltä vanhan Väinämöisen,	В пояс – старий Вейнемейнен,
	Alta ahjon Ilmarisen,	З-під горнила – Ілмарінен,
	Päästä kalvan Kaukomielen,	В крицю гостру – Кауком'єлі,
	Joukahaisen jousen tiestä	З самостріла – Йоукахайнен
25	Pohjan peltojen periltä	По полях сивої Пох'ї
	Kalevalan kankahilta [8]	В Калевалі вересовій.

Старовинні пісні, яких за словами Е. Леннрота нараховується до 2.500, а також віршовані приказки і вислови, зібрані на території прибалтійсько-біломорського комунікативного ареалу, є покладеними до основи першої писемної літературно-епічної пам'ятки карело-фінського циклу – “Калевали” – перше видання якої побачило світ лише у 1835 р. Фольклор карел, за даними дослідження Г.М. Керта [3], є найбільш багатим і живим серед прибалтійсько-фінських народів, що вказує на наявність в карелів яскраво вираженої історичної і етнічної самосвідомості. Вочевидь саме цей фактор дозволив зберегти самобутність і головні системні характеристики карельської мови за відсутності сталої писемної традиції протягом тринадцяти століть. До сьогодні не є дешифрованими карельські рунічні написи VII-X ст., тому першою писемною пам'яткою карельської мови прийнято вважати виконану кириличним алфавітом Новгородську берестяну грамоту №292, що датується 1238-1268 рр. Документ віднайдено експедицією професора А.В. Арциховського у 1957 р. під час розкопок у Новгороді. Зміст цієї грамоти, унаочненої на рисунку 1, важко піддається інтерпретації з причини виконання напису *in scriptio continua*.

Рис. 1. Прорис Новгородської берестяної грамоти №292

Нині існує три науково визнаних варіанти членування і перекладу графічного відображення нижченаведеного тексту грамоти:

*Юмалануоли •І• нимижі
 нулисеханолиомобоу
 юмаласоудънишохови [16].*

На думку Ю.С. Єлісеєва напис передає язичницьке заклинання від блискавки:

Юмала нуоли, 10 нимижи *Божя стріла, 10 імен твоїх*
Нуоли се хан оли ома Боу *Стріла та, вона належить Богу.*
Юмала соудьни иохови *Бог суден спрямовує* [13].

М. Хаавіо коментує документ як клятву нехрещеної частини дружини князя Ігоря, знаходячи відповідний текст у договорі Русі з Візантією 945 р.: “Нехай покарає мене бог небесний – бог грому, блискавка-стріла або пущена людиною стріла, а також моя власна стріла, якщо я порушу клятву, яку дав при укладанні договору; віддаю себе під владу бога-судді і готовий бути ув'язненим за це до кайданів (тобто бути рабом)” [12]. У трактовці М. Хаавіо текст Новгородської берестяної грамоти №292 є таким:

Jumolan nuoli ihmisen *Божя стріла, людська*
Nuoli seka nuoli oma bou *Стріла, а також власне стріла.*
Jumola soud'nii okov *Богу. Бог суден. Кайдани* [12].

Є.А. Хелімський інтерпретує зміст напису, спираючись на архаїчну форму олонецького діалекту карельської мови:

Jumalan nuoli 10 nimezi *Божя стріла, 10 імен твоїх.*
Nuoli säihä nuoli ambu *Стріла виблисни, стріла вистріли.*
Jumala suduni ohjavi *Бог суден так учиняє*
(johavi?) *(править?)* [16].

Проблема трактовки писемних творів карельською мовою, власне як і питання ідентифікації мови цих творів саме як карельської, не вирішується ані у 1820 році із появою першого друкованого Євангелія, ані у наші часи за наявності перших зразків літературної традиції. Керманічі лінгвістичного планування у Республіці Карелія добре усвідомлюють два головних фактори, що постають на заваді нормування карельської мови (природного, саме як і штучного):

1) відсутність сталої писемної традиції (навіть алфавітна модель циклічно змінюється від кириличної до латинської);

2) значне діалектне розшарування карельської мови (за результатами досліджень М.П. Зайкова, у межах карельської мови чітко розрізняється 36 діалектів [2]).

Перший із наведених факторів досить важко усунути, з причини етнічної насиченості регіону, яка зумовлює активну рухливість в кардинально протилежних напрямках: у бік історично впливових російської і фінської націй. Незважаючи на визнання карелів як титульного етносу прибалтійсько-біломорського комунікативного ареалу, російський і фінський політичні бар'єри виявляються майже нездоланими. За критерієм адміністративно-територіального підпорядкування досліджуваний ареал складається із суб'єктів Російської Федерації: Республіки Карелія (180.520 кв. км) і чотирьох муніципальних районів Ленінградської області (Приозерського і Ви-

борзького, Лодейнопольського і Підпорізького), а також розповсюджується на чотири провінції Фінляндської Республіки загальною площею 83.709 кв. км (Північна Остроботнія / Pohjois-Pohjanmaa, Кайнуу / Kainuu, Північна Карелія / Pohjois-Karjala, Південна Карелія / Etelä-Karjala). Приймаючи за основний критерій етнічної та мовної насиченості, ядерною зоною регіону слід вважати Республіку Карелія, в якій статус національних надано карельській, вепській та фінській мовам [17], відсоток носіїв яких від загальної кількості населення дорівнює 9,6%, 0,7%, 2,8% відповідно. Етнічними росіянами є 76,6% офіційних жителів Карелії. За даними Федеральної служби державної статистики 100% населення Республіки Карелія володіють російською мовою [15]. Офіційне відсоткове співвідношення носіїв наведених мов на периферії прибалтійсько-біломорського ареалу унаочнюється у таблиці 1.

Таблиця 1

Офіційне відсоткове співвідношення носіїв мов у периферійних районах прибалтійсько-біломорського комунікативного ареалу

Периферійний регіон	Вепська мова	Карельська мова	Російська мова	Фінська мова
Провінції Фінляндської республіки (Північна Остроботнія, Кайнуу, Північна Карелія, Південна Карелія)	-	0,7%	0,9%	98,4%
Приозерський і Выборзький райони Ленінградської області	-	0,3%	98,9%	0,8%
Лодейнопольський і Підпорізький райони Ленінградської області	0,2%	0,1%	99,7%	-

Звертаючи увагу на другий фактор, слід зауважити, що карельська мова не має єдиного центру (тому що не має літературної норми), від якого би поступово розходилися до периферії системні особливості. Водночас, на території прибалтійсько-біломорського комунікативного ареалу чітко розрізняються три наріччя карельської мови: власне карельське, людіківське і ліввіківське. Специфічні характеристики, притаманні кожному із наведених ідіомів, обумовлюються історичними обставинами формування племінних угруповань у межах карельської народності; тобто склалися під впливом мов саамів і лівів, а також вепської, фінської і російської мов [2]. На рисунку 2 зона розповсюдження власне карельського наріччя позначена цифрою 1, ліввіківського – 2, людіківського – 3.

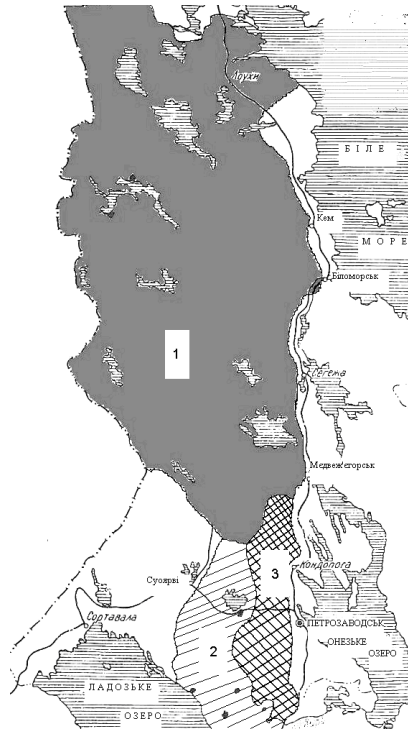

Рис. 2. Територія розповсюдження наріч карельської мови

Сучасні наріччя карельської мови остаточно сформувалися у XVII ст. Людиківське наріччя слід розглядати як результат переселення карел у вепський ареал. При цьому співвідношення вепського і карельського населення даної території було рівним. Водночас, спільні риси на фонетичному, граматичному і лексичному рівнях обонезьких говірок російської мови, північних діалектів вепської мови і людиківського наріччя вказують, на думку Е. Анттікоскі, на існування тривалого “мовного союзу” [1]. Ліввіківське наріччя складається на основі карельської мови під впливом вепського субстрату. Власне карельське наріччя є сучасним етапом історичного розвитку давньокарельської мови.

Найбільш наочним матеріалом для дослідження територіальної варіативності карельської мови є назви природних географічних об'єктів, серед яких у першу чергу слід зважати на гідроніми, кількість яких в описуваному ареалі обчислюється десятками тисяч. Карельські гідроніми є досить тривкими до впливу сусідніх мов, про що свідчить перевага транскрибованих форм над транслітерованими у системі російської мови. Транскрибуються усі оніми із компонентом: *oja* – струмок; *järvi* – озеро; *joki, jogi, d'ogi* – річка; *koski, koški* – водоспад; *lampi, lambi* – маленьке лісове озеро; *lakši, laksi, lahti* – затока; *salmi* – протока; *suo* – болото.

У підсумку проведеного аналізу унаочнюється той факт, що непорушними в системі мови залишаються ті елементи, в яких закодована етнокультурна свідомість. Враховуючи досвід прибалтійсько-біломорського комунікативного

ареалу, а також історичні обставини функціонування і розвитку карельської мови, можливо стверджувати, що природна мова, навіть за відсутності писемної традиції, сталої літературної норми, під дією жорсткої мовної політики домінуючих держав, існує доколи продовжує власну самоідентифікацію народ, який є її носієм. Мова є тим “своїм”, яке справі- ку накопичується у генеалогічному коді, тим першим і водночас останнім, що кожен представник певного етносу здатен виставити і протиставити в процесі самоідентифікації. Саме тому мова не зникає навіть під впливом прескриптивних факторів, розвивається завдяки об’єктивним, системно зумовленим, чинникам та існує доки нею самовизначаються представники певної соціальної групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анттикоски Э. О формировании карельского языка / Э. Анттикоски. – Режим до- ступу: <http://www.kirjajsh.spb.ru/karels.htm>
2. Зайков П.М. Грамматика карельского языка (фонетика и морфология) / П.М. За- йков. – Петрозаводск: Периодика, 1999. – 121 с.
3. Керт Г.М. Очерки по карельскому языку: исследования и размышления / Г.М. Керт. – КарНЦ РАН. Институт языкознания, литературы и истории. – 2-е издание. – Петрозаводск: Карелия, 2002. – 112 с.
4. Керт Г.М., Мамонтова Н.Н. Загадки карельской топонимики: рассказ о географиче- ских названиях Карелии / Г.М. Керт, Н.Н. Мамонтова. – Петрозаводск: Карелия, 2007. – 118 с.
5. Кочуркина С.И. Корела / С.И.Кочуркина // Археология Карелии. – Петрозаводск: Карельский научный центр, 1996. – С. 310-343.
6. Кочуркина С.И. Прибалтийско-финские народы России / С.И. Кочуркина. – М.: Наука, 2003. – 230 с.
7. Кузькина О. Куда ведут пути развития карельского и финского языков? / О. Кузькина // CARELIA. Общественно-политический журнал. – №4. – Петрозаводск, 2005. – С. 15-24.
8. Лённрот Э. Калевала / Эллиас Лённрот. – Петрозаводск: Издательство Петрозавод- ского государственного университета, 1999. – 264 с.
9. Лялина М.А. Очерк истории Финляндии от древнейших времен до начала XX столетия / М.А. Лялина. – СПб.: Колокольная №14, 1908. – 306 с.
10. Рыбин В.А. По древнему пути «из варяг в греки» / В.А. Рыбин. – М.: Мысль, 1971. – 211 с.
11. Смирнов М. Карелы, их история, народный быт и карельско-русская грамотность (Из писем самоучки-карела) / М. Смирнов // Олонецкие губернские ведомости. – Олонец, 1872. – № 68. – С. 782 – 783.
12. Naavio M. Tuohikirje n:o 292. Vanha suomalaisen muinaisuskonnon lähde. – Virittäjä- lehti, 1964.
13. Jelisejev J.S. *Itämerensuomalaisia kielenmuistomerkkejä (Zusammenfassung: Ostseefinn- ische Sprachdenkmäler)*. – Virittäjä-lehti, 1966.
14. Troubetzkoy N.S. La Tour de Babel et la confusion des langues / N.S. Troubetzkoy // La langue source de la nation. – Liège, 1996. – P. 503-519.
15. <http://ru.wikipedia.org>
16. http://ru.wikipedia.org/wiki/Новгородская_берестяная_грамота_№_292
17. <http://sanakniigu.onego.ru/index.php?lan=kar>

УДК 811.111'373'374 (043.5)

Пимонова Т.Г.

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ СУБКОНЦЕПТА *WEALTH* В ТЕРМИНАХ ПРОПОЗИЦИОНАЛЬНОЙ СЕМАНТИКИ

*Данная статья посвящена изучению человеческого фактора субконцепта *WEALTH* в терминах пропозициональной семантики.*

Ключевые слова: пропозиция, антропоцентризм, фрейм, агенс, пациенс.

*Пимонова Т.Г. Антропоцентризм субконцепта *WEALTH* в термінах пропозиціональної семантики. Дана стаття присвячена вивченню людського фактору субконцепту *WEALTH* у термінах пропозиціональної семантики.*

Ключові слова: пропозиція, антропоцентризм, фрейм, агенс, пацієнс.

*Pimonova T.G. Anthropocentrism of subconcept *WEALTH* in propositional semantics. The paper deals with the human factor of subconcept *WEALTH* in proposition semantics.*

Key words: proposition, anthropocentrism, frame, agent, patient.

Выделенная нами когнитивная структура субконцепта *БОГАТСТВО* как «обилие материальных ресурсов для удовлетворения потребностей людей» предполагает обязательное включение «человеческого фактора» в рассматриваемый когнитивный феномен. *БОГАТСТВО* – это культурный, социально-экономический конструкт, а значит, вне фигуры человека он не существует. Исследуя взаимоотношения человека и богатства считаем целесообразным обратиться к теории пропозиционального моделирования, поскольку это позволит глубже проникнуть в суть феномена богатства, а также суть человеческого фактора как в самом феномене, так и в его познании и вербальном выражении.

По мнению Э.С.Азнауровой «ассоциативное мышление человека *отражает реальную* зависимость явлений и предметов окружающего мира» [1, 125]. Однако Е.С.Кубрякова настаивает на том, что «человек отнюдь *не отражает*» окружающую среду – он *членит* ее соответственно собственной интерпретации, ее релевантности, салиентности» [6, 29] (курсив наш – Т.П.). В тоже время Ю.Панкрац пишет: «все внешние события, объекты, явления воспринимаются в их взаимодействии, взаимоотношениях, т.е. в их связях. Эти связи и отношения *имеют место* между разными сущностями, а *представления* (о них) ... порождают особый тип репрезентации знаний – пропозициональный ... Пропозициональные модели являются важнейшим средством репрезентации семантической памяти» [5, 136, 137]. Цитируя Е.А.Селиванову, скажем, что «пропозиция трактуется как мыслительный аналог, прообраз некоторой ситуации с присущими ей семантическими отношениями», или «предикатной рамкой» [12, 501].

Для нашего исследования, сосредоточенного в данном разделе на месте и роли человека в ситуации обладания/приобретения/использования богатства, оказалась удобной модель М.Б.Красиковой, которая оперируя термином «семантические роли актантов», разделяет их на две группы: агенс и пациенс, при этом агенс подразделяется на каузатора, т.е. агенса, порождающего ситуацию, и посессора, т.е. агенса в ситуации владения. Пациенс трактуется как второй актант, на которого направлено действие, т.е. участник ситуации, который претерпевает воздействие агенса [4, 52-53].

В приложении к субконцепту *БОГАТСТВО* предикатно-актантную рамку в наиболее общем виде можно сформулировать как: агенс (человек) + предикат (что-то делает с ...) + пациенс (богатство). Базисным предикатом в этой пропозиции выступает предикат «владеет». В результате предикатно-актантная рамка выглядит: «человек владеет богатством».

Важным для наших дальнейших рассуждений выступает замечание С.А.Жаботинской о том, что пропозиции как событийные схемы объективируются в языковых формах предложений, словосочетаний и производных слов [2, 7]. В этой же публикации автор выделяет событийную схему собственности «НЕКТО-собственник имеет НЕЧТО-собственность» [2, 9]. Следует, однако, уточнить, что данная схема в анализируемом нами концептуальном пространстве имеет более узкий диапазон для заполнения позиции «НЕЧТО-собственность». Здесь ее заполняет не любое «НЕЧТО», но только то, что подпадает под концептуальный набор признаков «обилие материальных ресурсов для удовлетворения потребностей человека».

Помещая богатство в позицию пациенса в предикатно-актантной рамке «человек владеет богатством» или в посессивном фрейме «НЕКТО-собственник имеет НЕЧТО-собственность (богатство)», мы расширяем горизонт изучения этого лингвокогнитивного образования, рассматривая богатство не как самодовлеющую сущность, но как сущность, находящуюся в неразрывных отношениях с человеком. Приведем в связи с этим высказывание Е.С.Кубряковой: «Преимущества когнитивной лингвистики и когнитивного подхода к языку мы видим в том, что они открывают широкие перспективы виденья языка во всех его разнообразных и многообразных **связях с человеком**, с его интеллектом и разумом, со всеми мыслительными и познавательными процессами, им осуществляемыми и, наконец, с теми механизмами и структурами, что лежат в их основе» [7, 476].

Лингвокогнитивный ракурс изучения определенных фрагментов англоязычной КМ позволяет увидеть, что социум осознает и вербализует отношения между человеком и материальными ресурсами прежде всего в терминах владения. Принадлежность значительных материальных ресурсов человеку на правах собственности – такова квинтэссенция и глубинный смысл понятий «богатство», «богач», «богатая жизнь».

По определению толковых словарей, «право собственности – это важнейший вид вещных прав, оно основано на законном способе приобретения

лицом вещей, удовлетворяющих человеческие потребности», и предполагает, что «лицо вправе владеть, пользоваться и распоряжаться данной вещью» [3, 574]. В нашей ситуации, когда анализируется субконцепт *БОГАТСТВО*, речь идет о праве собственности лица на *сверхнормативное* количество «вещей, удовлетворяющих человеческие потребности», т.е. о праве собственности на обильные материальные ресурсы. Как видим, социально-культурное толкование права собственности на материальные ресурсы зиждется на четырех смысловых компонентах: человек (1)приобретает ресурсы, в результате чего (2)владеет, (3)пользуется и (4)распоряжается принадлежащими ему материальными ресурсами. Каждый из этих четырех смысловых компонентов отражен в языковой картине мира (ЯКМ), о чем свидетельствуют выделенные нами четыре тематические группы словарных единиц, вербализующих субконцепт *WEALTH*: (1) то, как человек приобретает материальные ресурсы, отражено в тематической группе «разбогатеть»; (2) тот факт, что он владеет ресурсами, показано леммами, входящими в тематическую группу «богач(и)»; (3) способы использования материальных ресурсов отражены членами тематической группы «жить богато, как сыр в масле кататься»; (4) то, как человек распоряжается принадлежащими ему ресурсами, вербализуется единицами тематической группы «тратить богатство впустую/во благо других».

Тщательный анализ данных тематических групп предоставляет любопытные данные о концептуальной картине мира, присущей англоязычному социуму.

(1). В тематической группе «разбогатеть» собраны словарные единицы, вербализующие наиболее распространенные представления об источниках обогащения. ЯКМ свидетельствует, в частности, что доминирующим предписанием в англоязычном социуме является активная позиция индивида в вопросе улучшения своего материального положения. Большая часть словарных единиц этой группы номинирует различные *активные действия* человека, которые приводят его к обретению значительного количества материальных ресурсов. Богатство можно *сделать, изготовить, добыть из земли, выкопать*. Этот тезис вербализуется словосочетаниями, включающими глаголы или отглагольные производные *to make, to coin, to strike, to mint, to dig, to grub, to pile up*. Богатство можно *поймать, как добычу на охоте: to catch, fortune hunter, happy hunting ground*. Богатство появляется в результате финансово-экономических или социальных (например, матримониальных) *усилий* со стороны человека: *to amass, to accumulate, to treasure wealth/fortune, to push one's fortune, to marry a fortune/money*. Достижение более высокого социального статуса т.н. *приобретенного* статуса человека, как отмечает Л.Б.Николаева, возможно через улучшение его материального благосостояния благодаря собственным усилиям [9, 12,16]. Американский социолог Д.Гурский также говорит о *приобретенном* социальном статусе, которого человек достигает в результате собственных усилий, например, через

брак [13, 145]. Как показывают этимологические разыскания, выполненные С.С.Сапрыкиным на материале посессивных глаголов среднеанглийского языка, две трети подобных глаголов (63% выборки) приходится на семантическую подгруппу «Х начинает иметь (ресурсы) в результате собственной деятельности» [10, 67].

Лишь небольшая группа словарных единиц вербализует идею «шалного богатства», благосостояния, «упавшего с неба», по счастливому стечению обстоятельств: *main chance, the goose that lays gold eggs; pennies from heaven; to shake the pagoda tree*. Обратим внимание на то, что паремия *easy come, easy go* эксплицирует ненадежность и недолговечность такого дармового обогащения: *что легко достается, легко и уходит*.

Номинативная плотность вербализуемого смыслового компонента «обогащение» в субконцепте БОГАТСТВО свидетельствует о том, что в глазах англоязычного социума материальное благосостояние индивида есть, прежде всего, результат его активных действий, отнюдь не обязательно санкционированных и одобряемых данным социумом.

(2). **Тематическая группа «богач(и)»** объединяет словарные единицы, смысловая структура которых оказывается не чем иным, как свернутым в номинативной единице посессивным фреймом (по С.А.Жаботинской), но степень свернутости может быть различной. Она максимальна в случаях однословной номинации: НЕКТО-собственник имеет НЕЧТО-собственность = человек имеет богатство = богач(и) = *the rich, the haves*. Все три компонента (агенс, связка, пациенс) номинируются нерасчлененно, одним словом. Как писал В.В.Налимов, «одной из функциональных характеристик слова является свертка, хранение и воспроизведение информации» [8, 41]. Степень свернутости фреймовой структуры может быть меньшей, в этом случае каждый из компонентов выражен отдельно в теле знака: агенс = *man*, пациенс = *fortune, means* и т.п., связка = *of*. В результате: «человек, имеющий богатство» = «богач» = *man of fortune/means/property/wealth*.

Рассмотренные выше номинации называем констатирующими, т.к. их значение сводится исключительно к указанию на материальную обеспеченность человека. Наряду с констатирующими в этой группе регистрируем большое разнообразие квалифицирующих номинаций. Их значение не ограничивается указанием на материальный статус человека, но через внутреннюю форму слов содержит также информацию о его внешних признаках и моральных качествах: *the curled darlings, silk stockings, flannelled fools, the idle rich, gilded youth*. Среди квалифицирующих номинаций выделяется значительная подгруппа словарных единиц, в значении которых акцентирован высокий социальный статус и властные полномочия людей, владеющих большими материальными ресурсами. Богачей называют *aristocracy of money, elite, captain of industry, grand, baron, nabob*. Дефиниционные статьи соответствующих лемм в глоссарии свидетельствует о наличии в их смысловой структуре компонента «человек, владеющий богатством». Вместе с тем внутренняя

форма этих слов, без сомнения, указывает на высокий социальный статус, значительное социальное превосходство таких людей над остальными. О властных полномочиях, порождаемых богатством, свидетельствуют слова, объединенные в лексическом гнезде *plutocracy* (4 леммы). *Plutocracy [wealthy class that controls government]*.

Различие между констатирующими и квалифицирующими номинациями в тематической группе «богач(и)» наглядно видны при сравнении формально идентичных (построенных по единой модели N1 of N2), но когнитивно различных единиц. Констатирующая номинация *man of means* = *состоятельный человек* эксплицирует финансовую обеспеченность референта и только, в данном случае фреймовая структура ограничивается информацией: собственник владеет собственностью. Квалифицирующая номинация *people of regard* = *состоятельные люди* расширяет данную структуру, которая теперь выглядит так: собственник владеет собственностью и (поэтому) он уважаем (в обществе).

(3). Право человека пользоваться принадлежащими ему материальными ресурсами составляет одну из 4 дифференциальных характеристик собственности как социально-экономического феномена. Пользоваться богатством означает реализовать эквивалентную функцию материальных ресурсов, иначе говоря, тратить деньги, богатство, получая нечто в обмен на них. Словарные единицы, специфицирующие это «нечто», обозначающие действия, состояния, предметы, обретаемые за деньги, а также сам процесс траты денег, входят в третью **тематическую группу**, которую называем **«жить богато, как сыр в масле кататься»**.

Анализируя тематическую специфику этой группы, видим, что наиболее существенными, актуальными для человека в сфере реализации своих имущественных потенций оказывается, прежде всего, обеспечение потребности в обильной еде. Жить богато, согласно концептуальной картине мира (ККМ) и ЯКМ англоязычного социума, – это, прежде всего, хорошо питаться. Подтверждением такого вывода служат многочисленные словарные единицы: *bring home the bacon, banquet of Lucullus, feast of Lucullus, to have one's bread buttered on both sides, to have jam on it, to have one's cake baked, to eat high off the hog, land flowing with milk and honey, loaves and fishes, to cook on the top/front burner, to ride the gravy train/boat*. Все они, апеллируя к многовековому коллективному опыту носителей языка, связывают богатую жизнь с сытостью.

Е.А.Селиванова утверждает, что «воспринятый и осознанный этносом окружающий мир, трансформированный в культуре, воссоздается в знаковых продуктах и языковой деятельности народа» [11, 144]. Далее исследовательница рассуждает о бытоцентризме украинских паремий, в частности загадок, и подытоживает свои наблюдения следующим образом: «бытоцентризм ... проявляется в использовании хозяйственной, обрядовой лексики, названий посуды, еды и т.д. для обозначения животного, растительного мира, явлений

природи, артефактов» [11, 210]. Считаємо можливим позаїмствовати даний термін у Е.А.Селиванової, применив його к англоязычній картині мира. Бытоцентризм очень ярко проявляет себя в анализируемой тематической группе «жить богато». Кроме еды, символами зажиточной жизни выступают также такие составляющие быта, как одежда, мебель, транспорт, способ ведения домашнего хозяйства: *Joseph's coat, well-heeled, bed of roses, carriage trade, jet-set, keep an open house*. Все эти словарные единицы, входя в номинативное поле субконцепта *WEALTH*, вербализуют идею богатой жизни сквозь призму бытоцентризма, называя те блага повседневного существования, которые обретаются в обмен на имеющиеся у человека богатства.

Судя по анализу данного фрагмента ЯКМ, обилие материальных ресурсов как залог богатой жизни мыслится говорящими преимущественно в гиперболическом ключе. Прототипической оказывается ситуация избыточности имеющихся ресурсов. Как показывают словарные единицы данной тематической группы, денег у богатого человека не просто много, но избыточно много, они уподобляются воде, при этом актуализируется не только сема «обилие», но и сема «невысокая ценность, а поэтому немеренность воды»: богач распоряжается деньгами, как водой – *to spend money like water*. Е.С. Кубрякова писала, «с одной стороны человек – это часть мира, это *man in space*; а с другой стороны, тело формирует *space in man*, которое «заполнено» самыми разными сущностями» [7, 484]. Применительно к нашему анализу отметим, что гиперболическое уподобление денег воде также может, с одной стороны, помещать богатого человека в воду (*man in space*): денег так много, что человек в них плавает – *to swim in money/dough/luxury*, а может, с другой стороны, воду помещать внутри человека (*space in man*): денег так много, что они из ушей, из носа текут – *money come/run out of one's ears, to pay through the nose*.

Гиперболически трактуемое обилие материальных ресурсов у богатого человека может выражаться через абсурдность его действий: у богача денег так много, что их можно жечь – *money to burn*. Образно уравнивая ценность денег и ценность бумаги, на которой напечатаны банкноты, говорящий, безусловно, отвлекается от абсурдности подобного «нецелевого использования денег». Однако в отличие от прочих сугубо умозрительных ситуаций, уравнивающих деньги с водой, данный образ: деньги = бумага, которую можно (и следует) сжечь, является абсурдным не в онтологическом, а в социальном аспекте (плавать в деньгах физически невозможно, жечь денежные банкноты – возможно), т.к. нарушает все установления человеческой практики обращения с материальными ресурсами.

(4). Тщательный лингвокогнитивный анализ номинативного поля *WEALTH* показывает, что коллективный опыт этноса, отраженный в ЯКМ, дифференцирует две модели социально-экономического поведения собственника в плане того, как он распоряжается принадлежащими ему материальными ресурсами. Модель первая – собственник тратит богатство

во благо других людей. Модель вторая – собственник тратит богатство впустую и в результате утрачивает его. Обе модели вербализуются языковыми единицами, образующими четвертую **тематическую группу «тратить богатство во благо других/впустую».**

Первую подгруппу данной тематической группы можно обозначить ключевым словом *sponsor* [*one that finances a project or an event carried out by another*] = человек, финансирующий проект или акцию, выполняемую кем-то другим. Финансовая поддержка чьей-то деятельности или выделение собственных средств на жизнеобеспечение другого человека, некоей организации и т.п. – нередкая модель поведения членов англоязычного социума. Основанием для такого вывода служит анализ плотности соответствующего участка номинативного поля *WEALTH*. По нашим данным полтора десятка словарных единиц номинируют спонсорскую деятельность. Среди этих единиц преобладают именные номинации, которые могут быть: а) прямыми, необразными: *backer, benefactor, contributor, constituency, sponsor* или б) образно-переосмысленными, аллюзивными: *angel, fat cat, sugar daddy, fairy godfather/godmother, Maecenas*. Зарегистрированы также глагольные лексемы: *to endow, to fortune, to maintain, to support, to sponsor*, а также их дериваты: *endowment, maintenance, sponsorship*.

Вторую подгруппу обозначим ключевым словом *squander* [*spend wastefully, dissipate*]. Около десяти словарных единиц номинируют неэкономное и нерациональное расходование материальных ресурсов, в результате которого человек перестает быть богачом. В отличие от первой подгруппы (*sponsor*) здесь почти нет именных номинаций, обозначающих человека-транжиру. Словарь фиксирует преимущественно глагольные единицы *to squander/dissipate, run through one's money, to prodigalize*. Что касается их семантики, то степень образной переосмысленности варьирует от небольшой: *to throw one's money around* – разбрасывать деньги, швыряться деньгами, до весьма значительной: *to make/to play ducks and drakes of ...* – пускать по ветру, транжирить. Образ порожден детской игрой «в блинчики», когда бросают плоские камушки по воде, стараясь забросить их как можно дальше, заставив при этом каждый камушек подскочить над поверхностью воды несколько раз. Обычно человек швыряется вещами ему ненужными, неприятными и малоценными. Такая прототипическая модель поведения, наложенная на обращение с материальными ресурсами (деньгами, богатством), подчеркивает абсурдность действия. Неразумность подобного поведения передается также идиомами *to grease the fat pig, to kill the goose that lays the golden eggs*. Лингвокогнитивный анализ свидетельствует, что утрата богатства из-за нерачительного обращения с ним всегда трактуется как предосудительное, неправильное поведение человека.

Таким образом, видим, что субконцепт *БОГАТСТВО* в рассматриваемом здесь ракурсе имеет абсолютно антропоцентричный характер. Англоязычная картина мира показывает, что социум осознает и вербализует отношения

между человеком и материальными ресурсами, прежде всего, как право собственности. Анализ соответствующих тематических групп свидетельствует о том, что в глазах англоязычного социума достижение материального благосостояния индивида есть, прежде всего, результат его *активных* действий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азнаурова Э.С. Стилистический аспект номинации словом как единицей речи / Э.С. Азнаурова // Языковая номинация (Виды наименований). – М.: Наука, 1977. – С. 86-128.
2. Жаботинская С.А. Ономаσιологические модели и событийные схемы / С.А. Жаботинская // Вісник Харківського Національного Університету ім В.Н. Каразіна – 2009. – №837. – С. 3-14.
3. Иллюстративный энциклопедический словарь Ф. Брокгауза и И. Ефрона / Ф. Брокгауз, И. Ефрон. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.
4. Красікова М.Б. Діатези віддієслівних іменників у сучасній англійській мові: дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – германські мови / Красікова Марина Борисівна. – Донецьк, 2006. – 225 с.
5. Краткий словарь когнитивных терминов / [сост. Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина, под общей ред. Е.С. Кубряковой] – М.: Из-во МГУ, 1997. – 245 с.
6. Кубрякова Е.С. Что может дать когнитивная лингвистика исследованию сознания и разума человека / Е.С. Кубрякова // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: Сб. мат-лов / [Отв. ред. Н.Н. Болдырев] – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2006. – С. 26-31.
7. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
8. Налимов В.В. Вероятностная модель языка / В.В. Налимов – М.: Наука, 1979. – 303 с.
9. Ніколаєва Л.Б. Основні засади та проблеми формування лексико-семантичної групи найменувань особи за соціальним статусом / Л.Б. Ніколаєва // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах: [зб. наук. пр. ред. В.Д. Калішченко] – Донецьк: Дон. НУ, 2008. – Вип. 18. – С. 11-17.
10. Сапрыкин С.С. Семантическая классификация посессивных глаголов среднеанглийского языка / С.С. Сапрыкин // Studia Germanica et Romanica: Иноземні мови. Зарубіжна література. Методи викладання – 2008. – том 5, № 2(14). – С. 58-70.
11. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / Олена Селіванова – К.: Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля – 2006. – 716 с.
13. Grusky D. Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective / D. Grusky. – Philadelphia: Westview Press, 2008. – 1104 p.
14. American Heritage College Dictionary [Third edition]. – Boston – N.Y.: Houghton Mifflin Company, 2000. – 1630 p.
15. American Heritage Dictionary. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.bartleby.com/reference>.
16. Longman Dictionary of English Language and Culture – Lnd: Longman Group UK limited, 1992. – 1528 p.
17. Merriam-Webster Online. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.merriam-webster.com>.
18. New Penguin Encyclopedia [Ed. by D. Crystal] – Lnd: Penguin Books, 2003. – 1688 p.
19. The Oxford English Reference Dictionary [2nd edition]. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 1765 p.
20. Webster's Seventh New Collegiate Dictionary. – Massachusetts, USA: Springfield, 1986. – 1216 p.

УДК 811.111'42

Поздняков Д.А.

ОБРАЗНАЯ СХЕМА ИЗМЕНЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЯ В ПРОСТРАНСТВЕ КАК КОМПОНЕНТ КОГНИТИВНОЙ СТРУКТУРЫ КОНЦЕПТА “INSANITY”

В статье рассмотрена концептуализация феномена INSANITY в частности на основе образной схемы ПЕРЕМЕЩЕНИЕ В ПРОСТРАНСТВЕ. В ходе исследования применялись когнитивный и семантический анализ языковых единиц, вербализующих концепт INSANITY. Объяснено лингвокогнитивное основание существования и функционирования соответствующей образной схемы как способа концептуализации INSANITY.

Ключевые слова: образная схема, контейнер, концептуальная метафора, концепт, концептуализация.

Поздняков Д.О. Образна схема ЗРУШЕННЯ У ПРОСТОРИ як компонент когнітивної структури концепту INSANITY. У статті розглянуто концептуалізацію феномену INSANITY зокрема на основі образної схеми ЗРУШЕННЯ У ПРОСТОРИ. У ході дослідження залучався семантичний та когнітивний аналіз мовних одиниць, які вербалізують концепт INSANITY. Висвітлено лінгвокогнітивне підґрунтя існування та функціонування відповідної образної схеми як засобу концептуалізації INSANITY.

Ключові слова: образна схема, контейнер, концептуальна метафора, концепт, концептуалізація.

Pozdniakov D.A. Image schema SHIFT IN SPACE as a component of cognitive structure of concept INSANITY. The article is dedicated to the study of the cognitive construal of phenomenon INSANITY on the basis of the image schema SHIFT IN SPACE. The research involves the semantic and cognitive analysis of the language units which lexicalize concept INSANITY. This enables highlighting the linguocognitive foundation for the existence and functioning of the image schema SHIFT IN SPACE as a means of conceptualization of INSANITY.

Key words: image schema, container, conceptual metaphor, concept, conceptualization.

Данное исследование посвящено изучению образной схемы ИЗМЕНЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЯ В ПРОСТРАНСТВЕ, структурирующей определенный сегмент концепта INSANITY. Концепт в данном исследовании понимается, как “дискретное ментальное образование, являющееся базовой единицей ментального кода человека, и обладающее упорядоченной структурой, представляющее собой результат когнитивной деятельности личности и общества, и несущее комплексную информацию об отражаемом предмете или явлении” [3, 34].

Объектом исследования являются лексические единицы и фразеологизмы, вербализующие концепт INSANITY.

Предметом дослідження послужила образна схема ИЗМЕНЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЯ В ПРОСТРАНСТВЕ, которая является компонентом когнитивной структуры концепта INSANITY, и служит доменом источника при метафоризации лексических единиц, вербализующих данный концепт.

Целью работы является исследование концептуализации и последующей вербализации феномена безумия, в частности на базе образной схемы ИЗМЕНЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЯ В ПРОСТРАНСТВЕ.

Сформулированная цель определяет решение следующих *задач*:

1) выделение компонентов образной схемы ИЗМЕНЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЯ В ПРОСТРАНСТВЕ;

2) определение мотивационной базы данной схемы при концептуализации феномена безумия;

3) описание спектра метафоры при образном переосмыслении лексических единиц, вербализующих концепт INSANITY и обозначающих изменение положения объекта в пространстве;

4) моделирование когнитивной структуры изучаемого сегмента концепта INSANITY путем выявления концептуальных признаков и пропозиционных схем.

В данной работе изучается роль образных схем при концептуализации феномена сумасшествия. Марк Джонсон в своей работе “Философское значение образных схем” указывает на то, что термин “*image schema*” (образная схема) впервые упоминается в двух работах М. Джонсона “The Body in the Mind” и Дж. Лакоффа “Women, Fire and Dangerous Things” [6, 16], где авторы объясняют, каким образом органическое, телесное взаимодействие с окружающей средой может порождать значение, воображение и рассуждение. В частности М. Джонсон утверждает, что “все значения, мысли и символические выражения основаны на моделях телесного восприятия и движения” [там же, 18]. Образные схемы определяются как структуры сенсорно-моторного опыта, которые могут использоваться для понимания абстрактных концептов и при абстрактном мышлении, они являются “дистилляторами пространственного и временного опыта” [8, 215]. В структуре концептуальных метафор образные схемы позволяют использовать логику сенсорно-моторного опыта при выполнении высокоорганизованных когнитивных операций, относящихся к абстрактным сущностям.

Изучаемый сегмент концепта INSANITY является метафорически переосмысленным, так как он в значительной степени основан на когнитивной проекции из домена источника образной схемы ИЗМЕНЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЯ В ПРОСТРАНСТВЕ на домен цели ПСИХИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ.

Схема ИЗМЕНЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЯ В ПРОСТРАНСТВЕ представлена в виде трех конфигураций: КОНТЕЙНЕР; ПЛОСКОСТНОЕ ПРОСТРАНСТВО, ОЧЕРЧЕННОЕ ГРАНИЦАМИ; РАВНОВЕСИЕ, которые становятся структурными элементами трех рассматриваемых концептуальных метафор:

INSANITY IS BEING\MOVING OUT OF CONTAINER (БЕЗУМИЕ = НАХОЖДЕНИЕ ВНЕ\ВЫХОД ИЗ КОНТЕЙНЕРА), INSANITY IS EXCEEDING BOUNDS (БЕЗУМИЕ = ВЫХОД ЗА ГРАНИЦЫ) и INSANITY IS LOSS OF BALANCE (БЕЗУМИЕ = ПОТЕРЯ РАВНОВЕСИЯ).

Первая концептуальная метафора INSANITY IS BEING\MOVING OUT OF CONTAINER основана на образной схеме КОНТЕЙНЕР, которая подразумевает некий трехмерный замкнутый локус. Структурными элементами этой схемы служат: границы, пространство внутри границ, пространство вне границ. Нахождение вне контейнера мыслится как безумие, а внутри – мыслится как нормативное, иными словами, REASON IS BEING INSIDE CONTAINER (РАССУДОК = НАХОЖДЕНИЕ В КОНТЕЙНЕРЕ).

Согласно нашим данным, метафора КОНТЕЙНЕР в современном английском языке вербализуется 23 лексическими единицами в номинативном поле изучаемого концепта. Она в первую очередь формально эксплицируется пространственными предлогами в сочетании с глаголами, обозначающими нахождение, либо выход из трехмерного пространства. Так, предлог “in” (*inside or towards the inside of a container, place or area, or surrounded or enclosed by something*) обозначает нахождение внутри контейнера, в данном случае, норму психического здоровья “to be **in** one’s mind”, “to be **in** one’s senses”. В противоположность данному предлогу “out” (*used to show movement away from the inside of a place or container*) и “off” (*out of the present location*) в сочетании с глаголами обозначают:

выход из контейнера: “to go **out of** one’s mind”, “to go **off** one’s head”;

нахождение вне контейнера: “to be **out of** one’s mind”, “to be **out of** it”, “to be **out to** lunch”, “to be **off**”, а также

насильственное вытеснение из контейнера: “to drive smb. **out of** one’s senses”.

Образ контейнера иногда вербализуется абстрактными существительными “mind” (“out of one’s mind”), “senses” (“out of one’s senses”). Основанием для этого служит тот факт, что феномен безумия возникает вследствие нарушения деятельности человеческого мозга. Метафора INSANITY IS BEING/MOVING OUT OF CONTAINER в данном случае образно переосмысливает поведение, выходящее за рамки, продиктованные рассудком, поведение, которое не укладывается в голове. В данном случае контейнером является голова, либо разум из которого человек перемещается вовне. Перемещение номинируется традиционными глаголами движения, пребывания в пространстве.

В ряде случаев процесс перемещения номинируется более специфическими глаголами психической деятельности, к которым благодаря контексту и синтагматической модели “V + пространственный предлог/наречие” присоединяется сема движения, перемещения в пространстве. В результате этого происходит изменение семного состава глагола, что способствует реализа-

ції схеми INSANITY IS MOVING OUT OF CONTAINER. Компонентом фразових глаголів, обозначаючих втрату самообладання, являється послелог “out”. При цьому контейнером мислиться розум, нормальне психічне стан, а виходить з нього людина, що переосмислюється як втрата людиною самообладання, контролю над своїм поведінням, напр.: “to flip out” (перевернутися, виплеснутися), “to space out” (улетіти в космос).

Глаголи “to freak out”, “to psych out”, і “to schiz out”, які означають умствению діяльність, функціонують в даних значеннях, як глаголи руху, завдяки моделі “to move out of”. Позицію глагола руху займає компонент, що означає ненормативне психічне стан: “freak” (псих), “psych” (виходить з себе), “schiz” (шизофренік), приєднуючи до себе глагольну сему (рух).

Образна схема КОНТЕЙНЕРА також експліцирується лексемами, що означають тривимірні образи.

В двох фразеологізмах доменом джерела метафорического переносу являється засіб переміщення: “trolley” (тележка), “rocket” (ракета). Безумство метафорически переосмислюється як падіння з транспортного засобу “to slip one’s trolley”, “to go off one’s rocket”. Призначенням транспортного засобу являється переміщати пасажера з однієї точки простору в іншу. Випадіння пасажера з транспортного засобу порушує стандартний сценарій, нормативне розвиття подій різко змінюється ненормативним, на чому і оснований когнітивний аспект даної метафори.

Доменом джерела метафорического переносу фразеологізмів “off one’s rocker” і “out of one’s tree” являється контейнер, що представляє собою безпечне простору “rocker” (крісло-качалка) і “tree” (дерево). Крісло-качалка, що представляє собою контейнер, в нормі розгойдується і тим розважає сидячого в ньому людину. Порушення сценарію призводить до того, що людина вилітає з крісла. Розваження змінюється травмою. Як і в випадку з транспортним засобом, змінюється нормальний хід подій. Відхилення від норми переосмислюється як безумство.

Фразеологізм “out of one’s tree” образно переосмислює фізичну уязвимость пташки, якщо вона позбавляється безпечного місця в кроні дерева, “виходячи з контейнера”.

Образ власне контейнера часто вербалізується прямою номінацією відповідної частини тіла – голови: “head”, “skull” (голова), або метафорическою номінацією, заснованою на схожості форми голови і неодушевленого предмету: “conk” (пряме значення “раковина”), “chump” (“короткий шматок деревини”), “onion” (луковиця), “nut” (оріх), “gourd” (різновидність тикви), “pannikin” (жестяна кружка), напр. Психічески ненормальний людина може бути охарактеризована, як: “out of one’s head”, “off one’s head\ skull\ conk\ chump\ onion\ nut\ gourd\ pannikin”.

Метафора *INSANITY IS BEING\MOVING OUT OF CONTAINER* структурирует значительную область изучаемого концепта. Контейнер трактуется как единственное место пригодное для нормального существования и жизнедеятельности субъекта. Субъект, вышедший из контейнера, расценивается наблюдателем, как чужеродный, утративший связь с привычной реальностью, и поэтому вызывающий опасения.

Второй рассматриваемой нами концептуальной метафорой, основанной на проекции из домена источника образной схемы ИЗМЕНЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЯ В ПРОСТРАНСТВЕ на домен цели УМСТВЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, является метафора *INSANITY IS EXCEEDING BOUNDS*. Она основана на схеме, которая состоит из следующих структурных элементов: движущийся объект, границы, внешнее и внутреннее пространство. Согласно В.С. Кубряковой рассматриваемая схема является видоизмененной конфигурацией схемы КОНТЕЙНЕРА, которая из трехмерной конфигурации переходит в двухмерную: “Образная схема контейнера из схемы объемного порядка может трансформироваться в схемы иных мерностей” [2, 486]. Пребывание субъекта в пределах некоторых границ плоскостного пространства мыслится как психически нормативное, в то же время пересечение границы и перемещение субъекта из внутреннего пространства во внешнее концептуализируется как отклонение от нормы.

Участок концепта *INSANITY*, отражающий данную схему, объективируется в английском языке 13 лексическими единицами.

В современном английском слово “*eccentric*” используется в качестве эвфемизма, заменяющего прямые квалификации человека как безумца. Об этом свидетельствует Тезаурус Роже, согласно которому “*eccentric*” входит в синонимическую группу лексемы “*nuts*” со значением “*mentally deranged*”. Метафорическое отождествление безумия как перемещения в пространстве, как выхода за грани эксплицируется префиксом “*ec-*” (этимологически восходящему к греческому *ex, ek, out (of), from, beyond*), который обозначает выход, в данном слове выход из центра, отдаление от него.

В словах “*abnormal*” и “*subnormal*” выход за пределы нормы также эксплицируется префиксами “*ab-*” (< *L, from, away*), “*sub-*” (< *L, under, below, beneath*). Морфема “*sub-*”, помимо номинации отдаления от нормативного положения, в рассматриваемом слове кодирует также некоторую ущербность, недостаточность. Согласно Тезаурусу Роже “*abnormal*” входит в синонимический ряд лексемы “*neurotic*” со значением “*mentally maladjusted*” в то время как “*subnormal*” обозначает умственную отсталость и входит в синонимический ряд лексемы “*retarded*”.

Дефиниционный анализ прямого значения слова “*outré*” (< *F, причастие прошедшего времени глагола outrer: to push beyond bounds*) также выявляет семы, указывающие на выход за грани дозволенного: *passing the bounds*

of what is usual or considered proper, unconventional, bizarre). Данное слово входит в синонимический ряд лексемы “*crazy*”.

“*To go off the chain*” – данный фразеологизм образно уподобляет поведение безумного человека поведению собаки, сорвавшейся с цепи. При этом идея границы имплицитно выражается словом “*chain*” (цепь), так как цепная собака ограничена в своем передвижении, она не может бегать дальше, чем позволяет длина цепи, следовательно, “сорваться с цепи” – означает пересечь предельную границу. Выход объекта за дозволенные пределы расценивается как действие потенциально опасное для окружающих, поскольку на цепь сажают собаку агрессивную, злую, несущую угрозу.

“*Spacey/spaced out*”, “*off one’s planet*”, “*in the ozone*”: следующие фразеологизмы также являются осмыслением результата пересечения границы: непривычное местонахождение объекта за *пределами* тропосферы (т.е. части атмосферы, которая является пригодной для жизни), а именно в космосе, либо в стратосфере (т.е. части атмосферы, которая содержит озон и также непригодна для обитания человека). Рассматриваемые лексические единицы переосмысливают безумие как чужеродность, отстраненность от привычного, нормального, земного, как результат выхода за пределы привычного локуса.

Подобным образом переносное значение фразеологизма “*to go off the deep end*” “вести себя безрассудно, спятить” основано на значении “нырнуть в бассейн со стороны, где глубина наибольшая”. Пересекая границу суши и воды и оказавшись в бассейне с глубоким дном, неопытный пловец подвергает себя угрозе, так как такое поведение может привести к его гибели. В данном фразеологизме неосмотрительность в телесном поведении трактуется, как психически неадекватное поведение, сигнал безрассудства и умственной ущербности.

Также на пересечение границы своего и чужого пространств указывает фразеологизм “*away with fairies*”, имплицитно выражая переход объекта из реального мира в мир мифический. В ирландском фольклоре считалось, что феи либо эльфы похищают людей, жертва похищения, сбитая с толку, возвращается обратно спустя много лет, полагая, что прошло лишь несколько часов. Данный фразеологизм акцентирует такие концептуальные признаки безумия, как чужеродность, странность. Схожую этимологию имеет и слово “*pixilated*”, обозначающее “чокнутый” и образованное в результате контаминации “*pixie*” (фея, эльф) и “*stimulated*” (возбужденный, побужденный), т.е. тот на кого оказали вредоносное влияние феи.

Фразеологизм “*far gone*” (сумасшедший, спятивший) указывает на перемещение объекта на более отдаленное расстояние, чем наблюдатель посчитал бы нормальным. Нарушение нормы эксплицируется компонентом “*far*”, в данном случае содержащим сему “превышения нормы, выхода за пределы нормы”, о чем свидетельствует дефиниционный анализ слова “*far*”:

at, to, or from a great (unusual or considerable in degree, power, intensity, etc) distance.

Метафора **INSANITY IS EXCEEDING BOUNDS** структурирует значительную область изучаемого концепта. Пространство за пределами границы концептуализируется как непригодное либо даже губительное для объекта. Отдаляющийся субъект мыслится как такой, который теряет связь с реальностью и, в результате, оценивается наблюдателем как безумец.

Третий сегмент концепта **INSANITY** структурируется пространственной метафорой, основанной на образной схеме **BALANCE**. Образная схема **BALANCE** так же, как и вышерассмотренные схемы, основана на сенсорно-моторном телесном опыте. Она предполагает нормативное пребывание объекта в состоянии равновесия, а также существование некой точки опоры, фиксирующей равновесное пребывание данного объекта в пространстве. Этот телесный опыт метафорически переосмысливается как умственное состояние, а именно: состояние равновесия трактуется как психически здоровое состояние, а потеря равновесия, которое предполагает смещение объекта в пространстве, как патологическое. Концептуальная метафора **INSANITY IS LOSS OF BALANCE** объективируется 12 англоязычными лексическими единицами.

Лексема “*to unbalance*” и однокоренные “*imbalanced*” и “*unbalanced*”, которые также употребляются в сочетании с лексемами “*mind*” и “*mentally*”, обозначают психически нездоровое состояние “*mentally disordered; deranged*”. Прямое значение глагола “*to balance*” обозначает “приведение в равновесие”, либо “поддержание объекта в состоянии равновесия”: “*to bring to or hold in equilibrium; poise*”, “*to put (something) in a steady position so that it does not fall*”. В сочетании с отрицательным префиксом “*un-*” производный глагол “*to unbalance*” имплицитно подразумевает смещение объекта в пространстве в результате исчезновения точки опоры, нарушение равновесия, что может привести к падению и возможно разрушению. Такой сценарий метафорически переносится на психическую и умственную деятельность человека, так как мозг, якобы “потерявший опору” и “утративший равновесие”, не способен к нормальному функционированию.

Подобным же образом лексема “*to unsettle*” и ее производное “*unsettled*”, которые согласно Тезаурусу Роже входят в группу лексем “*delirious*” со значением “*mentally imbalanced*”, также первоначально обозначали физическую утрату опоры: “*undo from a fixed position, from un- + settle*”, что также предполагает изменение положения в пространстве, а вследствие и дисфункцию.

Лексема “*unstable*”, которая обычно является компонентом словосочетания “*mentally unstable*”, имеет схожую этимологию: “*apt to move, liable to fall*”. Слово “*stable*” является латинским заимствованием через старофранцузский язык, и является производным глагола “*stāre*”, обозначающим “стоять”. В спектр данной метафоры помимо признаков “неуравновешенности” и

“падения” можно также включить “физическую слабость”, если речь идет о человеке; и изъяны в конструкции, если слово применяется для описания предмета.

Рассматриваемая пространственная метафора также структурирует следующий ряд фразеологизмов, восходящих к обозначению ненормативного, нежелательного отделения части от целого.

Синонимичные фразеологизмы “*to come unstuck*” и “*to come unglued*” образно переосмысляют потерю предметом точки опоры в результате отклеивания и отделения от стабильной, прочной поверхности. Они также имплицитно нарушают целостности, так как отделившийся предмет и поверхность, от которой он “отклеился”, мыслятся как нормативно единая система.

Аналогичным образом прямое значение глагола “*to unhinge*” и его производного “*unhinged*” относится к двери, снятой с петель: “*to remove a door from its hinges*”. В результате дверь теряет свои главные функции: закрывать проем в стене, заборе, что образно переносится на сферу умственной деятельности: утрата функциональных способностей к мышлению.

Фразеологизмы “*to go off the wall*” и “*to fly off the handle*”, которые также обозначают “сойти с ума, спянуть”, изначально обозначали падение объекта в результате нарушения его фиксации на поверхности, вредоносного отделения от традиционного целого: “*handle*” – ручка двери, дверь – часть строения, строение – нормативное целое.

Метафора INSANITY IS LOSS OF BALANCE **психическую** ущербность образно переосмысляет через **физическую** потерю равновесия. Объект теряет равновесие вследствие слабости, либо несовершенства формы, что приводит к его падению, разрушению и дисфункции.

В результате проведенного исследования можно выделить три концептуальные метафоры INSANITY IS BEING/MOVING OUT OF CONTAINER, INSANITY IS EXCEEDING BOUNDS и INSANITY IS LOSS OF BALANCE, в основу которых соответственно ложатся образные схемы CONTAINER, BOUNDED AREA и BALANCE. Данные концептуальные метафоры являются структурными, так как они конструируют абстрактный сегмент концепта INSANITY в терминах чувственно воспринимаемого опыта, а именно сенсорно-моторного. Экспириенциальной базой данных метафор является сфера опыта: вероятно с точки зрения внешнего наблюдателя люди с психическими отклонениями не могут нормально ориентироваться в пространстве, неспособны к самостоятельному передвижению. Они не в состоянии определить границы, за которые нельзя переступать, в результате попадают в пространство, где их может ожидать опасность, и поэтому их поведение непредсказуемо и неадекватно. Наш анализ позволяет выделить такие концептуальные признаки INSANITY как “непредсказуемость”, а вследствие и “опасность”, “нарушение привычного сценария событий”,

“уязвимость”, “слабость”, “чужеродность”, “несовершенство формы”, “разрушение”, “дисфункция”.

Перспективой дальнейшего исследования является изучение других структурных метафор, концептуализирующих абстрактный феномен безумия, выделение дополнительных концептуальных признаков и структурирование номинативного поля концепта INSANITY.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: “Языки русской культуры”, 1999. – 896 с.
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
3. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314, [6] с.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
5. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics An Introduction. – Edinburg: Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
6. Johnson M. The Philosophical Significance of Image Schemas//From Perception to Meaning – Image Schemas in Cognitive Linguistics. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2005. – P.: 15-35.
7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – London: The University of Chicago Press, 2003. – 277 p.
8. Oakley T. Image Schemas // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – P.: 214-235.
9. Oxford Dictionaries Online // Эл. ресурс: <<http://www.oxforddictionaries.com/page/askoxfordredirect>>.
10. Roget's 21st Century Thesaurus // Эл. ресурс: <<http://thesaurus.com>>.
11. Webster's Online Dictionary – with Multilingual Thesaurus Translation//Эл. ресурс: <<http://www.websters-online-dictionary.org>>.

ЕНЕРГІЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОЕТИКИ ЗМІНЕНИХ СТАНІВ СВІДОМОСТІ

Дослідження присвячене вивченню змінених станів свідомості в художній семантиці. У статті розглядаються особливості породження художніх смислів і виокремлюються типи словесних образів, задіяних у втіленні змінених станів свідомості.

Ключові слова: образ, перцептивний образ, троп, теорія силової динаміки, змінені стани свідомості.

Присяжнюк Л.Ф. Энергия художественного образа сквозь призму поэтики измененных состояний сознания. Исследование посвящено изучению измененных состояний сознания в художественной семантике. В статье рассматриваются особенности порождения художественных смыслов и выделяются типы словесных образов, задействованные при воплощении измененных состояний сознания.

Ключевые слова: образ, перцептивный образ, троп, теория силовой динамики, измененные состояния сознания.

Prysiazhniuk L.F. Image energy from the perspective of altered states of consciousness. The research focuses on the analysis of altered states of consciousness in literary semantics. The peculiarities of generation of literary senses are explored. Types of linguistic images involved in representation of altered states of consciousness are singled out.

Key words: image, perceptual image, trope, force dynamics theory, altered states of consciousness.

У кожній науковій галузі можна виокремити проблеми, які ніколи не втрачають актуальності. Для наукових студій, спрямованих на вивчення художньої семантики, таким питанням є розкриття специфіки художньої образності, її відмінності від образності, притаманної повсякденній свідомості.

Традиційно образність визначалася як властивість мовлення апелювати до нашої уяви і почуттів [11, 76], передавати не тільки логічну інформацію, але й інформацію, пов'язану з відчуттями, сприйманнями та уявленнями [9, 39]. Вплив художньої образності пояснюється сугестивною функцією образу, тобто здатністю до втілення переживань, які не піддаються вербалізації, породжуючи при цьому нові смисли [3, 78], викликаючи трансівні стани [10, 139], моделюючи та індукуючи психічну енергію [1; 15]. Останнє твердження викликає багато суперечностей, оскільки сьогодні не існує можливості вимірювати енергію слова [8, 77]. Проте ми спробуємо пояснити це явище, ґрунтуючись на семантиці мовних одиниць і беручи до уваги прирощення смислу в результаті включення таких одиниць до образної системи

художнього тексту. З метою унаочнення взаємодії психічної та словесної енергії ми звертаємося до явища безпосередньо пов'язаного з внутрішньою психічною енергією – змінених станів свідомості (далі ЗСС).

Отже, **актуальність** цієї статті визначається загальною спрямованістю сучасних філологічних студій на пошук нових шляхів до розкриття прихованих смислів художнього тексту, встановлення його концептуальної будови, поглиблення уявлень про механізми породження художньої образності.

Предмет нашого вивчення становлять семантичні та стилістичні особливості репрезентації ЗСС у системі словесних образів художнього тексту.

Мета дослідження полягає у встановленні специфіки втілення ЗСС в образній системі художнього тексту шляхом семантичного та контекстуально-інтерпретаційного аналізу. Зазначена мета передбачає вирішення таких **завдань**: 1) надати визначення ЗСС і окреслити напрями їх вивчення в лінгвістиці; 2) виокремити засоби втілення ЗСС в образному просторі художнього тексту; 3) запропонувати типологію художніх образів крізь призму їх ролі у втіленні ЗСС.

Матеріалом дослідження слугували романи І. Стоуна “Lust for Life” і В. Голдінга “Lord of the Flies”.

Трактування образу як різновиду відображення дійсності [6, 18; 3, 77], як художньої реконструкції свідомості [12, 128] зумовлює інтерес до вивчення особливостей художнього втілення емоцій і інших явищ, пов'язаних з психічною діяльністю людини, зокрема, свідомістю та її станами. У психології ЗСС трактуються як нетривалі непатологічні психосоматичні стани, які виникають у психічно здорових людей під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Такими факторами можуть бути надзвичайні ситуації, психотропні засоби, медитація, творчий акт тощо [4; 7, 3-7; 13, 28]. ЗСС супроводжуються відповідними характерними симптомами: змінами перебігу мисленневих процесів; порушенням відчуття часу; втратою контролю над власною емоційною сферою; викривленням сприйняття образу власного тіла; відчуттям відродження; підвищеною чутливістю до навіювання [7, 6-11].

Увагу лінгвістів ЗСС привернули через зміни, які вони спричиняють у вербальній поведінці людини [13, 29-31]. У ракурсі художньої семантики ЗСС можуть розглядатися з трьох позицій: автора, персонажа та читача. Це пов'язано з тим, що, по-перше, ЗСС є однією зі сторін вивчення психологічного портрета автора художнього твору, оскільки акт творчості супроводжується цими станами [4]. По-друге, ЗСС можуть бути втілені в образній системі художнього тексту. Зрештою, сам художній текст може слугувати фактором спричинення ЗСС [16, 411-430]. Ми аналізуємо ЗСС як частину образного простору тексту та зосереджуємося на виокремленні засобів їх втілення в системі словесних образів.

Вивчаючи ЗСС у художній семантиці, слід брати до уваги неможливість застосування традиційних методик дослідження концептів, оскільки пошук

безпосередніх вербальних маркерів цього текстового явища (наприклад, у англійській мові *altered, states, consciousness*) є непродуктивним. Вирішення цієї проблеми полягає насамперед у залученні здобутків інших гуманітарних дисциплін, зокрема психології. Так, виділення фрагментів, що містять описи ЗСС, відбувається на основі ідентифікації чинників ЗСС і симптомів, які супроводжують ці стани. Пошук таких ідентифікаторів базується на даних психології [4; 7], лінгвокультурології, лінгвістики змінених станів свідомості [13]. Проілюструємо художнє втілення ЗСС на основі прикладу з роману І. Стоуна “Lust for Life”, присвяченого опису процесу творчості художника А. Мауве.

*He did not know that Mauve was undergoing the metamorphosis of the creative artist. He began a canvas **lethargically**, working almost **without interest**. Slowly his **energy** would pick up as ideas to creep into his mind and become formulated. He would work a little longer, a little harder each day. As objects appeared clearly on the canvas, his demands upon himself became more exacting. His mind would flee from his family, from his friends and other interests. His appetite would desert him and he would be living **on nervous energy**. His body would shrink on its ample frame and the sentimental eyes become **lost in a hazy mist**. The more he became fatigued, the more desperately he worked. The **nervous passion** which possessed him would rise higher and higher. In his mind he knew how long it would take him to finish; he set his will to last until that very day. He was **like a man ridden by a thousand demons**; he had years in which to complete the canvas, but something **forced him to lacerate** himself every hour of the twenty-four. [...]*

*Once the canvas was delivered, he **collapsed in heap**. He was **weak, ill, delirious**. It took Jet many days to nurse him back to health and sanity. His **exhaustion** was so complete that the very sight or smell of paint made him nauseated. Slowly, very slowly, his **strength** would return. In its wake would come his interest. He would begin to putter about the studio cleaning up things. He would walk in the fields, at first seeing nothing. In the end some scene would strike his eye. And so the cycle began all over again (18, 185).*

Симптомами, які сигналізують про перебування митця у зміненому стані свідомості, є порушення його здатності до перевірки реальності; дезорієнтація в часі; виникнення граничних емоційних станів; спотворення образу власного тіла; відчуття відродження [7, 6-7]. Зниження свідомого контролю стає причиною спалаху інтенсивних, наближених до екстазу емоцій [там само, 8]. Заглиблення у творчий процес зумовлює майже повну відсутність сприйняття реального оточення та знесилення митця. У фрагменті знаходимо посилання на рекурентність таких станів художника: *And so **the cycle began all over again**.*

Розглянемо особливості втілення ЗСС у системі словесних образів. Наведений вище приклад можна розділити на три частини: 1) зав'язка – намагання

митця увійти в ЗСС, що суб'єктивно переживається ним як творче натхнення; 2) емоційне крещендо – перебування художника в ЗСС, що супроводжується незвичним спалахом внутрішньої енергії; 3) розв'язка – вихід зі ЗСС, що завершується поверненням до нормального стану свідомості.

Кожна з цих частин характеризується зображенням різного рівня внутрішньої психічної енергії митця. Розглядаючи проблему кореляції енергетики слова та психічної енергії, слід звернутися до теорії образу.

Традиційно лінгвістичні студії, присвячені вивченню художньої семантики, зосереджуються на так званих тропеїчних засобах [12, 132], пов'язаних з перенесенням значення, семантичним зсувом. Вони розглядаються як локальні образи, які створюються окремими експресивними засобами і стилістичними прийомами, наприклад, метафорою, епітетом тощо [6, 18; 9, 43-45]. Так, у наведеному фрагменті втілення зростання внутрішнього напруження та, відповідно, внутрішньої енергії відбувається шляхом використання метафори (*lost in a hazy mist*), художнього порівняння (*like a man ridden by a thousand demons*). Семантичний зсув спричиняє відхилення від звичного рівня енергетики [15], що забезпечує емоційність висловлення. Водночас привертає увагу той факт, що зазначені образи не є основними елементами створення семантичного напруження в аналізованому уривку. Безперечно підсилюючи емоційний ефект, вони слугують додатковим фактором передачі образної інформації. Адже специфіка семантики художнього тексту, яка характеризується контекстуальною взаємодією мовних одиниць, потребує не лише розгляду власне образних засобів, але й інших елементів, які в системі художнього тексту можуть ставати носіями образної інформації. Семантичний аналіз мовних одиниць, залучених у наведеному фрагменті, дозволяє говорити про наявність потенційних словесних образів, які, з одного боку, набувають стилістичного значення в контексті художнього твору внаслідок порушення звичної сполучуваності слів, у результаті дії принципу повторюваності певних елементів різних мовних рівнів, наприклад, повтору ключових слів [5, 51]. З іншого боку, ми вважаємо, що здатність таких слів і словосполучень ставати носіями образної інформації потенційно закладена в їхній семантиці та зумовлюється поєднанням емоційної, експресивної, оцінювальної та стилістичної конотацій [2, 162]. Проведений аналіз свідчить, що у переважній кількості прикладів елементами, які отримують додаткове значення, стають слова, семантика яких пов'язана з силовою динамікою.

Ідея силової динаміки знайшла своє відображення у концепції “рушійної сили” (*force dynamics*) Л. Талмі [14], який запропонував новий підхід до вивчення значення мовних одиниць шляхом звернення до відношень між об'єктами. Спектр таких відношень включає в себе внутрішньо властиву одному об'єкту тенденцію до силового впливу; опір, який чинить інший об'єкт цій силі; намагання першого перебороти цей опір; блокування цього намагання другим об'єктом [там само, 10]. Прикладами слів, у семантиці

яких відображена силова динаміка, можуть слугувати дієслова з семантикою підпорядкування, примусу, перешкоди; початку, продовження, припинення дії; допустові й причинно-наслідкові сполучники; прийменники *against*, *despite*, а також слова на позначення граничних почуттів, наприклад, *love*, *hate*. У фрагменті, що аналізується, увагу привертає використання таких слів з метою відображення коливань внутрішньої психічної енергії художника.

У першій частині – зав'язці – зображено входження митця у ЗСС:

He began a canvas lethargically, working almost without interest. Slowly his energy would pick up as ideas to creep into his mind and become formulated (18, 185).

Психічний стан художника характеризується зниженням емоційної активності, що підкреслюється використанням прислівника *lethargically*, який містить семи *no energy*, *no interest* (відсутність енергії, відсутність інтересу). Персонаж ніби накопичує внутрішню енергію.

Друга частина уривка реконструює свідомість митця у момент творчого піднесення:

*As objects appeared clearly on the canvas, his demands upon himself became more exacting. His mind would flee from his family, from his friends and other interests. His appetite would desert him and he would be living **on nervous energy**. His body would shrink on its ample frame and the sentimental eyes become lost in a hazy mist. The more he became fatigued, the more desperately he worked. The **nervous passion** which possessed him would rise higher and higher. In his mind he knew how long it would take him to finish; he set his will to last until that very day. He was **like a man ridden by a thousand demons**; he had years in which to complete the canvas, but something **forced him to lacerate** himself every hour of the twenty-four* (18, 185).

Перебуваючи в стані ЗСС, художник відчуває виняткову творчу наснагу. Надзвичайна енергійність митця втілюється за допомогою мовних одиниць *nervous energy*, *nervous passion*, які містять семи, пов'язані з відхиленням від норми. Залучення слів з семантикою активності (*energy*, *strength*, *force*, *lacerate*) підкреслює спалах більш інтенсивних, ніж у нормальному стані, емоцій. Відхилення від нормального емоційного стану репрезентується за допомогою тропеїчних засобів (*like a man ridden by a thousand demons*). Змінюється й ритмічна побудова фрагмента: відчуття прискорення темпу і зростання внутрішньої психічної енергії пов'язане з використанням паралельних синтаксичних конструкцій.

Водночас, стан ЗСС не може бути довготривалим, оскільки спричиняє фізичне та емоційне виснаження. У третій частині наведеного фрагмента спостерігаємо деструктивні наслідки ЗСС:

*Once the canvas was delivered, he **collapsed in heap**. He was **weak, ill, delirious**. It took Jet many days to nurse him back to health and sanity. His*

exhaustion was so complete that the very sight or smell of paint made him nauseated (18, 185).

Редуція емоційної активності втілюється шляхом вживання слів і словосполучень, які позначають відсутність здатності до дії, сповільнену реакцію та пов'язані з семантикою пасивності: *collapsed in heap, weak, ill, delirious, exhaustion*.

Слід зазначити, що в аналізованому романі словесні образи з семантикою силової динаміки постійно зустрічаються в текстових ситуаціях, присвячених зображенню творчого процесу, сприяючи створенню емоційних піків художнього твору. У мегаконтексті роману повторювання таких слів створює процесуальні наскрізні образи [6, 18]. Таким наскрізним образом стає образ відданого своєму покликанню творця, який вкладає всю внутрішню енергію у свої картини. Увагу привертає те, що опис картин головного персонажа твору, Вінсента ван Гога, зосереджується навколо їх здатності транслювати енергію, закладену в них автором:

That which characterize all the work of Vincent Van Gogh [he read] is the excess of force, and the violence in expression. In his categorical affirmative of the essential character of things, in his often rash simplification of form, in his insolent desire to look at the sun face to face, in the passion of his drawing and colour, there lies revealed a powerful one, a male, a darer who is sometimes brutal, sometimes ingenuously delicate (18, 468-469).

У своїй рецензії на картини Вінсента ван Гога критик відзначає енергетику творчого доробку митця. Образ сильної енергетики створюється шляхом підкреслення маскулітності картин, яка в західноєвропейській культурі асоціюється з такими рисами як відвага та сила. Це підкріплюється словами і словосполученнями, пов'язаними з відношеннями сили: *excess of force, violence, powerful, brutal*. Повторенням таких синонімічних слів досягається відтворення енергетичної сили, яку випромінюють картини.

Окрім слів, семантика яких пов'язана з силовою динамікою, аналіз фрагментів художніх текстів, які містять опис ЗСС, виявив продуктивність використання мовних одиниць на позначення сенсорних відчуттів людини. Вживання таких одиниць зумовлює породження ще одного типу образу – перцептивного [12, 132]. Під перцептивним розуміємо різновид словесного образу, який базується на використанні слів на позначення сенсорних відчуттів (зорових, аудитивних, олфактивних, тактильних, смакових) в їх прямому значенні без виникнення семантичних зсувів. Як відомо, головною ознакою художнього образу є його здатність формуватися в свідомості суб'єкта без матеріальної наявності об'єкта [6, 18]. Таким чином, перцептивний образ, діючи як аналог подразників (предметів і явищ матеріальної дійсності), здатен викликати відповідні відчуття. Розглянемо вплив такого образу в наступному фрагменті з роману В. Голдінга “*Lord of the Flies*”, який є

художньою реконструкцією ЗСС, спричинених зовнішніми факторами, а саме сенсорним перевантаженням [7, 6]:

*Ralph said nothing more, but waited while the procession came nearer. **The chant** was **audible** but at that distance still wordless. [...] The gutted carcass of a pig **swung** from the stake, swinging heavily as the twins toiled over the uneven ground. The pigs head hung down with gaping neck and seemed to search for something on the ground. At last **the words of the chant** floated up to them, across the bowl of blackened wood and ashes “Kill the pig. Cut her throat. Spill her blood” (17, 60).*

У наведеному прикладі зображується зміна сприйняття дійсності персонажами роману внаслідок “постійної повторюваної, монотонної стимуляції” [7, 8]. Полювання та вбивство тварини перетворюється на ритуал, який супроводжується відповідними діями, зокрема хоровим повторенням набору фраз, що спричиняє груповий транс. Монотонний ритм, який слугує фоном для сприйняття внутрішнього стану персонажів, створюється на основі аудитивних образів, які виникають внаслідок використання слів *chant* (монотонний спів), *audible* (чутний), а також передається за допомогою зображення руху процесії: *swung*, *swinging*. Пульсація ритму (його прискорення та уповільнення) стає домінуючим засобом втілення ЗСС персонажів у наведеному прикладі. Максимальне прискорення ритму на фонетичному рівні досягається вживанням слів, які містять короткі голосні /l/, /ʌ/ (*Kill the pig. Cut her throat. Spill her blood*). На рівні синтаксису цьому сприяють короткі наказові речення.

Таким чином, проведене дослідження надає можливість зробити такі **висновки**. ЗСС є художнім реконструюванням альтернативних форм свідомості в образній системі художнього тексту. Розгляд текстових фрагментів, які втілюють ЗСС, дозволяє говорити про специфіку репрезентації ЗСС у системі словесних образів. Домінуючим засобом художнього відображення ЗСС є художнє моделювання різних рівнів внутрішньої психічної енергії персонажа, який перебуває в такому стані: накопичення, пік і зниження. Це досягається шляхом використання трьох типів словесних образів: перцептивних, тропеїчних і потенційних словесних образів.

Перцептивний образ базується на використанні слів на позначення сенсорних відчуттів людини в їх прямому значенні з метою стимулювання сенсорного досвіду та виклику психічних переживань. Під потенційними словесними образами розуміємо слова, які стають носіями образної інформації в контексті художнього твору.

На противагу двом вище згаданим типам образу, тропеїчні засоби побудовані на перенесенні значення. Аналіз виокремлених фрагментів виявив, що останній тип образу, незважаючи на закладений у ньому значний експресивний потенціал, не є домінуючим засобом для зображення ЗСС. Художня

реконструкція ЗСС в аналізованих творах відбувається переважно шляхом використання перцептивних і потенційних словесних образів.

Перспективою дослідження в обраному напрямі вважаємо аналіз композиційної організації художнього тексту в ракурсі вивчення ЗСС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Методологические основания исследования проблемы вербализации концепта / Н. Ф. Алефиренко // Вестник ВГУ. Серия Гуманитарные науки. – 2004. – № 2. – С. 60-66.
2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов. – 7-е изд. / Ирина Владимировна Арнольд. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 384 с.
3. Воробйова О. П. Метафори про метафору: дидактичний сценарій / О. П. Воробйова // Записки з романо-германської філології. – Вип. 25. – 2010. – С. 76-83.
4. Криппнер С. Психоделическое состояние, гипнотический транс и творческий акт / С. Криппнер // Измененные состояния сознания ; [ред. Ч. Тарт]. – М.: ЭКСМО, 2003. – С. 36-47.
5. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: навчальний посібник / Валерія Андріївна Кухаренко. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 272 с.
6. Кухаренко В. А. Кумулятивний образ в системі художественного тексту : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю з дня народження проф. О. М. Мороховського [“Слово й текст у просторі культури”], (КНЛУ, Київ, 26-27 листопада 2010 р.) ; [відп. ред. О. П. Воробйова]. – К. : Ленвіт, 2010. – С. 18-19.
7. Людвиг А. Измененные состояния сознания / А. Людвиг // Измененные состояния сознания ; [ред. Ч. Тарт]. – М. : ЭКСМО, 2003. – С. 14-37.
8. Манакин В. М. Феномен енергетичності людської мови / В. М. Манакин // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия “Филология. Социальная коммуникация”. – Том 21 (60). – 2008. – № 1. – С. 71-77.
9. Стилистика английского языка: учебник / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. – Киев : Выща шк., 1991. – 272 с.
10. Тарасенко В. В. Фрактальная семиотика: “слепые пятна”, перепети и узнавания / Владислав Валерьевич Тарасенко ; [закл. ст. Ю. С. Степанова]. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 232 с.
11. Томашевский Б. В. Краткий курс поэтики. / Борис Викторович Томашевский ; [вступ. статья, примечания Л. В. Чернец]. – 3-е изд. – М. : КДУ, 2006. – 192 с.
12. Щирова И. А. Художественное моделирование когнитивных процессов в англоязычной психологической прозе XX века: монография. / Ирина Александровна Щирова. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2000. – 210 с.
13. Spivak D. L. Linguistics of Altered States of Consciousness: Problems and Prospects / D. L. Spivak // Journal of Quantitative Linguistics. – Vol. 11, № 1-2. – 2004. – P. 27-32.
14. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics. Vol. I: Concept Structuring Systems / Leonard Talmy – Cambridge : The MIT Press, 2000. – 565 p.
15. Tsur R. Aspects of Cognitive Poetics / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.tau.ac.il/~tsurXX/2. 6.
16. Tsur R. Toward a Theory of Cognitive Poetics / Reuven Tsur. – North Holland: Elsevier Science Publishing Company, 1992. – 573 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Golding W. Lord of the Flies // William Golding's Lord of the Flies / [ed. by James R. Baker, Arthur P. Ziegler, Jr.]. – N.Y. : A Perigee Book. – P. 1-188.
18. Stone I. Lust for Life. A Biographical Novel of Van Gogh. / Stone I. – N.Y. : New American Library, 1964. – 509 p.

УДК 811.134.2'373.4

Пшанська Г. Т.

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СУПЕРЛАТИВНОЇ ОЗНАКИ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто деякі засоби вираження підсилюючої ознаки в іспанській мові за допомогою слів-квантифікаторів, прикметників, іменників, дієслів та прислівників на “-mente”. Проаналізовано деякі синтаксичні особливості даних слів та їх функціональні еквіваленти.

Ключові слова: суперлатив, суперлативна кількість/якість, квантифікатор, інтенсифікатор.

Пшанская Г.Т. Лексические средства выражения суперлативного признака в испанском языке. В статье рассмотрены некоторые средства выражения усилительного признака в испанском языке с помощью слов-квантификаторов, прилагательных, существительных, глаголов и наречий на “-mente”. Проанализированы некоторые синтаксические особенности данных слов и их функциональные эквиваленты.

Ключевые слова: суперлатив, суперлативное количество/качество, квантификатор, интенсификатор.

Pshanska H.T. Lexical means of expressing superlative quantity/quality in Spanish. The article addresses some means of expressing intensifying processes in the Spanish language by quantitative words, adjectives, nouns, verbs and adverbs in “-mente”. Some syntactic features of these words and their functional equivalents are analyzed.

Key words: superlative, superlative quantity/quality, quantifier, intensifier.

Як одна із граматичних категорій, що виражає ступінь якості предмета або дії, суперлатив/елатив відзначається крайнім позиціонуванням характеристики цих двох понять. Ступінь якості може розглядатися як в порівнянні, так і сам по собі. У першому випадку говориться про відносний ступінь, в другому – абсолютний. Суперлатив позначає абсолютний, тобто найвищий ступінь. Засоби його вираження є різноманітними.

Метою даної статті є аналіз лексичних засобів вираження суперлативу – слів, які містять суперлативну ознаку у своєму корені, тобто у своїй семантиці. Такими словами можуть бути слова-квантифікатори, прикметники, іменники, дієслова та прислівники на “-mente”.

Ілюстраціями для досліджуваного матеріалу послужили приклади з текстів іспанської художньої літератури ХІХ- початку ХХ століття, перелік яких подається у списку літератури.

Розглянемо спочатку слова-квантифікатори.

Як відомо, словами-квантифікаторами називаються лексичні одиниці, що виражають кількісний зміст: *mucho*, *bastante*, *demasiado* і т.п.

Найхарактернішими прислівниками-квантифікаторами в іспанській мові є лексеми “*muy*”, “*mucho*”, “*tanto*” та інші, що належать до аналітичних форм вираження збільшеної якості.

“*Muy*” поряд з апокопованими формами “*tan*” і “*gran*” знаходяться на межі морфологічного та синтаксичного вираження суперлативу.

Поширеною є порівняльна форма “*tanto*”, вжита без другого елемента порівняння (“*como*”):

¡Pa qué le has dao *tantas* alas! [13, 161].

(...) que *tantos* sudores y *tantos* malos ratos nos estaba haciendo pasar [12, 140].

У деяких формулах “*tanto*” замінює “*mucho*”:

– ¿Quiere usted algo?

– *Tantas* gracias [11, 431].

В той час як “*tanto*” і “*mucho*” стоять перед іменниками та дієсловами, форми “*tan*” і “*muy*” передують прикметникам, дієприкметникам, ад’єктивним та адвербіальним зворотам:

(...) No se podía luchar (...) contra aquella afirmación injusta, pero *tan* generalizada [10, 490].

¡Anda, diez, *tan* temprano y ya de vuelta! [13, 168].

Vivimos *tan* ricamente [10, 215].

No supe alegrarme por no tener que hacer un favor *tan* poco profesional [10, 80].

Проте, знаходимо випадки вживання “*tan*” і “*mucho*” в однині перед іменниками і, навіть, власними іменами:

La casa de mis suegros, *tan* palacio y todo como es(...) [9, 71].

Es *mucho* Álvaro [7, 500].

У даному випадку йдеться про метонімічний перенос значення.

За визначенням “Diccionario académico”, вислів ¡*Y tanto!* виражає: “*una expresión elíptica con que se manifiesta ponderativamente el asentimiento propio a lo que otro ha dicho*”:

(...) Esto es una cosa muy seria.

Y tanto. Conviene (...) [10, 50].

Знаходимо випадки поєднання форм “*tan*” і “*tanto*” в одному реченні з метою досягнення ще більшого інтенсивного/ елативного ефекту:

y se juraba en silencio consagrarse a procurar la felicidad de aquel hombre a quien *tanto* debía, que *tan* grande se le mostraba [1, 463].

Форма “*tal*”, як правило, має підсилююче позитивне або деспективне значення, яке визначається в контексті:

¡Vive Dios, que *tal* pujanza ni *tal* orgullo comprendo! [8, 98].

Diganos cuándo hemos visto en nuestros teatros ponerse en escena con *tal* pompa

y *tal* exactitud histórica un drama [8, 404].

“*Bien*” + adj. (adv.) є еквівалентом до “*mu*”:

Le costó *bien* poco un triunfo completo [12, 156].

en realidad las cosas eran *bien* distintas [10, 67].

La prueba de esto mismo es *bien* fácil de encontrar [8, 407].

Одним з розмовних варіантів вживання прислівника “*bien*” з метою інтенсифікації є його розміщення після дієслова та перед дієприкметниковою формою цього ж дієслова:

¡Nos están haciendo la pascua *bien* hecha! [10, 147].

y fue entonces cuando la boca se me abrió *bien* abierta [10: 218].

“*Todo*”, перед прикметником чи дієприкметником, може набувати підсилюючого значення і вживатися замість “*mu*”:

(...) me dijo *todo* contento [10, 111].

¡Pues es verdad! – exclamó *todo* regocijado [10, 58].

Інтенсивний зміст прислівника “*todo*” виражається і тоді, коли він передує іменнику з неозначеним артиклем “*un*”: “*es todo un hombre*”, “*todo un señor*”:

(...) el Observatorio rústico de Salas (que es *todo un libro*) (...) [8, 204].

Форма “*perdido*” після прикметника може бути функціональним еквівалентом до “*mu*”, “*todo*”, “*del todo*” (“*completamente*”):

(...) mirando a cada instante el reloj, impaciente *perdido* [10, 203].

Perdona, hombre – rectificué contrito *perdido* [10, 35].

...y me puse a llorar, desconsolado *perdido* [10, 17].

Щодо числівників, слід брати до уваги два аспекти: його граматичну природу і семантичний зсув.

За своїм концептуальним змістом числівники утворюють, з одного боку, семантично однорідний клас слів у виді чистих квантифікаторів – кількісних числівників (*uno, dos, veinte*), а з іншого – це інтенсифікатори, що втрачають свій чіткий арифметичний зміст і набувають підсилюючого значення. У такому випадку, кількісний числівник у конструкції “дієслово + кількісний числівник + іменник” семантично дорівнює прислівнику-квантифікатору (узгодженому в роді і числі з іменником) або іншому виразові з елативним значенням:

Fermín, ese muchacho que trabaja,
según él va contando a todo el mundo,
de *veinte* a *veintiséis* horas diarias [12, 149].

Eso ya me lo has “contao”
dieciséis veces lo menos [12, 76].

La conducción se puso un poco chungu – se habían estropeado unos
semáforos – y había que andar con *cinco* hojas [10, 153].

Комунікативним завданням таких конструкцій є підсилення кількісного змісту внаслідок екстралінгвістичного впливу.

Найбільш вживаними числівниками з такою метою є “круглі” числа “*cien*”, “*mil*”, “*millón*” та ін.:

mil perdones [1, 520].

Recordó *mil* incidentes sin importancia [1, 519].

Y tengo dicho *mil* veces que lo que sobran en España son oradores [1, 487].

Для досягнення ще більшого експресивного ефекту вживаються розгорнуті звороти: “...y *pico*”, “...y *la madre*”:

Los Samaniegos, oriundos, como los Morenos, del país de Mena, también

son *ciento y la madre* [7, 112].

Числівники “*millón*”, “*billón*” та збірні числівники “*par*”, “*docena*”, “*centenar*” та інші, формально приєднуються до іменника за допомогою прийменника *-de*, що мотивується їх етимологічним іменниковим значенням:

Dos millones de curiosos

al pie de la estatua aguardan [13, 57].

Cerré los ojos para (...), y cuando

al cabo de *un par de siglos* los volví a abrir (...) [12, 120].

Порядкові числівники “*centésimo*”, “*milésimo*” і “*millonésimo*” також служать для досягнення суперлативного змісту:

Me puse a hojear por *millonésima* vez los folletos que me habían dado en la agencia de viajes [12, 138].

Для вираження суперлативних кількостей, максимальних чи мінімальних, зустрічаються й інші числівники (*dos*, *un*, *cuatro* та ін.). Часто такі конструкції утворюють сталі вирази:

yo le daré un remedio que se le quita ese dolor en *dos segundos* [12, 57].

(...) y me estornuda a *un milímetro cuadrado* de mis naríces [8, 97].

que a mí el régimen moderno me se importa *siete rábanos* [13, 178].

Другим способом передачі більшої ознаки чи кількості є сама семантика прикметників, іменників, дієслів та прислівників на “*-mente*”.

Розглянемо лексичні одиниці, в семі яких включена підсилююча ознака. Як зазначає Бенгауер [1, 234], існує велика кількість афективних прикметників, які виражають ідею суперлативу:

una afición *terrible* a la lotería [8, 74].

una *increíble* reventa [8, 61].

los minutos se me hicieron *interminables* [12, 71].

con una seguridad *envidiable* [12, 37].

se quedó *atónito* [12, 184].

pusieron a don Fermín de un horror *endiablado* [7, 528].

ocho días de felicidad *inefable* [7, 470].

delirantes aplausos [8, 129].

Інокли межі між прикметником та прислівником є нечіткими:

Te ha salido *fenómeno* [12, 45].

a tí el humo de la churrería te sienta fatal [12, 35, 36].

“*Súper*” та “*extra*” виконують функцію прикметника з суперлативним значенням:

у eso que era aquella una estrella *súper* [13, 30].

у aquí está el aparato, clase *extra* [13, 30].

Знаходимо приклади вживання прислівника “*sobremanera*”, як еквівалента до “*muchísimo*”:

Sus bienes se reducen a algunas monedas (...),

pero las luce *sobremanera* [11, 428].

El bello sexo gusta *sobremanera* de toda especie de fama [11, 436].

Існують інші прикметникові або дієприкметникові форми, суперлативне значення яких розпізнається лише в контексті. Нерідко такі конструкції утворюють сталі вирази:

Pero es que me vi *negro*. Creí que la diñaba [8, 133, 134],

me quedé *helado* [8, 97],

despertando *aterrada* [8, 130].

Вігара Таусте [7, 114]. наводить цікавий приклад вживання іменника “*señor(-a)*” в ролі суперлативного прикметника: “...esa conferencia que te tragaste ayer, *un señor* rollo”:

La de la Milicia Urbana: he aquí *una señora* cuestión [11, 281].

Іменники, що позначають кількість, можуть виконувати роль прислівника з суперлативним значенням:

su tono agresivo me chocó *un montón* [12, 53],

la churrera se alegró *un montón* de verme [12, 128],

y me descentró *un montón* [12, 119],

pero desd haze dos meses esto ha subido *un porción* [13, 60],

chocó *un porción* [13, 46],

y sabe *un rato* de fútbol [12, 37].

До іменників з суперлативним значенням Бенгауер відносить “*un montón*”, “*una atrocidad*”, “*una bestialidad*”, “*un horror*”, “*una barbaridad*”, “*una burrada*” та інші:

es que ha sío *una barbaridad* el daño [8, 78],

та наводить наступні приклади посилюючих іменників, вжитих з означеним артиклем: “me alegré *la mar*”, “me gustó *la tira*”.

Конкретні міри ваги і величини, наприклад “*un kilo*”, “*un dedal*”, “*una tonelada*”, “*una arroba*” також можуть вживатися з суперлативним (аугментативним або демінутивним) значенням:

En esta ocasión tuve más puntería. No había cerrado los ojos y, claro, la cosa mejoró

un kilo [12, 193].

y esta medida te cuesta,
midas bien o midas mal,
media “pesta”.

– ¡ Media pesta!

¡ Pero si eso es *un dedal!* [13, 60].

Для збільшення ступеня суперлативу артикль “*un*” може замінюватись кількісним числівником: “*ese niño pesa dos toneladas*”, або вживатися в множині без артикля:

(...) *arrastrando con dificultad el balandrán empapado que pesaba arrobas* [7, 589].

Суперлативну/елативну функцію можуть виконувати також поняття, що мають певну цінність, значення: “*un dineral*”, “*un imperio*”, “*un mundo*”, “*un ojo de la cara*” [1, 204]:

me he gastao con ella *un dineral!* [8, 95].

Aquella pareja valía *un imperio* [10, 85].

Ello nos cuesta *un ojo de la cara* [11, 248].

Часові поняття “*un siglo*”, “*medio siglo*”, “*una eternidad*”, “*media eternidad*” [1, 203]. вживаються для гіперболізації часових відрізків:

Un minuto. Pues sí que... *Una eternidad* es lo que va a durar esto [12, 69].

Існує багато субстантивних форм, які вживаються для позначення суперлативної кількості або якості, незалежно від їх синтаксичної функції. У більшості випадків такі форми необхідно розглядати в контексті:

En la “Rana” soy *un hacha!* [13, 188].

Esta vida es *una miseria, un asco, una gorrinez* [8, 148].

Este chico es *un ejemplar*, Requena [8, 117].

(...) el chico de la nofra, que es *una especialidad* en toses y quejidos [8, 57].

(...) un truco que se le ha ocurrido al señor Quintín el Bolos, que es *un diantre* pa inventar [8, 58].

Бенгауер наводить наступні приклади вираження суперлативної ознаки за допомогою іменників: “*eres un gallina (una fiera, una calamidad, un Creso* та ін.)” [1, 265].

Для підсилення суперлативної ознаки, іменник-інтенсифікатор може супроводжуватись уточненнями, які конкретизують його зміст:

Esto no es una mujer, esto es *una catedral gótica con canónigos y tó* [9, 94].

В іспанській мові існує багато іменників, які вживаються як синоніми до прислівників: “*poquísim*” або “*nada*”: *un bledo, un pito, una niga ma inui*. Наприклад:

Como si eso me impotara *un pimiento* [12, 44].

Бенгауер дає наступне визначення таким утворенням: “*frases afectivas para indicar cantidades ínfimas o perifrasis de la idea de ‘nada’, ‘absolutamente*

nada. Бенгауер також наводить приклади вживання іменників в ад'єктивній функції, таких як “*perra vida*” та “*un querer verdad*”.

Подібні конструкції знаходимо і в проаналізованих текстах:

y escucha el “*programa monstruo*”
que durmiendo he “*cavilao*” [13, 137].

(...) a partir de los pantalones, el *broncazo padre* [8, 79].

(...) pos después de esa *conducta modelo* (...) [8, 95].

Існує також велика кількість дієслів, які несуть суперлативний/елативний зміст: “*maravillarse*”, “*extasiarse*”, “*aterrorizar*”, та ін.:

La cosa *se eternizaba* [12, 97].

los tipos como usted *me revientan* [12, 54].

Esas cosas de brujería barata *le pirraban* [12, 33].

Серед дієслів з підсилюючою функцією знаходимо “*forrarse*” та “*hincharse*”:

y alguien *se forraría* especulando con aquel rico suelo [12, 153].

Nos hinchamos de dar vueltas por madrid [12, 57].

Nos hinchamos a fumar y a tomar tila [12, 140].

Суперлативну функцію може виконувати герундій:

Salí *pitando* [12, 177].

que sabes que soy gitano,

y en cuanto tengo un billete

le doy “*boleta volando*” [13, 176].

Прислівникові форми, утворені за допомогою прикметників з додаванням суфікса “*-mente*”, значною мірою доповнюють ряди прислівників з суперлативним значенням:

Los tiempos han cambiado *extraordinariamente* [11, 391].

El plan está *superiormente* concebido [11, 402].

Izquierdo no reparó que a su amigo

le temblada *horriblemente* el párpado [10, 198].

bajo un cielo bruñido, *inmensamente* desnudo [10, 239].

gritaban *desaforadamente* [10, 241].

Як бачимо, вираження суперлативної ознаки на лексичному рівні здійснюється за допомогою різноманітних засобів.

У статті розглянуто лексичні одиниці, семантика яких дозволяє виражати найвищий ступінь якості предмета або дії – це слова-квантифікатори (прислівники, числівники), прикметники, іменники, дієслова та прислівники із суфіксом “*-mente*”.

Найпоширенішими прислівниками-квантифікаторами в іспанській мові є лексеми *mu*, *mucho*, *tanto*, *demasiado*, та інші, які в розмовній мові часто замінюються своїми функціональними еквівалентами.

Характерним для іспанської мови є вживання числівників з метою вираження суперлативних кількостей.

Не менш вагомим є вживання й інших частин мови, в семі яких міститься підсилена ознака – це велика кількість афективних прикметників, що вживаються у функції прислівників, іменники, дієслова, прислівники на “-mente”, дієприкметникові звороти та герундії, суперлативне значення яких розпізнається в контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Beinhauer, Werner. *El español coloquial*. – Madrid, Gredos, 1991 [1929].
2. Carreter, F. Lázaro. *El problema del artículo en español*, en *Estudios de lingüística*. – Barcelona: Edit. Crítica, 1980.
3. E. Coseriu, “Introducción al estudio estructural del léxico”, en *Principios de semántica estructural*. – Madrid: Gredos, 1997.
4. Náñez, Emilio. *La lengua del coloquio*.- en “Mesa, sobremesa” de A. Zamora Vicente.- Madrid: Edit. Coloquio S.A., 1982.
5. R.A.E. *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*. - Madrid: Espasa Calpe, 1992.
6. Vígara Tauste, Ana María. *Aspectos del español hablado*. - Madrid: S.G.E.L., 1980.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

7. Alas, Leopoldo. “Clarín”. *La regenta*.- Madrid. – Alianza Editorial, 2.a ed., 1967.
8. Arniches, Carlos. *Del Madrid castizo*, ed. de José Montero Padilla. - Madrid: Cátedra, 1978.
9. Beinhauer, Werner. *El humorismo en el español hablado*. - Madrid: Gredos, 1973.
10. Galdós, Benito Pérez. *Fortunata y Jacinta*. - Madrid: Edit. Hernando, 13-a ed., 1979.
11. de Larra, Mariano José . *Artículos*. - Ed. de Carlos Seco Serrano. – Barcelona, Planeta, 2-a ed., 1982.
12. Pérez Merinero, Carlos. *Las reglas del juego*.- Madrid: Cátedra, 1982.
13. Torres del Álamo, Ángel y Asenjo, Antonio. *Chulapas y chulapones*.- Madrid: Renacimiento.

УДК 811.111'373.612:336.7

Румянцева О.А.

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ ЯК ЗАСІБ УТВОРЕННЯ НОВИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У БАНКІВСЬКІЙ І БІРЖОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті досліджується вторинна номінація як спосіб утворення нових термінологічних одиниць у банківській і біржовій термінології, також аналізується структура вторинно номінованих термінів і робиться висновок про спадковість інформації у вторинній номінації і про вплив стилістичного чинника в семантичному термінотворенні.

Ключові слова: вторинна номінація, термінологія, структурна обумовленість, семантичне термінотворення.

Румянцева Е.А. Вторичная номинация как средство образования новых терминологических единиц в банковской и биржевой терминологии. В статье исследуется вторичная номинация как средство образования новых терминологических единиц в банковской и биржевой терминологии, также анализируется структура вторично номинированных терминов и делается вывод о наследовании информации во вторичной номинации и о влиянии стилистического фактора в семантическом терминообразовании.

Ключевые слова: вторичная номинация, терминология, структурная обусловленность, семантическое терминообразование.

Rumyantseva O.A. Secondary nomination as a method of formation of new terminology units in banking and exchange terminology. In the article there is investigated secondary nomination as a method of formation of new terminology units in banking and exchange terminology, the structure of the secondary nominated terms is also analysed here and we draw the conclusion about the inheritance of information in the secondary nomination and about the influence of stylistic factor on semantic term-building.

Key words: secondary nomination, terminology, structural conditionality, semantic term-building.

Об'єктом дослідження представленої статті є банківська і біржова лексико-семантична підсистема англійської термінологічної системи.

Предметом дослідження є вторинна номінація, способи і засоби її творення, а також структурні групи повторно номінованих термінів.

Мета – визначити стилістично позначені терміни, визначити чи існує процес спадковості значення між первинно і вторинно номінованими терміноодинацями, дослідити конструктивну обумовленість вторинної номінації.

Для позначення здатності сучасних мов поповнювати свій номінативний склад вводиться поняття вторинної номінації, під якою розуміється викорис-

тання фонетичної форми первісної мовної одиниці для нового позначеного поняття, тобто поява нового значення в цій мовній одиниці [1, 190, 203].

При цьому результати вторинної номінації сприймаються як похідні за морфологічним складом і у їх значенні.

Способи вторинної номінації розрізняються залежно від мовних засобів, використуваних для створення нових імен, і від характеру взаємин «ім'я-реальність». За типом засоби підрозділяються на:

1) словотворення як регулярний спосіб створення нових слів і значень;

2) синтаксичну транспозицію, при якій морфологічні засоби вказують на зміну синтаксичної функції при збереженні лексичного значення;

3) семантичну транспозицію, яка не міняє матеріального вигляду перемисленої одиниці і призводить до творення багатозначних слів, а також фразеологізмів різних типів.

Наша увага у статті націлена саме на семантичну транспозицію. За характером вказівки ім'ям на дійсність розрізняють два типи вторинної номінації – автономну і неавтономну (непряму) [7, 137].

Автономна номінація – це вторинні значення слів, які знаходять самостійну номінативну функцію і називають той або інший об'єкт реальності, його ознаку або дію автономно, на базі одного імені. В цьому випадку «закономірності вибору і комбінації лексичних одиниць залежать тільки від властивого їм значення, яке визначається тому як вільне» [там саме, 139].

Неавтономна номінація – це вторинні значення слів, які «позбавлені здатності вказувати на світ автономно і реалізуються тільки у поєднанні з іншими словами» [там саме]. Якщо окремі значення багатозначного слова в тлумачних словниках приводяться з визначеними помітками типу «образн.», «перен.», звичайно це завжди вказує на їх неавтономність (побічність).

При неавтономній вторинній номінації формування нової мовної одиниці відбувається за допомогою такого використання комбінаторної техніки мови, при якій знакова одиниця «завжди співвідноситься з тим, що означає побічно, за посередництвом семантично опорного для цієї комбінації найменування» [там саме, 201].

У цьому сенсі словосполучення *Chinese Wall*, що є вторинним номінованим і означає в загальнолітературній мові «непереборний бар'єр або перешкоду», тільки за допомогою опорного найменування *банк* або *біржа* співвідноситься зі своїм найменуванням побічно і утворює неавтономну вторинну номінацію.

Chinese wall – (банк.) розподіл функцій банку у сфері прийому вкладів і кредитування і у сфері торгівлі цінними паперами, щоб уникнути зловживань у зв'язку з використанням внутрішньої інформації; для цього використовуються правила розподілу функцій, створюються ізольовані підрозділи або

спеціалізовані дочірні компанії, причому головний банк часто не може бути клієнтом останніх.

Chinese wall – (бірж.) розподіл функцій і інформації між власне брокерським відділом брокерської компанії і відділом маркет-мейкерів, щоб уникнути зловживань брокерами внутрішньою інформацією маркет-мейкерів.

Розглянемо інший приклад, прикметник «*clean*» у своєму первинному значенні означає «чистий» і в словосполученнях «*clean hands*» – «чисті руки», чесність і бездоганність поведінки; «*clean car*» – автомобіль б/у у хорошому стані; «*clean energy*» – екологічно чиста енергія, «*clean fun*» – чистий гумор, хороший жарт (що не містить вульгарних натяків); «*clean data*» – достовірні дані (дані, що успішно пройшли контроль); «*clean breach*» – хвилі, що зносять з корабля щогли, – вже є вторинно номінованим, в поєднанні ж із словами *price, float, collection, bill* утворює вторинну неавтономну номінацію в банківській та біржовій термінології, оскільки прикметник *clean* реалізує своє спеціальне банківське термінологічне значення не самостійно, а саме з цими іменниками:

Clean price – чиста ціна, тобто ціна облігації з фіксованою процентною ставкою, розрахована без урахування відсотків, накопичених за період після останньої оплати купона.

Clean float – вільне [чисте, незалежне] плавання, тобто система плаваючих валютних курсів, при якій курс валюти визначається ринком без втручання центральних банків і уряду.

Clean collection – метод, за допомогою якого експортер фінансує продаж, надає банку драфт і дає вказівку банку інкасувати оплату в імпортера.

Clean bill – чистий вексель, тобто вексель без яких-небудь документів або спеціальних умов, що додаються.

Вищезгадані словосполучення є пов'язаними за значенням. Неавтономність знакової функції номінацій з пов'язаним значенням зв'язана з синсемантичністю цього значення. Під синсемантичністю значення слова розуміється здатність вказувати на елементи дійсності, що позначається словом, тільки спільно з вказівкою на неї іншим певним словом або рядом слів. Ця властивість пов'язаного значення обумовлена особливим характером його формування, що протікає в процесах непрямой номінації.

Непрямий спосіб семантичної структуризації пов'язаного значення обумовлює і закономірності його вживання – «вибір і комбінації з тими словами, які виступають як опорні найменування і через посередство яких, тобто побічно, пов'язане значення співвідноситься зі світом» [8, 158].

Таким чином, непряма вторинна номінація представлена в мові в логічній формі тропів, до яких поряд з іншими, відноситься метафора та метонімія: *bear squeeze, dirty-float, belly up, red flag, Chinese wall, rubber cheque, flight capital, watch list, window contract* та багато інших.

Викладемо схематично засоби і процес термінологічної вторинної номінації у таблиці 1.

Таблиця 1

ЗАСОБИ І ПРОЦЕС ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

<p>ПЕРВИННА НОМІНАЦІЯ – первинне означувальне поняття в загальнолітературній мові, наприклад: <i>bear, bull, window, red</i>.</p> <p>ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ – використання фонетичної форми первісної одиниці для позначення нового поняття як здатність мови поповнювати свій номинативний інвентар.</p> <p>ЗАСОБИ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ: а) словотворення; б) синтаксична транспозиція; в) семантична транспозиція (у нашому дослідженні розглядається цей засіб номінації). Приклади: <i>bear, bull, dolphin</i>.</p> <p>Bear – 1) ведмідь – тварина; 2) ведмідь – інвестор, що будує свою стратегію і тактику на припущенні, що ринок в цілому або окремо взяті акції впадуть в ціні. Такими стратегіями є <i>short sale</i> (продаж без покриття), купівля опціонів на продаж (<i>put</i>), продаж забезпечених опціонів (<i>covered call</i>) та ін.</p> <p>Bull – 1) бик; буйвіл – тварина; 2) бик – інвестор, що вважає, що ціни на ринку ростимуть і що відповідно будує свою стратегію.</p> <p>Dolphin – 1) дельфін; 2) дельфін – інвестор, що скуповує акції нового випуску і продає їх згодом з початком торгів для отримання високого прибутку.</p> <p>Red: <i>in the red, red goods, red herring, red-lining</i>.</p> <p>In the red («У збитках») – професійне вираження для позначення збиткових операцій.</p> <p>Red goods – товари, як наприклад продовольчі товари, які виробляються і споживаються дуже швидко.</p> <p>Red herring – 1) копчений оселедець; 2) <i>перен.</i> відволікаючий маневр (сильно пахнучий копчений оселедець, щоб збивати мисливських собак із сліду);</p> <p>3) на Уолл-стріт, первинний процес розміщення нових акцій на ринку, підрахунок робиться ще до того як ціна встановлена і пакет ратифікований.</p> <p>4) попередній проспект емісії, що містить інформацію, що запрошується Комісією з цінних паперів і бірж. У цей проспект не входить ціна пропозиції і купон нового випуску.</p>
--

У таблиці 2 порівнюються автономна та неавтономна вторинні номінації, які є засобами утворення нових біржових та банківських термінів.

Таблиця 2

АВТОНОМНА І НЕАВТОНОМНА ВТОРИННІ НОМІНАЦІЇ

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ (ВН) (непряма як результат семантичної транспозиції) ПО ХАРАКТЕРУ ВКАЗІВКИ ІМ'ЯМ НА ДІЙСНІСТЬ:	
<p>АВТОНОМНА (ВН) (на базі одного імені)</p> <p>Bull – бик – інвестор, що вважає, що ціни на ринку ростимуть і що відповідно буде свою стратегію.</p> <p>Churning – бірж. «збиття масла», «накрутка», – недобросовісна практика брокерів, спонукаючих своїх клієнтів до надмірно частого відкриття і закриття позицій з метою генерації високих комісійних. Незаконна, але поки що зустрічається.</p> <p>банк. – дії банку, будівельної компанії, страхового брокера, спрямовані на те, щоб переконати власника дарчої іпотеки або страхового полісу відмовитися від існуючого полісу і придбати новий з більшою сумою, замість того щоб внести додаткові кошти по існуючому полісу, з метою отримати додаткові комісійні.</p> <p>Equity (Акціонерний капітал) – цікаво, що терміном equities позначаються акції взагалі, на відміну від, наприклад, облігацій.</p> <p>Hype («Галас») – «розкручування» цінного паперу в конференціях Інтернет людьми (як просто ентузіастами, так і спекулянтами), зацікавленими в зростанні її курсової вартості. Людина, що займається такою діяльністю, називається hyster.</p>	<p>НЕАВТОНОМНА (ВН) (неможливо без опори на інше ім'я, в нашому випадку це: goods, to be in the, herring)</p> <p>Red goods – goods, such as foodstuff; that are produced and consumed quickly.</p> <p>To be in the red – overdraft;</p> <p>Red herring – initial prospectus for a share issue.</p> <p>Country Baskets («Кошики країн») – композитні цінні папери, що звертаються на американському ринку, є індексами фондових ринків різних країн. Дають, таким чином, великі можливості для міжнародної диверсифікації портфеля.</p> <p>Data vendors (Постачальники даних) – спеціалізовані фірми, що продають котирування (як історичні, так і в режимі реального часу), дані балансів, звіти аналітиків і тому подібне.</p> <p>Free-riding («Їзда зайцем») – заборонена законодавством United States практика, при якій клієнт відкриває і закриває протягом дня довгі і короткі позиції по одному або декільком паперам, не маючи можливості забезпечити їх грошима (купівля) або паперами (продаж).</p> <p>Market timing («Лов ринку») – сукупна назва усіх інвестиційних стратегій, заснованих на активній торгівлі цінними паперами в спробі використання як його зростань, так і падінь.</p> <p>Pink sheets/penny stocks – дві назви, вживаних для позначення акцій, що котируються в системі OTC Bulletin Board.</p>

<p>Parking («Парковка») – професійне вираження на Уолл-стріті, що означає переведення тимчасово непроінвестованих грошових коштів у високоліквідні інструменти (фонди грошового ринку), що приносять дохід, тобто практично те ж, що і sweep.</p> <p>Rebound («Відкат») – зміна напряму руху цін на ринку після того, як довгострокова тенденція їх зростання або падіння привела до того, що учасники ринку вважають ціни, що склалися, занадто високими/занадто низькими.</p> <p>Ticker (Тікер) – що повзе по електронному табло або екрану комп'ютера, оперативна «стрічка» з умовними позначеннями інструментів, їх цін і об'єму угод. Символьне позначення акцій також може називатися тікер, наприклад, акціям компанії АТТ присвоєний тікер T, а акціям компанії Microsoft – MSFT.</p>	<p>Як малоліквідні, вони котирувалися в докомп'ютерну еру в поширюваних брокерами бюлетенях, спеціально віддрукованих на рожевому папері, – звідси і термін «рожеві листки» (pink sheets). Коли хочуть підкреслити їх невисоку вартість, використовується термін <i>penny stocks</i>, тобто буквально «копійчані акції». Характеризуються високим ризиком, великим розкидом цін купівлі і пропозиції (bid – ask spread) і крайньою нестабільністю поведінки.</p> <p>Portfolio turnover (Оборотність портфеля) – вимірюється у відсотках в рік і вказує, яка доля портфеля пройшла повний цикл, тобто була і продана, і куплена. Висока оборотність може бути вказівкою на «збиття масла» (churning).</p> <p>Relative strength (Відносна сила) – основний показник привабливості цінних паперів за певний період, наприклад, за рік. При його розрахунку, усі цінні папери ранжируються залежно від того, наскільки вони виростили за цей період. Що найбільш виростили надається ранг 100, а що найбільш впали – 0.</p>
--	---

З поданої вище таблиці виявляється, що у неавтономних одиниць вторинної непрямой номінації, які головним чином представлені атрибутивними словосполученнями, конструктивно обумовлений той різновид переносного значення, який тримається на схожості образної основи, загальної ознаки між прямим і переносним значенням слова. У цих словосполученнях реалізуються метафоричне, метонімічне перенесення – способи, «переосмислення на основі схожості або аналогії ознак в понятійному віддзеркаленні об'єкту, що позначається, і в сигніфікаті переосмисленого слова» [4]. У цьому сенсі можемо відзначити, що процес спадковості є невід'ємною частиною процесу вторинної номінації, і він демонструє яка інформація є загальною для певного числа концептів в результаті її передачі від концепту до концепту.

Відповідно до проведеного дослідження, можна припустити, що конструктивна обумовленість вторинної номінації відповідає вимогам, що

пред'являються до універсальних лексико-граматичних категорій. Розглядаючи конструктивну обумовленість як категорію варто прослідкувати її взаємозв'язок з такими поняттями, як категоріальне значення, категоріальні ознаки, категоріальний принцип системно- мовної організації і категоріальні функціональні характеристики [10, 8]. Універсальність категорії конструктивної обумовленості значення детермінована зв'язком з понятійною, комунікативною і прагматичною системами.

Підводячи підсумок вищесказаному, можна стверджувати, що первинно номінованих термінів в біржовій і банківській терміносистемі налічується незначна кількість. До них відносяться такі терміни як *bid*, *debit*, *debt*, *salary*, *export*, *insolvency*. Ці терміни були запозичені з латинської мови ще на початку становлення банківської і біржової термінологічної системи з метою їх функціонування в термінології саме у своєму первинному номінативному значенні. Вони і нині зберігають свою первинну номінацію в банківській і біржовій термінологічній системі.

Переважна більшість термінів є повторно номінованими (приблизно 90% від загальної кількості біржових і банківських термінів). По своїй зовнішній структурі усі вторинно номіновані одиниці діляться на 3 групи [7]:

- 1) одиничні терміни: одноосновні і двоосновні;
- 2) похідні одиничних термінів;
- 3) терміни-фразеологізми.

Під одиничними термінами, услід за В.Н Телія, розуміємо одно- або двоосновні одиниці, що мають переважно злите або дефісне написання, наприклад наступні одноосновні і двоосновні вторинно номіновані банківські і біржові терміни [13]:

Ask (Вартість продавця) – вартість, по якій учасник ринку згоден продати цінний папір, валюту і тому подібне або надати кошти в позику.

Wallpaper (Шпалери) – вираження для цінних паперів збанкрутілого емітента або паперів, що втратили свою цінність через які-небудь інші прикрі обставини.

Daytrading (Внутрішньоденна торгівля) – стратегія поведінки на ринку, яка з розвитком комп'ютерних мереж стає усе більш популярною. Полягає в експлуатації короточасних коливань цін на ринку, позиції часто відкриваються і закриваються, іноді протягом декількох хвилин. Як правило, брокери не дозволяють клієнтам, що займаються цим видом торгівлі, переносити збиткові позиції на наступний день.

Margin (Маржа) Маржа є різницею між ринковою вартістю акцій і розміром позики, що надається брокером. Дозволяє інвесторам купувати цінні папери, займаючи гроші у брокера.

Leverage (Плече) – використання притягнених засобів з розрахунку на те, що прибутковість операцій з ними перевищить вартість запозичення.

Саме у цю категорію потрапляють «купівля з плечем» (*buying on margin*) і «продаж без покриття» (*short selling*).

Хоча одиничні терміни можуть складатися з двох основ, при переосмисленні вони виражають одне поняття, що дає нам підставу об'єднати одно- і двоосновні одиниці в одну групу.

У банківській і біржовій термінології широко представлена друга група вторинно номінованих термінів, які є похідними одиничних термінів, наприклад: *margin – margin account, marginal, marginal tax rate, margin call, margin of safety, margin requirement*.

Третю групу вторинно номінованих термінів, яка складається з фразеологізмів, слід розглянути уважніше. У сучасній англійській мові спостерігається процес термінологізації фразеологізмів. При транспонуванні фразеологічної одиниці в термінологічний контекст у неї розвивається термінологічне, специфічне значення, яке, проте, безпосередньо пов'язане з першим фразеологічним. Зазначаючи термінологізації, такі новоутворення стають повноправними членами терміносистем. Специфіка ж цього процесу полягає в тому, що знов утворені терміни функціонують в так званих «відкритих» або «новітніх» терміносистемах, тобто відносяться до біржової, банківської, фінансової, бізнес, комп'ютерної, телекомунікаційної або політичної термінології. До третьої групи можна віднести наступні терміни: *bear squeeze, Chinese wall, dirty-float, flight capital, red herring, red flag, last-in-first-out (LIFO), fallen angel, dirty money, lock-up, taker-in, take-over*.

В процесі нашого дослідження в банківській і біржовій термінології нами була виявлена четверта група вторинно номінованих термінів на основі аббревіатур і акронімів [14]:

AIM – *Alternative Investment Market, an alternative index to the FTSE (Financial Times Stock Exchange) of around 400 companies listed on the London Stock Exchange. Usually used by smaller companies;*

BONUS – *borrower's option for notes or underwritten standby;*

STRIPS – *Separate trading of registered interest and principal securities;*

FOX – *London Futures and Options Exchange (UK, now re-named London Commodity Exchange);*

ECHO – *Exchange Clearing House (for foreign exchange derivatives);*

CHIPS – *Clearing House Interbank Payments Systems (US system of electronic bank transfers);*

TOPIC – *teletex output of price information by computer (UK, videotext stock price network);*

TED – *(TED spread) US T-bond / eurodollar spread strategy;*

TALISMAN – *transfer account lodgement for investors, stock management for market-makers (UK, equities settlement system);*

TAURUS – *UK, share registration system cancelled in 1993;*

SWIFT – *system of electronic bank transfers;*

SWINGS – *sterling warrants into gilt-edged securities*;

SET – *Securities Exchange of Thailand*;

SAFE – *simulation analysis of financial exposure (US, CBOT)*;

SAFE – *synthetic agreement for forward exchange*;

GEMs – *growing equity mortgages*;

GILTS – *gilt-edged securities*.

Наведені вище абрєвіатури називаються омоакронімами (скорочення, тотожні повнозначним словам) і характеризуються позитивним сприйняттям в силу передусім їх структури, яка асоціюється із звичним словом. Проте, слід зазначити, що тільки деякі з омоакронімів відбивають або якимсь чином натякають на поняття, що вони позначають у своїй первинній номінації. Яскравими прикладами цього служать омоакроніми SWIFT і GILTS. У своїй первинній номінації слово *swift* означає *швидко, поспішно, нестримно*. Будучи вторинно номінованою в банківській спеціальній термінології абрєвіатура SWIFT розшифровується як *Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications*, тобто Міжнародна міжбанківська система передачі інформації і здійснення платежів (СВІФТ), яка характеризується у всьому світі як одна з найбільш швидкісних систем банківських переказів і платежів. Відносно омоакроніма GILTS спостерігається та ж закономірність. У первинній номінації слово *gilt* означає позолота, позолочений, у своїй вторинній номінації в банківській термінології GILTS означає *gilt-edged securities*, тобто цінні папери із золотим обрізом, маються на увазі першокласні цінні папери найнадійніших корпорацій.

Саме через свою властивість фонетично співпадати із загальнолітературним словом, омоакроніми переступили межі англійської мови і стали джерелом поповнення міжмовних омонімів і інтернаціоналізмів. Відмічено, що абрєвіатури індивідуальної будови в банківській і біржовій термінологічній системі, структуризації абрєвіатур, що не узгоджуються з нормами і правилами, відмічені низькою рецептивністю і низькою актуалізацією в мові, що надалі впливає на їх поширення в процесі комунікації. Чим вище міра адаптації абрєвіатури, тим вище її поширення в процесі комунікації поперше в професійній мові, а потім і в загальній мові. Та частина абрєвіатур, які є відносно новими мовними одиницями з вищою мірою конденсації інформації у рамках одного поняття і вищим рівнем абстракції, сприймається в комунікації як мовні одиниці нового порядку.

Роблячи висновок на основі проведеного дослідження, слід зазначити наступне:

1. Терміни банківської і біржової термінологічної підсистеми англійської мови в більшості своїй є вторинно номінованими.

2. На семантичному рівні формування термінів проявляється досить сильний вплив стилістичного чинника на створення нової термінологічної одиниці.

3. Чим складніше поняття в термінології банку і біржі, тим сильніше проявляється тенденція спростити сприйняття поняття за допомогою стилістичного забарвлення термінологічних одиниць.

4. Під процесом спадковості при вторинній номінації розуміється передача певного об'єму концептуальної інформації, що знаходиться в початковому значенні слова, новому значенню або значенням.

5. Семантичні інновації в банківській і біржовій термінологічній системі є терміноодиниці, отримані в результаті процесів термінологізації фразеологізмів, звуження/розширення значення, метафоричного, метонімічного, а на сучасному етапі і метафтонімічного перенесення.

6. Отже, процес утворення нових термінів виявляє неймовірну гнучкість людської свідомості в процесі побудови вокабуляра. Здатність людини до побудови альтернативних ментальних конструкцій дозволяє максимально ефективно взаємодіяти з навколишнім світом, гнучко реагувати на його зміни і відбивати ці зміни концептуальної картини світу в мові [15, 52].

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Номинация, референция, значение // Языковая номинация. Кн. 1. Общие вопросы. – М.: Наука, 1977. – С. 188-206.
2. Беляевская Е. Г. Семантика слова. – М.: Высшая школа, 1987. – 127 с.
3. Брагина А. А. Значение и оттенки значения в термине // Терминология и культура речи / Под ред. Скворцова Л. И. – М.: Наука, 1981. – 270 с.
4. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 160-171.
5. Омеляненко Т. Н. Терминологизация общеупотребительной лексики в истории английского языка // Язык и стиль научного изложения. – М.: Наука, 1983. – 272 с.
6. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
7. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды // Языковая номинация. Кн. 2. Виды наименования. – М.: Наука, 1974. – С. 129-221.
8. Телия В. Н. Типы языковых значений (связанное значение). – М.: Наука, 1981. – 260 с.
9. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики. – М.: Высшая школа, 1986. – 141 с.
10. Хахалова С.А. Категория метафоричности (Формы, средства выражения, функции): автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук: спец.10.02.19 “Общее языкознание”. – М., 1997. – 13 с.
11. Федоров Б. Г. Новый англо-русский банковский словарь: 15000 терминов. – СПб.: Лимус Пресс, 2000. – 838 с.
12. Шишків А. М. Англо-український тлумачний словник економічної лексики. – К.: Вид. Дім “Києво-Могилянська академія”, 2004. – 429 с.
13. Clark J. International Banking and Finance Terms. Международные банковские и финансовые термины: Толковый словарь на английском языке. – СПб.: КАРО, London: Professional Publishing, 2006. – 368 с.
14. Collin P.H. Dictionary of Banking and Finance. – London: Bloomsbury, 3-rd ed., 2003. – 383 с.
15. Palmer G.B. Toward a theory of cultural linguistics. – Austin: University of Texas Press, 1996. – 348 p.

УДК 81'373 + 811.111

Садовая О. А.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКИХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ SON 'СЫН' И DAUGHTER 'ДОЧЬ' (на материале текстов «Старшей Эдды» и английских текстов)

В данной статье проводится исследование английских существительных son и daughter на материале текстов «Старшей Эдды» и английских текстов, дается анализ их лексико-семантических реализаций. В результате применения сравнительно-исторического метода удалось показать изменения данных терминов родства в процессе развития языка, сделать выводы относительно их происхождения и семантики.

Ключевые слова: термины родства, лексико-семантический анализ, происхождение слов, тексты «Старшей Эдды», английские тексты.

Садова О. О. Лексико-семантичний аналіз англійських іменників son 'син' і daughter 'дочка' (на матеріалі текстів «Старшої Едди» та англійських текстів). У статті досліджуються англійські іменники son і daughter на матеріалі текстів «Старшої Едди» та англійських текстів, дається аналіз їхніх лексико-семантичних реалізацій. У результаті застосування порівняльно-історичного методу вдалося навести докази змінювання даних термінів родинності в процесі розвитку мови, зробити висновки щодо їх походження і семантики.

Ключові слова: терміни родинності, лексико-семантичний аналіз, походження слів, тексти «Старшої Едди», англійські тексти.

Sadovaya O. O. Lexico-semantic analysis of the English nouns son and daughter (on the material of the texts of «Elder Edda» and the English texts). In this paper the English nouns son and daughter are examined on the material of the texts of «Elder Edda» and the English texts, the analysis of their lexico-semantic realizations is given. In the result of the used comparative historical method we succeeded in giving evidence of modification of these terms of relationship in the process of development of the language, arriving at conclusions of their origin and semantics.

Key words: terms of relationship, lexico-semantic analysis, origin of the words, the texts of «Elder Edda», the English texts.

Имена родства имеют широкое обсуждение в научной литературе, в которой они рассматриваются на материале различных языков [1; 2; 3; 4; 7; 8; 9; 10; 11]. Однако ученые фактически не касаются анализа семантики имен существительных в диахроническом плане, поэтому этимология терминов родства проводится без учета текстовых значений и динамики изменения семантики слов, в данном случае в вышеуказанных языках. Термины родства рассматриваются нами в направлении объединения историко-семантического

и антропоцентрического аспектов. Как показывает анализ лингвистических исследований, проблема зарождения и развития древнейших родственных наименований является **актуальной** и в настоящее время.

Целью работы является определение лексико-семантических особенностей развития слов *son* и *daughter*, обозначающих термины родства в английском языке, и на их основе – уточнение реконструкции древних форм и значений. Реализация цели исследования предполагает рассмотрение семантических вариантов указанных лексем и их развитие в различные периоды существования английского языка. Текстовые значения слов позволяют также экстраполировать их семантику и формы на доисторическое время и тем самым посмотреть с указанных позиций на природу зарождения и мотивации рассматриваемых терминов.

Объект исследования образуют существительные *son* и *daughter*, рассмотренные в историко-семантическом плане.

Предметом работы являются термины родства, реализованные на материале текстов «Старшей Эдды» и английских текстов.

Материалом анализа послужили тексты «Старшей Эдды», отражающие особенности прагерманского языка, а также английские тексты, представленные древне-, средне- и новоанглийским периодами. При рассмотрении функционирования и семантики лексем *son* и *daughter* в английском языке использовались этимологические, толковые и двуязычные словари. В исследовании нами проанализировано 44 текста (всего 108 тыс. словоупотреблений), в которых лексема *son* встретилась в 334 случаях, а *daughter* – в 100. В результате лексико-семантического анализа были определены семантические варианты данных лексем, а также их частота встречаемости.

Перейдем к рассмотрению существительного *son* ‘сын’, которое встретилось в исследованных текстах «Старшей Эдды» и английских текстах дангл., сангл. и рнангл. периодов в различных формах и имеет разное семантическое наполнение.

В тексте «Старшей Эдды» «*Völuspá*» речь идет о богах Одине, Вили и Ве – сыновьях Бора, божества мужского рода, который в скандинавской мифологии выступал сыном Бури и считался предком богов:

1) “*Áðr Burs synir bjöðum of ypptu, þeir er Miðgarð mæran skópu; sól skein sunnan á salar steina...*” (18).

‘Пока сыны Бора, Мидгард создавшие прекрасный, почву не подняли, солнце с юга светило на стены...’ (здесь и далее – перевод наш – О. С.)

Один являлся верховным богом у германцев, Вили и Ве были рождены с Бестлой (дочерью великана Бельторна). Сыны Бора упоминаются в «Старшей Эдде» как устроители земли. Здесь колдунья Вельва называет богов ‘сыновья’, тем самым, указывая на них, как на лиц мужского пола по отношению к их родителям и подтверждает их родственную связь. Лексема *son*

в данном примере употребляется во мн. ч. в им. п. в форме *synir* и связана с именем собственным в роли определения в род. п. *Burs*. Это атрибутивное сочетание несет в себе смысл ‘сыны Бора’. В указанном случае корнем существительного *synir* является форма **syn-*, а словообразовательный суффикс реализован в графическом варианте *-ir*. В этом примере словоформа *son* имеет семантическое значение ‘сын’. В данном значении в исследованных текстах «Старшей Эдды» лексема *son* встретилась 151 раз. Однако эта лексема имеет и другое семантическое наполнение, которое можно проиллюстрировать следующим образом:

2) “*Ek var austr ok ána varðak, þá er mik sóttu þeir Svárangs synir...*” (18).

‘На востоке я был, и потоки охранял, там дети Сваранга со мною затеяли ссору...’

В данном тексте («*Hárbarðsljóð*») рассказывается о перебранке двух персонажей – верховного бога Тора в виде странника и перевозчика, в котором можно узнать бога грома, бури и плодородия Одина. Тор повествует о своей победе над сыновьями Сваранга – великанами и упоминает о том, что между ними существуют отношения кровного родства – независимо от возраста – по отношению к родителям (‘дети’). Существительное *son* в этом примере представлено во мн. ч. в им. п. и связано с именем собственным в роли определения в род. п. *Svárangs*. Это атрибутивное сочетание означает ‘дети Сваранга’. В указанном случае корнем лексемы *synir* выступает форма **syn-*, а словообразовательным суффиксом *-ir*. В данном примере словоформа *son* имеет семантическое значение ‘ребенок’. В текстах «Старшей Эдды» лексема *son* в этом значении встретилась один раз.

В отрывке из мифа «Старшей Эдды» говорится о Скирнире (слуге бога Фрейра, который приходился сыном богу мореплавания, рыболовства и охоты Ньёрду):

3) “*Emk-at ek álfa né ása sona...*” (18).

‘Я не из альвов и не асов сын...’

Скирний в диалоге с Герд (дочерью великана Гюмира) упоминает, что он не является потомком ни альвов, ни асов, ни ванов. В мифе отрицается принадлежность его как ‘сына’ к носительству черт потомственности. Данная лексема *son* встретилась здесь в форме *sona* в ед. ч. им. п. Корнем лексемы *sona* является форма **son-*, а окончание реализовано в графическом варианте *-a*. В этом отрывке из мифа словоформа *son* имеет семантическое значение ‘ближайший потомок, ‘наследник’. В данном значении в мифах «Старшей Эдды» существительное *son* встретилось 21 раз.

Рассмотренные ЛСВ лексемы *son* и частота ее встречаемости в текстах «Старшей Эдды» показаны в табл. 1.

Таблица 1

Семантические варианты лексики *son* и частота ее встречаемости в текстах
«Старшей Эдды»

№ п/п	Семантические варианты	Абсолютная частота	Относительная частота (в %)
1.	сын	151	87,30
2.	ближайший потомок, наследник	21	12,10
3.	ребенок	1	0,60
	Всего:	173	100,00

Таким образом, лексема *son* имеет в текстах «Старшей Эдды» значения: ‘сын’, ‘ребенок’ и ‘наследник’. Поскольку, как известно, данные тексты отражают в жизни германцев прагерманскую эпоху, отмеченные смыслы необходимо считать древнейшими и одними из первых. По-видимому, значение ‘ребенок’ можно считать исходным, так как его семантика включает в себя более конкретные смысловые варианты в виде ‘сын’ и ‘наследник’. Такая детализация, как правило, является вторичной. Наш вывод согласуется с этимологией слова *son*, проведенной В. Г. Таранцом на материале различных языков, в результате анализа которых мотивирующим признаком рассматриваемой лексики была семантика ‘ребенок’ [5, 86-87].

Перейдем к анализу лексики *son* в хронологически более поздних, в данном случае английских, текстах. В тексте «Англосаксонская хроника» («*Chronicum saxonicum*») на староанглийском (саксонском) языке (IX–XII вв.) рассказывается о том времени, когда к царствованию приступил Ирод, который приходился сыном Антипатру (тетрарху Иудеи с 4 г.):

4) “*Herodes Antipatres sunu to rice in Iudea.*” (17).

‘Ирод, сын Антипатра стал править в Иудее.’

В указанном тексте говорится об Ироде как о ‘сыне’, тем самым, устанавливается принадлежность его как лица мужского пола по отношению к его родителю. Рассматриваемое существительное *son* встретилось в данном примере в форме *sunu* в ед. ч. им. п. Его корнем выступает форма **sun-*, а графический вариант *-u* – окончание. В этом примере словоформа *son* имеет семантическое значение ‘сын’. В данном значении в тексте «Англосаксонской хроники» существительное *son* встретилось 62 раза.

В «Прологе» к «Кентерберийским рассказам» английского поэта Джеффри Чосера (XIV в.) существительное *son* встретилось 2 раза. Проанализируем один из случаев:

5) “*For he was Epicurus owene sone...*” (16).

‘И в том он был достойным сыном Эпикура...’

В данном тексте говорится о персонаже Франклине, который был веселым неунывающим человеком и мог иметь черты Эпикура (того, кто

выше всего ставил чувственные наслаждения, личные удовольствия). Автор говорит о нем как о носителе черт эпикуреизма и называет его ‘сын’. В указанном примере существительное *son* встретилось в форме *son* в ед. ч. им. п. Корнем лексемы *son* выступает форма **son-*, а графический вариант *-e* – окончание. Здесь словоформа *son* употребляется в семантическом значении ‘носитель характерных черт кого-либо’. Всего в этом значении в «Прологе» к «Кентерберийским рассказам» лексема *son* встретилась один раз.

Рассмотренные ЛСВ лексемы *son* и частота ее встречаемости в английских текстах показаны в табл. 2.

Таблица 2

Семантические варианты лексемы *son* и частота ее встречаемости
в английских текстах

№ п/п	Семантические варианты	Абсолютная частота	Относительная частота (в %)
1.	сын	154	95,70
2.	ближайший потомок, наследник	6	3,70
3.	мужчина как носитель характерных черт кого-либо	1	0,60
	Всего:	161	100,00

В проанализированных нами ситуациях в английских текстах дангл., сангл. и рнангл. периодов рассматриваемая лексема *son* имеет разнообразную семантику. В ней необходимо выделить такие доминирующие черты, как ‘родственность’, ‘ближайшая потомственность’ и ‘носительство характерных черт кого-либо’. Черта ‘родственность’ встречается наиболее часто и в этом значении *son* соприкасается с семантикой существительного *daughter*. В древний период развития языка сема родственности являлась характерным признаком семейственности. К данному периоду времени относятся функции *son* в значении ‘сын (лицо мужского пола по отношению к своим родителям)’ и ‘ближайший потомок’. В глубокой древности в результате перехода от матриархата к патриархату и в последующих за ними периодах исходная семантика ‘ребенок’ приобрела такие качества, как ‘сын’, ‘носитель характерных черт кого-либо’ и другие, которые отображены в табл. 1 и 2.

В этимологических словарях рассматриваемая лексема *son* имеет вид: нисл. фар. *sonur*; ннорв. шв. *son*, ндатск. *son*, гот. *sunus*, дангл. дфриз. дс. двн. *sunu* – с долгим гласным. В других языках: динд. *sūni-*, авест. *huniš*, дслав. *synŭ*, лит. *sūnūs*, наряду с этим **sŷjos*: тох. -В *soyŷi*, которые восходят к ие. **su* ‘рождать, родить’ (ср. динд. *sūte*, *sūyate* ‘рожденный’, *sutas* ‘сын’, дирл. *suth* ‘рождение’) [14, 530]. В. В. Левицкий, рассматривая существительное **sun/sūn*, указывает на его реализации в германских языках: дангл. **sunu*, нем. *Sohn*, двн. *sun(u)*, нл. *zoon*, дс., дфриз. *sunu*, швед. *son*, дисл.

sunr, гот. *sunus*, которые вышли из герм. **sunuz* “сын”; // ди. *sūtē* “рождает”, *sū-h* “родитель”, *sūnū-h* “сын”, лит. *sūnūs* “сын”, рус. *сын*, ссл. **synъ*, тох. -В *soyā*; ие. **seuə-/su-/sū-* “рожать, производить” (> ие. **sūnus* “рожденный, сын”) [12, 521].

Этимологически с этим значением соприкасается также корень двн. *sun[u]* ‘сын’, который в отдельных языках имеет вид рус. *сын*, стсл. *сынъ*, схв. *cūn*, лит. *sūnūs*, дпрус. *souns*, гот. *sunus*, нем. *Sohn*, ди. *sūnuh*, ав. *hūni*, которые также выводятся из ие. **seu-*, **sú-* ‘родить’ [13, 817; 15, 649]. Очевидна связь ие. **su* “рождать, родить”, динд. *sūte*, *sūyate* “рожденный”, дирл. *suth* “рождение”, ди. *sūtē* “рождает” с семантическим вариантом лексемы *son* ‘ребенок’, полученным в наших текстах.

Перейдем к анализу термина *daughter* со значением ‘дочь’, который был выполнен нами на том же объеме выборки. Эта лексема встретилась намного реже в текстах «Старшей Эдды» и английских текстах (всего 100 случаев), но ее семантика имеет общие черты с термином *son*. Рассмотрим отдельные ситуации.

6) “*Hann átti tvá sonu ok eina dóttur*” (18).

‘У него было двое сыновей и одна дочь.’

В отрывке из текста «Старшей Эдды» говорится о двух детях конунга Нидуда, который жил в Свитьоде (Швеции). Автор упоминает Бёдвильд как ‘дочь’, говоря о том, что она является лицом женского пола по отношению к ее родителю, тем самым подтверждая их родственную связь. Данная лексема *daughter* встретилась в данном примере в форме *dóttur* в ед. ч. вин. п. Ее корень имеет форму **dótt-*, а словообразовательный суффикс реализован в графическом варианте *-ur*. В этом примере словоформа *daughter* имеет семантическое значение ‘дочь’. В данном значении в мифах «Старшей Эдды» лексема *daughter* встретилась 64 раза.

В отрывке из мифа «Старшей Эдды» «*Frá dauða Sinfjötla*» рассказывается о том, как конунг Сигмунд поехал на юг Швеции во Фраккланд и о его женьитьбе на Хьёрдис, дочери конунга Эйлими:

7) “*Þá fekk hann Hjördísar, dóttur Eyllima konungs*” (18).

‘Там женился он на Хьёрдис, дочери конунга Эйлими.’

В данном тексте мифа автор говорит о Хьёрдис как о ‘дочери’ и подразумевает то, что она является ближайшим потомком, наследницей, т. е. лицом, происходящими по рождению от него. Лексема *daughter* встретилась в этом примере в форме *dóttur* в ед. ч. дат. п. Корнем ее выступает форма **dótt-*, а *-ur* – словообразовательный суффикс. В указанном примере словоформа *daughter* имеет семантическое значение ‘ближайший потомок’, ‘наследница’. В этом значении в тексте «Старшей Эдды» существительное *daughter* встретилось 7 раз.

Рассмотренные ЛСВ лексемы *daughter* и частота ее встречаемости в текстах «Старшей Эдды» показаны в табл. 3.

Таблиця 3

Семантические варианты лексики *daughter* и частота ее встречаемости в текстах «Старшей Эдды»

№ п/п	Семантические варианты	Абсолютная частота	Относительная частота (в %)
1.	дочь	64	90,20
2.	ближайший потомок, наследница	7	9,80
	Всего:	71	100,00

В проанализированных текстах «Старшей Эдды» лексема *daughter* имеет семантические значения ‘дочь’ и ‘ближайший потомок, наследница’. Так как данные тексты отражают в жизни германцев прагерманское время, отмеченные значения можно считать первыми и древнейшими. Значение ‘дочь’ можно считать исходным. Семантический вариант ‘ближайший потомок, наследница’ является вторичным, поскольку отражает более поздний период развития языка. Данные утверждения согласуются с этимологией лексемы *daughter*, проведенной В. В. Левицким о том, что имеются попытки связать ди. *duhitār-* с ди. *duhāti* (> *dhugh-*) ‘доить’, и что если эта гипотеза верна, то первоначальным значением слова было ‘сосущая; вскормленная грудью; та, что доит’ (ср. *dajj-*). Менее вероятна гипотеза О. Семереньи: < ие. **dhug-* ‘кормить’ (> ‘та, что готовит пищу’) [12, 143]. Это подтверждает вывод В. Г. Таранца о том, что во времена существования доиндоевропейского сообщества, в которое входили будущие германцы, происходило приручение рогатого скота [6, 26].

Проанализируем семантику *daughter* в текстах более позднего периода развития германских языков. В отрывке из текста трагедии У. Шекспира «Гамлет» Офелия в разговоре с королем иносказательно говорит о принадлежности совы к семье булочника (хлебника):

8) “*They say the owl was a baker’s daughter*” (19).

‘Говорят, что сова была дочерью булочника.’

В данном случае автор употребляет существительное ‘дочь’ и указывает на ее носительство характерных черт (в данном случае семьи булочника). Лексема *daughter* встретилась в этом отрывке в форме *daughter* в ед. ч. им. п. Корнем существительного *daughter* выступает форма **daught-*, а вариант *-er* – словообразовательный суффикс. В данном отрывке из текста словоформа *daughter* имеет семантическое значение ‘носительница характерных черт своей среды’. В данном значении в тексте трагедии «Гамлет» лексема *daughter* встретилась один раз.

Рассмотренные ЛСВ лексемы *daughter* и частота ее встречаемости в английских текстах показаны в табл. 4.

Таблица 4

Семантические варианты лексемы *daughter* и частота ее встречаемости в английских текстах

№ п/п	Семантические варианты	Абсолютная частота	Относительная частота (в %)
1.	дочь	28	96,60
2.	женщина как носительница характерных черт своей среды	1	3,40
	Всего:	29	100,00

В результате выполненного нами анализа ситуаций в английских текстах выяснилось, что данная лексема *daughter* имеет типичную семантику 'дочь'. Черта 'родственность' встречается в текстах наиболее часто и в этом *daughter* соприкасается с семантикой существительного *son*.

Рассмотренная лексема *daughter* имеет в словарях следующий вид: рун. мн. ч. *Dohtrir*; нисл. фар. *dóttir*; ннорв. шв. *dotter*; ндатск. *datter* – гот. *dauhtar*; дангл. *dohtor*; дфриз. *dochter*, дс. *dohtor*, двн. *tohter* – греч. *θυγάτηρ*, динд. *duhitā*, авест. *dugdar*, дслав. *dŭšti*, лит. *duktė*, тох. -В *tkācer*; тох. -А *skācar* [14, 79]. В. В. Левицкий указывает на форму **dohter/duhter* и отмечает, что она происходит от дангл. **dohtor*; нем. *Tochter*; двн. *tohter*; нл. *dochter*, дс. *dohtar*; швед. *dotter*; дисл. *dóttir*; гот. *dauhtar* < герм. *duhtær/duhter* "дочь" // греч. *thygáter*, ди. *duhitár*; авест. *dugədar-*, лит. *duk-tė*, рус. *дочь*, стсл. *dъšti*, псл. **dъkti*, род. п. **dъktere*, арм. *dustr*, тох. -В *tkācer*; ие. **dhug[h]ətē* [12, 143].

Исследованный материал выявил, что в рассмотренном термине реализуется суффикс *-er*, однако, как показали многие исследователи (К. Бругманн, О. Н. Трубочев, В. Г. Таранец), он не является первичным. В результате разрушения основообразующего суффикса после распада ие. праязыка и последовавшей затем фонетической аттракции, начальный согласный суффикса примкнул к корню, а сам суффикс получил вид *-er*. Следовательно, первоначально прагерманская лексема имела структуру **doh-ter*, в которой суффикс *-ter* исполнял функцию двойственности (целостности) [6]. В корне конечное */-h/* восходит к ие. **k* (согласно закону Гримма), которое, предположительно, имело вид **k^w* (об этом свидетельствуют губные гласные в корне слова). В целом реконструированная форма получает вид: ие. **dhuk^w-*, похожий на ие. **duwo* (псл. **dъva*, гот. *twai*) со значением 'два, второй'. Согласно древним отношениям в семье *дочь* была второй после *матери* и выполняла существенные функции в период матриархата. О формальном родстве соответствующих терминов свидетельствует также наличие одного и того же суффикса *-ter*, чего нельзя сказать о термине *son*, который появился

в період патріархата и, як свідельствує наш матеріал, первонаочно мав значення ‘ребенок’.

В результаті аналізу мифів «Старшої Едди» и англійських текстів можна зробити висновок, що терміни *son* и *daughter* зародились для означення відносин в сім'ї, однак з'явилися вони в різний час: очевидно, що первічним було слово, означавше ‘дочка’, що походить до часу матриархату. В перспективі представляє інтерес розгляд всіх термінів родства з давнім суфіксом *-ter*, а також з урахуванням цього підходу до семантики давніших коренів.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бурькин А. А. Оппозиция взаимности-невзаимности в системах терминов родства: соотношение лингвистического и этносоциологического компонентов // Алгебра родства / А. А. Бурькин. – СПб. : МАЭ РАН, 1999. – Вып. 4. – С. 33–38.
2. Крюков М. В. Полинезийские системы родства как этногенетический источник // Австралия и Океания. История. Экономика. Этнография / М. В. Крюков. – М. : Наука, 1978. – С. 119–134.
3. Лихтенберг Ю. М. Происхождение некоторых особенностей систем родства // ТИЭ. – М. – Л., 1960. – Т. 54. – С. 197–214.
4. Скидченко С. А. Языковые средства выражения социального статуса в современном английском языке : дис. ... кандидата филол. наук 10.02.04 / Скидченко С. А. – Киев, 1997. – 190 с.
5. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови) : [монографія] / Валентин Григорович Таранець. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – Одеса : Астропринт, 1999. – 116 с.
6. Таранець В. Г. Трипільський субстрат: Походження давньоєвропейських мов : [монографія] / Валентин Григорович Таранець / – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – 276 с.
7. Федорова И. К. Семантика некоторых терминов родства в маори Новой Зеландии // Алгебра родства / И. К. Федорова. – СПб. : МАЭ РАН, 1995. – Вып. 1. – С. 184–157.
8. Boas F. Handbook of American Indian Languages / F. Boas. – Washington : Govt print, 1911. – 79 p.
9. Hogbin I. N. Kinship and Marriage in a New Guinea village / I. N. Hogbin. – London : The Athlone Press, 1963. – 175 p.
10. Kroeber A. L. Classificatory systems of relationship / A. L. Kroeber. – JRAI, 1909. – Vol. 39. – 120 p.
11. Schneider D. M., Homans G. C. Kinship terminology and the American kinship system // American Anthropologist / D. M. Schneider, G. C. Homans. – 1955. – Vol. 57. – P. 1194–1209.

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ

12. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2010. Т. 1. – 616 с.
13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / Макс Фасмер – [пер. с нем. и дополн. О. Н. Трубачева] / под ред. Б. А. Ларина. – [2-е изд.]. – М. : Прогресс, 1987.
14. Altnordisches Etymologisches Wörterbuch / [hrsg. von J. de Vries]. – [2., völlig neu beard. u. erw. Aufl.]. – Leiden ; Boston ; Köln : 2000. – 689 S.
15. Duden. Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache / [hrsg. von G. Drosdowski]. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1963. – 1816 S.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

16. Canterbury Tales // University of Maine at Machias. – Режим доступа : <http://www.umm.maine.edu/faculty/necastro/chaucer/texts/ct/01gp07.txt>

17. Chronicum saxonicum // Georgetown University. - Режим доступа : <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/asc/a.html>

18. Elder Edda // CyberSamurai Encyclopedia. – Режим доступа : <http://www.cybersamurai.net/Mythology/NorseMyth.htm>

19. The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark // The Complete Works of William Shakespeare/ – <http://shakespeare.mit.edu/hamlet/full.html>

УСЛОВНЫЕ СОКРАЩЕНИЯ

авест. – авестийский; арм. – армянский; вин. п. – винительный падеж; герм. – германский; гот. – готский; греч. – греческий; дангл. – древнеанглийский язык; двн. – древневерхненемецкий; ди. – древнеиндийский; дирл. – древнеирландский; дисл. – древнеисландский; дпрус. – прусский; дс. – древнесаксонский; дслав. – древнеславянский; дфриз. – древнефризский; ед. ч. – единственное число; ие. – индоевропейский; им. п. – именительный падеж; лит. – литовский; мн. ч. – множественное число; ндатск. – новодатский; нем. – немецкий; нисл. – новоисландский; нл. – нидерландский; ннорв. – новонорвежский; псл. – праславянский; рнангл. – ранненовоанглийский; род. п. – родительный падеж; рун. – рунический; рус. – русский; сангл. – среднеанглийский; стсл. – старославянский; схв. – сербохорватский; тох. – тохарский; фар. – фарерский; швед. – шведский.

УДК811.33.1'373

Семів А.Р.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ДЕВІАЦІЇ АРГОТИЧНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПАЛІННЯМ

У статті розглянуто структурно-семантичні девіації арготичних лексичних одиниць, пов'язаних з палінням, механізми їх творення. Проаналізовані формальні (афіксальні) та семантичні засоби деформації лексики арго, пов'язаної з палінням.

Ключові слова: арго, структурно-семантичні девіації, метафора, паразитарна афіксація, семантика

Семив А.Р. Структурно-семантические девиации арготических лексических единиц, связанных с курением. В статье рассмотрены структурно-семантические девиации арготических лексических единиц, связанных с курением, механизмы их создания. Проанализированы формальные (аффиксальные) и семантические методы деформации лексики арго, связанной с курением.

Ключевые слова: арго, структурно-семантические девиации, метафора, паразитарная аффиксация, семантика.

Semiv A.R. Structural and semantic deviations of argot lexical units of smoking.

The article addresses semantic and structural deviations of lexical units of smoking in French argot as well as the mechanisms of their emergence. Formal and semantics methods of their deformations are analyzed.

Key words: argot, structural and semantic deviations, metaphor, parasitic affixation, semantics.

Арго є одним з найсуперечливіших явищ мовної культури. Як лінгвістична й соціальна категорія лексика арго не раз була об'єктом досліджень мовознавців різних країн: французьких (Л. Сенеана, А. Доза, П. Гіро, Г. Ено, М. Коена, Ж.-Л. Кальве, Ф. Карадека, Д. Франсуа-Жежер, Ж.-П. Годайе), російських (Е. Береговської, Б. Бондалетова, В. Елістратова, Б. Серебреннікова, Г. Громової) та українських (Л. Ставицької, В. Балабіна).

Дослідження фонетико-морфологічних, словотвірних та семантико-стилістичних особливостей арготичної лексики у французькій мові становить в теоретичному відношенні особливий інтерес, оскільки визначаються механізми проникнення арготизмів у розмовну мову та у літературну норму і виявляються продуктивні словотвірні моделі та семантичні особливості цієї лексичної підсистеми.

Мовознавці відзначають складність і суперечливість кваліфікації арготичної лексики у словнику французької мови (Т.Б.Алісова, В.Г.Гак, Б.А.Серебряніков, А.Dauzat, С.Desirat, J.-L. Calvet). Арго з мовної точки зору є експресивною лексичною підсистемою розмовної мови, яка характеризу-

ється великим експресивним потенціалом, швидкими змінами словникового складу, що сприяє її проникненню в норму французької мови.

Актуальність теми зумовлена необхідністю виявити специфіку семантики лексики арго, що пов'язана з лексико-семантичним полем «паління»

Метою статті є аналіз словотвірних і семантичних особливостей арготичних трансформацій лексики, пов'язаної з палінням тютюну.

Історично лексика пов'язана з вживанням тютюну почала виникати в кінці XVI ст. Ще в 1492 р. під час експедиції до Америки Христофор Колумб побачив тютюн [7, 2] і привіз його до іспанського королівського двору, де тютюн довгий час використовувався як декоративна рослина. Лише в середині XVI ст. особистий лікар короля Іспанії Філіпа II, почав рекламувати цю рослину як універсальні ліки.

Тютюн потрапив у Францію 1556 завдяки монаху францисканцю Андре Теве (André Thévet), який після повернення з подорожі до Бразилії засіяв плантацію тютюну в околицях свого рідного міста Ангулема. Цю рослину назвали ангулемською травою, або тютюном *herbe pétun* (застаріла лексема).

Французьке слово «*tabac*», яке спочатку для європейців позначало і рослину і сигару, яка зроблена з листя тютюну, походить від іспанського слова «*tabaco*», яке також запозичене з мови південноамериканського племені аравак і означало різновид люльки для куріння. Існування іспанської лексеми «*tabaco*» - люлька зафіксовано в першій половині XVI століття. Пізніше в іспанській мові внаслідок семантичного переносу «*tabaco*» отримує значення «тютюн» (місткість для тютюну (люлька - *tabaco*) отримала значення вмісту).

Слово «*pétun*» - це португальське слово, що познало тютюн як рослину. Внаслідок конкуренції з іспанським запозиченням *tabac* лексема *pétun* зникла з літературної мови. У цій формі вона залишилося лише в арго (*pétuner comme un charbonnier*) та в нижньо-бретонському діалекті у формі *le butun*. Франсуа Рене де Шатобріан в пролозі до роману «Атала» (1801) писав «*On consulte le manitou [pour la chasse], on fait des sacrifices de petun*» [7, 22].

В 1560 р. посол Франциска II в Португалії Жан Ніко (Jean Nicot), дізнавшись про лікувальні ефекти тютюну, надіслав тютюновий порошок королеві Катерині Медичі для лікування жакливих головних болів її сина Франциска II. Лікування було успішним і тютюн отримав назву «трава королеви» - *herba reginae*.

Для відзначення Жана Ніко герцог де Гіз запропонував назвати цю траву нікотином. Ботанік Жак Далешам в своїй книзі «Загальні історія рослин» [7, 4] назвав гравюру на якій зображена культура тютюну *Nicotiane ou Tabacum*. Рослина отримала численні назви серед яких «*nicotiane*», «*médicée*», «*catherinaire*», «*herbe de Monsieur Le Prieur*», «*herbe sainte*», «*herbe à tous les maux*», «*panacée antarctique*», «*herbe à ambassadeur*».

В кінці XVI ст. публікують перші праці про тютюн, як лікарську рослину *L'instruction sur l'herbe petum (1572)* Jacques Gohory. У XVI ст. знаменитий хірург Амбруаз Паре писав «*Tesmoïn m'en sera l'herbe appelée des anciens petum, à présent catherinaire, ou médicée, ou herbe à la royne*» [7, 34].

Кардинал Ришельє ввів податок на продаж тютюну в 1621 році. Міністр Кольбер зробив з виробництва і продажу тютюну королівську монополію і в ті часи виробництво тютюну було найрозвиненішим в Європі [11].

Тютюн можна було вживати багатьма способами: паління люльок, сигарет або сигар, нюхання порошку, жування тютюну. Люльки відомі людству ще з давніх часів. Геродот описував скіфів, що вдихали дим листя ще в 500 р. до н.е., римляни та греки запозичили звичай палити люльки від східних сусідів (германських, кельтських племен). Ранні форми сигарет зафіксовані в Центральній Америці в IX ст. н.е. у формі курильних трубок і мундштуків. Майя і пізніше ацтеки курили тютюн і різні психотропні наркотики в релігійних ритуалах та часто зображали на горщиках, та прикрасах храмів жерців в процесі паління [9, 32].

Для сигарет у Південній та Центральній Америці використовували різноманітні рослинні листки для обгортання тютюну, коли сигарети добралися до Іспанії були запроваджені кукурудзяні обгортки для тютюну і в XVII ст. – папір. Продукт називався *papelate* і задокументований в картинах Гойї *La Cometa* (паперовий змії), *La Merienda en el Manzanares* (пікнік біля річки Мансанарес), and *El juego de la pelota a pala* (гра в м'яч) (XVIII ст.) [6].

В 1825 р. сигарети потрапили до Франції, де і отримали свою назву (*cigarette* = *cigare* + *ette*) і в 1845 р. французька державна тютюнова монополія почала виробляти їх [6, 97]. Сигарети, що вироблялися в Іспанії мали назву *cigarillo* або *cigarito*, ця лексема походила від слова *cigarra* (*cigale*) – аналогія форми і розміру з комахою.

В англomовному світі використання тютюну у формі сигарет стало популярним після Кримської війни (1853-1856 рр.), британські солдати наслідували своїх оттоманських союзників і російських ворогів.

Поширення паління сигарет у західному світі стало феноменом 20 століття: на початку 20 ст. річне споживання сигарет в США на душу населення складало 54 шт. (еквівалент – менше 0,5% населення викурювало більше 100 сигарет на рік). Вже в 1965 р. споживання зросло до 4259 шт. на душу населення (в той період 50% чоловіків та 33% жінок палили (більше 100 сигарет на рік)) [11]. До 2000 року споживання зменшилося до 2092 на душу населення (30% чоловіків і 22% жінок), в 2006 р. споживання скоротилося до 1691 шт. на душу населення (21% населення викурював більше 100 шт. на рік.) [11]. Під час Першої та Другої світових воєн сигарети були в раціоні солдат, що сприяло поширенню паління.

Аналізуючи лексику арго, що стосується паління тютюну, стає очевидно, що французькому арго притаманні формальні (афіксальні) асемантичні

засоби деформації лексики. Спираючись на вчення Ф. де Соссюра [4, 89], можна констатувати, що арго діє і на позначене, і на позначення. Особливо арго маніпулює із позначенням: активно утворюючи нові лексеми з допомогою паразитарної суфіксації та заміною закінчень із наданням переваги суфіксам-домінантам арготичного словотвору *-biche*, *-bi*, *-ijoise*, *-do*, *-uche*, *-ale*: наприклад *cibiche*, *cibi*, *cipige*, *cibijoise* – суфіксальні деформації лексеми *cigarette*; *percale* – арготична суфіксація лексеми *perlot* – тютюн; *gauldo*, *goldo*, *gauluche* суфіксальні деформації лексеми *gauloise* – сигарета. Лексеми в арго деформують, використовуючи специфічні арготичні коди, такі, як верлан, жаване: *clepo* (деформація лексеми *clope*).

Спостерігаються, але в незначній кількості, девіації у вживанні чоловічого чи жіночого роду. Так, наприклад в значенні «недопалок» спостерігається вживання чоловічого роду – *un clope*, в значенні «сигарета» – існує тенденція переходу лексеми до жіночого роду *une clope*.

Мові притаманна іманентна схильність до дворазової репрезентації об'єктів оточуючої дійсності. Під час вторинного використання слова виникає смислова модифікація значення [2]. Перетворення означеного відбуваються шляхом метафоризації (*barreau* – велика сигара (походить від *barreau de chaise* ніжка стільця), *pipe*, *pipette* – сигарета, *bombarder*, *gazer* – надмірно палити сигарети, *bombardeur* – курець, *sèche* – сигарета, *Trefle*, конюшина – тютюн метафоричне переосмислення тощо) та метонімізації (*fumante*, *cousue* – сигарета; *bouffarde* – люлька тощо, *mégot* – недопалок походить від діалектного *megauder*- смоктати) [195, 11-12].

Значно цікавішими є перетворення загальновідомої лексики, що пов'язана з палінням, і створення на її основі арготизмів. Розвиток арготичної лексики відбувається кількома напрямками. Один з них – це семантичне (найчастіше метафоричне) переосмислення повсякденної лексики.

Арго взаємодіє як з іншими жаргонами, так і з літературною мовою. Лексичні процеси поповнення лексемного складу арго це запозичення, семантичні модифікації слів, словотвірні процеси. Однак значно частіше застосовуються існуючі мовні одиниці для виконання нового номінативного завдання. Під вторинною номінацією, як відомо, мають на увазі використання існуючих у мові номінативних засобів у новій для них функції найменування. Вторинна номінація найефективніше проявляється на семантичному рівні, оскільки при вивченні семантики похідного слова основна увага приділяється його концептуальній структурі, взаємозв'язку і взаємодії концептів, що лежать в основі лексичної одиниці [1, 8].

Сучасний французький лінгвіст Ж.Л.Кальве, автор книги «Арго за 20 занять» вважає, що арго, це образна усна мова, яка насичена недовговічними авторськими неологізмами, частина яких постійно переходить в розмовну мову. За його концепцією існує 20 головних семантичних полів, в яких постійно за відомими схемами створюються нові арготизми. Лінгвіст вважає,

що зрозумівши метафору для кожного поля, людина може зрозуміти будь-який незнайомий арготизм і створити свій.

Семантичне (метафоричне) переосмислення повсякденної лексики, що пов'язана з палінням тютюну, знайшло своє відображення у наступних арготичних лексемах: *dépendeur d'andouilles* (арг.) – людина дуже великого зросту. Тютюнове листя скручували у в'язанки, які формою нагадували шинку (*andouille*), і підвішували для просушування під дахом будинків. Тому, щоб зняти ці в'язанки треба було бути людиною дуже високого зросту.

Blague à tabac (арг.) – непружні жіночі груди. Відбулося переосмислення по аналогії за формою з кisetом для тютюну (*blague*). *Carotter* (арг.) – здійснювати дрібні незначні крадіжки, *un carotier* – так називали солдатів, які завжди знали як знайти безкоштовний тютюн. Етимологія цієї лексеми наступна *une carotte* – так називали порцію жувального тютюну, який видавали солдатам під час першої світової війни. Тих солдатів, які кілька разів ставали в чергу для отримання цього тютюну, стали називати *un carotier*. *Chiquer* – жувати порцію жувального тютюну (дієслово ономотоепічного походження) дало в арго низку лексем таких, як *couper la chique a 15 pas* (арг.) – мати дуже неприємних подих, *chiquer les legumes* (арг.) – добре пообідати, *pas une chique* (арг.) – нічого.

Лексема «коротка люлька» яка називалася *brûle-gueule* – в арго стала означати пістолет. Відбулося іронічне переосмислення терміну.

За термінологією курців *culot* – це чорна смола, яка збирається в люльці від довгого використання і яку дуже важко видалити. Лексема зазнала в арго метафоричного переосмислення, з посиленням семантики твердості, що відображене у виразах у *aller au culot* (арг.), *le faire au culot* (арг.) – блефувати, нервувати когось.

Лексема *fourneau* (чашка для тютюну в люльці) перейшла в арго із значенням – дурник, в цьому випадку відбулася метафоризація за семантичною матрицею «порожній об'єкт» – «порожня голова». Такий самий процес спостерігаємо у випадку *tabatiere* (арг.) – голова, зад.

Вираз *passer au tabac* (розм.) – побити когось став продуктивним в арго шляхом заміни нормативного терміну *tabac* на арготичні лексеми, що позначають те ж саме поняття: *perloter*, *tabasser* (арг.) – битися.

Аналіз лексико-семантичних особливостей лексики арго, що пов'язана з палінням дає змогу зробити наступні висновки: семантичні зміни, які спостерігаються у лексиці французької мови, є наслідком динамічних процесів, що відбуваються у мовній системі. Вони активізувалися через різноманітні соціальні, економічні, психологічні причини. До таких змін належать скорочення слів, яке виступає як своєрідна форма словотвору, намагання передати на письмі реальне звучання арготичної лексеми та інші.

У структурно-морфологічній еволюції арготичної лексики щодо силабічної структури слова можна виділити два протилежних напрями:

економічність та надлишковість. Арготична афіксація може збільшувати складову будову арготизму, і, навпаки, фонетичні процеси - апокопа, синкопа, афереза, асиміляція тощо, - можуть призводити до силабічної редукції слова.

Арготична лексика є віртуальною в плані фонетико-морфемних та словотвірних змін лексики. Однак особливістю арго є те, що афіксація не завжди надає слову нового значення, а лише інтенсифікує старе значення.

Метафора залишається найпродуктивнішим семантичним процесом у лексиці арго. Однак метафоричні синоніми, незважаючи на їх велику кількість, переважно пов'язані з одним-двома образами. Носії арго часто звертається до арготичних метафор та метонімії з метою підвищення експресивності повідомлення та збільшення ефекту впливу на слухачів.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Б'ялик В.Д. Національно-культурна специфіка мовної картини світу // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Вип. 266. Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 3-11.: 8
- 2.Семів А. Р. Іменникова лексика французького арго (фонетико-словотвірні особливості) // Іноземна філологія. – Львів, 1997. – № 110. – С. 89–96.
- 3.Семів А. Р. Основні періоди становлення арго в історії французької мови і суспільства. //Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів: Літопис, 1999. – С. 166–173.
- 4.Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. – К.: Основи. – 1998. – 324 с.
- 5.Duneton Cl. La puce à l'oreille. – Paris, 1978. – 390 p.
- 6.Goodman, Jordan Elliot (1993). Tobacco in history: the cultures of dependence. New York: Routledge. – P. 97.
- 7.Heers J., Christophe Colomb, Hachette. – Paris, 1991. – 666 p.
- 8.Pelt J.-M. La cannelle et le panda. Les grands naturalistes explorateurs autour du monde, Fayard, 1999. – 332 p.
- 9.Robicsek F. Smoke; Ritual Smoking in Central America. – P. 30–37.
- 10.The making of New World slavery: from the Baroque to the modern, 1492-1800.
- 11.Tobacco Use, United States 1990-1999". Oncology (Williston Park) 13 (12). December 1999.

СЛОВНИКИ

- 12.Colin J.-P. Dictionnaire de l'argot. – Paris: Larousse, 1994. – 763 с.
- 13.Esnault G. Dictionnaire historique des argots francais AParis, 1965.

УДК 811.111'373

Строченко Л.В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «КОШТОВНЕ КАМІННЯ» В АНГЛОМОВНИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТВОРАХ

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування конститuentів лексико-семантичного поля «коштовне каміння» в англомовних народних баладах та казках. Визначено поняття лексико-семантичного поля та проаналізовано прямі та переносні випадки вживань номінацій коштовного каміння у досліджених творах.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, номінація, балада, казка.

Строченко Л.В. Функционирование лексико-семантического поля «драгоценные камни» в англоязычных фольклорных произведениях. Статья посвящена исследованию особенностей функционирования конститuentов лексико-семантического поля «драгоценные камни» в английских народных балладах и сказках. Определено понятие лексико-семантического поля и проанализированы прямые и переносные случаи употребления номинаций драгоценных камней в исследованных произведениях.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, номинация, баллада, сказка.

Strochenko L.V. The functioning of the lexical semantic field “precious stones” in the English folklore. The article is dedicated to the investigation of the lexical semantic field “precious stones” in English folk ballads and fairy tales. The notion of lexical semantic field has been determined and cases of direct and transferred usage of precious stones nominations in the given texts have been analyzed.

Key words: lexical semantic field, nomination, ballad, fairy tale.

Представники структурного напряму лінгвістики розглядають мову як багаторівневу систему, яка включає взаємопов'язані та взаємообумовлені дискретні елементи, що об'єднуються у підсистеми, які, в свою чергу, базуються на парадигматичних, синтагматичних та епідигматичних відношеннях [2, 260; 1, 98].

Одним із проявів парадигматичних відношень у лексиці є лексико-семантичне поле (далі – ЛСП) [8, 380; 1, 99]. Серед досліджених ЛСП наразі можна відзначити, зокрема, поле «дім» [4] на матеріалі російської мови, поля «рух», «мислення», «говоріння» [2] в українській мові, поля «тваринництво» [1], «мистецтво» [6], «жестикуляція» [5] на матеріалі англійської мови та ін.

Водночас недостатньо дослідженою залишається так звана конкретна лексика, до якої належать і розглянуті нами конститuentи ЛСП «коштовне каміння» в англійській мові, що й обумовлює актуальність даної роботи.

Власне лексико-семантичне поле визначається у сучасному мовознавстві як сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту та відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ [8, 380; 2, 265; 1, 99]. Для ЛСП постулюється наявність спільної семантичної ознаки, яка об'єднує всі одиниці поля та зазвичай виражається лексемою з узагальнюючим значенням [8, 380] – у нашому випадку – словосполученням *precious stone* (коштовне каміння).

Мета даної роботи полягає у вивченні особливостей функціонування конституентів ЛСП «коштовне каміння» в англійській фольклорній поезії та прозі.

Матеріалом дослідження слугувала вибірка із збірок англійських народних балад і казок.

На матеріалі проаналізованих фольклорних віршованих творів було виокремлено 6 номінацій коштовного каміння, які вживаються 24 рази у даних текстах, а саме: *pearl, diamond, gem, amber, coral, jet*. Найчастотнішою номінацією є н.о. *pearl* (перлина) – вона зареєстрована в половині всіх слововжитків вибірки і зустрічається 12 разів.

Аналіз всіх зафіксованих прикладів вжитку назв коштовного каміння дає змогу зробити висновок, що у переважній більшості випадків – 16 – досліджувані номінації мають переносне значення. Слід зазначити, що метафоричне вживання даних номінацій базується на двох ознаках коштовного каміння. Так, у портретному описові людини актуалізується сема кольору дорогоцінного каміння, як, наприклад, у наступному порівнянні вуст з коралом:

*“O cherry, cherry was her cheek,
And golden was her hair,
And coral, coral was her lips,
None might with her compare”* (10, 206).

Як бачимо, назва коштовного каміння *coral* вжита у метафоричному сенсі. Синтаксичний прийом повтору та фонетичний прийом алітерації: “*coral, coral was her lips*” підсилюють експресивність усього опису дівчини.

Виконаний аналіз показує, що за допомогою номінацій коштовного каміння у фольклорних творах може описуватися зовнішність не лише людини, а й птаха, як, наприклад, у наведеному нижче описові півня, в якому його гребінець за кольором порівнюється з коралом, хвіст з гагатом, а очі – з буриштином:

*“I have a gentle cock,
Comen he is of great;
His comb is of red coral,
His tail is of jet...
His comb is of red coral,
His tail is of inde...”*

*His eyes are of crystal,
Locked (set) all in **amber***” (12, 66).

Цікавою є та особливість порівнянь, що їх ми спостерігаємо у даному вірші, яка стосується семантичних сфер, з котрих добираються образи та референти порівнянь. Референтом в даному випадку виступає півень, домашній птах, добре відомий пересічному носію англійської мови. А порівнюється цей прозаїчний, буденний референт із дорогоцінним камінням, тобто чимось значно більш екзотичним і рідкісним. В результаті опис набуває надзвичайної яскравості і виразності.

Ще одним прикладом вживання номінацій коштовного каміння у переносному значенні є елегія “*Pearl*”, в якій йдеться про загибель дитини.

*“On the little rise where my **pearl** rolled away,
The fairest flowers formed a screen...”* (12, 57).

Як зазначають укладачі *The Northon Anthology of Poetry*, загибла дочка автора порівнюється у даній елегії з *перлиною*. За допомогою цієї метафори розкривається ставлення невідомого автора елегії до його дитини. В середньовічній культурній традиції перлина виступала символом чистоти та коштовності. Таким чином, коштовність є другою ознакою, яка актуалізується при переносному вживанні назв відповідного каміння.

Слід зазначити, що одним із завдань даного розділу дослідження є визначення закономірностей порівняння та опису певних об’єктів за допомогою номінацій коштовного каміння, вжитих у переносному значенні.

Аналіз усіх випадків вживань назв коштовного каміння в усіх досліджених творах дає змогу визначити декілька парадигм образів, тобто інваріантів певної групи поетичних образів, що складається з двох смислів, пов’язаних відношенням ототожнення: референта і образу, або, в термінах Н.В. Павлович, лівого елемента (того, що ототожнюється з чимось) і правого елемента (того, з чим відбувається ототожнення) [3, 11]. У свою чергу лівий та правий елементи парадигми є інваріантами певних лексичних рядів [там само]. Згідно з цим, на матеріалі використаних у нашому дослідженні фольклорних поетичних творів виділяємо такі парадигми образів, як «людина – коштовне каміння» (10 випадків), «птах – коштовне каміння» (4 випадки) і «вуста – коштовне каміння» (2 випадки).

Що ж стосується вживання номінацій дорогоцінного каміння у народній поезії у прямому значенні, то у 8 випадках вони позначають різні коштовності та прикраси, наприклад:

*“You could not see her yellow hair,
For the strings of **pearls** were twisted there”* (10, 28);
*“She next brought a shirt of the softest silk,
Well wrought with **pearls** abound the band”* (10, 108).

Із цих контекстів читач розуміє, що в давнину перлини використовувались як прикраса, що впліталась у зачіску, як оздоблення одягу тощо.

Слід також зазначити, що в народних баладах зустрічається назва прикраси *diamond ring* (каблучка з діамантом) – як традиційного символу заручин, наприклад:

“...*How we changed the rings from our fingers?*

*For yours was of the good red gold, / But mine of the **diamond** fine*” (10, 204);

“She’s given him a gay gold ring,

*With seven bright **diamonds** set therein.*

*As long’s these **diamonds** keep their hue,*

Ye’ll know I am a lover true...” (10, 230).

Герої цих балад дарують один одному каблучки з діамантами, що слугує перш за все знаком закоханості та обіцянки належати тільки своєму обранцю. Домінуючим у такому дарунку є не стільки його коштовність як така, скільки його символічний смисл. (Пор. це зі значенням фразеологізму *diamonds are forever*). Таким чином, бачимо, що функціонування назв коштовного каміння у прямому значенні (ювелірні вироби, прикраси з каміння) може бути двох різновидів: власне наочне зображення прикрас (це стосується перлів) і символічне позначення кохання, вірності тощо (дарування каблучки з діамантом).

Отже, аналіз функціонування конститuentів ЛСП «коштовне каміння» у досліджених фольклорних творах показав, що у більшості випадків номінації дорогоцінних мінералів застосовуються у описові людини як в прямому значенні (зазначення прикрас і символічної дії з ними), так і в переносному (наприклад, порівняння вуст з коралами). У портретних описах на перший план виходить кольорова характеристика коштовного каміння, тоді як його коштовність актуалізується для розкриття ставлення автора до певної людини взагалі, тобто для підкреслення її важливості, винятковості та цінності.

Казка – це малий епічний жанр, корені якого сягають в усну народну творчість. В основу казки покладено вигадані, фантастичні чи авантюрні події; кінцівка є переважно оптимістичною: добро перемагає зло [7, 282].

Слід зазначити, що художні закони, за якими будується фольклорний твір, в тому числі і казка, завжди мають яскраво виражений відбиток психологічних, культурних рис, самого типу мислення народу [там само, 89], що і зумовило вибір саме народних казок як частини матеріалу нашого дослідження.

Як відомо, казки поділяються на три жанрові різновиди (групи): 1) казки про тварин; 2) фантастично-чародійні казки; 3) соціально-побутові казки [там само, 283].

Відповідно до даної класифікації більшість зазначених вище казок належать до другого типу, тобто є чародійно-фантастичними.

Загалом була виокремлена суцільна вибірка із 10 номінацій коштовного каміння, що зустрічаються у даних текстах 21 раз. Як і в фольклорній поезії, найбільш частотними є н.о. *diamond* та *pearl* – 7 і 6 випадків вживання відповідно.

Констатуємо своєрідний антропоцентризм використання даних номінацій у зазначених творах. За їх допомогою описуються різноманітні предмети, пов'язані з побутом людини. Сюди ми відносимо і позначення різноманітних прикрас, коштовностей, що їх носить людина, наприклад, *перли*: “...her beautiful golden hair that was all set with milk-white **pearls**” (11, 212), або *каблучка з діамантом*: “...and gave him in sign of betrothal a **diamond** ring of purest water” (11, 13). Слід зазначити, що назва даної прикраси як символу та невід’ємного атрибуту заручин і весілля зафіксована нами також і у фольклорних поетичних джерелах.

Людина здавна прикрашала коштовним камінням не тільки себе та свій одяг, а й предмети, які її оточували. Важливе місце серед них відводилося зброї. Тож не дивно, що номінації дорогоцінного каміння використовуються у досліджених творах для опису меча: “...a magic sword, the like of which for beauty he had never seen, the belt being beset with **jasper** and **sapphire** stones” (11, 15). Коштовні мінерали використовувались також і для прикрашення інтер'єру, наприклад:

“And the arches met in the middle of the roof where hung, by a golden chain, an immense lamp made of a hollowed **pearl**, white and translucent. And in the middle of this lamp was a mighty **carbuncle**, blood-red, that kept spinning round and round, shedding its light to the very ends of the huge hall, which thus seemed to be filled with the shining of the setting sun (11, 202).

Казкова тональність опису закритого простору створюється передусім акцентуванням величезних розмірів приміщення (*immense, mighty, huge*), надприродно великих розмірів дорогоцінних каменів: *перлина*, що слугує люстрою, *карбункул*, який є джерелом освітлення. Напружена і загадкова атмосфера цієї зали підсилюється мерехтінням криваво-червоного світла від *карбункула*, який постійно обертається, від чого найвіддаленіші куточки приміщення спалахують наче від променів сонця, що сідає за обрій.

У вищевказаних прикладах актуалізуються семи коштовності та використання дорогоцінного каміння у виготовленні прикрас.

Крім цього, на матеріалах досліджуваних казок було виявлено два випадки вживання номінацій коштовного каміння в переносному значенні, а саме:

“She obeyed, and the tears ran down her cheeks, and filled her apron with **diamonds**” (11, 245);

“...so being part free he tore his long locks of **amber-coloured** hair from his head and wound them round his arms instead of gauntlets” (11, 14).

Н.о. *diamond* та *amber-coloured* в даних реченнях є прикладом метафори, що в першому випадку базується на схожості блиску та прозорості *діаманта* та сльози (однією із семем лексеми *diamond* є: "a glittering particle or point of frost etc" (9, 393), а в другому реченні – на кольоровій схожості білявого волосся і *бурштину*: "amber – a fossilized resin from extinct trees, usually translucent and yellow; a honey yellow colour" (9, 41).

Таким чином, у проаналізованих народних казках можна виділити лише дві парадигми образів, а саме: «сльози – коштовне каміння», «волосся – коштовне каміння», які знову ж таки, як і використання прямих номінацій мінералів, мають антропоцентричну спрямованість.

Якщо порівнювати відповідні дані, отримані нами при аналізові поетичних фольклорних творів, то можна зробити висновок, що у віршованій формі народної творчості образні парадигми із використанням назв дорогоцінного каміння зустрічаються частіше, ніж у прозовій, та застосовуються для опису не тільки людини, а й інших об'єктів природного світу.

Насамкінець наводимо повний перелік зафіксованих номінацій коштовного каміння із загальною кількістю їх вжитку у фольклорних прозових джерелах.

Якщо порівнювати дані, наведені у Таблиці 1, можна зробити висновок, що 4 н.о. є спільними для даних джерел, а саме: *diamond*, *pearl*, які є водночас і найчастотнішими за вжитком, а також *amber* та *gem*. В Таблиці 1 вони наведені жирним шрифтом. Основна ж різниця між прозовими та поетичними творами полягає у особливостях застосування цих номінацій.

Таблиця 1

Номінації коштовного каміння в англomовних фольклорних творах

№	н.о	народні балади	народні казки	загалом
1	pearl	12	6	18
2	diamond	5	7	12
3	gem	1	1	2
4	amber	1	1	2
5	coral	4	-	4
6	ruby	-	1	1
7	sapphire	-	1	1
8	emerald	-	1	1
9	jet	1	-	1
10	carbuncle	-	1	1
11	jasper	-	1	1
12	topaz	-	1	1
	у цілому	24	21	45

Так, поетичні фольклорні твори характеризуються більш образним вживанням назв коштовного каміння, які використовуються як для опису зовнішності людини, підкреслення її цінності, так і для зображення природних об'єктів, тоді як у прозових народних творах прями та переносні номінації коштовного каміння застосовується виключно для опису людини та речей її побуту – прикрас, зброї, інтер'єру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.
3. Павлович Н.В. Язык образов. Парадигмы образов в русском поэтическом языке. – М.: РАН, Институт русского языка, 1995. – 491 с.
4. Полевые структуры в системе языка / Под ред. З.Д. Поповой. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1989. – 200 с.
5. Попик И.П. Семантическое поле „жестикуляция” в англоязычной художественной прозе // Записки з романо-германської філології. – Одеса: Латстар, 2002. – Випуск 12. – С. 146-153.
6. Суродейкіна Т.В. Концептуальна та мовна модель семантичного поля мистецтва в англійській та українській мові // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К.: Логос, 2001. – №5. – С. 221-223.
7. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд., дополненное – М.: Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 709 с.
9. Oxford English Reference Dictionary. – Second Edition. – Oxford – New York, 1996. – 1765 p.
10. Английские народные баллады. – СПб.: Лань, 1997. – 256 с.
11. English Fairy Tales. – London: Wordsworth Classics, 1994.- 256 p.
12. The Northon Anthology of Poetry / Ed. by M. Ferguson, M. J. Salter, J. Stallworthy. – 4th ed. – New York – London: W.W. Northon & Company, 1996. – 1998 p.

УДК 81'374=134.2

Фокін С.Б.

ІХТІОНІМИ ДЛЯ ІСПАНСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДНИХ СЛОВНИКІВ

Розглянуто проблеми поліморфізму та асиметрії термінів на позначення видів риби в іспанській та українській мовах; проаналізовано проблеми їх представлення у двомовних перекладних словниках, родо-видові відношення між ними, варіантність наукових, товарних і народних назв. Пропонуються підходи до перекладу цих термінів залежно від ситуації перекладу.

Ключові слова: переклад, іхтіонім, термін, лексикографія, родо-видові відношення, лакуна.

Фокін С.Б. Ихтионимы для испанско-украинских переводных словарей. Рассмотрены проблемы полиморфизма и асимметрии терминов, обозначающих виды рыб в испанском и украинском языках; проанализированы проблемы их представления в двуязычных переводных словарях, родо-видовые отношения между ними, вариативность научных, товарных и народных названий. Предлагаются подходы к переводу терминов в зависимости от ситуации перевода.

Ключевые слова: перевод, ихтионим, термин, лексикография, родо-видовые отношения, лакуна.

Fokin S.B. Ichthyonyms for Spanish-Ukrainian translational dictionaries. The article is focused on several problems of ichthyonyms translation, such as their polymorphism, asymmetry in Spanish and Ukrainian. Their presentation in translational bilingual dictionaries is also treated, as well as the hyponymic/hyperonymic relationships between these terms. Approaches to translation of ichthyonyms depending on the situation of translation are proposed.

Key words: translation, ichthyonym, term, lexicography, hyponymic/hyperonymic relations, lacuna.

Як відомо, окремі терміносистеми спеціалізованих мов (так званих “підмов”) становлять серйозну проблему для перекладача-практика з низки причин: 1) відсутність у перекладача спеціальних знань *ad hoc*; 2) нестача задовільних перекладних еквівалентів у словниках; 3) відсутність спеціалізованих термінологічних словників з певних галузей. Цілком логічно, що останнім часом такі “підмови” стали об’єктом пильної уваги як у перекладознавчих, так і в синхронно-порівняльних дослідженнях (див. напр., О.В. Орличенко, І.А. Щур., С.С. Нагорна [3; 7; 2]). Виняткові труднощі для перекладача, безперечно, становить і підмова іхтіології. В іспансько-українській та інших доступних нам мовних парах ця проблема ще не стала об’єктом спеціального дослідження.

Отже, актуальність дослідження зумовлена як практичними потребами перекладачів, так і необхідністю розробки великого іспансько-українського

словника, здійснення теоретичних узагальнень в перекладознавстві, зокрема, в галузі спеціального перекладу. Праця перекладача в Україні значно ускладнюється відсутністю багатьох спеціалізованих перекладних словників, зокрема, якщо робочими мовами є іспанська та українська (лексикографічні розробки в цій мовній парі обмежуються декількома спеціалізованими словниками та малими словниками загального користування). За таких умов залишаються два шляхи перекладу терміна: доволі тернистий пошук перекладного терміна металінгвістичним шляхом (через одномовні тлумачні словники, енциклопедії, довідники, консультацію з фахівцями) або звернення до двомовних перекладних словників загального користування. Перший шлях, хоч вірогідніше приведе до правильного рішення, неминучо пов'язаний з часовими витратами, подекуди безрезультатними. Натомість звернення до словників загального користування, безумовно, дуже вартісних і корисних, часто не допомагає розв'язати перекладацьку проблему. Вони, як відомо, обслуговують переважно рецептивну фазу перекладу (див. напр., В.Г. Гак, Л.В. Щерба [1, 72-73; 6, 300-301]), тобто, радше допомагають зрозуміти зміст тексту оригіналу, ніж сформулювати варіанти перекладу. У свою чергу, словники, призначені для перекладачів, мають характеризуватись багатством перекладних варіантів, враховувати міжмовні лексико-граматичні розбіжності, подавати приклади найтипівіших трансформацій, словом, допомагати сформулювати перекладний варіант [1, 73-75].

Комп'ютерна ера внесла свої позитивні корективи у розвиток великих словників. Якщо в "паперовій" лексикографії принцип економії сторінок і розподіл словників за спеціалізацією в тій чи іншій галузі ще був цілком доречним і виправданим, в комп'ютерній лексикографії практично немає обмеження щодо обсягу реєстру слів [4], адже електронна пам'ять і швидкий пошук дозволяють вмістити, швидко відсортувати та знайти набагато більше даних, ніж нині напрацьовано в лексикографічних джерелах якоїсь мовної пари. Відтак, комп'ютерний варіант загального двомовного перекладного словника може постійно розширюватись, успішно функціонувати і як словник загального користування, і як знаряддя для перекладача, охоплювати все більше термінів. Щоправда, сучасні "паперові" словники загального користування, як правило, вже містять значну кількість термінологічних одиниць, і слід очікувати, що їхні комп'ютерні аналоги будуть містити ще більше. Відображено в них і найпоширеніші назви риб (іхтіоніми), хоч і не так багато, як хотілося б перекладачам. Тим не менш, проблема іхтіонімів у перекладних словниках пов'язана не лише з кількісним, а й з якісним аспектом самих словникових статей. Як буде показано далі, перекладні відповідники для тих термінів, що вже зафіксовані у словникових статтях, часто не задовольняють перекладача. Тобто, окрім кількісного збільшення реєстру слів, можлива й доцільна оптимізація вже наявних словникових статей з іхтіонімами. І якщо в загальному вигляді питання перекладу термінів

у словниках порушувалося неодноразово (напр., щодо перекладу зоонімів та фітонімів, див. С. Флорин [5, 396-398]), іхтіоніми ще не стали об'єктом спеціального дослідження в двомовній перекладній лексикографії. Отже, маємо на меті описати типові проблеми, що виникають при перекладі іхтіонімів, і запропонувати комплексний підхід до їх розв'язання з урахуванням останніх надбань термінознавства, лексикографії та перекладознавства.

Провідним у сучасному термінознавстві є ономасіологічний та семасіологічний підходи до перекладу термінів, які дозволяють не лише дати перекладний варіант, а й врахувати суть, значення терміна, що їх детально описує Т. Кабре [8, 108-109]. Зокрема, такі підходи передбачають переклад терміна у два етапи: 1) ідентифікація предметів, понять чи явищ, які він позначає; 2) пошук назв у мові перекладу, які відповідають змісту й визначенню ідентифікованих предметів чи явищ. У свою чергу термінографи розробили зручну стандартну схему представлення термінів у спеціалізованих глосаріях, як двомовних, так і багатомовних, яка претендує на універсальність і охоплює такі характеристики: сам термін, еквіваленти іншими мовами, галузь використання, дефініцію, джерело, елементи тезауруса [9]. Здавалося б, багатомовний термінологічний глосарій з урахуванням таких позицій міг би стати оптимальним знаряддям для перекладача. Так справді могло б бути в "ідеальній" термінологічній системі, де чітко витримувались би принципи одно-однозначності термінів та відсутності синонімії серед них. Однак іхтіологічна номенклатура є далекою від такого ідеалу, а глосарії не можуть замінити перекладні словники через вузькість правої частини: термінографія, на відміну від перекладознавства, не враховує варіантність перекладних відповідників залежно від ситуації перекладу. Таким чином, для повноти розв'язання порушеної проблеми іхтіонім слід розглядати як потенційний об'єкт трьох наук – термінознавства, лексикографії й перекладознавства, які можуть взаємно збагатитись.

Двомовна перекладна лексикографія, безумовно, покликана обслуговувати в першу чергу практику перекладу. На практиці за типами труднощів перекладу підмови можна умовно поділити на дві групи: 1) складені переважно з універсальних термінів (напр., фізика, хімія); 2) складені зі значної кількості термінів-реалій (напр., юриспруденція). Іхтіологію слід радше віднести до першої групи. Тож, на першій погляд, якщо відомі види риб вже описано різними мовами у відповідних довідниках, їхній переклад не повинний був би становити специфічних труднощів. Тим не менш, є онтологічні підстави, що дозволяють передбачати певні проблеми. Зокрема, в Україні водяться приблизно в 100 разів менше видів риб, ніж їх існує у світі. Точна кількість видів коливається, і в енциклопедіях наводяться приблизні округлені дані. Так, за даними УРЕС, в світі відомо понад 25 тис. видів риб (з них сучасних – понад 20 тис.), поширених всесвітньо. В СРСР – понад 1500 сучасних видів, у т.ч. в УРСР – близько 200 [18, 362]. За більш актуа-

лізованими даними, зокрема, Вільної енциклопедії “Вікіпедія”, в світі існує близько 30 тис. видів риб, а в Україні – дещо більше 200 [11]. Таким чином, логічно очікувати наявність значної кількості лакун в українській мові. Отже, навіть первинні теоретичні міркування показують, що терміни-іхтіоніми вимагатимуть специфічного підходу при перекладі.

Фактичним матеріалом дослідження послугувала документація, що в 2008 році була використана Посольством Королівства Іспанії в Україні під час торгівельної місії в Києві іспанських виробників риби. Переговори між іспанською та українською сторонами здійснювались переважно за посередництва українських перекладачів, і майже в усіх з них виникали ті чи інші проблеми при пошуку перекладних відповідників. Для представлення найтиповіших з них та узагальнення найскладніших випадків перекладу нами проаналізовані терміни на позначення 49 видів риб та рибних продуктів, що згадувались на місії, та їхні робочі перекладні відповідники українською мовою, що їх використовували перекладачі під час переговорів.

Мусимо зазначити, що робочі перекладні відповідники часто були недостатніми для порозуміння підприємців, однак, через широке вживання генералізацій (напр., “хек” замість “європейська мерлуза”, що є одним з найпоширеніших видів хеку), інтернаціоналізмів (“*dogfish*”), оказіональних запозичень (“тунець *yellowfin*”, український відповідник – “жовтоплавниковий тунець” [12, 14]) запропоновані терміни не завжди відповідали загальноприйнятим назвам цих риб в мові перекладу, з якими, до речі, не завжди були обізнані і самі підприємці. Тому для аналізу ми також провели пошук відповідних латинських наукових та українських товарних назв у довідковій літературі. Труднощі такого пошуку полягали в тому, що україномовні довідники та визначники переважно обмежуються тими видами риб, що мешкають в окремих регіонах України або ж окремими родинами, або певним ареалом (наприклад, Чорноморським басейном). Дещо повнішими є деякі російськомовні довідники, однак, приміром, атлас-визначник Н.А. Мягкова (1994 р.) охоплює 600 видів риб, але не дає подвійних латинських назв [16]. В такій ситуації, на нашу думку, найповніше різні види риб з урахуванням іхтіонімів, подвійних латинських наукових і народних назв у багатомовній базі даних *Fish Base*, що містить 31 800 видів з відповідними науковими назвами, 281 300 народні назви й 49 700 зображень [20]. Цей електронний довідник дозволяє практично безпомилково перейти від іспанської назви риби до латинського наукового терміна, а від нього – до інших мов, хоча українську мову ще не включає. Широко використовують цей довідник і українські біологи для пошуку латинських назв, російських варіантів. Чи не єдиним з доступних довідкових видань, у яких можна перейти безпосередньо від латинської саме до української товарної назви, є ДСТУ 4416: 2005 “Риби океанів і прибережних морів. Номенклатура біологічна і товарна” [12], де містяться назви 204 українських товарних назв риб (видів охоплено більше).

Документ стосується саме зарубіжних риб, і не охоплює чорноморський та азовський ареал [12, 1], отже, саме підходить для ідентифікації риб, що можуть імпортуватися з Іспанії. Користуються наші дослідники і даними Вільної енциклопедії “Вікіпедія”, яка дозволяє здійснювати переклад безпосередньо з іспанської на українську, і, за їхніми усними свідченнями, часто дає точні варіанти, відсутні в інших словниках. На нашу думку, з огляду на великі лексикографічні складнощі перекладачі не повинні нехтувати таким потужним ресурсом як електронні багатомовні енциклопедії, зокрема, на стадії пошуку первинного варіанта перекладу, який підлягає обов’язковій перевірці в одномовних довідниках.

Досвід спілкування з перекладачами, що працюють з іспанською мовою в різних регіонах України, показує, що вони ведуть пошук термінологічних відповідників різними способами, часто консультуються з фахівцями. Проте, за умов того, що іспансько-українська лексикографія перебуває в зародковому стані, а її надбання обмежуються переважно кишеньковими та шкільними виданнями, наші професіонали перекладу майже не звертаються до словників малих форматів під ред. В. Сахна (40 000 слів) або ж під редакцією М. Жердинівської (20 000 слів) [17; 13]. Перед тим, як розпочати складний пошук у фаховій літературі, перекладачі намагаються розв’язати проблему легшим шляхом і звертаються до іспансько-російської частини більш потужного словника, яким є “*Lingvo 13*”, що включає іспансько-російський та російсько-іспанські словники під редакцією Г. Туровева, Б. Нарумова, понад 60 різних спеціалізованих словників. Його достойною альтернативою є словник під ред. Л. Мартінеса Кальво [10], що, за відгуками перекладачів, містить доволі солідну кількість термінів. Потім знайдені російські варіанти перекладаються на українську мову (з цією метою можна порадижити словники, що їх уклали Г.У. Ліндберг [15] і О.В. Федоненко [19] та деякі інші). Переклад через посередництво російської мови справді часто виявляється продуктивним. Проте, така схема може виявитись хибною з декількох причин: 1) в російській мові може бути відсутній відповідний термін (лакуна), і це не обов’язково означатиме, що лакуна так само наявна в українській мові; 2) вже на етапі іспансько-російського перекладу виникає низка проблем. Щодо першої проблеми, то варто використовувати такий довідник, в якому можна було б перейти безпосередньо від латинської подвійної назви до української. Щодо другої проблеми, то проілюструємо її на типових прикладах і покажемо шляхи її розв’язання.

Наприклад, термін “*tintorera*” в “*Lingvo 13*” перекладено як “*сельдяная акула*”. Словник Л.Мартінеса Кальво пропонує варіант “*акула (самка)*”. Така неоднозначність спонукає звернутися до спеціалізованого біологічного довідника. У довіднику *Fish Base* знаходимо латинську назву “*Prionace glauca*” [20], що відповідало б російській назві “*голубая акула*” (укр.: “*блакитна акула*”). А “*сельдяная акула*”, запропонована в “*Lingvo 13*”, відповідає

подвійній латинській назві “*Lamna nasus*”, що, не відповідає терміну “*tinctorera*”, з якого ми починали пошук. Тобто, як бачимо з наукової назви, оригінальний і перекладний варіанти, запропоновані словником, належать не лише до різних видів, а й до різних родів.

Попри тенденції будь-якої терміносистеми до уникнення асиметричного дуалізму, в іхтіологічній номенклатурі часто немає одно-однозначної відповідності між терміном і певним видом. З одного боку, один термін може позначати декілька видів. З іншого, один і той самий вид або ж рід може мати значну кількість синонімічних термінів. Так, іспанський іхтіонім “*lenguado*” охоплює 72 різних види риб; в той самий час в іспанській мові налічується 30 назв на позначення тунця [21]. Синонімію створюють переважно розмаїтість народних назв та ареальна неоднорідність лексики іспанської мови. Якщо співвіднести дані Fish Base (281 000 народних назв на 32 000 видів [20]), можна дійти висновку, що в середньому на 1 вид у різних мовах припадає десяток народних назв. Проблему синонімії іхтіонімів можна розв’язати, звертаючись до латинської метамови (ономасіологічний підхід). Система подвійних латинських назв справді є майже ідеальною картотекою термінів, в якій витримується принцип моносемії, й відсутня синонімія.

Труднощі перекладу іхтіонімів не обмежуються згаданими проблемами. В словниках зустрічаються випадки й підміни в словниках родового видовим. Наприклад, для перекладу іхтіоніма “*caballa*” “*Lingvo 13*” пропонує два варіанти: “макрель, скумбрія”, які, власне, є родовими поняттями (узагальнюють низку понять даного роду). Відтак, у перекладі відбувається генералізація, що веде до семантичної втрати, часто неприпустимої при спеціалізованому перекладі. Окрім родового термін “*caballa*” також має видове значення, а саме “*Scomber scombrus*” (товарна назва українською мовою – “скумбрія атлантична” [12, 14]). Втім, у торговельній сфері деталізація виду часто непотрібна й недоречна, і в ролі товарної назви може також використовуватись родовий термін “скумбрія” (“*Scomber spp.*” [12, 14]). Узагальнюючий термін використовується в товарній назві ДСТУ, коли немає можливості або необхідності встановлювати точний вид риби [12, 2].

Отже, генералізація іхтіонімів при перекладі не завжди є помилкою, а інколи навіть стає необхідністю, зокрема, в торговельній сфері, якщо не йдеться про науковий переклад. Тим не менш, двомовний перекладний словник повинний бути корисним для будь-якої ситуації перекладу, давати відповідник і науковій, і товарній назви (а, за можливістю, – і народні назви). Ступінь точності перекладного еквівалента обиратиме сам перекладач залежно від ситуації перекладу.

Деякі товарні назви можуть стосуватися цілої сукупності риб не лише різних видів, а й навіть різних родів. Яскравим прикладом виступає іхтіонім “*jurel*”. Згідно з даними “Вікіпедії”, “*jurel*” охоплює 17 видів, 4 різних роди;

Fish Base пов'язує цей іхтіонім близько з 30 видами, проте, тільки три з них відповідають мовному ареалу Іспанії (інші – країнам Латинської Америки), причому лише один з них визнає *FAO (United Nations Food and Agriculture Organization)* – “*Thrachurus thrachurus*”, а вживання терміна на позначення інших видів розглядається як місцеві або народні назви [20]. Зрозуміло, що словники найближчого майбутнього не повинні ігнорувати жодної з них. Очевидно, такі відмінні за генетичними показниками риби мають схожі товарні й кулінарні властивості, що є підставою для об'єднання їх під однією назвою “ставрида” [11] або ж товарною назвою “ставрида атлантична” [12, 11]. Цей термін в українській мові дійсно покриває найпоширеніші види, що їх включає іспанська назва “*jurel*” [12, 22]. З кулінарної точки зору таку рибу цілком доречно розглядати і як реалію. Відтак, обидва варіанти можуть виявитись адекватними, і в залежності від ситуації перекладу може вживатися транскрипція “хурель” [22] (скажімо, це доречно в художній літературі). Натомість у словнику “*Lingvo 13*” в правій частині словникової статті “*jurel*” є вказівка лише на один вид “*большеглазый каранкс*”, що можна охарактеризувати як гіпонімізацію, яка теж призведе до втрати точності перекладу, якщо використовувати цей відповідник безапеляційно.

Що стосується лакун в мові перекладу, то такі випадки нам теж траплялись. Наприклад, “*merluza de cola*” (“*Macruronus magellanicus*”) ще не має однозначного зафіксованого відповідника в українській мові: цей вид не фігурує у ДСТУ 4416: 2005 “Риби океанів і прибережних морів. Номенклатура біологічна і товарна” [12]. В таких випадках можна радити вживання генералізації (“хек”, “мерлуза”), інколи з супроводжуваним уточненням за допомогою латинської подвійної назви з видовим прикметником, напр.: хек (“*Macruronus magellanicus*”). ДСТУ, в свою чергу, рекомендує наступне: “Для риб, товарну і наукову назву яких не зазначено, (...) може бути використана назва, яка загальноживана у словниках, каталогах, а також у договорах (контрактах) на постачання цього виду риби (...)” [12, 2].

Специфічність і широта іспаномовного ареалу робить необхідним врахування країни, де вживається той чи інший термін. Виходячи з матеріалу дослідження й для зручності у даній статті розглядаємо лише ті назви, що вживані в Іспанії. Тим не менш, зауважимо, наприклад, що для терміна “*bonito*” *Fish Base* дає 107 різних варіантів тлумачення, серед яких лише один відповідає Іспанії, і вважається народною назвою на позначення виду “*Sarda sarda*” [20].

Отже, іхтіоніми слід розглядати як важливу й невід'ємну частину не лише спеціалізованих словників, а й двомовних перекладних словників загального користування. Основними труднощами їх перекладу є значний поліморфізм, асиметрія між іспанськими та українськими термінами, наявність лакун, відсутність одно-однозначних еквівалентів у двомовних перекладних словниках та широка термінологічна синонімія. Окрім того,

додаткову проблему становить і те, що двомовні перекладні словники не завжди успішно розв'язують проблему перекладу через неповноту даних і, подекуди, підміну родових понять видовими і навпаки. Шляхами розв'язання цих труднощів може бути використання ономазіологічного та семасіологічного підходів, зокрема, звернення до однозначної класифікації видів, виконаної за допомогою латинських подвійних назв.

Особливості аналізованої терміносистеми, яка може бути задіяна в науковій, торговельній та побутовій сферах, визначають підхід до перекладу іхтіонімів та можливість варіантності їх перекладу. Підбір відповідника (товарного, наукового, народної назви, транскрипції) залежить від сфери, для якої здійснюється переклад (торгівля, наука, навчання, художня література) й від ситуації перекладу взагалі. Відтак, до правої частини статті двомовних словників доречно включати усі можливі типи відповідників. У перспективі підхід, розроблений для перекладу іхтіонімів, очевидно, з певними поправками можна використати й для перекладу інших зоологічних та ботанічних назв. Перспективним видається і продовження дослідження в напрямку пропозицій щодо оформлення словникових статей для майбутнього великого іспансько-українського словника, пошук народних назв риб в українській мові та їх включення до правої частини словникових статей.

Для компактної ілюстрації підсумків, глибини проблеми та напрямків розв'язання в Таблиці 1 наводимо перекладні відповідники для деяких іспанських іхтіонімів, враховуючи лише мовний ареал Іспанії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В.Г. О разных типах двуязычных словарей // Тетради переводчика. – Вып. 2. – М., 1964. – С. 71-78.
2. Нагорна С.С. Граматична сполучуваність конкретних дієслів у текстах різних підмов наукового стилю // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К., 2004. – Вип.10. – С.449-454
3. Орличенко О.В. Португальсько-українські паралелі термінотворення у підмові біохімії // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. Вип. 34-36 – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2004 – С.135-140.
4. Селегей В. Электронные словари и компьютерная лексикография [Електронний документ]. Режим доступу: www.lingvoda.ru
5. Флорин С. Чем словари не удовлетворяют переводчика // Мастерство перевода. Сб. № 10. – М.: Сов. писатель, 1975. – С. 381–402.
6. Щерба Л.В. Опыт общей теории лексикографии // Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – С. 265-304.
7. Щур І.А. Підмова спілкування комп'ютерників: комунікативно-прагматичний аспект // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К., 2003. – Вип.9. – С.351-355.
8. Cabré M.T. La terminología y la traducción especializada // Manual de documentación y terminología para la traducción especializada. – Madrid: Arco/Libros. - 2004. – P. 89-122.
9. Melby A., Budin G. & Wright S.-E. Terminology Interchange Format (TIF) // Sendebarr: Revista de la Facultad de Traducción e Interpretación de Granada. – Granada, 1993. – n°4 – P.69-110.

Таблиця 1

Перекладні відповідники іспанських іхтіонімів

іхтіонім (іспанською мовою)	робочий відповідник під час торговельної місії у 2008 р. (українською мовою)	варіант, що пропонує слов- ник “Lingvo 13” (російською мовою)	варіант, що пропонує словник під ред. Л.Мартінеса Кальво (російською мовою)	подвійна наукова назва згідно з Fish Base (латинсь- кою мовою)	товарна назва згідно з ДСТУ 4416: 2005 (українською мовою)	перекладний варіант згідно з Вільною енциклопедією “Вікіпедія” (українською мовою)
tintorera	акула (різні типи)	сельдяная акула	акула (самка)	Prionace glauca	блакитна акула	_____
merluza de cola	хек	_____	_____	Macruronus magellanicus	_____	_____
jurel	ставрида	большеглазый каранкс	сорт морской рыбы	Trachurus trachurus	ставрида атлан- тична	_____
bonito	пеламіда	макрель (рыба)	род маленького тунца	Sarda sarda	пеламіда	пеламіда атлантична
saballa	скумбрія	макрель, скумбрія	макрель	Scomber scombrus	скумбрія атлан- тична	скумбрія, макрель, баламут

СЛОВНИКИ ТА ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

10. Большой испанско-русский словарь / под ред. Мартинеса Кальво Л. – М.: ЕСПА-НЬОЛ. -1995. – 891 с.
11. Вільна енциклопедія “Вікіпедія” [Електронний документ]. Режим доступу: www.wikipedia.org
12. ДСТУ 4416: 2005. Риби океанів і прибережних морів. Номенклатура біологічна і товарна [Текст]. - Введ. с 2006.07.01. / Л. Горобець та ін. – К.: 2006. – 50 с.
13. Испансько-український словник / Уклад. М. Жердинівська. – К.: Основи, 1996. – 226 с.
14. Линдберг Г.У. Определитель и характеристика семейства рыб мировой фауны /Г.У. Линдберг. – Л., 1971. – 471с.
15. Линдберг Г.У. Словарь названий пресноводных рыб СССР на языках народов СССР и европейских стран /Г.У. Линдберг, А.С. Герд. – Л., 1972. – 368 с.
16. Мягков Н.А. Атлас-определитель рыб. М.: Просвещение, 1994. – 282 с.
17. Словник українсько-іспанський, іспансько-український / Уклад. В.Ф. Сахно, С.А. Коваль; заг. Ред. В.Т. Бусла. – Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун». – 1997. – 534 с.
18. Українська Радянська Енциклопедія. – 2-е видання. – Т. 9. – К., 1983. – С. 362.
19. Федоненко О.В. Російсько-український словник іхтіологічних та гідрологічних термінів. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2004. – 108 с.
20. Fish Base [Електронний документ]. Режим доступу: <http://www.fishbase.org/Summary/SpeciesSummary.php?ID=886>.
21. Kirchner J.V. Diccionario multilingüe de especies marinas para el mundo hispano. Reseña // Punto y coma. – n 11. – 1992. – [Електронний документ]. Режим доступу: <http://ec.europa.eu/translation/bulletins/puntoycoma/11/puc119.htm>
22. The Translation Workplace [Електронний документ]. Режим доступу: http://www.proz.com/kudoz/spanish_to_russian/zoology/1140843-jurel.html

УДК 811. 161. 1'373.23

Ходоренко А.В.

ДИНАМІКА ГРУПОВИХ АНТРОПОНІМІВ СУЧАСНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглянуто особливості функціонування найменувань груп осіб сучасного англomовного дискурсу. Надано деякі характеристики нового антропоніма, визначено функції найменувань осіб. Поставлено проблему дефініції загального терміна для феномена найменувань груп осіб.

Ключові слова: антропонім, дискурс, номінація, динаміка.

Ходоренко А.В. Динамика групповых антропонимов современного англоязычного дискурса. В статье рассмотрены особенности функционирования наименований групп лиц современного англоязычного дискурса. Приведены характеристики нового антропонима, определены функции наименований групп лиц. Поставлена проблема дефиниции общего термина для определения наименований групп лиц.

Ключевые слова: антропоним, дискурс, номинация, динамика.

Khodorenko A.V Dynamics of people group names in modern discourse. The attempt of describing kinetic ties and transformations in creating, forming, functioning people groups names has been made. Functions of new anthroponyms are enumerated. The problem of term defining for a new language unit has been arisen.

Keywords: people groups names, discourse, nomination, dynamics.

Метою нашої роботи є дослідження ділових найменувань груп осіб (надалі ми вживаємо абрeвіаційне скорочення НГО) різних сфер людської діяльності, вживаних у сучасному англomовному дискурсі. Проаналізовано найменування комерційних, некомерційних, політичних, соціальних угруповань, а також угруповань спільнот у мережі Інтернет. Мета статті є показати у загальних рисах деякі особливості функціонування найменувань груп осіб, а саме – навести основні частотні формальні структури НГО, а також виділити основні функції номінативної одиниці НГО, тобто прослідкувати в загальних рисах кінетику антропонімікона сучасної англійської мови. Динаміка – як теорія процесів у нерівноважних середовищах вивчається у фізиці природних явищ. Ми вважаємо, що доцільно використовувати термін цієї науки для опису антропонімокона найменувань груп осіб, оскільки НГО – це новий феномен у теоретичній антропоніміці, який функціонує на межі наук (антропоніміка/ономастика, реклама та теорія комунікації; НГО функціонує у різних сферах людської діяльності та конструюється за законами цього середовища. Наприклад, НГО в Інтернеті *Michal Jackson's fan club, Smithsonians, Adidas* походять з різних паралінгвістичних середовищ (Інтернет комунікація, політична сфера, комерція) та виконують різні

функції (реклама, ідентифікація) та реалізують потенціал лінгвістичного явища за різними траєкторіями. Онімічна система розвивається під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Внутрилінгвістичні фактори проявляються в структурному складі, словотворчих моделях і типах, семантиці ергонімів. До екстралінгвістичних чинників відносяться фактори часу і простору, специфіка об'єкта та індивідуальність номінатора, культурно-історична обумовленість номінацій.

А. В. Суперанська вважає, що онімічна система будь-якої мови є «гігантською макросистемою, або системою систем, що об'єднує численні системи і підсистеми імен» [4, 50]. Основу системи становлять найбільш продуктивні типи, по подібності та контрасту, з якими перебудовуються інші [там саме, 109].

Перед нами постає задача дефініції терміна НГО, адже, термін ергонім, комерційна назва, ойкодомонім та ін. відповідають тільки частині усього поля НГО. Поза зором залишаються назви Інтернет спільнот, клубів, неформальних угруповань. Нижче ми розмірковуємо над поняттям ергоніму, бо в полі НГО нашого фактичного матеріалу є велика кількість ергонімів. Ергоніми представляють собою окреме поле і самостійну систему, і в той же час вони пов'язані з іншими полями і онімічною системою в цілому. Звертаючись до термінів «ергонім» і «ойкодомонім», необхідно відзначити, що ергонім і ойкодомонім можуть збігатися у тому випадку, якщо назва ділового об'єднання людей (ергонім) збігається з назвою будівлі, в якій вона розміщується (ойкодомонім), і не збігатися у тому випадку, якщо номінатор (як правило, власник, засновник фірми) дає особливу назву будівлі, що не співпадає з назвою фірми. Тобто, *Mackdonalds* є ергонімом, тому що називає компанію і водночас ойкодомонімом, – називає кафе швидкого харчування. Треба відзначити, що таких прикладів небагато. Частіше ми маємо справу з діловими об'єднаннями людей – підприємствами, компаніями, тощо, які не мають одноіменного приміщення з такою ж назвою на вивісці. Але в будь-якому випадку ергонім і ойкодомонім пов'язані між собою дуже тісними стосунками, оскільки вони позначають суміжні денотати – ділове об'єднання людей, будинок, приміщення, в якому дане ділове об'єднання розміщується.

Наше дослідження показало, що у сучасному англomовному дискурсі ергонімікон представлено ергонімами-словами, ергонімами-словосполученнями, зрідка ергонімами-пропозиціональними моделями, прикладами таких найменувань можуть служити *General electric, Nike, Boss, Alfa bank, First insurance company, Genetic Saving, SpokeCo*. Вивчення онімів з позиції когнітивної лінгвістики дозволяє систематизувати в пам'яті безліч знань для розширення семантичного обсягу мовної картини світу даної етнокультурної, професійної, або будь-якої іншої характерно-орієнтованої групи людей. Ми досліджуємо даний вид онімів з лексико-семантичної

точки зору, взявши за основу класифікацію імен (у зв'язку з іменованими об'єктами), запропоновану А. В. Суперанскою. Всього було виділено декілька основних груп ергонімів: 1) ергоніми, утворені від імен живих істот і істот, що сприймаються як живі; 2) ергоніми, утворені від іменування неживих предметів; 3) ергоніми, утворені від слів-характеристик людини, підприємства та ін.; 4) ергоніми з затемненою семантикою. Значна кількість НГО – це ергоніми, утворені від топонімів. Даний факт говорить про актуалізацію географічної тематики: *Austrian Airlines Co*. У цій групі представлені також назви, утворені від фітонімів (*Magnolia*); космонімів (*Scorpio*); наутонімів (*Argo, Navy compony*), зоонімів (*Puma*).

Другою за чисельністю є група ергонімів, утворених від найменувань живих істот і істот, що сприймаються як живі. Слід зазначити, що в англomовному ергоніміконі, на відміну від російської або української мови, більше НГО, утворених від імен та прізвищ засновника тієї чи іншої компанії, організації, підприємства. Численні ергоніми, утворені від антропонімів: *Michelin, Marks & Spencer, Adidas*, та ін. Їх висока частотність пояснюється тим, що номінаторам подобається «увічнювати» пам'ять про себе, близьких, історичні особистості і т.п. Подібні назви, як і топоніми, виконують меморіальну функцію. Помітне місце займають ергоніми, утворені від міфонімів – *Snowwhite, Cinderella* т.п., що говорить про актуалізацію літературно-міфологічної тематики, прагнення номінатора звернутися до прецедентного імені або тексту, щоб викликати у реципієнта позитивну асоціацію.

Група ергонімів-характеристик – це назви, що містять у собі характеристику підприємства (*DentalCo, Designing Office Ltd, GoodCompany* та ін).

Малочисельною є група найменувань із затемненою семантикою. Дослідження показали, що такі ергоніми – своєрідний «шифр» номінатора і зазвичай зрозумілі тільки йому. Такими назвами є *Sony* (слово це змінене латинське слово «*sonus*» із значенням «*sound*», або сленгове слово «*sonny*», що має значення «*bright youngster*»). *Mitsubishi*, слово з двох частин «*mitsu*», що означає «*three*» та «*hishi*», всередині слова відбулися орфографічні зміни на «*bishi*», що має значення «*water chestnut*» [6] та ін. Іноді подібні назви виявляються абрeвіатурами, що складаються з початкових елементів власних імен засновників та їх рідних і близьких *Adidas* (ім'я Адольфа Даслера – засновника компанії) [6].

Відзначаючи мінімальну кількість найменувань, утворених від слів із затемненою семантикою, ми констатуємо, що в основному номінатори прагнуть створити зрозумілий адресату ергонім, тим самим не тільки полегшуючи сприйняття назви, але й підвищуючи його ефективність. Фактичний матеріал нашого дослідження, тобто ергоніми – НО представлено наступними класами:

1) ергонімами-словами, утвореними шляхом: а) трансонімізації (*Mercedes*); б) онімізації, яка представлена двома основними типами: метафорою і метонімією (*Red Hat, New Dragon* та ін);

2) ергонімами-словосполученнями, представленими сполученнями різних частин мови: прикметник + іменник (*Austrian Airlines, American Express*); іменник + іменник (*Marketing&Trade*); числівник + прислівник + іменник (*Hundreds of Monkeys*);

3) ергонімами – пропозиціональними моделями. Дана група нечисленна і представлена переважно латинськими запозиченнями (*Lego, Volvo*), однак в нашій картотеці є приклад компанії *Spoke*. Структурно її теж можна віднести до пропозиціональної моделі.

Оскільки в нашому фактичному матеріалі ми нараховуємо значну кількість ергонімії-слів, то треба відзначити способи словотвору в ергоніміконі. Так, ергоніми-слова утворюються: 2.1. Аббревіацією (*FIAT, SIPA*); 2.2. Словоскладанням (*Mitsubishi, Tessa*); 2.3. Відсіченням основи чи афіксів *Cisco* (від *San-Francisco*), 2.4. Афіксацією (*Samsonite*).

Аналіз ергонімів зі словотворчої точки зору показав, що більш продуктивним способом є саме словотворчий спосіб. Найбільш частотними в нашому фактичному матеріалі є саме ергоніми-слова та НО, утворені шляхом онімізації апелятива. Це пояснюється економією мовного матеріалу, і тим, що метафора, метонімія допомагають номінатору створювати образні, місткі назви, які викликають асоціації, що сприяє залученню клієнта. *Ramses ComputersCo, SummerNightsTouristicCo* – такі назви відносять реципієнтів – потенційних клієнтів компаній у світ Давнього Єгипту (за асоціацією з Рамзесом), чи у теплу літню ніч. Як доводять когнітивні дослідження, асоціативні зв'язки активізуються у підсвідомості, змушуючи індивідуума до дій. Наша задача прослідкувати мовні засоби, за допомогою яких ці асоціативні зв'язки активуються в когнітивному апараті. Тому, наступними за чисельністю є ергоніми-словосполучення. Подібний спосіб номінатори використовують досить часто, оскільки він дозволяє створити багатофункціональні ергоніми, які містять максимум інформації. Самою малочисельною є група ергонімів-пропозицій. У дослідженні також вирішується задача визначення лінгвістичного статусу ділового НГО як ергоніма, що зумовлює необхідність звернення до теорії імені власного та виявлення його характерних особливостей (у порівнянні з ім'ям загальним). У результаті ми констатуємо наступне:

1. НГО в англomовному дискурсі – це імена власні, оскільки мають усі ознаки онімів.

2. НГО служать для підкреслено конкретного називання окремих предметів дійсності і виділяють одиничний предмет з ряду подібних, причому вони не завжди розкривають (в основній своїй масі) ознаки і властивості об'єкта (*Starbuds, Singapore Airlines*).

3. У НГО зазвичай відсутній прямий зв'язок з поняттям, що лежать в основі найменування. НО є в певній мірі лише «вивіскою» для ділового об'єкту, викликаючи різні асоціації з головним денотатом (*Wella, Procter & Gamble, British brewery*). Реципієнт пов'язує НГО з поняттям, маючи лише інформацію в своєму когнітивному апараті. Ще одним важливим питанням є питання про віднесення онімів, зокрема ергонімів до імен власних. Аналізуючи назви підприємств та установ, більшість дослідників в галузі ономастики [2; 3; 4; 5] одностайно розглядають їх як імена власні. Деякі лінгвісти, зокрема А. А. Реформатський, А. В. Суперанська [3; 4], вважають багато назв підприємств, установ, організацій і т.п. перехідними явищами між іменами власними і загальними. А. В. Суперанська визначила основні характерні ознаки онімів: 1) співвідношення імені з конкретним, визначеним, одиничним об'єктом, а не з цілим класом речей; 2) невизначеність денотата імені, відсутність зв'язку з поняттям; 3) неможливість вживання імені в однині для позначення всіх представників даного виду або роду [4, 5-34]. На підставі даних критеріїв не всі назви підприємств та установ можна віднести до розряду власних імен. А. А. Реформатський звертає увагу на описові конструкції, відзначаючи, що «особливий інтерес представляють ті назви об'єктів, у яких дійсно розповідається», що це таке, номінально значущими словами без усякої умовності і обов'язкової для власних імен конвенційності [3, 20-21]. Прикладом може бути: *Federal bureau of investigations, British Insurance company* та ін. Існування описових конструкцій, в яких зберігається лексичні значення вихідних одиниць, наближає їх до розряду імен загальних. Однак внаслідок того, що назви підприємств та установ є індивідуальними назвами одиничних об'єктів, ми вважаємо можливим включення їх у розряд власних імен.

Ми прослідкуємо типи НГО у термінології ономастики, згадавши функції онімів, тому що їх всебічний опис неможливий без визначення функцій, що ними виконуються, та зупинимося детальніше безпосередньо на рекламній функції. Таким чином, НГО виконують такі основні функції: 1) називну; 2) інформативну; 3) прагмалінгвістичну; 4) когнітивну (пізнавальну); 5) рекламну.

Називна функція пов'язана зі специфікою власного імені взагалі, з його відмінністю від апелятива. Основне призначення власних імен – іменувати, виділяти і розрізняти однотипні об'єкти. Власне ім'я зв'язується з індивідуальним предметом, виділяючи його з класу подібних. Ця функція стосується НО, так як вони називають окремі суспільства людей і виділяють їх з ряду подібних. Інформативна функція ергонімів має свої особливості: вони несуть інформацію про специфіку об'єкта (вид діяльності, специфіка товарів або послуг і т.д.). Наприклад: *Hoover vacuum cleaners, Coca-cola company, Procter&Gambel, Mackdonalds'* та ін. Рекламна функція пов'язана з необхідністю залучення уваги потенційного клієнта до названого об'єкту. Від

звичайної інформації реклама відрізняється тим, що вона виконує функцію маніпулятивного впливу на людину з метою спонукати його скористатися послугами даного підприємства. Реклама створює привабливий образ рекламованого об'єкта, втілюючи рекламну ідею у вигляді виразної, іноді символічної форми, що легко запам'ятовується.

Називна функція притаманна всім ергонімам та ойкодомонімам, дві інші присутні далеко не в кожній назві. Так, у найменуваннях *General electric*, *Hoover Vacuum Cleaners* міститься інформація про вид запропонованого товару. Найменування *Juicy Fruit* несе рекламну інформацію. Найменування *PepsiCo*, *Marlboro* відносяться до ряду найменувань так званих «брендів», тобто це найменування організацій, які стали всесвітньо відомими. Характер їхньої продукції може не відображатися у найменуваннях, але всі знають, що *Marlboro* – це компанія, що виробляє сигарети, *Pepsi* – газований напій, *Walt Disney co* – компанія, що виробляє мультиплікаційні фільми. Рекламна функція отримала особливу значимість в наш час – час появи великої кількості однотипних підприємств, головним чином у сфері торгівлі та обслуговування населення. В умовах конкуренції між підприємствами, що пропонують однотипні товари і послуги, важливе значення (особливо на перших порах функціонування підприємства) має вдало обрана назва, що дозволяє підприємству виділитися серед собі подібних.

Незважаючи на те, що дана функція найбільше представлена у найменуваннях підприємств торгівлі та обслуговування населення, вона присутня і у виробничих назвах *GoldStar-Electronics*, *General Elecrics*, *Mars Candy Bars*, *Goodyear Tires* і т.д. Найменше про проявлення рекламної функції, а то і зовсім про її відсутність можна говорити стосовно назв товариств з адміністративними функціями. Приклади: *Federal Bureau of Investigations (FBI)*, *NASA*, *NATO*. На наш погляд, у процесі найменування подібних об'єктів в прихованому вигляді також проявилася рекламна функція, побудована на принципі самореклами.

Ми вважаємо, що дана функція притаманна полю НО в цілому, хоча найбільш явно вона проявляється у найменуваннях товариств, що займаються комерційною діяльністю.

Спрямована на сприйняття суб'єкта, реклама завжди є мовленнєвою комунікацією. «Реклама – це комунікація (обмін інформацією), яка систематично, планомірно і різноманітно впливає на суспільну свідомість, а також на свідомість кожної людини окремо» [1, 25]. Мовленнєва комунікація складається з окремих актів мовлення, в яких беруть участь такі компоненти: адресант і адресат, оточення і мета мовного спілкування, а також той фрагмент об'єктивної дійсності, про який робиться повідомлення. Стосовно нашої ситуації адресант є номінатором (особою, яка називає підприємство), а адресатом – реципієнтом (особа, яка сприймає повідомлення, тобто декодує назву). Фрагментом об'єктивної дійсності, про яку робиться повідомлення, є

топографічні об'єкти. Мета мовного спілкування полягає в отриманні реципієнтом певної інформації про об'єкт і правильному декодуванні (останнє, на жаль, нерідко є досить важким), для ряду об'єктів (головним чином для підприємств торгівлі та обслуговування населення) – у створенні привабливого рекламного образу НГО.

Дуже важливим є мовний фактор, що визначає словесне втілення змісту НГО в його формальну оболонку. На цьому етапі вирішується питання вербальних засобів, що використовуються у процесі називання. Б.Н. Головін на основі співвідношень мови і мислення, мови і свідомості, мови і дійсності, визначає основні комунікативні якості мови – «багатство мови, виразність, доступність, логічність, доречність, чистоту, правильність» [цит. за 2]. Ми розглядаємо прояв цих якостей в ергонімах.

Багатство мови – комунікативні якості мови, що відображає різноманіття засобів мови, які можуть бути використані в будь-якій ситуації спілкування і в будь-якому мовленнєвому жанрі. Найбільшу кількість назв (53%) виражено іменниками в називному відмінку (*RailwailVehicleCo*, *Trade Market* та ін.) Чисельними є назви-аббревіатури, які функціонують у сфері ергоніміки як іменники: (*SIPA*, *BP*), числівники, дієслівні прислівники (*Spoke*, *Home Two Software Co*, *Two plus two Publishing*). Треба сказати, що таких НГО дуже небагато.

Виразність мови, інтенсифікація мовних засобів – комунікативна якість, пов'язана з усіма іншими якостями мови: багатством, точністю, логічністю, доступністю, правильністю мови є допоміжними факторами створення ефективного НГО. Під «виразністю» ми маємо на увазі оригінальність, неповторність, несподіванку, експресивність того чи іншого засобу або, умовно кажучи, тексту НГО. До числа тенденцій, характерних для ергонімічної номінації, належать: 1) активне використання лексики, що відноситься до різних функціональних стилів: а) вживання «книжкової» лексики: імітація застарілого написання назв *Holier than Thou Studio*; 2) використання нових слів, в числі яких значна кількість запозичених і калькованих *Alitalia*, *LuftGanza*, *Lego*; 3) ще одна риса сучасної мовної моди – використання мовної гри. Навмисне порушення графіки, виділення будь-якій частині назви надає йому новий відтінок значення і найчастіше інтригує одержувача: *El MalahaCom*; 4) використання тропів та фігур: метафори, порівняння, метонімії і т.ін. *Long Way Industrial Co*.

Також необхідними якостями при створенні НГО як будь-якої мовної одиниці є наступні фактори. *Логічність мовлення*, наприклад, логічно, якщо в назвах товариств, що займаються продажем канцелярських товарів чи продажем меблів, є відповідна тематика: *Office desk Co*, *UK Furniture Co*, або клуб фанів музиканта Рея Баррота має НГО *DJ Raj Barrot Official Club*, або інтернетівська група з НГО *IBIZA GLOBAL RADIO*. Доречність (доречним буде відповідність стилю назви основним призначенням підприємства), наприклад, епатажність

та іронію краще використовувати для номінації груп чи спільнот людей розважального роду діяльності (*DaddyLongLegsCo (private performance company)*); правильність мови (відповідність діючим мовним нормам: орфографії, вимови, словотвору, лексичним, граматичним та стилістичним). Після етапу мовної комунікації настає посткомунікативний етап, коли реалізуються закон ефективної комунікації та системно-аналітичний закон. Фактор ефективної комунікації припускає, що при сприйнятті ергоніма мотивування активізує у адресата асоціативно-образну пам'ять і каталізує механізм сприйняття: спочатку виникає емоційна реакція, потім емоційно-оціночне ставлення і, нарешті, дія (у нашому випадку – бажання або небажання звернення до даного підприємства).

Асоціативний експеримент показав, що ергоніми можуть викликати різні види асоціацій: 1) онтологічні (енциклопедичні знання про світ): *Nike, EgyptSouvenirsCo, Lada, Nautilus*, 2) фонетичні, (слухові): *Modzilla, Google*, які виникають внаслідок відсутності енциклопедичних знань про слова; 3) мовні (власне вербальні, відповідні мовній компетенції суб'єкта): *Carmen, Ramses Computers Co*.

Таким чином, у висновках можна зазначити, що НГО трансформуються з середовищ різних паралінгвістичних сфер, несуть із собою різні відповідні функції. Загальною рисою НГО є угруповання осіб за ознаками діяльності. Ми висуваємо термін *групонім* на даному етапі дослідження, але не виключаємо доопрацювання такої дефініції. Перспективою дослідження є опис окремих систем НГО – групоніма, надання особливостей підсистем простору групонімів у когнітивному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зирка В.В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект / В.В. Зирка – Днепропетровск: ИМА-пресс, 2004. – 292 с.
2. Карпенко Ю.А. Специфика ономастики / Ю.А. Карпенко // Русская ономастика. [Сб. научн. тр.] – Одесса: ОГУ, 1984. – С.3-16.
3. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский – М.: Наука, 1967 – 356 с.
4. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская– М.: Наука, 1973. – 366 с.
5. Шиманович Г.М.. Когнітивні чинники еволюції назв осіб в англійській мові ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови» / Г.М Шиманович. – Київ, КНУ ім.Т. Шевченка, 2005. – 20 с.
6. Did you know how companies got their names? Available at <http://www.myuniversalfacts.com/2005/08/how-companies-got-their-name.html>
7. Fan Y. The National Image of Global Brands / Y. Fan // Journal of Brand Management, 2002. – P. 180-192: available at <http://bura.brunel.ac.uk/handle/2438/1289>
8. Lakoff G. Women, fire and dangerous things ..., what the categories reveal about mind / G. Lakoff. – Chicago, University of Chicago, 1987. – 578 p.

УДК811.111'373:340

Юлинецкая Ю.В.

ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ И ЕЕ ВЕРБАЛЬНАЯ ЭКСПЛИКАЦИЯ В ТЕКСТЕ МНПА

Настоящая статья посвящена изучению интерпретационной составляющей, которая занимает значимое место и получает четкую вербальную экспликацию в текстах нормативно-правового акта. Целью исследования явилось выявление в различных международных нормативных актах соотношения между регулятивными и интерпретационными частями. Материалом для анализа послужили международные конвенции, заключительные акты, в которых собственно интерпретационные блоки занимают иногда до 50% всего текста. Автономные интерпретационные блоки иногда отличаются значительным объемом (50 – 80 предложений). Наблюдения также показали, что жесткой схемы репрезентации внутритекстового толкования не существует.

Ключевые слова: интерпретационная составляющая, международный нормативно-правовой акт, вербальная экспликация, регулятивная часть, интерпретационная часть.

Юлінецька Ю.В. Інтерпретаційна складова та її вербальна експлікація в тексті МНПА. Стаття присвячена вивченню інтерпретаційної складової, яка у текстах нормативно-правового акту має чітку вербальну експлікацію. Метою дослідження було виявлення у різних міжнародних нормативних актах співвідношення між регулятивними та інтерпретаційними частинами. Матеріалом для аналізу було обрано міжнародні конвенції, висновки, у яких інтерпретаційні блоки відіграють значну роль. Автономні інтерпретаційні блоки іноді складають 50 – 80 речень. Дослідження також показало, що жорсткої схеми репрезентації тлумачення у самому тексті не існує.

Ключові слова: інтерпретаційна складова, міжнародний нормативно-правовий акт, вербальна експлікація, регулятивна частина, інтерпретаційна частина.

Yulinetskaya Y.V. Interpretative component and its verbal explication in international normative act. The article deals with the linguistic analysis of the interpretative component in international normative acts, its particular importance and clear verbal explication. The work aimed at studying the correlation between informative and regulative parts in various international conventions. Several normative acts served as the material. The analysis showed that interpretative blocks play a great role in international conventions and draft opinions sometimes involving up to 50 – 80 sentences.

Key words: interpretative component, international normative act, verbal explication, informative part, regulative part.

В связи с пристальным вниманием международных организаций к текущей ситуации и происходящим переменам в нашем государстве, вопрос толкования правовых норм приобретает свою актуальную значимость.

Изучением вопросов взаимодействия языка и права, лингвистической экспертизы текстов; толкования текста нормативных актов в последнее время занимаются и юристы, и лингвисты. Проблемы интерпретации различных типов текста активно изучаются прежде всего в рамках общей лингвистики (или теории) текста, а также более узкого направления, – интерпретации текста.

Основные задачи и принципы интерпретационной деятельности сформулированы в фундаментальных трудах В.А. Кухаренко [Кухаренко 1988], К.А. Долинина [Долинин 1985], Валгиной [Валгина 2004]. В целом ряде работ поднимаются вопросы кодификации и интерпретации конкретных типов текста, в частности научных и художественных [См., напр.: Колегаева 1991; Троянская 1985; Мизецкая 1992].

Вместе с тем следует отметить, что в центре внимания большинства исследователей всё же остаются вопросы интерпретации художественных текстов. Что касается официально-деловых текстов, то достаточно подробно описаны лишь их общие признаки [См., напр.: Валгина 2004; Кожина 1977].

В западноевропейской и американской литературе лингвистический аспект права представлен широко и разнообразно, особенно активно разрабатываются вопросы интерпретации, аргументации, лингвистической экспертизы. Полное представление о данном аспекте дает научно-аналитический обзор «Юридические понятия и язык права», составитель С.В. Лёзов.

Одной из основных проблем юридической лингвистики является толкование понятий. Со времен римского права договор должен «быть определенным по содержанию, в том числе определенным относительно действий или вещей. Эти действия или вещи должны не подразумеваться, но возможно точно определяться...» [11, 74].

Положение о том, что «право может и должно быть определенным» [1,68], отражает ту задачу, которую призваны, на наш взгляд, решать информационно-интерпретационные блоки в международных нормативно-правовых актах (МНПА), а именно, сделать юридический текст точным по своему содержанию и одновременно понятным.

Специфика МНПА заключается в наличии обширных интерпретационных блоков, что позволяет автору ещё на этапе порождения текста снять нежелательную двусмысленность и неопределенность представленной информации, до предела конкретизируя содержательно-фактуальную составляющую МНПА.

Интерпретация текста, его толкование, следует понимать и как когнитивный процесс и как конечный результат целого ряда речемыслительных операций. Толкование может носить как внутритекстовый, так и внетекстовый характер.

В первом случае речь идет о толковании терминов и отдельных высказываний юридического документа, которые представлены непосредственно в самом тексте документа, являются его неотъемлемой частью. Такое внутритекстовое толкование фактически является адресантным. Во втором случае имеется в виду фиксация толкования во вторичных документах, – судебных постановлениях, комментариях и т.д. Ещё раз подчеркнем, что в МНПА первичное внутритекстовое, или адресантное, толкование играет чрезвычайно важную роль, до минимума сокращая возможности толкования его адресатом, потребителем первичной информации и исполнителем соответствующих предписаний. Толкование в процессе изложения регулятивных норм позволяет сразу же отсеять все дополнительные, аддитивные смыслы, сосредоточившись на исходной трактовке предложенных норм и положений. Таким образом, в МНПА невозможно отделить собственно фактуальную часть от интерпретационной, которая пронизывает весь текстовый массив. Интерпретационные части либо перемежаются с фактуальными, либо представлены в тесном переплетении, образуя целые контаминированные блоки, а в некоторых случаях интерпретационная информация одновременно является и фактуальной, как это наблюдается, например, в целом ряде протокольных МНПА. [См.: Draft Opinion on the Constitutional Situation in Ukraine]. Такое же наложение двух видов информации, а точнее её существование одновременно в двух ипостасях – фактуальной и интерпретационной, позволяет говорить о едином информационно-интерпретационном пространстве МНПА, в котором можно выделить информационно-интерпретационные поля (ИИП) адресанта и адресата, которые находятся в тесном взаимодействии и оказывают влияние друг на друга (ИИПа1 и ИИПа2).

Из сказанного вовсе не следует, что в других текстах информационно-интерпретационное пространство не существует. Просто в иных типах текста интерпретационная составляющая (интерпретационный потенциал) не занимает столь значимое место и не получает столь четкой вербальной экспликации, как в текстах НПА. Эта особая роль интерпретационной компоненты, – интерпретационного потенциала, является одним из важнейших дифференциальных признаков данного типа текстов.

Как ранее отмечалось, специфика НПА, в том числе и МНПА, заключается в том, что приемы и правила изложения включают не только и не столько правила и приемы изложения содержания, но и первичного, т.е. авторского толкования, которое получает отражение на бумаге наряду с фиксацией регулятивных норм.

Поскольку в информационно-интерпретационном поле адресанта (ИИПа1) интерпретационная составляющая имеет гораздо большее значение, чем, например, в художественном тексте, остановимся на особенностях авторской (адресантной) составляющей подробнее.

Различные виды МНПА уже не раз обсуждались. Обычно внимание на их различиях не заостряется: «Статус международного договора не зависит от его конкретного наименования: соглашение, конвенция, устав международной организации, протокол. Для определения того, является ли документ договором, необходимо проанализировать его содержание, т.е. выяснить, имели ли стороны намерение взять на себя международно-правовые обязательства» [12, 88]. Хотя юристы достаточно свободно оперируют такими названиями, как *convention*, *pact* и т.д., тем не менее, у каждого документа существуют определенные дифференциальные признаки. В частности, это касается и различий в объеме, и значении собственно интерпретационных разделов в этих документах.

Так, *Protocol* – это документ, который обычно используется для внесения поправок к договорам, конвенциям. В этом смысле он представляет собой НПА, где дается интерпретация и оговорки к указанным документам. Иными словами, протокол это по сути дела целиком интерпретационный документ. Именно толкование уже имеющихся норм и положений, уточнение сферы их применения, конкретизация юридических терминов составляет его основную прагматическую задачу:

Potocol n 2. An international agreement of a less formal nature than a treaty. It is often used to amend treaties. It may also be an instrument subsidiary or ancillary to a convention, in which case it may deal with points of interpretation and reservations [ODL., 367].

В других МНПА соотношение между регулятивными и интерпретационными частями более сбалансировано, хотя в некоторых конвенциях, пактах, заключительных актах собственно интерпретационные блоки могут занимать до 50% всего текстового массива.

Как уже неоднократно отмечалось, в МНПА имеются целые разделы или блоки, основной прагматической задачей которых является экспликация и интерпретация терминов конкретных положений (пропозиций) документа. Сюда прежде всего относятся разделы, называемые “*Interpretation of Functions*”, “*Interpretation of Forms*” и проч., а также специальные дефиниционные статьи и целые разделы (*Definitions*), в которых разъясняются различные термины и терминологические словосочетания.

Подобные интерпретационные блоки и дефиниционные статьи представляют собой комплексные содержательно-логические макроориентиры декодирования, которые играют особую роль для конечного (адресатного) толкования терминов и нормативных положений. Их основная прагматическая функция – максимально сблизить, а в какой-то мере и совместить когнитивные поля и концептуальные системы отправителя и реципиента, добиваясь предельной адекватности в адресантно-адресатной трактовке предложенных пропозиций и отдельных терминов. Это действенные логико-вербальные средства создания эффекта интерактивности, без которой, как мы

уже отмечали, трудно достичь эквивалентности исходных и принимаемых информационных сигналов.

Наши наблюдения показали, что жесткой схемы репрезентации внутри-текстового толкования, т.е. интерпретационных и дефиниционных статей и частей, не существует. Интерпретационные блоки могут предварять отдельные положения статьи и целые разделы, т.е. занимать инициальную позицию в пределах статьи. Они могут помещаться и в финальной части различных структурно-содержательных блоков юридического документа, – разделов, статей и проч. Наконец они могут занимать и промежуточную позицию в соответствующих статьях, разделах и пунктах, когда последние требуют определенных пояснений.

Автономные интерпретационные блоки, т.е. такие, в которых не ставится иных прагматических задач, кроме задачи толкования, иногда отличаются значительным объемом (50 – 80 предложений). В этом случае, как правило, они достаточно структурированы, что облегчает процесс декодирования заложенной в них информации. Так, статья под названием «Интерпретация законодательных актов» (*Interpretation of legislation*) «Закона о правах человека в Великобритании» (*Human Rights Act, 1998*) состоит из двух пунктов – 1 и 2. Пункт 2, в свою очередь, распадается на три подпункта, помеченных буквенными символами – (a), (b), (c).

В интерпретационные блоки, помимо дефиниционных (или дефинитных) частей, входят также квази-дефинитные положения: это ссылочные статьи, различные оговорки (*reservations*). Сюда же относятся и положения, которые закрепляют за конечным интерпретатором определенную свободу выбора, т.е. дискрецию соответствующих судебных и исполнительных органов.

Остановимся подробнее на ключевых составляющих информационно-интерпретационных блоков в текстах МНПА, – дефинициях.

Как ранее отмечалось, наряду с нормо-содержащими блоками в тексте МНПА имеются дефиниционные разделы. Часто это дефиниционные фрагменты, которые сопровождают нормативные положения, хотя во многих случаях в МНПА дефиниционные элементы выделяются в отдельные статьи. Но не только отдельные статьи, но и целые главы, части (разделы и подразделы) могут иметь сугубо дефиниционный характер. Так, вся глава 1 «Конвенции по защите прав трудовых мигрантов и членов их семей» (*International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, 2001*) посвящена определению и использованию терминов.

Вторая статья этой главы имеет заголовок «Определения» – *Article 2 – Definitions*. В этой статье объясняются такие термины, как «*migrant worker*», «*frontier worker*», «*seafarer*», «*worker on an offshore installation*», «*seasonal worker*». Например:

Article 2

For the purposes of the present Convention:

1. *The term «migrant worker» refers to a person who is to be engaged, is engaged or has been engaged in a remunerated activity in a State of which he or she is not a national.*

2.(a) *The term «frontier worker» refers to a migrant worker who retains his or her habitual residence in a neighbouring State to which he or she normally returns every day or at least once a week;*

(b) *The term «seasonal worker» refers to a migrant worker whose work by its character is dependent on seasonal conditions and is performed only during part of the year;*

[Conv. on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families, 2001, 3].

Таким образом, дефиниция является минитекстом в рамках текста, который можно назвать макротекстом, и составной частью медиатекста, т.е. соответствующей интерпретационной статьи или интерпретационной части. Подчеркнем ещё раз, что в некоторых случаях дефиниции составляют целый блок и выделяются в отдельные интерпретационные статьи МНПА, полностью посвященные толкованию.

Несмотря на общую жесткость текста МНПА, в структурно-композиционном плане в нем допускаются различные варианты представления дефиниционных фрагментов. Так, дефиниционные части не всегда занимают препозицию, т.е. предшествуют собственно правовым положениям. Они могут занимать постпозицию, т.е. следовать за теми нормативными положениями, в которые должны внести ясность и определенность.

Наши наблюдения показали, что в МНПА дефиниционные части преимущественно даются в препозиции по отношению к положениям, которые они призваны разъяснить, уточнить и проч. Это соотношение препозиционных и постпозиционных элементов дефиниционных блоков в среднем составляет 2,5:1. Это свидетельствует о том, что адресант старается заранее сориентировать адресата, подготавливая его к правильному, с точки зрения отправителя, восприятию последующих положений, максимально облегчая для адресата этот процесс.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамов В.А. Герменевтика, интерпретация, текст // *Studia Linguistica* 2. – СПб., 1996. – С. 114 – 119.
2. Алексеев С.С. Общая теория права: Курс в двух томах. – Т.2. – М., 1982. – С. 18-27.
3. Валгина Н.С. Теория текста. – М.: Логос, 2004. – 280 с.
4. Долинин К.А. ИмPLICITное содержание высказывания // *Вопросы языкознания*. – 1983. – № 6. – С. 34-47.
5. Долинин К.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1985. – 288 с.
6. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. – М.: Просвещение, 1977. – 223 с.

7. Колегаева И.М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса: Ред.-изд. отдел обл. упр. по печати, 1991. – 121 с.
8. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – 327 с.
9. Лёзов С.В. Юридические понятия и язык права – СПб: изд. 1986.- 268 с.
10. Мизецкая В.Я. Композиционно-речевая организация драматургического текста. на материале англоязычных пьес XVI – XXвв. – Дис. ...доктора филолог.наук. – Одесса, 1992. – 501 с.
11. Омельченко О.А. Римское право: Учебник. Издание второе, исправленное и дополненное. – М.: ТОН – Остожье, 2000 – 208 с.
12. Хайд Ч.Ч. Международное право, его понимание и применение Соединенными Штатами Америки. Т. 1 – 5 / Под ред. В.Н. Дурденевского и С.Б. Крылова. – М., 1950 – 1953. – С. 45-53.
13. Oxford Dictionary of Law. – Oxford. N.Y. : Oxford Univ. Press, 1997. – 515 p.
14. Draft Opinion on the Constitutional Situation in Ukraine. Council of Europe. Venice Commission 2010.
15. Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families, 2001.

УДК [811.112.2+811.161.2] ' 373.2

Якімова І.В.

ГИДРОНИМИЯ И СОПОСТАВЛЕНИЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ (основания исследования)

В статье рассматриваются пути и основания исследования словообразовательных систем гидронимии, которые включают в себя парадигматику и синтагматику гидронимов, исторические особенности морфемии слова, влияние Трипольского субстрата.

Ключевые слова: древнеевропейские языки, словообразовательная система, гидронимия, фонетическая аттракция, методы исследования, Трипольский субстрат.

Якімова І.В. Гідронімія і зіставлення словотвірних систем (підґрунтя дослідження). У статті розглядаються шляхи та підґрунтя дослідження словотвірних систем гідронімії, які включають у себе парадигматику та синтагматику гідронімів, історичні особливості морфеміки слова, вплив Трипільського субстрату.

Ключові слова: давньоевропейські мови, словотвірна система, гідронімія, фонетична атракція, методи дослідження, Трипільський субстрат.

Yakimova I.V. Hydronimia and the comparison of the word-building systems (the grounds of the research). In the article the author examines the ways and the grounds of the research of the word-building systems of hydronimia, which include paradigmatics and syntagmatics of hydronimos, historical features of morphemics of the word, the influence of the Tripoli's substrat.

Key words: Ancient European languages, word-building system, hydronimia, phonetic attraction, research methods, Tripoli's substrat.

Интенсивное изучение украинской гидронимии началось с конца 50-х годов XXв., что засвидетельствовали международные съезды славистов, конференции по вопросам ономастики (И. Муромцева, О. Стрижак, А. Корепанова, И. Железняк, Л. Масенко), а также последующие исследования О. Трубачова и В. Топорова. В 70-х годах главным событием стало появление «Словаря гидронимов Украины» как полного собрания названий рек и других водных объектов страны.

Наряду с решением общих вопросов гидронимии, рассматривались связи украинской гидронимии с польской, сербской, иранской, старогреческой, балтийской, что постепенно перешло в изучение вопросов микрогидронимов, которые стали объектом специальных исследований ведущими учеными страны в 90-е годы (О. Стрижак, Г. Швец, Н. Павликовская, В. Шульгач, В. Лучик, С. Вербич, М. Матеев, О. Карпенко). Интенсивные контакты славян с балтами, финноуграми, греками, германцами и, в частности, с немца-

ми оставили свои следы в наименованиях водных объектов, которые являются существенным источником изучения происхождения и миграций славянских племен [21,1539; 11]. Под пластом славянских гидронимов, считает Ю. Удольф, можно обнаружить древнеевропейские наименования [21,1540], глубоко и всесторонне проанализированные видными немецкими учеными Х. Диттмайером и Х. Крае [18; 19]. Особенно существенным следует считать в исследованиях гидронимов вскрытие и дальнейшее развитие древнеевропейской гидронимии.

Начало ХХІв. стало для славистов определенным хронологическим рубежом, когда подводятся итоги и определяются пути дальнейшего изучения гидронимии и в целом ономастики. Среди первоочередных задач, которые возникли раньше и существуют в настоящее время, выступает проблема этногенеза и прародины славянства, рассматриваемая с помощью сравнительно-исторического метода. Несмотря на некоторые успехи в изучении проблемы этногенеза славян, ее решение требует значительных теоретических и практических исследований в пределах ономастических систем. Научный анализ гидронимного кадастра предполагает усовершенствование теоретических основ таких изысканий, образования для них общетеоретической базы, которая включает в себя унификацию в классификации гидронимов, совершенствование критериев и принципов рассмотрения фактического материала, а также использование достижений научной мысли в последнее время в области общего и сравнительного языкознания.

Все вышеотмеченное определяет **актуальность** рассмотрения древнего слоя гидронимов Украины в сопоставлении с гидронимикой немецким, что позволяет изучить общее и специфическое в древнейших пластах наименований гидрообъектов и тем самым уточнить некоторые вопросы этногенеза племен на древней территории Украины, оказавшихся под мощным влиянием субстрата Трипольской культуры. В русле отмеченной проблематики находится наше исследование, которое рассматривает пути изучения давних гидронимов как результат взаимопроникновений на начальном этапе, оказавшем воздействие на современную топонимику региона.

Целью настоящей статьи является определение основания и путей сопоставительного изучения гидронимов древнейшей поры, представляющей собой соприкосновение зарождающихся славянского и германского этносов.

Объектом изучения являются древние суффиксальные образования, присущие украинским и немецким гидронимам.

Предмет исследования образуют украинский и немецкий гидронимиконы, отражающие современные наименования водных объектов в Украине и Германии.

Сравнительное исследование предполагает рассмотрение словообразовательных систем гидронимов первоначально отдельно в немецком и украинском языках. Взаимоотношения между разными классами онимов,

прежде всего гидронимов, представляет большой интерес для украинской славистической науки.

Словообразование как подсистема языка и самостоятельная его ветвь утвердилась окончательно с 80-ых годов прошлого века, о чем засвидетельствовали результаты XII Международного лингвистического конгресса [7]. Оно стало рассматриваться как отдельный языковой уровень, наряду с фонетическим, грамматическим и лексическим. «Стремление изучить словообразование как особую подсистему языка необходимо связано с выявлением ее единиц», которые в виде отдельных комплексов получили название «тип», «гнездо» или «словообразовательная парадигма» [7,114]. В нашем случае парадигму определяют суффиксы гидронимов в каждом из языков, как, например: укр. *-пр, -стр, -ай, -ень, -скла, -ка, -зва*, в немецком языке: *-bach, -aha, -wa*. В то же время каждый из гидронимов в речевом употреблении реализуется в различных вариантах, образуя тем самым синтагматические цепочки от одного и того же исходного корня. Очевидно, что при таком подходе исследование гидронимов предполагает рассмотрение их в плане **парадигматики** и **синтагматики**. Парадигматические отношения могут быть выявлены в ходе рассмотрение гидронимов, полученных из словарного материала, а их синтагматика изучается в текстах, засвидетельствованных в разное время и разными авторами. Все же основной единицей словообразования в отражении деривационного потенциала выступает словообразовательная парадигма [3]. В целом языковые единицы наблюдения образуют целостную гидронимическую систему в одном и другом языках, которые легко могут быть подвергнуты сопоставительному анализу.

В структурном отношении единицей анализа в нашем случае являются производные слова-гидронимы, набор которых с одной и той же производящей основой образует парадигму. Исследование структуры гидронима предполагает его словообразовательный анализ, в результате которого выделяются и отделяются в слове морфемы относительно непроемной основы [4,194]. Такой анализ касается изучения проблемы происхождения слова и имеет в себе **диахронический** подход, который позволяет воссоздать последовательно цепочку звуковых преобразований и смысловых особенностей в ходе развития языка. В более широком плане этот анализ предполагает определение корня (непроемной основы) и постепенное выделение морфологических составляющих, в нашем случае суффиксальных морфем. Рассмотрение морфологической структуры слова, которая исторически претерпела ряд изменений, требует ретроспективного анализа соответствующих словоформ.

Задачи изучения словообразовательных единиц предполагают четкое определение в пределах слова-гидронима его составляющих. Разрешение этой трудности проводится в научных работах различными путями. Одним из них является преобладание современных форм над историческими, в ре-

зультате чего суффиксы определяются исходя из форм, зафиксированных в современных литературных языках. Таким есть рассмотрение суффикса *-ава-* в гидрониме *Черхава*, хотя автор называет его архаическим славянским [5,16]. С другой стороны, в работах О.Н.Трубачева преобладает выделение суффикса с учетом «собственно гидронимической функции», например, при рассмотрении суффикса *-ка* [15,73]. Во многих случаях в украинских гидронимах на *-ка* реализуется деминутивный суффикс (*Березка, Глинка, Ветемка*), но, как пишет ученый, определение значений форманта «в каждом отдельном случае предполагает не только анализ данного одного гидронима, но и учет гидронимического окружения, а иногда и некоторых реалий» [15,73]. Ю.Удольф, рассмотрев славянские гидронимы, выделяет в них суффиксы *-ica, -in* и другие, однако в отдельных случаях надо бы определить эти суффиксы, следуя тенденциям их развития, то есть вместе с начальным согласным, который отнесен ученым к корню слова, и тогда слова получили бы древнее деление слова на составляющие: *Topolovica, Blat-nica, Lis-nica, Bolo-tin, Bar-nin, Dob-rin*, а топоним принял бы вид *Ber-lin* [21,1542]. Очевидно, что отмеченные древние суффиксы позволяют с большой вероятностью реконструировать семантику и мотивацию водонаименований в древнее время. Такой подход имеет для нас очень большое методологическое значение, поскольку позволяет учитывать семантическое наполнение суффиксальных форм, которые сложились исторически и могли видоизмениться, реализуясь в различных вариантах в современном языке. На этом моменте историзма в исследовании словообразовательных форм в гидронимии остановимся подробнее.

Вариативность формант в современных языках объясняется особенностями развития соответствующих лексем, которые в течение длительного периода их существования претерпевали те или иные изменения в морфологической структуре слова. В компаративистике принято, что индоевропейский праязык в течение своего развития образовал трехморфемную структуру слова, в которую входили «корень+суффикс+флексия». Кроме других фонетических проявлений, данная структура имела также такой простой вид: CV-CV-CV (где C- согласный, V- гласный). Развитие слога в пределах слова и привело к образованию суффиксальных и флективных морфем [10].

Дальнейшее развитие праязыка постепенно видоизменило древнюю структуру слова, что способствовало ее **упрощению** путем преобразования основообразующего суффикса. Последний мог отойти к флексии и слиться с ней или расщепиться на две части, из которых начальная отошла к предшествующему корню и слилась с ним, оставшаяся же часть могла образовать новый суффикс. «Превращение суффикса в элемент корня, исчезновение морфемного шва и становление нового корня...», – пишет М.М.Гухман, – относятся к древнейшим морфологическим процессам в структуре индоевропейского слова» [6,25]. В таком же направлении происходили изменения в армянском

слове, в котором «согласный компонент отходит к корню», сохраняясь во всех парадигматических рядах [16,195]. Во всех случаях, отмечает Э.Г.Туманян, происходит «аттракция корня, который притягивает к себе согласный элемент индоевропейского суффикса» [16,159]. В итоге первоначальная структура слова получила вид CVC-VC-V или могла преобразоваться в двуморфемное состояние. Корень вида CVC- стал наиболее частотным образованием перед распадом языка-основы на отдельные языковые ветви [1].

Возвращаясь к структуре слова CV-CV-CV необходимо отметить, что в то древнее время слоговая и морфемная границы в слове **совпадали** [8,4]. Однако в результате описанного выше опрощения в слове и соответствующей **аттракции** указанные границы в слове (фонетическая и морфемная) могли различаться. В таком виде морфемная структура слова, в том числе и гидронимов, сохранилась по настоящее время, а появилась она перед распадом славянского и германского праязыков.

Таким образом, при реконструкции древнего суффикса необходимо рассматривать в гидрониме его структуру до проявления в ней фонетической аттракции и на этом основании выделять морфемные составляющие. В качестве примера рассмотрим отдельные наименования рек, приведенные в выше цитированной работе. Так, О.Н.Трубачев рассматривает суффикс *-ва* в гидронимах *Волхва, Лохва, Малохва, Титва, Моква* и др., в которых в современном языке выделяется такая же морфема. Однако, реконструируя древнейший словообразующий элемент до опрощения в морфемике слова, необходимо расчленив эти слова на слоги типа *Вол-хва, Ло-хва, Мало-хва, Ти-тва, Мо-ква*, в которых древними суффиксами выступают формы *-хва, -тва, -ква*. Такой подход позволяет увидеть развитие форм в виде *-хва > ва, -тва > ва, ква > ва* и тем самым реконструировать их семантику, представляющую собой 'вода, ручей' и более древнюю форму типа лат. *aqua*.

Очевидно, что исторический подход к анализу структуры гидронимов позволяет глубже и убедительнее рассмотреть зарождение и развитие воднообозначений, сравнить их между собой и определить родство с подобными формами в других языках.

Необходимо обратить внимание еще на одну особенность, которая имеет место в формах гидронимов, это наличие следов влияния субстратных явлений. Эта сторона вопроса является для изучения очень трудной [21,1545]. Как уже говорилось выше, на славянскую гидронимию оказали влияние многие соседние языки. Такое же влияние испытали и германские языки. Особенно необходимо учитывать то, что зарождение водных наименований как славянских, так и германских включает в себя влияние общего субстрата на территории, где эти племена находились раньше. Это места существования Трипольской культуры и языка, в результате влияния которых произошли определенные преобразования в виде субституции и других фонетических изменений в языках индоевропейского ареала [12]. Зарождение на общей тер-

ритории многих европейских, а также индоиранских, языков, привело к появлению словообразовательных формантов одного и того же вида во многих языках. В итоге гидронимы славянских языков имеют в себе суффиксальные черты подобно другим языкам. Проиллюстрируем указанное положение.

Рассмотрев этимологию древних прусских слов, В.Н.Топоров отмечает, что прус. *ape* со значением 'поток, речка' иногда рассматривается исследователями как вариант корня **ak^w*- (ср.: хет. *hapa*- 'река', 'поток' / *happa* 'вода') [13,97], то есть отмеченные корни выступают семантически тождественными и, следовательно, можно приравнять между собой согласные *-*k^w*- та *-*p*-. Как показали исследования В.Г.Таранца, в этих формах более древним является лабиовелярный согласный, а /р/ выступает как субстратный, образованный в результате действия Трипольского субстрата [12]. Этот субстратный звук реализуется также во многих языках, которые были на территории Триполья, например: динд. **ābr*- 'вода', ав. (вин. п. ед. ч.) *ārat* 'вода', дпрус. *ape* 'река', лит. *ūrė*, лтс. *ure* 'вода, поток'. Эта же семантика свойственна и форманту *-ara-*, распространенному в названиях рек Европы. Происхождение *-*ara* исследовалось многими европейскими учеными, что породило даже АРА-проблему, но, считаем, отсутствие субстратного подхода не привело к разрешению причин происхождения данного форманта [18;12].

Имеющиеся исследования свидетельствуют о некоторой общности гидронимических формант, которая могла быть вызвана влиянием субстрата Триполья во время нахождения здесь многих древнеевропейских племен. Согласно исследованиям О.Н.Трубачева и В.Н. Топорова, упомянутым выше, на территории Украины были определены типологические черты гидронимов, в частности, в славянских языках: *-ka*, *-ko*, *-wa*, *-ьna*; в германских: *-aha*, *-awa*, *-kwa* и в балтийских: *-duva*, *-twa*, *-wa*, *-īnā*. Однако эти форманты могли образовываться в нескольких индоевропейских диалектах, а потом уже закреплялись по-разному в той или иной языковой ветви. Так, например, В.Г.Таранец отмечает, что «германские» суффиксы *-aha*, *-awa*, *-kwa* засвидетельствованы в разных славянских языках, в частности: **lokъve* встречается во многих регионах проживания славян: болг. *lókva*, схв. *lokva*, слн. *lōkva*, п. **lókiv*, др. *lokъve*; имена с *-*ava* распространены в Польше, Словакии, Галичине, украинских Карпатах [12,81].

Очевидно, что анализ гидронимических формантов требует рассмотрения времени зарождения и места проживания германцев и славян одновременно с другими народами, с которыми они находились под влиянием Трипольского субстрата.

В заключении необходимо дополнить, что топонимы, включая гидронимы, северогерманского региона являются также следствием тесного языкового взаимодействия между германскими и славянскими племенами. Н.В.Марченко считает, что большинство из них вошли в систему топонимии как результат проникновения, они подверглись фонологической, слово-

образовательной и лексико-семантической адаптации, а существование на относительно небольшой территории топонимов славянского происхождения доказывает окончательное приспособление их к топонимной системе региона [11].

Таким образом, исследование словообразовательных элементов в немецких и украинских гидронимах должно строиться на основаниях, к которым относим:

- 1) изучение словообразовательных единиц в системе как единой и цельной,
- 2) рассмотрение парадигматических и синтагматических связей гидронимов,
- 3) учет исторических особенностей в развитии морфемики слова,
- 4) изучение вариативности реализаций гидронимических единиц, образующих словообразовательное гнездо,
- 5) анализ гидронимов с учетом влияния Трипольского субстрата.

Комплексный подход к рассмотрению словообразовательных суффиксов в сопоставлении в двух языках позволит определить общие, а значит и древнейшие, первичные, признаки, наряду со специфическими, появившимися в ходе развития каждого из рассмотренных языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бенвенист Э. Индоевропейское именное словообразование / Пер. с франц. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – 126 с.
2. Бицко Н. Гідронімія України й суміжних територій (історія становлення й розвитку) // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Вип. 475-477. – Слов'янська філологія. – Чернівці, 2009. – С. 472-475.
3. Валюх З.О. Словотвірна парадигма як об'єкт типологічних досліджень // Записки з українського мовознавства (відп. ред. О.І.Бондар). – Вип. 18. – Одеса: Астропринт, 2009. – С. 174-181.
4. Варбот Ж.Ж. О словообразовательном анализе в этимологических исследованиях // Этимология. Исследования по русскому и другим языкам. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 194-212.
5. Вербич С.О. Гідроніми Черхава, Щирець і праслов'янська реконструкція // Ономастика східних слов'ян. Тези доповідей наукового семінару. – К.: Вид-во НАН України, 1996. – С. 16-17.
6. Гухман М.М. Морфологическая структура слова в германских языках // Сравнительная грамматика германских языков. Т.3. – М., 1963. – 116 с.
7. Земская Е.А., Кубрякова Е.С. Проблемы словообразования на современном этапе (в связи с XII Международным конгрессом лингвистов) // Вопросы языкознания. – № 6. – 1978. – С. 113-123.
8. Коломиец В.Т. Словообразование // Историческая типология славянских языков. – К.: Наука, 1986. – С. 46-76.
9. Кравченко Ю.В. Гідронімія колишнього Великого Лугу Запорозького: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
10. Курманбаев Н.М. Происхождение грамматических категорий. – Алма-Ата: Наука, 1981. – 186 с.

11. Марченко Н.В. Північнонімецькі топоніми слов'янського походження : Автореф. дис... канд.філол.наук: 10.02.04.- К., 2005. – 16 с.
12. Таранець В.Г. Трипільський субстрат: Походження давньоєвропейських мов. – Монографія. – Одеса: ОРИДУ НАДУ, 2009. – 276 с.
13. Топоров В.Н. Прусский язык. Словарь А-Д. – М.: Наука, 1975. – 232 с.
14. Топоров В.Н., Трубачев О.Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. – М.: изд-во АН СССР, 1962. – 107 с.
15. Трубачев О.Н. Названия рек Правобережной Украины. Словообразование, этимология, этническая интерпретация. – М.: Наука, 1968. – 290 с.
16. Туманян Э.Г. Структура индоевропейских имен в армянском языке. Опыт реконструкции. – М.: Изд-во АН СССР, 1978. – 246 с.
17. Юрків М.М. Гідронімно-ойконімні паралелі в Західноукраїнському ономастиконі: Автореф. дис... канд.філол.наук: 10.02.01. – Харків, 2002. – 19 с.
18. Dittmaier H. Das Aра-Problem. Untersuchungen eines westeuropäischen Flussnamentypus. – Louvain, 1955. – 99 S.
19. Krahe H. Unsere ältesten Flussnamen. – Wiesbaden Otto Harrassowitz, 1964. – 123 S.
20. Udolph J. Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven. – Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1979. – 640 S.
21. Udolph J. Slawische Gewässernamengebung // Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik (Herausgegeben von E.Eichler u.a.). 2. Teilband. – Walter de Gruyter. – Berlin, New York, 1996. - S. 1539-1547.

УДК 801.7:003

Pasternak T. A.

COMMUNICATIVE STRATEGIES OF ENGLISH «JOB INTERVIEW» AS COOPERATIVE PRINCIPLE REALIZATION

The article is devoted to the research of the communicative strategies of English “job interview” in the context of studying the strategies of positive and negative politeness. Peculiarities of realization of Cooperative Principle of Communication in communicative strategies of English job interview are investigated.

Key words: cooperative principle, Gricean Maxims, conversational implicatures, “positive and negative politeness”.

Пастернак Т.А. Комунікативні стратегії англійської «співбесіди при прийомі на роботу» у ракурсі реалізації кооперативного принципу спілкування. Стаття присвячена розгляду комунікативних стратегій англійської «співбесіди при прийомі на роботу» у ракурсі дослідження стратегій позитивної та негативної ввічливості. Проаналізовано особливості реалізації кооперативного принципу спілкування у комунікативних стратегіях англійської «співбесіди при прийомі на роботу».

Ключові слова: кооперативний принцип, максими Грайса, конwersаційні імплікатури, «позитивна та негативна ввічливість».

Пастернак Т. А. Коммуникативные стратегии англоязычного «собеседования при приеме на работу» в ракурсе реализации кооперативного принципа общения. Статья посвящена рассмотрению коммуникативных стратегий англоязычного «собеседования при приеме на работу» в ракурсе исследования стратегий позитивной и негативной вежливости. Проанализированы особенности реализации кооперативного принципа общения в коммуникативных стратегиях англоязычного «собеседования при приеме на работу».

Ключевые слова: кооперативный принцип, максимы Грайса, конwersационные импликатуры, «позитивная и негативная вежливость».

Current relevance. Nowadays in modern linguistics great attention is drawn to the research of communicative strategies of different types of discourse. Communicative strategy is considered one of the key components of addresser's intention and addressee's interpretation, that defines interactive characteristics of communicative situation. The current relevance of such investigations is confirmed by numerous works of scientists, studying strategic peculiarities of various language patterns, such as press conferences (4), computer advertising (6), politics (7) and others. However, the study of communicative strategies of such pattern, as “job interview”, needs further investigation in terms of using different research approaches.

The aim of the article is to analyze communicative strategies of English “job interview” in the context of studying the strategies of positive and negative politeness.

The concept of “communicative strategy” is investigated in modern linguistics using different approaches. According to the most common approach “communicative strategy” is defined as realization of speaker’s intentions, his global and local aims, “it assumes control and choice of effective turn takings and their cardinal transformation in concrete situation” [1]. In our opinion this approach can be named “intentional” as it is connected with understanding the strategy in the context of realization of addresser’s intention.

Other approach of interpreting communicative strategy is oriented to the effectiveness of addresser’s strategic program on the addressee as well as on the communication. This approach can be called “effective” as it is based on the category of effectiveness which defines communicative strategy proceeding from its ideal strategic aim: “effective ways to reach communicative objective” [5].

Effective approach is closely connected with cognitive aspect of interpretation of communicative strategy because the effectiveness of communication in some way results in influence of one communicant on the perception of the world of the other communicant. According to the cognitive approach communicative strategy appears as means of influencing on the world-view of the interlocutor by language means. “It is “the coercion” over the addresser, directed to the change of his world-view, to the transformation of his conceptual consciousness” [3].

As we have mentioned above, communicative strategies are investigated by linguists applying different approaches, but the most universal and popular among them is studying the strategies of positive and negative politeness. This approach is based on two theories: the principle of “face and politeness” formulated in 1978 by Penelope Brown and Stephen Levinson [6] and cooperative principle realized in four conversational maxims: Maxim of Quality, Maxim of Quantity, Maxim of Relevance, and Maxim of Manner and introduced by the British philosopher Paul Grice [7]. According to the first theory “politeness” is the expression of the speakers’ intention to mitigate face threats carried by certain face threatening acts toward another [8, 6]. Being polite therefore consists of attempting to save face for another. Positive face was defined in two ways: as “the want of every member that his wants be desirable to at least some others”, or alternately, “the positive consistent self-image or ‘personality’ claimed by interactants”. Negative face was defined as “the want of every ‘competent adult member’ that his actions be unimpeded by others”, or “the basic claim to territories, personal preserves, rights to non-distraction--i.e. the freedom of action and freedom from imposition”. Later, P. Brown characterized positive face by desires to be liked, admired, ratified, and related to positively, noting that one would threaten positive face by ignoring someone. At the same time, she characterized negative face by the

desire not to be imposed upon, noting that negative face could be impinged upon by imposing on someone.

In English “job interview” the strategies of positive politeness are oriented to identifying the means that indicate:

➤ mutual understanding, community of interests with the help of tactics of consent (*That's what I thought, too; Absolutely, I take ... seriously*) and the tactics of implication (*As you know; We should remember; we all know people like that*);

➤ relevance of information for the listener (*I see that you speak very good English; I noticed from your job description that it requires a lot of interaction with the marketing department. So I thought this would be a good stepping stone to a marketing position*);

➤ awareness of private information (*I hear you are a diver yourself*);

➤ liking, solidarity, mutuality (*I think audiences will come to see this action and adventure thriller; You are right on the money; That's good; Great*); sharing interests, needs and desires of the interlocutor (*I bet – children can be a handful!*).

Strategies of negative politeness are expressed with the means that demonstrate the distance between interlocutors, enable to reduce coercion and justify the unwillingness to act according to somebody's rules as well as mitigate refuse, minimizing moral losses and offences. The most common expressions of negative politeness include:

➤ questions and utterances with rather high level of politeness (*I would like to ask...; Would you mind telling us what your greatest weakness is? Could you perhaps just give us some specifics on what you were doing?*);

➤ indirect speech turns (for example, the phrase „*It's been very interesting talking to you, Dr Vila. However, we still have one more person to interview*” is in fact the refusal in employment, but is perceived by the candidate as a polite excuse that doesn't hurt his feelings much);

➤ means of hedging and mitigation (*With the risk of sounding arrogant, I don't think; I was just wondering whether you're ready to...; I've got a short list of questions if you don't mind ...; Well, may be you have a point;*);

➤ means of depersonalization (*We could use somebody around here who thinks like an entrepreneur; We're looking for someone who's prepared; If you're someone who can take the ball and run with it, you'd be a great addition*),

➤ means of generalization, formulated as a rule or maxim (*do you think that the customer is always right? Well, that's one way of handling it*).

The Gricean maxims are based on his cooperative principle, which states, ‘Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged,’ and is so called because listeners and speakers must speak cooperatively and mutually accept one another to be understood in a particular way. The principle

describes how effective communication in conversation is achieved in common social situations and is further broken down into the four Maxims of Quality, Quantity, Relevance and Manner. According to P. Grice, if a speaker observes this principle and is aware of mentioned maxims, it enables him to conclude about the strategies and hidden intentions of the interlocutor, generated as implicatures. The implicatures are understood as communicatively significant deviations of conserving predictable and generally-accepted conversational maxims. For example, the phrase following at the end of the job interview “Do you work with an agent?” is perceived by both interactants as mutually shared sign of successful outcome of the job interview – the candidate is hired. Flouting the Maxims of Relevance and Quantity in this case (previous discussion of the candidate’s working experience „ ... *we’ll walk over to Projection and look at your film and videos*” is not connected with the interviewer’s question about the agent „*Do you work with an agent?*”) leads to the deduction of the conversational implicature: “If you have an agent we’d like to negotiate terms of your work contract with him”.

We are going to analyze the conversational maxims and their flouting or violating by the participants in the communicative strategies of English “job interview”.

The Maxim of Quantity is connected with the quantity of information, which is necessary to deliver. It states: “Make your contribution as informative as is required and do not make your contribution more informative than is required by the local aim”. There are some doubts concerning the excessive information: whether it’s a violation of cooperative principle or individual peculiarity of a speaker. Sometimes excessive information can delude a speaker, causing additional questions and reasoning. Besides there can appear a side effect when a deluded speaker might look for hidden aims or significance of delivering such information.

Let’s consider the example:

Michael: Okay. I just saw a little gap here in your resume ... eighteen months ... what were you doing?

Alexander: I was finishing my Master’s thesis on Ladislav Klima, the Czech novelist and philosopher. It was the most important thing in the world for me, so I had to take some time out.

Michael: That’s interesting.

Alexander: Yes. You know, and Ladislav Klima is my hero. He only ever took on short-time work, so I wanted to see the world through his eyes.

Michael: Right. Got that. So, what do you consider to be your greatest accomplishment?

In the job interview for a position of a supervisor in an electronics retail store the interviewer finds a hidden significance of delivered detailed information about 18-months gap in the candidate’s resume:

I was finishing my Master's thesis on Ladislav Klima, the Czech novelist and philosopher. It was the most important thing in the world for me, so I had to take some time out.

This fact makes him take additional turn (*That's interesting.*) in order to discover the real reasons of delivering this information. However, further answer testifies that the information was irrelevant for job interview (*You know, and Ladislav Klima is my hero. He only ever took on short-time work, so I wanted to see the world through his eyes.*). In this case we can see the flouting of cooperative principle caused by violating the Maxim of Quantity: the interviewer didn't reach local aim – he didn't find required working qualities due to excessive information.

The Maxim of Quality is represented by the statement: “Do not say what you believe to be false and do not say that for which you lack adequate evidence”. The utterances which confirm this Maxim can be: introductory phrases (*„You say; As you can see; As you know; to tell you the truth”*); referring to the third person (*„Our research team says; my supervisor would mention”*); referring to the reliable sources (*„I see on your resume; in my internship ... at the Armstrong Associates; I noticed from your job description”*); mentioning historical events (*„you'd know that Scott Cassell (famous diver) is the one who first came up with this one-man armory”*). The utterances of violating the Maxim of Quality are irony, litotes, metaphor, and hyperbola (*„Most young men these days seem to want dull jobs; British people are so funny, you know?”*). Violation of the Maxim of Quality is crucial for discovering the implicatures. For example, in the job interview for a position in heavy industry the interviewer says about the not matching the job requirements using the ironic compliment:

„You know what I think? I see a young man who may well be smart but who really doesn't know where he's going”.

We must admit that most implicatures-refuses, connected with violation of the Maxim of Quality, implement the strategies of politeness and are used to “save the face”.

The Maxim of Relevance says: “Be relevant”. It means that the utterance must be connected with what was said earlier. The observance of this Maxim is testified with the use of the groups of connectors: *„but – and – in addition”*, the elements of utterance structuring: *„first, second, finally”*. Violation of the Maxim of Relevance indicates that the speaker reveals implicit information, which can't be said explicit, as it contradicts professional ethics and threatens the “face”. Let's consider the example:

Director: ... Why do you wish to change your job?

Ernest: I found the work too dull, sir.

Director: That's a pleasant change. Most young men these days seem to want dull jobs. The first question young men ask me is whether the job I'm offering carries a pension. They want to retire before they start!

Ernest: Does the job carry a pension, sir? – Ernest asked anxiously.

In the given example Director violates the Maxim of Relevance having changed the topic of the interview about the causes of candidate's changing the job for the irrelevant one about the attitude of modern youth to the pension, which doesn't refer to the issue:

Most young men these days seem to want dull jobs. The first question young men ask me is whether the job I'm offering carries a pension. They want to retire before they start!

The implicature, generated by Director, says that the vacancy doesn't include pension benefit.

According to Deirdre Wilson and Dan Sperber Maxim of Relevance is realized in any phrase without exception as every expression and their succession in discourse have certain function and meet certain aims. Thus, communicant chooses corresponding language means that meet these aims. This principle is known as "communicative principle of relevance" and states that every act of overt communication conveys a presumption of its own optimal relevance. According to relevance theory, the presumption of optimal relevance conveyed by every utterance is precise enough to ground a specific comprehension heuristic that hearers may use in interpreting the speaker's meaning. Presumption of optimal relevance means: a) the utterance is relevant enough to be worth processing; b) it is the most relevant one compatible with the communicator's abilities and preferences. So, the principle of relevance is used in communication irrespective of observance, violation or flouting the cooperative principle by communicants [11].

The Maxim of Manner doesn't concern the contents of the utterance but the manner of delivering it by the speaker and is formulated as follows: "Be clear". It means to avoid obscurity of expression, and ambiguity and to be brief and orderly. If the speaker wants to show that he observes this Maxim, he uses the utterances of clarification: „*I mean, Concerning ..., As for ..., Know what I mean? Do you understand?*” Violation of the Maxim of Manner can be seen in the incoherence of the utterances, use of junk words, such as *I'd say, just, something like that, or so*; and inappropriate use of other genres. Let's consider the example:

Michael: ... What can we do to increase sales of the second brand?

Alexander: So, in life, there are trustworthy things and untrustworthy things. And everything is so because we will it to be so. I'd say, just put them in the front of the shop, right in the window, or, just cut the price or something. In this case what is required is taking practical action, instead of speculation.

The given extract illustrates the violation of the Maxim of Manner by the candidate (Alexander). The answer lacks the logical coherence, as the philosophical reasoning is mixed with concrete steps/actions (*everything is so because we will it to be so - just put them in the front of the shop; cut the price or something*). The candidate replaces terms from professional language with ones from colloquial genre (*front of the shop, right in the window* in spite of *show-window*); uses contex-

tual tautology: paraphrases the question, having changed logical emphasis (*what is required is taking practical action, instead of speculation*), that can be considered as useless prolixity. Such violation characterizes the candidate as the person who doesn't meet the job requirements and lacks professional experience.

Summarizing, we must admit that the analysis of communicative strategies of the discourse “job interview” based on the theory of “positive and negative politeness” and the Gricean cooperative principle enables the researcher to observe communicative behavior of its participants. The observance of conversational Maxims of Quality, Quantity, Relevance, and Manner proves the desire to meet the global aim of communication in ideal conditions: the job requirements match the candidate's qualities and experience. Flouting and violation of the mentioned Maxims are worth more attention and further research, as it leads to generating implicatures, which reveal true intentions and hidden aims of interlocutors, such as for example, give negative response, represent himself in the irrelevant role or deliver undesirable information having kept “the face”.

LITERATURE

1. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики: Монографія./Ф. С. Бацевич – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 281 с.
2. Борисова И. Н. Дискурсивные стратегии в разговорном диалоге./И.Н. Борисова // Русская разговорная речь как явление городской культуры. [Под ред. Т. В. Матвеевой]. – Екатеринбург: Изд-во УрГПУ, 1996. – С. 2148.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс – 5-е изд. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – С. 106109.288 с.
4. Ожидрянова В.Г. Англомовний дискурс міжнародних прес-конференцій: структурний, семантичний і прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / В.Г. Ожидрянова. – Київ, 2007. – 20 с.
5. Почепцов Г.Г. (мол.) Теорія комунікації. – 2-ге вид., доп. – К.:Видавничий центр «Київський університет», 1999. – 308 с.
6. Шукало І.М. Англомовний комп'ютерний рекламний дискурс: семантичний та комунікативний аспекти (на матеріалі веб-сайтів британських туристичних компаній): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец.: 10.02.04 / І.М. Шукало. – Київ, 2008. – 20 с.
7. Юшковець І. А. Комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі канцлерів ФРН (на матеріалі урядових заяв і політичних виступів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / І. А. Юшковець. – Донецьк, 2008. – 20 с.
8. Brown P., Levinson S.C. Universals in language usage: Politeness phenomena. / P. Brown, S.C. Levinson // Questions and politeness: Strategies in social interaction – Cambridge: UP, 1987. – P. 56324.
9. Grice H. P. Logic and conversation / H.P. Grice // Syntax and semantics. – NY: Academic Press, 1975. – v. 3 – P. 4158.
10. Mills Sara. Gender and Politeness. / Sara Mills – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 280 p.
11. Wilson R. Relevance and relevance theory. / R. Wilson & F. Keil // Encyclopedia of the Cognitive Sciences – Cambridge: MIT Press, 1999. – P. 719-722.

РЕЦЕНЗИИ

Кухаренко В.А.

И МЫ НЕ ЛЫКОМ ШИТЫ!

(Лауреаты Нобелевской премии по литературе, 1901–2010)

(информационно-справочное издание / ОНУ им. И.И. Мечникова, Фак. РГФ, Научная б-ка ; библиогр. ред.: Елена Сергеевна Мурашко и Валентина Павловна Пружина ; сост.: Наталья Витальевна Мусиенко и Татьяна Михайловна Шершун; авт.-сост.: Романац Валентина Михайловна ; науч. ред.: Лидия Николаевна Голубенко ; отв. ред.: Марина Алексеевна Подрезова . - Одесса : Астропринт, 2010. - 399 с.)

Родители, учителя, люди того размытого возраста, который принято обозначать «преклонным», бьют тревогу: дети совсем не читают – книге грозит катастрофа. Контингент читателей – людей, читающих не то и не потому, что «надо по программе», а для собственного удовольствия и удовлетворения своей любознательности, – действительно неуклонно падает. При этом, как это ни удивительно, так же неукоснительно растет количество наград, вручаемых за лучшее произведение многочисленным авторам, производящим эти самые книги, которые потом так мало читают. Действительно, например, у нас в Украине есть премии городские, региональные, государственные – это по территориальной принадлежности. У нас есть премии за лучший роман, рассказ, сборник стихов, сценарий, пьесу – это по жанровой. У нас есть премии «Клубу сімейного дозвілля», «Асоціації видавців», «BBC в Україні», «Аматорів книги» – это по корпоративной. Ежегодно только в одной нашей стране вспыхивают звезды десятка лучших литераторов года, получивших высокое признание своих литературных успехов в одной из названных и не названных номинаций.

Эта ситуация характерна практически для всех стран Европы, Азии и Америки: человек, публикующийся 5-10 лет, обязательно обрастает титулами лауреата такого-то журнала/клуба/общества/организации/корпорации. И каждый регионально/корпоративно титулованный автор естественно стремится к главному призу своей страны, а в идеале, о котором даже страшно мечтать, – к Нобелевской премии по литературе.

За какие заслуги ее дают? Кто попадает в заветный список номинантов? Есть ли какие-то объективные критерии для выдвижения кандидата? Например, на сколько языков переведен? В каких странах, кроме собственной, издан? Отражен ли в международной критике? Одним словом, коль скоро Нобелевская премия – это не просто главная, это единственная междуна-

родная премия по литературе, по-видимому, и должна она присуждаться писателю/поэту/драматургу за его/ее вклад как в свою национальную литературу, так и в мировой литературный процесс, отражающий состояние и развитие нашей культуры.

Поскольку список критериев отбора не опубликован, интервью с членами жюри тоже нам недоступны, единственный способ попытаться найти ответ на наши вопросы – это сравнить итоги выбора Нобелевского комитета по литературе за возможно более длительный период времени, а лучше – за все время существования этой мощной организации.

Еще несколько недель назад эта мысль казалась абсолютно утопической: даже знаменитый *Google* представляет каждого лауреата по отдельному запросу в исполнении разных авторов, в статьях разного объема, ориентированных на пользователя «вообще». Говорить же об отечественных источниках информации, освещающих весь период существования Премии (110 лет), с исчерпывающими сведениями о жизни и творчестве каждого лауреата, с переводом заголовков всех его/ее произведений – это уж совсем из области фантастики.

Однако ..., однако, марафон по составлению компендиума «Лауреаты Нобелевской премии по литературе – 1901-2010» успешно завершен! Любовно изданный солидный том (400 страниц), с фотографиями всех авторов, с золотым тиснением заголовка, с подзаголовком «Информационно-справочное издание» и гордым логотипом нашего Университета, нашего факультета и нашей научной библиотеки, вышел в свет в ноябре 2010.

Прежде, чем начать рассказ о содержании книги, я бы хотела поздравить всех, кто принимал участие в создании этого первого в Украине и СНГ ценнейшего указателя – руководителя проекта и научного редактора, декана факультета РГФ профессора Л.Н. Голубенко, директора Научной библиотеки и научного редактора издания М.А. Подрезову, библиографов Н.В. Мусиенко и Т.М. Шершун, библиографических редакторов Е.С.Мурашко, В.П. Пружину, рецензентов – проф. В.И. Силантьеву и проф. О.С. Цокур и, наконец, главного «воплотителя мечты в жизнь», т.е. главного исполнителя многомесячного нелегкого труда – нашу коллегу Валентину Михайловну Романец.

Мы привыкли говорить, «первый блин комом». Однако, рецензируемый первый блин оказался очень удачным произведением¹. Как явствует из заглавия, Указатель представляет собой полный список Нобелевских лауреатов по литературе с момента первого присуждения премии (1901) по сегодняшний день. Каждому автору посвящены 3-4 страницы текста убористым шрифтом, в которых отмечены основные вехи жизненной и творческой

¹ Обнаруженные мною незначительные огрехи носят сугубо технический характер и никак не влияют на общую абсолютно положительную оценку издания: так, из хронологической таблицы лауреатов (см. с. 27) выпали У. Черчилль (1953), Э. Хемингуэй (1954) и Х. Лакснесс (1955); в алфавитном указателе (с. 399) не повезло двум поэтам – их пропечатали со строчной буквы; в некоторые иноязычные заголовки вкрались опечатки (напр. с. 309).

биографии лауреата, предваряемые его/ее портретом. Как все издания подобного жанра, рецензируемый Указатель снабжен алфавитным и хронологическим списками всех лауреатов. В отличие от жанрового стандарта, В.М. Романец снабдила книгу двумя статьями – об Альфреде Нобеле и его завещании, приведя и полный текст последнего, (который, думаю, видели немногие), а также очень интересным предисловием, где указала, во-первых, реальные возможности практического использования этой своеобразной энциклопедии, и, во-вторых, поделилась своими сомнениями (которые полностью разделяю и я) в объективности и политической незаангажированности членов Шведской академии, присуждающей премию.

Большой помощью в работе филологов всех рангов является и исчерпывающий Библиографический указатель, отражающий наличие произведений прославленных авторов и литературы о них в нашей Научной библиотеке, составленный вышеназванными библиографами, как они сами пишут «с соблюдением принципов историзма, научности, художественной значимости» материалов (с. 349), собранных, систематизированных и обобщенных в удобной для пользователя форме – в алфавитном порядке внутри каждой персоналии, с указанием места, года и издателя (журнальные публикации включительно), а также – что чрезвычайно ценно для всех пользователей НБ ОНУ – шифрами каждого издания. Обратившись к этой полусотне страниц (с. 350-397) петитом, я испытывала гордость: как много замечательных книг хранится в нашей библиотеке. Конечно, жаль, что есть не всё, что было бы желательно, но собственное представление о каждом лауреате из того, что представлено и доступно для чтения уже сегодня, безусловно, можно составить.

А в любом чтении важно именно *собственное* мнение о прочитанном, и здесь следует еще раз отметить заслуги В.М. Романец, которая в каждой персоналии ограничилась объективной данностью: именами, датами, заголовками, цитированием самих авторов или известных критиков. О своих собственных суждениях-сомнениях она лишь кратко упомянула в Предисловии (с. 10-12). Я их разделяю и вернусь к ним позже.

А сейчас – немного арифметики и количественных обобщений. Награждение, продолжающееся 110 лет (1901-2010), должно было бы дать соответствующее число лауреатов. Однако, в годы начала/конца первой мировой войны (1914, 1918) и самые тяжкие годы второй (1940-1943), а также в 1935 г. шведская академия молчала. При этом четырежды одну премию вручали двум победителям – из одной страны (1917 – Дания: романист и драматург К.А. Гьеллеруп и романист Х. Понтоппидан; 1974 – Швеция: прозаик Э. Йонсон и поэт и романист Х. Мартинсон); представлявшие сходные направления в своем творчестве (1904: романтики французский поэт Ф. Мистраль и испанский драматург Х. Эчергай) или разрабатывавшие одну тематику (1966: израильский писатель Й. Агнон и еврейская писательница,

поэтесса и драматург, писавшая на немецком языке и жившая в Швеции Н.Закс).

Таким образом, к концу 2010 г. в мире насчитывается 107 лауреатов Нобелевской премии в области литературы. Из них 11 – чуть больше 10% – женщины. Пишущих на английском языке – 24, на французском – 13, на немецком – 11, на испанском – 10, на итальянском – 6, т.е. на наиболее распространенных европейских языках писали и пишут 65, т.е. 60% всех лауреатов, ареал проживания которых охватывает все континенты. Большинство лауреатов (около двух третей) награждены за прозу, «чистых» поэтов, не занимающихся и прозой/драматургией – 18. В литературную премию попали и философы (1908 – Р. Эйкен, Германия; 1927 – А.Бергсон, Франция; Б. Рассел – 1950, Великобритания) и немецкий историк Т.Моммзен, в пользу которого в 1902 состоялось решение Шведской академии, не проголосовавшей в этом же году за Л.Н. Толстого. Представляется, что этим выбором уважаемая академия продемонстрировала уязвимость своих позиций уже на заре Нобелевских награждений. Действительно, всегда ли критерии отбора объективны? Всегда ли они определяются талантом претендента и его ролью в развитии мирового литературного процесса (ведь премия-то международная!)? Или в финальном решении участвуют соображения, весьма косвенно относящиеся к Литературе, но продиктованные вездесущей политкорректностью – чтобы «всем сестрам по серьгам»? Или «проучить» политического/религиозного/идеологического противника? Или, наоборот, приветить изгоя? Например, в 1938 году премию получила Перл Бак, представительница США, писавшая, в основном, о крестьянстве Китая, где она прожила значительную часть своей жизни сначала с родителями-миссионерами, а потом с мужем, там работавшим. Плодовитая писательница прожила долгую жизнь (1892-1973) и оставила более 80 томов прозы, мало или совсем не известной даже на ее родине. В то же время в конце 20-х – 30-е годы достигли высокого мастерства, признания читателей и критиков, ее соотечественники Фитцджеральд, Дос Пассос, Хэмингуэй, из которых только последний получил премию, да и то – через 16 лет после Перл Бак, в 1954 г. Неоднократно выдвигались, но только на склоне лет удостоились Нобелевской награды Надин Гордимер, Дорис Лессинг, Жозе Сарамаго, Варгас Льюса. Продолжая эту тему, можно процитировать некоторые благодарственные Нобелевские речи, в которых награжденные выражают не только свою признательность академии и радость по поводу своего успеха, но и указывают на то, что их недавние предшественники и/или современники более достойны этой высокой чести. Например, испанский поэт Хуан Хименес (1956) в качестве Первого и Лучшего назвал не себя, а Федерико Гарсиа Лорку. Через три десятилетия (1987) это же сделал Иосиф Бродский, русскоязычный поэт с американским гражданством. Полной мерой испытав давление диктатуры пролетариата и эмигрировав из СССР в США в начале 70-х, он с высокой

трибуны заявил, что его не покидает чувство смущения перед теми, которые, по его мнению, более заслуживают Международного признания, но были обойдены высоким жюри – такие, например, как Роберт Фрост, Осип Мандельштам, Анна Ахматова.

Неслучайно, несомненное наличие политической составляющей в решении Академии (пусть и по разным личным/внутренним причинам) заставило сначала Б.Л. Пастернака (1958), а потом Ж.-П. Сартра (1964) отказаться от присужденной премии.

В отличие от причин, лежащих в основаниях определения лауреатов в точных и естественных науках, причин, выражаемых цифрами, фактами, теоретическими и экспериментальными данными, подтвержденными мировым научным сообществом, в назначении Главных литераторов мира всегда задействован субъективный фактор – политическая / религиозная / идеологическая/национальная ориентация каждого члена Академии, его/ее литературные пристрастия и художественный вкус, т.е. комплекс причин, иногда приводящих к некоторым сбоям в работе высокочтимого жюри, о чем чрезвычайно деликатно упомянула В.М. Романец в своем Предисловии.

В число объективных факторов, затрудняющих выбор лауреата по литературе следует отнести наличие переводов автора на языки, доступные для его оценки за пределами его этнического сообщества. Например, при награждении Премией греческого поэта Георгоса Сефериса (1963) академикам пришлось проделать серьезную исследовательскую работу, ибо лауреат писал на разговорном греческом языке (*демотике*), в отличие от принятой в Греции практики использования в поэзии более высокой *кафаревусы*. Сеферис, по сути дела, ввел «глас народа» в язык художественной литературы. И разобраться в сложной ситуации членам жюри помогали специалисты-языковеды.

Трудности возникают и при появлении в ряду номинантов тех авторов, ареал действия языков которых незначителен, как это имело место, например, при рассмотрении кандидатуры боснийца Иво Андрига (1961), писавшего на сербо-хорватском языке, или финна Ф.Э. Силлампя (1939), или великого Рабиндраната Тагора (1913), сочинявшего стихи на торжественном западном варианте бенгали, доступном незначительной части населения огромного Индостана. Иными словами, не только обогащение человечества художественными открытиями Главных представителей мировой литературы, но и поверхностное знакомство с их одним-двумя произведениями без качественного перевода на многие языки невозможно. Это именно то, что препятствует ознакомлению зарубежных читателей с достижениями нашей литературы. Литература государства Украина, по историческим меркам, переживает младенческий возраст. И тем не менее, у нас есть авторы, которые могут очень достойно представить страну. Назовем только троих Лину Костенко, Оксану Забужко, Марию Матиос.

Переводчики РГФ, вы еще моложе, чем наша литература, но именно вы должны показать миру, чем она живет и на что она способна. Пусть вас вдохновит работа ваших предшественников, которые помогли нам познакомиться с лучшими образцами литературы всех стран и народов, отмеченными Главной литературной наградой мира и приведенными в книге, которая теперь доступна всем, интересующимся художественным словом.

Заключая рассмотрение Информационно-справочного издания, которым одарили нас В.М. Романец и сотрудники нашей Научной библиотеки, мне бы хотелось поблагодарить всех, в разной степени и в разных качествах причастных к появлению на свет этого ценного, крайне необходимого источника информации и пожелать им дальнейших успехов.

И. ШАМА «ЗНАКОМЬТЕСЬ – КЛЕРИХЬЮ ...»

(Запорожье: «ИПО «Запорожье», 2009. – 160 с.)

С тех пор как в 1905 году Э. Клерихью Бентли, будучи шестнадцатилетним школьником, написал первое клерихью, прошло более 100 лет. Слово *clerihew* теперь зафиксировано во всех авторитетных английских словарях. Его толкование варьируется от лаконичного (*a four-lined humorous poem about a well-known person* [5, 232]) и академического (*a short comic or nonsensical verse, usually in two rhyming couplets with lines of unequal length and referring to a famous person* [7, 272]) до более полного и развернутого в последнем (2001) издании знаменитого английского словаря Бруэра (*the name given to a particular kind of humorous verse invented by E. Clerihew Bentley (1875 – 1956). It is usually satirical and often biographical, consists of four rhymed lines of uneven length* [Brewers, 250]). Редактор этого издания А.Рум также приводит два образца клерихью: классический и современный:

*Sir Christopher Wren
Said I' am going to dine with some men.
If anybody calls,
Say I'm designing St.Paul's* [4, 250].

*Prime Minister John Major
Was hardly an old stager;
He cut little ice
By simply being nice* [4, 250].

В словаре-гиде по Англии и “английскости” под названием “The English companion. An idiosyncratic A-Z of England and Englishness” Г.Смита, первый из приведенных выше клерихью также описывается как, возможно, самый лучший и самый любимый англичанами, наряду со следующим, более современным:

*The Art of biography
Is different from geography
Geography is about maps
But Biography is about chaps* [6, 65 - 66].

Так что же это такое – клерихью? Каков он – классический клерихью? Является ли последний из приведенных Годфри Смитом четверостиший классическим клерихью? Отличается ли классический от современного варианта клерихью, и если да, то чем? Что мы, филологи и лингвисты, и просто люди, интересующиеся британской культурой, можем узнать о ней из такого крохотного “кусочка” английской действительности и верно

истолковать заключенные в нем символы и аллюзии? Как правильно перевести клерихью? На эти, а также многие другие вопросы отвечает автор монографии “Знакомьтесь – клерихью ...” И.Шама, впервые представляя целостную, всеохватывающую “историко-культурно-литературно-жанрово-лингвистическую картинку” клерихью.

И.Шама описывает историю возникновения клерихью в британской литературе и его эволюцию вплоть до современных лже-образцов, анализирует систему персонажей и сюжетов, особенности языка, интертекстуальности, юмора, смеха в клерихью, раскрывает обучающую ценность этих стихотворений, рассматривает их родство или отличность от таких жанров как эпиграмма, лимерик и детские стишки (*nursery rhymes*). Безусловная значимость этого глубоко теоретического исследования состоит в выработке автором концепции жанрово-стилистической доминанты клерихью на гипотекстовом, текстовом и гипертекстовом уровнях с ядерными и переменными элементами.

Выделение “жанрово-уникального ядра” клерихью позволяет автору впоследствии не голословно, а профессионально четко, правильно и творчески анализировать проблемы, возникающие при переводе клерихью на украинский и русский языки. Причем не просто анализировать и критиковать, что свойственно многим переводоведческим исследованиям, а предлагать возможные, с нашей точки зрения, верные пути их решения.

Об остроумном, интересном и уникальном явлении британской литературы написано так же легко, увлекательно и творчески. Прочитав эту книгу, читатель, я уверена, заинтересуется клерихью, его необычностью для нас – иностранцев, и привычностью для англичан – эксцентриков, англичан – юмористов и наверняка захочет еще раз перечитать и, может быть, перевести проанализированные в книге четверостишия.

Книга эта, несмотря на специфичность описываемого в ней явления, будет полезна и интересна не только лингвистам, литературоведам и переводчикам, но и всем любителям литературы, а также тем, кто интересуется британской культурой.

В заключение – капля дегтя. Позволю себе отметить некоторые замечания-комментарии, возникшие при чтении книги. Во-первых, названия упомянутых в тексте школ, газет, издательств, медиа-компаний, словарей и т.д. приводятся в англоязычной версии, хотя правильнее, с нашей точки зрения, дать их в переводе. А вот названия литературных произведений то переводятся, то нет: “Последнее дело Трента”, “More Biographics”, “Baseless Biographics” и т.д.

Во-вторых, объясняя механизм возникновения юмористического эффекта в определенном клерихью несколькими причинами, автор пишет: “Происходит подмена побудительных мотивов: вместо стремления к новой пластике скульптору приписывают банальный человеческий порок” [8, 28]. По нашему

мнению, это является не причиной возникновения, а, скорее, проявлением или следствием самого юмористического эффекта.

Наше третье замечание связано с особенностями перевода имен королей в текстах клерихью и рассуждениях автора по этому поводу. На сс. 114-118 автор подробно описывает специфику перевода имени английского короля *John The Lackland* в исторической и художественной литературе для того, чтобы вынести суждение об оправданности/неоправданности выбора украинского переводчика В. Марача в пользу переводного варианта “Джон”. Исследовательница пишет: “С этим можно спорить, но нельзя не признать, что такой выбор имеет право на существование в силу **неоднозначности переводческой традиции** (выделено мною – Е.М.) в этом случае» [8, 118]. Отметим, что традиция в этом случае однозначна. Имена европейских монархов в русском языке традиционно получают старинную библейскую или латинизированную европейскую форму (для более поздних времен): королева Елизавета, а не Элизабет; Иоанн Безземельный, а не Джон; Яков, Иаков, а не Джеймс и т.д. И когда нынешний принц Уэльский Чарльз унаследует престол, его имя, согласно традиции, будет переводиться как Карл. Об этом принципе говорится во многих авторитетных учебниках и статьях по переводу (см., например, [1, 24; 3, 79; 2, 221]). Другое дело, что соблюдается он на самом деле далеко не так последовательно, как хотелось бы. И решающий голос при выборе соответствия имени и прозвища исторического героя клерихью должна иметь не только и не столько историческая научная литература, как пишет И.Шама [8, 119], сколько авторитетные лингвострановедческие переводные словари.

Все эти замечания – мелочи. Главное же заключается в том, что благодаря книге И.Шама «Знакомьтесь – клерихью...» многие получают еще одного доброго знакомого и знакомство это, вне всякого сомнения, перерастет в долгую и крепкую дружбу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бернштейн И.М. Английские имена в русских переводах. Заметки переводчика / И.М.Бернштейн. // Альманах переводчика. – М.: РГГУ, 2001. – С. 20 – 29.
2. Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе. / С.И.Влахов, С.П.Флорин. – Изд. 4-е. – М.: «Р.Валент», 2009. – 360 с.
3. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур/ Д.И.Ермолович. – М.: Валент, 2001. – 200 с.
4. Brewer's Dictionary of Phrase and Fable. Millenium Edition. Revised by A.Room. – London: Cassele & Co, 2001. – 1298 p.
5. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Longman, 1998. – 1568 p.
6. Smith G. The English Companion. An Idiosyncratic A – Z of England and Englishness / G.Smith. – Old House Books, 1996. – 283 p.
7. The Oxford English Reference Dictionary. – Oxford, New York: Oxford University Press, 1995. – 1764 p.
8. Шама И.Н. Знакомьтесь – клерихью ... / И.Н.Шама. – Запорожье: “ИПО “Запорожье”, 2009. – 160 с.

НАШІ АВТОРИ

Азарова Інеса Ігорівна	викладач, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Артюхова Анна Олександрівна	викладач, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Бігунова Наталія Олександрівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Валігура Ольга Романівна	доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет
Грінько Ольга Сергіївна	аспірант, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Демчук Ангеліна Іванівна	кандидат філологічних наук, викладач, Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
Домброван Тетяна Іванівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Жаборюк Олена Анатоліївна	доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Завгородній Сергій Григорович	аспірант, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Загребельна Наталія В'ячеславівна	старший викладач, Одеська Національна Морська Академія
Коваль Наталія Олександрівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Коляда Вікторія Петрівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Коротка Світлана Григорівна	викладач, Київський Національний Університет Будівництва та Архітектури
Кравченко Ніна Олександрівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Кульчицкий Віктор Іванович	старший викладач, Національний авіаційний університет
Кухаренко Валерія Андріївна	доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Лисенко Марія Олександрівна	аспірант, Інститут мовознавства імені О.О. Потебні НАН України
Матузкова Олена Прокопіївна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

Насталовська Ірина Вікторівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Нешко Світлана Ігорівна	кандидат філологічних наук, доцент, Українська державна академія залізничного транспорту
Олейнікова Галина Олександрівна	кандидат філологічних наук, доцент, Ізмаїльській державний гуманітарний університет
Палівода Уляна Ярославівна	викладач, Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського
Пастернак Тетяна Анатоліївна	старший викладач, Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов
Петренко Даніїл Олександрович	кандидат філологічних наук, доцент, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
Петренко Олександр Дем'янович	доктор філологічних наук, професор, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
Пімонова Тетяна Григорівна	кандидат філологічних наук, викладач, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Поздняков Денис Олександрович	аспірант, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Присяжнюк Людмила Федорівна	кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет
Пшанська Галина Тарасівна	аспірант, Львівський національний університет імені І.Франка
Румянцева Олена Анатоліївна	викладач, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Садова Ольга Олександрівна	викладач, Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського
Семів Андрій Романович	кандидат філологічних наук, Університет банківської справи Національного банку України
Строченко Леся Василівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Фокін Сергій Борисович	кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Ходоренко Анна Вікторівна	кандидат філологічних наук, доцент, Дніпропетровський національний університет
Храбскова Данута Михайлівна	кандидат філологічних наук, доцент, Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського
Юлінецька Юлія Василівна	кандидат філологічних наук, доцент, Одеська національна юридична академія
Якімова Інна Володимирівна	викладач, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ

Шановні колеги! Просимо взяти до уваги наступне: редакційна колегія приймає до публікації у збірнику статті, що містять теоретично вагомий й достовірні результати наукових досліджень, які виконані на високому професійному рівні із залученням останніх досягнень вітчизняної та зарубіжної філології.

1. Приймаються статті, що написані українською, російською або будь-якою з робочих мов факультету РГФ ОНУ ім. І.І.Мечникова (англійською, німецькою, французькою, іспанською).

2. Згідно з вимогами ВАК України публікації в фахових виданнях повинні супроводжуватись УДК та анотацією (обсяг 3-5 рядків) і переліком ключових слів (3-5) українською, російською та англійською мовами. Анотація і ключові слова наводяться **перед** текстом статті, кегль 12, міжрядковий інтервал 1, курсив, ключові слова напівжирним (див. зразок анотації)

3. Статті повинні мати такі необхідні елементи: (1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; (2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, зазначення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття; (3) формулювання цілей і завдань статті; (4) виклад основного дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів; (5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок (Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

4. Посилання на теоретичні джерела подаються в тексті згідно переліку літератури у квадратних дужках наступним чином: [№ джерела, цитована сторінка; № наступного джерела, цитована сторінка] або [№ джерела; № джерела], якщо не наведені сторінки джерела. Наприклад: [4, 154; 6, 768] або [4; 6], де 4; 6 – номери джерел, 154; 768 - номери сторінок. Посилання на матеріал, що досліджується, надаються у круглих дужках.

5. Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумеруються у межах статті і супроводжуються підмалюнковими підписами, наприклад: Рис. 1. Графік залежності показника *a* від показника *b*. Цифровий матеріал може оформлюватись у таблиці, які теж нумеруються в межах статті і супроводжуються назвою над таблицею по центру.

6. Окремі слова латиницею, що включені в кириличний текст, а також ілюстративні приклади виділяються курсивом, наприклад: Д. Артрідж свого часу запропонував термінопоняття “*culturally and ideologically situated reader*”.

Приклади, що складаються більше, ніж з одного речення, виокремлюються у абзац та друкуються із відступом 10-15 мм від лівого берегу, наприклад:

Tune in Web radio stations from across town or around the globe. Download music from the Internet, search for and compile information about tunes and artists, and do even more (14, 653).

У разі наявності перекладу ілюстративної цитати він друкується з таким саме відступом

7. Перелік цитованих джерел під назвою „Література” друкується 12 кеглем одразу після тексту статті: спочатку подаються теоретичні роботи, написані кирилицею, потім ті, що написані латиницею, у алфавітному порядку згідно вимог державних бібліографічних стандартів, потім подаються словники та довідкова література, потім матеріал дослідження. Нумерація наскрізна.

8. Обсяг статті (разом із ілюстраціями і переліком літератури) має складати 10-12 сторінок. Рукопис має бути представлений до редакції на компакт-диску у форматі *.doc (MS Word), або *.rtf, а також роздрукований (1 примірник): гарнітура Times New Roman, кегель 14, міжрядковий інтервал 1,5, сторінки мають бути нумеровані.

9. На окремому аркуші надаються дані про автора:

- 1) прізвище, ім'я, по-батькові (українською мовою згідно паспорту),
- 2) науковий ступінь,
- 3) вчене звання,
- 4) статус аспіранта, докторанта, пошукача (в разі наявності такого),
- 5) місце роботи і посада,
- 6) номер телефону, адреса, e-mail.

10. Статті обов'язково підлягають редакційному рецензуванню і редагуванню. У разі невідповідності заявленим стандартам стаття не публікується і може бути повернена автору для доопрацювання. Статті, що виконані аспірантами або пошукачами, мають супроводжуватись рекомендацією до друку, підписаною науковим керівником.

ЗРАЗОК АНОТАЦІЇ

УДК

Колесник О.С.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МІФОЛОГІЧНИХ СЦЕНАРІЇВ

У статті розглянуто системні і структурні особливості міфологічних сценаріїв, механізми їх творення. Номінації їх елементів у германських мовах архаїчного періоду аналізуються у лінгвокультурному ракурсі.

Ключові слова: *міфологічний сценарій, концепт-міфологема, система, фрейм, скрипт.*

Колесник А.С. Лингвокультурные особенности мифологических сценариев. В статье рассмотрены системные и структурные особенности мифологических сценариев, механизмы их образования. Номинации их элементов в германских

языках архаичного периода анализируются в лингвокультурном ракурсе.

Ключевые слова: мифологический сценарий, концепт-мифологема, система, фрейм, скрипт.

Kolesnyk O.S. Linguo-cultural peculiarities of mythic scenarios. The article addresses systemic and structural peculiarities of mythic scenarios as well as the mechanisms of their emergence. Designation units denoting their components in old Germanic languages are analyzed in linguo-cultural perspective.

Key words: mythic scenario, mythic concept, system, frame, script.

КООРДИНАТИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

проф. Колегаєва Ірина Михайлівна

- телефон: (048) 776 21 89, 777 98 52

- адреса: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26

Одеський національний університет, факультет РГФ, кімн.109

КООРДИНАТИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ:

доц.Петлюченко Наталія Володимирівна

- телефон: (0482) 44-22-70, +38067 804 84 80

- E-mail: npetljutschenko@onu.edu.ua

Звертаємо Вашу увагу, що збірник розміщується на наступному сайті електронних видань бібліотеки імені Вернадського:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/zrgf/index.html

Редакційна колегія

ЗМІСТ

<i>Азарова И.И.</i> К ВОПРОСУ О ФОНЕТИЧЕСКОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ГЛОТТАЛЬНОГО ПРИСТУПА ИНИЦИАЛЬНЫХ ГЛАСНЫХ В ИНОСТРАННЫХ СЛОВАХ.....	3
<i>Артюхова А.А.</i> ПРОСОДИЧЕСКАЯ ИНТЕНСИВНОСТЬ РИТОРИЧЕСКИХ ФИГУР В МИТИНГОВОМ ДИСКУРСЕ (на материале немецких митинговых выступлений)	11
<i>Бигунова Н.А.</i> СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ ПОХВАЛЫ И КОМПЛИМЕНТА	19
<i>Валігура О. Р.</i> СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПОРОДЖЕННЯ ІНТЕРФЕРОВАНОГО МОВЛЕННЯ БІЛІНГВОМ	26
<i>Гринько О.С.</i> К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ТЕРМИНА «КОНЦЕПТ-АРХЕТИП»	36
<i>Демчук А. И.</i> ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ПРОСОДИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК, ИДЕНТИФИЦИРУЮЩИХ ГЕНДЕР ГОВОРЯЩЕГО (на материале английского языка)	43
<i>Домброван Т.І.</i> АКТУАЛІЗАЦІЯ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	51
<i>Жаборюк О. А.</i> ТЕОРИЯ ЛОГИКО-ГРАМАТИЧНОЇ ДИНАМІКИ ЯК МЕТОД ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	59
<i>Завгородний С. Г.</i> ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРНЫЕ И ЛИНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИГРЫ В ШАХМАТЫ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА	66
<i>Загребельная Н.В.</i> ВОДНЫЙ ТРАНСПОРТ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ НАИВНОЙ КАРТИНЕ МИРА: КОГНИТИВНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....	76
<i>Коваль Н.А.</i> АКУСТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРАТОРСКОЙ РЕЧИ В КОНКРЕТНОЙ СИТУАЦИИ ОБЩЕНИЯ.....	83

<i>Коляда В. П.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ НЕРЕАЛЬНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	91
<i>Коротка С.Г.</i> КОМУНІКАТИВНІ РОЛІ ГЕРЦОГА В РОМАНІ СОЛА БЄЛЛОУ «ГЕРЦОГ»	100
<i>Кравченко Н.О.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ САКРАЛЬНОСТІ В МОВЛЕННЄВОМУ АКТІ АНГЛОМОВНОЇ ПРОПОВІДІ ТА МОЛИТВИ	109
<i>Кульчицький В. І.</i> СЛОВОТВОРЕННЯ І ТЕКСТОТВОРЕННЯ (на матеріалі сучасної німецької мови).....	119
<i>Кухаренко В.А.</i> ТИПОЛОГИЯ ПОСТФЕМИНИСТСКОГО РОМАНСА: ГЛАМУРНЫЙ РОМАНС (статья заключительная)	128
<i>Лисенко М.О.</i> АБРЕВІАТУРИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПРЕСІЇ (на базі гідроекологічної термінології англійської мови).....	142
<i>Насталовська І.</i> МЕХАНІЗМИ ПОРОДЖЕННЯ ВТОРИННОГО ТЕКСТУ	149
<i>Нешко С.І.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ЗА ЇХ КОНОТАТИВНИМИ ТА ДЕНОТАТИВНИМИ ОЗНАКАМИ	156
<i>Олейникова Г.А.</i> ПОРТРЕТИЗАЦІЯ ПЕРСОНАЖЕЙ НАУЧНО- ФАНТАСТИЧЕСКОГО ТЕКСТА В КОГНИТИВНОМ АСПЕКТЕ....	162
<i>Палівода У.Я.</i> ПРОЯВИ ДВОЇСТОСТІ У КУЛЬТУРІ ТА МИСЛЕННІ НАРОДУ (український та німецький феномени)	169
<i>Петренко Д.О.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ.....	181
<i>Петренко О.Д., Храбскова Д.М.</i> ОБ'ЄКТИВНЕ І ПРЕСКРИПТИВНЕ В МОВНІЙ ЕВОЛЮЦІЇ. ДОСВІД ПРИБАЛТІЙСЬКО-БЛОМОРСЬКОГО КОМУНІКАТИВНОГО АРЕАЛУ	190

<i>Пимонова Т.Г.</i> АНТРОПОЦЕНТРИЗМ СУБКОНЦЕПТА WEALTH В ТЕРМИНАХ ПРОПОЗИЦИОНАЛЬНОЙ СЕМАНТИКИ	199
<i>Поздняков Д.А.</i> ОБРАЗНАЯ СХЕМА ИЗМЕНЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЯ В ПРОСТРАНСТВЕ КАК КОМПОНЕНТ КОГНИТИВНОЙ СТРУКТУРЫ КОНЦЕПТА “INSANITY”	207
<i>Присяжнюк Л.Ф.</i> ЕНЕРГІЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОЕТИКИ ЗМІНЕНИХ СТАНІВ СВІДОМОСТІ.....	216
<i>Пианська Г. Т.</i> ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СУПЕРЛАТИВНОЇ ОЗНАКИ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ.....	224
<i>Румянцева О.А.</i> ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ ЯК ЗАСІБ УТВОРЕННЯ НОВИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У БАНКІВСЬКІЙ І БІРЖОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	232
<i>Садовая О. А.</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКИХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ SON ‘СЫН’ И DAUGHTER ‘ДОЧЬ’ (на матеріалі текстів «Старшей Эдды» и английских текстов)	242
<i>Семів А.Р.</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ДЕВІАЦІЇ АРГОТИЧНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ, ПОВ’ЯЗАНИХ З ПАЛІННЯМ.....	252
<i>Строченко Л.В.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «КОШТОВНЕ КАМІННЯ» В АНГЛОМОВНИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТВОРАХ	258
<i>Фокін С.Б.</i> ІХТІОНІМИ ДЛЯ ІСПАНСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДНИХ СЛОВНИКІВ.....	265
<i>Ходоренко А.В.</i> ДИНАМІКА ГРУПОВИХ АНТРОПОНІМІВ СУЧАСНОГО ДИСКУРСУ	275
<i>Юлинецкая Ю.В.</i> ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ И ЕЕ ВЕРБАЛЬНАЯ ЭКСПЛИКАЦИЯ В ТЕКСТЕ МНПА	283

Якимова И.В.
ГИДРОНИМИЯ И СОПОСТАВЛЕНИЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
СИСТЕМ (основания исследования)290

Pasternak T. A.
COMMUNICATIVE STRATEGIES OF ENGLISH «JOB INTERVIEW»
AS COOPERATIVE PRINCIPLE REALIZATION..... 298

РЕЦЕНЗИИ

Кухаренко В.А.
И МЫ НЕ ЛЫКОМ ШИТЫ!
(Лауреаты Нобелевской премии по литературе, 1901–2010) 305

Матузкова Е.П.
И. ШАМА «ЗНАКОМЬТЕСЬ – КЛЕРИХЬЮ ...» 311

НАШИ АВТОРИ..... 314

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ..... 316

Наукове видання

**ЗАПИСКИ
З РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ
ФІЛОЛОГІЇ**

ВИПУСК 26

Записки з романо-германської філології / [ред. І.М. Колегаєва] //
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова: ф-т романо-
германської філології. — Вип. 26. — Одеса : Фенікс, 2011. — 324 с.

Коректор
Макет

Єрмоєнко С.В.
Вітвицька В.Г.

Здано в роботу 15.03.2011. Підписано до друку 07.04.2011.
Формат 70x108/16. Папір офісний. Друк трафатерний. Обл.-вид. арк. 20,5.
Ум.-друк. арк. 25,71. Тираж 300 прим. Зам. № 1104-16.

Видано і віддруковано ПП «Фенікс»
(Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 8(048) 7777-591.